

HISTORICKÝ ČASOPIS

HISTORICKÉHO ÚSTAVU SAV

ISSN 0018-2575

ROČNÍK 54 * 2006 * ČÍSLO 4

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

HISTORICKÝ ČASOPIS

HISTORICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

813 64 BRATISLAVA, KLEMENSOVA 19

e-mail: histcaso@savba.sk

<http://www.historickycasopis.sk>

Hlavný redaktor: Dušan Kováč

Redakčná rada: Jozef Baďurík, Michal Barnovský, Valerián Bystrický, Viliam Čičaj, Vojtech Dangl, Ľudovít Haraksim, Ivan Kamenec, Eva Kowalská, Ján Lukačka, Richard Marsina, Pavol Petruf a Dušan Škvarna.

Redakčný kruh: Blanka Brezováková, Katarína Hradská, Tünde Lengyelová

Medzinárodná redakčná rada:

Peter Bugge (Aarhus), Stanislaw Bylina (Warszawa), Moritz Csáky (Wien/Graz), Robert J. Evans (Oxford), Frank Hadler (Leipzig), Horst Haselsteiner (Wien), Catherine Horel (Paris), George J. Kovtun (Washington), Hans Lemberg (Marburg), Francesco Leoncini (Venezia), Jiří Malíř (Brno), Antoine Marès (Paris), Jaroslav Pánek (Praha), Jan Rychlík (Praha), Mark Stolarik (Ottawa), Arnold Suppan (Wien), László Szarka (Budapest), Ela Zadorožňuk (Moskva).

Výkonná redaktorka: Miroslava Fabriciusová

Jazyková redaktorka: Oľívia Škvarmová

Vychádza štyrikrát ročne. Rozširuje, objednávky a predplatné vrátane zo zahraničia prijíma SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, SK – 852 99. Bratislava. Internetový objednávkový formulár nájdete na adrese: <http://www.historickycasopis.sk>. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Registr. č./7036

Distributed by SAP – Slovak Academic Press, Ltd., Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Slovakia. Distribution are held by KUBON and SAGNER. P. O. B. 34 01 08. W – 8000 München. Germany.

© Historický ústav SAV, 2006

OBSAH

Štúdie

Pichler, Tibor: Národ, národnosti, štát: o politike etnického entuziazmu	569
Hallon, Ľudovít: Úloha komerčných bánk v arizácii na Slovensku 1939 – 1945	591
Michálek, Slavomír: Spor Československa a USA o širokopásovú valcovňu v rokoch 1951 – 1954	607

Materiály

Bartlová, Alena: HSES v roku 1935, bohatom na dôležité politické udalosti	631
--	-----

Rozhľady

Kowalská, Eva: Obnova cirkevného života evanjelikov a. v. v Uhorsku po roku 1681. Problémy a formy ich riešenia	653
Kruhlašov, Anatolij: Mychajlo Drahomanov a otázka slovanskej vzájomnosti v druhej polovici 19. storočia	665

Recenzie

Pál, J.: Városfejlődés a székelyföldön 1750 – 1914 (Roman Holec)	681
Gebhart, J. – Kuklík, J.: Druhá republika 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickém, spoločenskom a kultúrnom živote (Valerián Bystrický)	684
Jančík, D. – Kubů, E.: „Arizace“ a arizátoři. Drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen 1939 – 1945 (Ľudovít Hallon)	686

Slovenská historiografia 2004 (Alžbeta Sedliaková)

**GLOSÝ – BIBLIOGRAFIA
KRONIKA**

CONTENTS

Articles

- P i c h l e r, Tibor: Nation, nationalities, state : On the politics
of ethnic enthusiasm 569
- H a l l o n, Eudovít: The role of the commercial banks
in Aryanization in Slovakia 1939 –1945 591
- M i c h á l e k, Slavomír: The dispute between Czechoslovakia
and the USA about the wide-band rolling-mill in the period 1951 – 1954 607

Materials

- B a r t l o v á, Alena: Hlinka's Slovak People's Party in 1935,
a year rich in important political events 631

Horizons

- K o w a l s k á, Eva: The renewal of the Church life of the Evangelicals
of the Augsburg Confession in Hungary after 1681. Problems
and ways of solving them 653
- K r u h l a š o v, Anatolij: Mychajlo Drahomanov and the question
of Slavonic community in the second half of the 19th century..... 665

Slovak Historiography in 2004 (Alžbeta Sedliaková)

REVIEW-ANNOTATIONS-BIBLIOGRAPHY-CHRONICLE

INHALT

Studien

- P i c h l e r, Tibor: Nation, Nationalitäten, Staat: Über die Politik
des ethnischen Enthusiasmus 569
- H a l l o n, Eudovít: Die Rolle der Komerzbanken in der Aryanisierung
in der Slowakei 1939 – 1945..... 591
- M i c h á l e k, Slavomír: Der Streit zwischen der Tschechoslowakei
und den USA über das Breitbandwalzwerk in den Jahren 1951 – 1954 607

Materialien

- B a r t l o v á, Alena: Hlinkas Slowakische Volkspartei 1935
reich an wichtigenpolitischen Ereignissen 631

Rundschau

- K o w a l s k á, Eva: Erneuerung des Kirchenlebens der Evangelischen A.B
in Ungarn nach 1681. Probleme und Formen ihrer Lösung..... 653
- K r u h l a š o v, Anatolij: Mychajlo Drahomanov und die Frage
der slawischen Wechselseitigkeit in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts.... 665

Slowakische Historiographie 2004 (Alžbeta Sedliaková)

KRITIK-GLOSSEN-BIBLIOGRAPHIE-CHRONIK

ŠTÚDIE

NÁROD, NÁRODNOSTI, ŠTÁT: O POLITIKE ETNICKÉHO ENTUZIAZMU

TIBOR PICHLER

PICHLER, Tibor. Nation, nationalities, state : On the politics of ethnic enthusiasm. *Historický časopis*, 2006, 54, 4, pp. 569-590, Bratislava.

The study presents an analytical description of key factors and an analysis of basic concepts in the transformation of a society of estates into a society of citizens in the Kingdom of Hungary against the background of contradictory nationalizing processes: ethnic and political. In relation to the actors, that is the types of elites involved in this process, differing in available resources, social and political capital, it was a matter of a clash of nationalisms generated from above – from the level of the government, and from below from the level outside the political institutions. It was a clash between official political and nationality nationalisms. Nationality or ethnic nationalism, its way of thinking, construction and instrumentalization of collective identity using historical argumentation is placed in the centre of attention.

History. Revival. Reform. Nation. Nationality. Identity. Equality.

Na úvod. Sloboda a rovnosť boli v 19. storočí najrozšírenejšími heslami procesu politickej a sociálnej transformácie spoločnosti stavov v spoločnosť občanov. Boli dominantnými ideami, ako to konštatoval József Eötvös, uhorský politický teoretik a štátnik, zakladateľ vedy o štáte v Uhorsku.¹ K nim oprávnené pripojil ďalšiu – v našom regióne Európy najzávažnejšiu – národnosť. Princíp národnosti zohral nakoniec kľúčovú úlohu pri prekreslení politickej mapy bývalej habsburskej Európy: boril a tvoril štáty. Ale skôr než k tomu prišlo, sa spustil proces formovania národov v multietnických štátoch, kde sa mnohojazyčné obyvateľstvo nedalo jednoducho a hladko transformovať na moderné politické teleso – suverénny národ občanov. V podmienkach, kde existovala tradičná mnohojazyčnosť a chýbala početná prevaha jednej jazykovej skupiny, ako aj nespochybňovaná nadvláda niektorého z krajinských jazykov, ako napríklad v Uhorsku, došlo k tomu, že sa problém politickej transformácie, t. j. zavedenia občianskej slobody a rovnosti, komplikoval otázkou, ako vyriešiť problém rovnosti a slobodného používania domácich jazykov vo verejnej sfére. Uhorsko bolo priestorom, kde vzhľadom na endogénnu viacjazyčnosť možno študovať problematiku modernizácie štátu a spoločnosti na pozadí rozporu dvojakého nacionalizmu – štátneho a „národnostného“, pričom jazykový komponent štátneho spôsoboval, že aj štátny sa vnímal ako národnostný.

1 GÖLLNEROVÁ, Alžbeta. József Eötvös : štúdia literárne historická. In *Spisy Filosofické fakulty University Komenského v Bratislave číslo XXV*. Bratislava 1937, s. 215-217.

Lingvistické revolúcie. Priestor habsburskej Európy zažil od konca 18. storočia zmenu, ktorá spočívala v sérii lingvistických revolúcií,² t. j. v hustom výskyte kodifikácií literárnych jazykov národov, ktoré sa často sebainterpretovali ako malé.³ Lingvistické revolúcie sa stali základom nových národných štandardných kultúr, ktorých tvorcovia – vzdelanci a národovci – svoj počín vnímali ako prácu na *obrození* svojho národa. Hoci konštruovali niečo nové, boli presvedčení, že prebúdzajú k novému životu národ, ktorý bol prítomný „prirodzene“, t. j. svojím jazykom, ale (dočasne) neprítomný ako subjekt dejín.

Koncept obrodzenia, hojne používaný etnocentricky orientovanými historiografiami, zastaral. Dnes sa skôr hovorí a píše o nacionalizme. Domnievam sa, že termín obrodzenie si zaslúži pozornosť, pretože výstižne odkazuje na ideológiu, ktorá je s ním spojená. Tento termín označuje proces zamýšľanej zmeny statusu kolektivity s nedostatočným vedomím spolupatričnosti prostredníctvom reidentifikácie. Vynájdenie novej identity, väčšinou formou návratu do minulosti, sa postupne stalo základom rekonfigurácie národov a založenia nových štátov v našom regióne Európy. Išlo o proces, ktorým sa zmenila politická geografia strednej Európy, miesto komplikovaného „veľkého“ habsburského štátu, ktorého „nevyhnutnosť“ svojho času prizvukoval tak František Palacký, ako aj József Eötvös, pravda každý z nich iným spôsobom, zaujalo viacero „národných“ štátov, z ktorých len málokteré bolo možné pokladať za úplne etnicky homogénne. Bola to zmena, v ktorej kontexte sa nakoniec „zrodilo“ aj Slovensko.

„Obrodzenie“ bolo procesom zmeny, ktorý spustili národovci – národné cítiacimi vzdelancami. „Obrodzenie“ národa teda bola istá národotvorná stratégia, vychádzajúca z predstavy, že na rozdiel od „umelého“ štátu ako inštitúcie rozhodujúcim kolektívnym ľudským útvarom je „prirodzené“ spoločenstvo jazyka a kultúry existujúce v čase, nezávisle od štátu, ale nie vždy v rovnako rozvinutom a prosperujúcom stave. Preto je obrodzenie stratégiou, ktorá cieľi na „znovupredstavenie“ kolektivity, ktorá ako sa diagnostikuje, upadla, stala sa slabou, nedostatočne sebavedomou a neschopnou podávať výkon, na základe ktorého sa zapisuje do knihy dejín. Obrodzenie, začínajúce zistením slabosti a zároveň pocitom, že tento stav je neakceptovateľný, môžeme teda pokladať za *romantickú* stratégiu: národ sa v rámci nej vníma ako kolektívne ja, na spôsob individuálneho ľudského ja, ako svojho druhu živý *organizmus*, ktorý možno „prebudit“ a priviesť k novému životu a k vyjadreniu svojej osobitosti. Primárne ide o kultivovanie vedomia seba samého, o šírenie pocitu spolupatričnosti, nejde o *reformu* existujúcich štátnych ustanovizní, o zmenu spôsobu výkonu moci a začlenenie doteraz vytesnených vrstiev do politického procesu, t. j. spočiatku nejde o inštitucionálnu prestavbu. Obrodzenie sú-

2 Benedict Anderson píše o „lexikografickej revolúcii“. ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities*. London : Verso, 1990, s. 70.

3 Azda okrem výnimky uhorskomadžarskej, ktorej protagonisti, opierajúc sa o silnú politickú tradíciu šľachtického národa – *natio hungarica*, snívajú romantický sen silného uhorského štátu. Ich konkurenti kompenzovali „malosť“ veľkosťou Slovanstva, jeho početnou prevahou, ako aj humanitným mesianizmom utláčaného. Ale posledné politické slovo slovanského kmeňového nacionalizmu Ľudovíta Štúra v *Slovanstve a svete v budúcnosti*, ktoré adresoval „naším kmeňom“, praniejúc „cudzích“, bola túžba po slovansko-ruskej ríši, lebo „Rusko má moc, obrovskú moc a tým aj poslanie a právo rozmetať všetky slovanské separatistické tendencie a nárokovat' si na hegemoniu v celej rodine slovanských národov.“ ŠTÚR, Ľudovít. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, s. 140.

visí s procesom kultúrnej modernizácie mnohojazyčného obyvateľstva, ktorý prebieha v rámci predmoderného štátneho celku, v rámci stavovsky segmentovanej spoločnosti. Obrodienie spočiatku nie je striktné politickou, ale *identitnou stratégiou*, ktorá sa len pomaly politizuje v reakcii na komplexnú situáciu, ktorá vzniká v dôsledku opatrení zo strany štátu zacielených na homogenizáciu obyvateľstva, osobitne v zmysle zavedenia nového úradného jazyka,⁴ čo ohrozuje pestrosť existujúcej predmodernej mnohorečivosti, ako aj vzdelanecých elít a kultúr na nej založených.

* * *

Národovci (etnickí entuziasti) a ich štýl myslenia – horlenie. „Obrodienie“ bolo procesom zmeny, ktorý iniciovali národné cítiaci vzdelanci. V centre ich pozornosti bol v prvom rade *etnos* a nie *polis*. Táto skutočnosť sa prejavuje v uvedenom si dvojakej lojality,⁵ vyjadrenej „láskou k národu“ a „láskou k vlasti“, pričom národ sa pokladal za hodnotnejší a trvácnejší než vlasť, ktorá je len „mítvou pôdou“. Ján Kollár sa v Slávy hodne, v znelke č. 244, vyjadril takto: *Nepřipisuj svatě jméno vlasti, / kraji tomu, v kterém bydlíme, / pravou vlast jen v srdci nosíme.*

Myslenie vzťahujúce sa na *etnos* negenerovalo ani politickú teóriu, ani kritickú historiografiu, ale hlavne mýty, národné narácie a idey, ktorých účelom bola duchovná mobilizácia jazykovej komunity. Táto činnosť však napokon vyústila do politickej, a to vtedy, keď sa vzniesla požiadavka na uznanie národa ako politického subjektu. Čiže samotná etnicita, pôvodne sa javiaca ako vec nepolitická, ako zdôraznenie odlišnosti kultúrneho ustrojenia, t. j. identity istej skupiny ľudí, sa postupne stala politickým problémom.

Treba rozlišovať medzi obrodiením ako mobilizáciou kolektivity a reformou ako adjustáciou politického ústrojenstva krajiny. Avšak toto rozlíšenie medzi obrodiením a reformou, medzi činnosťou zameranou na tvorbu identity (národa) a činnosťou zameranou na rekonštrukciu inštitúcií a pravidiel ich fungovania sa týka východiskovej situácie, pretože rekonštituovaný národ, afirmujúci svoju identitu, začína konať politicky vtedy, keď ju chce ukotviť v politickom priestore ako subjekt. Teda kolektivitva najskôr konštituuje svoju identitu národnou naráciou, ako aj kodifikáciou spisovného jazyka, a potom žiada pre ňu politické uznanie.⁶ Kodifikácia spisovného jazyka je takpovediac civilizačnou operáciou v tom zmysle, že podriaďuje „prirodzenosť“ materinského dialektu lingvistickej norme.

Etnický nacionalizmus, presadzujúci ešte neuznanú kolektívnu identitu, charakterizoval istý štýl myslenia, ktorý by sme mohli nazvať horlením, entuziazmom. Išlo o hor-

4 ŠUHAJDA, Eudovít. Maďarizmus v Uhorsku z právnej, historickej a rečovej stránky. In ORMIS, Ján V. *O reč a národ : Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Bratislava 1973, s. 275. Šuhajdova polemika pochádza z roku 1834.

5 U slovenských vzdelancov však pôvodne bola komplementárna, vedomie etnickej identity bolo ponorené do vedomia uhorského patriotizmu. Pozri BROCK, Peter. *Slovenské národné obrodienie 1787 – 1848*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 40, 119. Odkazuje na spis Michala SEMIANA, *Kratičké Hystorycké Výpsánj Knjžat a Králů Vherských* (1786).

6 Horlenie je iniciačné myšlienkové hnutie, ktoré by sa malo skončiť v okamihu, keď národné hnutie nadobúda silu a nie je viac odkázané na mobilizačné stratégie. V tomto momente sa už žiada myslieť a konať vecne.

lenie za určité „my“, išlo o entuziazmus identity. Tento štýl myslenia je romantický. Neexistuje jednota v názoroch učeneckej obce na to, čo je romantizmus alebo romantické myslenie. Dalo by sa však konštatovať, že ide o myslenie, ktorého východiskom je vnímanie stavu existenčnej ohrozenosti, znevýhodnenia, nespokojnosti a ktoré živí rozpor medzi vnútorným a vonkajším svetom. Kolektívna identita sa buduje sériou konštruktívnych interpretujúcich vzťahov predstavovanej komunity k sebe, k svetu, na pozadí napätého vzťahu k cudziemu.

Romantizmus súvisí s uvedomením si neetablovanosti vo svete, neschopnosti konať priamo, nedáva podnet k bezprostrednej akcii na základe prirodzeného pocitu sily a prirodzenej radosti z konania. Romantické myslenie prejavujúce sa ako horlenie za určité „my“, v našom prípade za etnický národ, ktorého skľučujúci prítomný stav má vystriedať svetlá budúcnosť, je prejavom kolektívneho existencializmu, upätosti na seba, je prejavom snahy urobiť zo slabého subjektu silný alebo, presnejšie povedané, z nesubjektu subjekt. Tento typ myslenia reaguje na nepriaznivú skutočnosť pátosom vzdoru a energizujúcim gestom „duchovnej“ tvorby. Nenadarmo v regióne strednej Európy dominuje „duch národa“ ako akejsi nepodmaniteľnej podstaty kolektívneho života národa pochopeného ako „individuálny organizmus“ nad „duchom zákonov“ ako inštitucionálno-politickej kvality spôsobujúcej rozkvet alebo úpadok istým spôsobom ustrojeného zväzku obyvateľov. Nie „umelý štát“, ale „prirodzený národ“ je tou základnou jednotkou „dejín“, ktoré fungujú ako javisko národných charakterov.

V etnickom entuziazme sa dejiny nevnímajú ako aréna pamätných slov a činov, dejiny sa predstavujú ako *proces* vývoja, v ktorom sa „osvedčujú“ národy⁷. Etnický entuziazmus favorizuje *filozofiu dejín* pred filozofiou politiky. Odtiaľ je potom už len krok k rozdeľovaniu národov na historické a nehistorické. Samotný Hegel, dnes by sme povedali, že politicky nekorektne, spomínal vo svojej *Filozofii dejín* „temné národy“,⁸ t. j. národy bez historického statusu, ktorých duchovný život ovládali rozprávky a legendy. „Temnosť“ však bola stavom, ktorý chceli etnickí entuziasti prekonať a nahradiť novou historicitou.

Etnický entuziazmus nie je spontánnou akciou, je reakciou a zväčša sa viaže na emóciu rozhorčenia. Vzniká v napätí medzi vlastným my a cudzím oni. Faktor nepriateľského cudzieho má do istej miery konštitutívnu funkciu, ktorá podnecuje porovnávanie sa a vedie ku kryštalizácii vedomia kolektivity, ktorá sa ocitla pod tlakom a reaguje prostredníctvom vzdelancov schopných predložiť novú interpretáciu kolektivity národa. Mohli by sme povedať, že národ – to sú vzdelanci. Sú autormi mýtov (národných nárácií) ako prostriedkov posilňujúcich kolektívne sebavedomie a v tomto zmysle nie sú len akýmisi „vymysleninami“, ale kompenzačným nástrojom, adekvátnym situácii a disponibilnej moci národa, ktorý sa má (zнову) preukázať ako subjekt.

Rozhorčenie pomáha identifikovať vonkajšieho nepriateľa, ale objavuje sa aj „vnútorný“. Sú to „odrodilci“, renegáti, ktorí sa odklonili od národa, ku ktorému „pôvodom“ patria. Výskyt takéhoto fenoménu naznačuje, že príslušný nacionalizmus nie je posta-

7 Toto je však skôr hegelovská filozofia než herderovská, ktorá je ladená pacifisticky a „zeleno“ ako úžas nad rozmanitosťou národných organizmov tvoriacich rôznofarebnú ľudskosť.

8 HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Filozofia dejín*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957, s. 10.

vený na (občianskom) individualizme, kde sa jednotlivcovi dáva možnosť voľby, ale je v zajatí kolektivistického myslenia, ktoré roztápa individuálne ja v kolektívnom my, ktoré situuje do zrážky kolektív. Takýto nacionalizmus je holistický; národy vystupujú v myslení etnických entuziastov ako individuality a princíp individuality takto platí pre národy, nie však pre individuá ako členov národa.

Diskurz etnického entuziazmu vykazuje dichotómiu defenzívneho „našince“ a agresívneho „cudzince“, ako aj tzv. grupizmus,⁹ t. j. nazeranie na spoločnosť a dejiny prostredníctvom národnej kategorizácie. Charakterizuje ho mýtovotvorný návrat do minulosti, na základe ktorého vzniká národná narácia, ktorá však nie je kritickou historiografiou, ale slúži na „obrodenie“, to znamená rekonštituovanie národného celku, o ktorom sa predpokladá, že mal kedysi v minulosti svoju štátnosť, svoj zárodočný civilizačný výkon, ktorý však v dôsledku porážky alebo inej „nepriazne dejín“ nemal pokračovanie. Ak by sme chceli citovať slovenský prípad, tak jeden zo zakladateľov toho prúdu slovenského nacionalizmu, ktorý sa stal hlavným, Jozef Miloslav Hurban, konštatoval, že „nemáme históriu“, ale „len prolegomeny k nej“ (Veľká Morava), že „synovia Tatry“ sú „len prvopostavy, ktoré sa vo svojej pôvodnosti ešte nikdy nezjavili“¹⁰ tento paradoxný nihilistický historizmus však nevedel ku kapitulácii pred dejinami, k zrieknutiu sa nárokov na historicitu (budúcu), ale naopak k vzneseniu nároku na opätovný vstup do dejín, na program, ktorý by bol vyjadrením vôle národovcov, aby sa nimi reprezentovaný národ stal subjektom dejín, aby znovu vystupoval pod svojím národným menom. Túto tému reflektuje aj text *Žiadostí slovenského národa* z mája 1848, v ktorom sa môžeme oboznámiť s relevantným pojmoslovím etnickej revolúcie.

Pravda, národ a jeho príslušníci, jazykovo identifikovateľní, prispievali do „tvorby dejín“, aby sme to vyjadrili romanticky, ale robili tak pod znamením etnickej či národnej odcudzenosti a ich výkon išiel na cudzie národné konto. Na tomto mieste možno konštatovať istý rozdiel v prístupe konfesionalne odlišných slovenských národovcov k otázke historicity Slovákov. Citoval som Hurbanovo diktum o chýbaní histórie, avšak v kruhu slovenských vzdelancov, azda osobitne katolíckej konfesie, sa silne prízvukovala slovanská cyrilo-metodská kristianizačná misia, ktorá sa prezentovala na pozadí etnického napätia a odlišnosti i v konkurenčnom postavení voči franskej – nemeckej. Okrem toho

9 Čo len letmé listovanie v národnostne konotovaných textoch z 19. storočia informuje o tom, že rozpory sa riešia v súradniciach „národnej príslušnosti“. Hovorí sa o Slovákoch, Maďaroch, Nemcoch atď., hoci termín „Maďari“ môže označovať množinu osôb s maďarským materinským jazykom, ale ak sa týmto termínom označuje pôvodca asimilačnej politiky, ide o politickú triedu, ktorá má moc, v tomto prípade sú „Maďari“ vrstvou, ktorá vládne. Avšak táto skupina je exkluzívna, vzťahuje sa iba na osoby s postavením a majetkom, vo svojej drvivšej väčšine zástancov lingvistickej maďarizácie. Z tejto skupiny je však vylúčená drvivá väčšina osôb maďarského materinského jazyka z tzv. nižších vrstiev. Národ v uhorskom kontexte znamenal národ osôb s výsadami, neskorší termín jednotný uhorský politický národ z obdobia dualizmu teoreticky inkludoval všetkých občanov, prakticky len niektorých, tých, ktorí spĺňali kritériá majetkového cenzu. Bol skôr ideálom, než skutočnosťou. Čo sa týka osôb slovenského materinského jazyka – Slovákov –, tiež nie je jasné, prebádané, ako boli segmentovaní: národovci, „maďaróni“, nižšie spoločenské vrstvy. V každom prípade z dobových textov vysvitá, že neboli súdržnou množinou, s jasným vedomím spolupatričnosti. Populácia Uhorska teda v 19. storočí netvorila modernú kohéznú spoločnosť.

10 HURBAN, Jozef Miloslav. *Životopis a články*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1973, s. 116, 118.

sa jej vo vzťahu k neskoršiemu protivníkovi v nacionalizačnom hnutí – Maďarom – dáva význam časovo skoršej kristianizácie,¹¹ t. j. Slovania sa v priestore neskoršieho Uhorska stali kresťanmi skôr ako Maďari, z čoho sa vyvodzoval záver civilizačného predstihu a kultúrnej prevahy nad Maďarmi, ktorá sa okrem iného zvykne dokladať aj poukazovaním na slovanský pôvod viacerých maďarských slov vzťahujúcich sa na poľnohospodárstvo a administratívu.¹² Tento prístup si zaslúži pozornosť, lebo dokresľuje národotvornú stratégiu národne cítiacich vzdelancov, ktorí návratom do dejín tvoria novú identitu budúceho kolektívneho subjektu, ktorý nie je uznaný, politicky reprezentovaný a inštitucionalizovaný. Vzhľadom na deficit politických prostriedkov a „priameho“ myslenia a konania sa predstavivosťou predbieha to, čo sa má stať v budúcnosti skutočnosťou. Mýty, pohľady a návraty do minulosti vyzdvihujú také okolnosti, ktoré by mohli kompenzovať nedostatky prítomného bytia slávou v minulosti, v ktorej sa sľubný počiatok prerušil. Týmto spôsobom sa dá imaginovať nadradenosť nad sokom či nepriateľom v prítomnosti: odkaz na uvedenú kristianizáciu je posolstvom takéhoto druhu. Skutočnosť uvažovania o kultúrnej zásluhovosti v imaginovanom súťažení etnických kolektív (,národnosti“) plní kompenzačnú funkciu a má posilniť sebavedomie kolektivity nedisponujúcej politickým statusom. Stratégia budovania identity takto predchádza stratégii budovania inštitúcií alebo, presnejšie povedané, politickému konaniu, ktoré má za cieľ dosiahnuť politické znanie národa a vymôcť mu politický status.

Súťaž národov projektovaná do minulosti bola súčasťou procesu preskupovania obyvateľstva predmodernej mnohojazyčného štátu vystaveného imperatívu modernizácie, ktorá implikovala, ako to dokazoval Ernest Gellner, kultúrnu homogenizáciu, ale aj založenie politického spoločenstva rovných občanov, na rozdiel od stavovskej segmentácie. Pravda, v podmienkach predmodernej mnohojazyčnosti norma individuálnej rovnosti občanov pred zákonom generovala aj myšlienku *národnej či jazykovej rovnosti* v štáte s rôznoraznou populáciou.

* * *

Národ a národnosti. V uhorskom kontexte sa v 19. storočí dá sledovať súboj dvoch nacionalizmov: oficiálneho štátneho nacionalizmu operujúceho konceptom politického národa (ktorému však v oblasti symboliky nechýbali maďarské etnické ingrediencie) s nacionalizmom (etnických) národností. Máme do činenia s konfrontáciou modernizujúceho sa konceptu tradičného politického výsadného národa s herderovským konceptom „prirodeného“, organického národa, definovaného cez jazyk. Tento koncept napokon preukázal historickú priaznivosť, keďže inkluzivita politického národa zostala

-
- 11 ŠTÚR, Eudovít. Najstaršie príhody na zemi uhorskej a jej základy. In *Dielo v piatich zväzkoch : II. diel*. Ed. Jozef Ambruš, s. 194-238, 236-237. Tento názor zastával už Juraj Sklenár vo svojej práci *Vetustissimus magnae Moraviae situs* (1784). Pozri BROCK, ref. 5, s. 26-27.
- 12 Aj Ján Kollár spomína „tisíce slovákizmov v maďarskej reči“. KOLLÁR, Ján. *Pamäti z mladších rokov života*. Bratislava : Mladé letá, 1957. Preložil Karol Goláň, s. 125. Súpis maďarských slov slovenského pôvodu bol obľúbenou položkou národných polemík; pozri napríklad IVANKA, Milan. *Slováci a Maďari : Politicko-historická úvaha* (1910). Z knižného vydania Komisie Academia Bratislava (1923) upravil Anton Kret. Bratislava : Kubko Goral, 1997, s. 18-22.

len teóriou a politický národ, zdanlivo inkluzívny, bol v skutočnosti konštituovaný exkluzívitou majetku a postavenia.

Pod národom sa pred revolúciou roku 1848 zvyčajne rozumel istý segment spoločnosti, politický národ výsadných vrstiev – *natio hungarica*. Reformne orientovaní príslušníci *natio hungarica*, tvoriaci modernizačnú elitu, pracovali na projekte transformácie spoločnosti stavov na spoločnosť občanov, v dôsledku čoho by sa „národ“ otvoril aj voči obyvateľom nevlastniacim výsady.¹³ Háklivým miestom zamýšľaného projektu „poobčianšťovania“ (*polgárosodás*) Uhorska bol, ako sa neskôr ukázalo, naivný junktim medzi politickou a jazykovou modernizáciou krajiny založený na predpoklade samozrejmeho „uhorstva“. Zavádzanie maďarského jazyka ako nového úradného jazyka sprevádzané verbálnymi excesmi maďarského jazykového horlenia¹⁴ v predmarcovej dobevej publicistike ohrozovalo vžitú tradíciu *mnohorečovosti* a na ňu viazanú pluralitnú kultúru, ako aj vzdelanecké elity, ktoré boli ich tvorcami, nositeľmi a správcami.

Modernizačná ponuka viažuca sociálnu, politickú a hospodársku reformu na maďarizáciu¹⁵ nebola pre elity reprezentujúce „inojazyčných“ akceptovateľná. V Uhorsku totiž paralelne prebiehal proces lingvistických revolúcií, ktoré podnietili aj osvietenské reformy zdôrazňujúce inštrumentalitu ľudových jazykov na vzdelávanie ľudových vrstiev. Ľudové jazyky, prechádzajúce štádiom štandardizácie, ktorá z nich robila prostriedok vysokej kultúry a národne autonómneho vývoja, sa postupne stali základom aj politických požiadaviek, čo uhorskí šľachtickí reformátori podcenili. Preto môžeme hovoriť o *politizujúcom sa lingvizme* ako konkurenčnom koncepte „poobčianšťovania“ viazaného na maďarský jazyk. Z lingvizmu sa vyvinul konkurenčný koncept uhorskomadžarského občianskeho nacionalizmu, ktorého predstavitelia žiadali pre jazykovo reprezentované národy politický status. Ak je, ako píše Ernest Gellner, nacionalizmus „sobášom štátu a kultúry“,¹⁶ v prípade Uhorska vznikol problém, ako riešiť fakt predmodernej mnohorečovosti a skutočnosť plurality snáh o vysokú kultúru s cieľom konštituovať jednotný národ občanov. Mali byť viaceré „národnosti“, ale len jeden národ občanov, alebo sa mali stať národnosti politickými kategóriami, t. j. národmi?

13 Táto občianska spoločnosť, ako na to upozornil László Péter, mala byť podľa intencii jej prvého propagátora Istvána Széchényiho celkom, ktorého členovia by si boli rovni pred zákonom, ktorý by pre všetkých platil rovnako. Do roku 1848 obyvatelia Uhorska neboli spravovaní rovnakými zákonmi. Duchovenstvo podliehalo kánonickému právu, šľachta Werbőczyho *Tripartitu*, mešťania mestskému právu a plebs zemepanskej stolicy. Pozri PÉTER, László. *Az Elbától keletre*. Budapest : Osiris, 1998, s. 156. Podľa Pétera Széchényiho *Hitel* sa pričínil o to, že sa v uhorskej verejnosti presadil názor, že zákony nie sú nemenné.

14 Vyvolávali odvetné reakcie. Tak napr. Michal M. Hodža hromžil proti „neeurópskemu, maďarsko-finskému rodu“, voči Maďarom, ktorí Hodžovi splyvali s neeurópskym „aziatským uralským sibírizmom“. HODŽA, Michal Miloslav. *Der Slowak*. Prag : Expedition der slawischen Centralblätter, 1848, s. IV.

15 Treba však mať na mysli, že maďarizácia vykazovala viaceré fázy a spočiatku, ako reakcia na jozefínsku reformu, slúžila na konsolidáciu a odlišenie Uhorska ako krajiny s vlastnou ústavou v rámci habsburského mocnárstva. Tento krok, súčasť uhorského aktivizačného hesla *lex, lingua, vestis*, mal politický charakter. S ňou súvisí fenomén *maďarománie*, ktorá účinkovala nezávisle od etnického pôvodu. Pozri po nemecky písaný román CHALUPKA, Ján. *Bendegucz, Gyula Kolompos und Pista Kurtaforint*. Leipzig 1841 (prvé slovenské vydanie roku 1953). Maďaromániu ako svojim spôsobom módnou vlnu treba odlišovať od jazykovej maďarizácie.

16 GELLNER, Ernest. *Podmínky slobody : Občianská spoločnosť a její rivalové*. Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 94.

V uhorskom politickom diskurze sa za *národ* pokladalo politické spoločenstvo, zväzok tých obyvateľov, ktorí disponovali politickými právami. Za národnosti sa pokladali obyvatelia krajiny roztriedení podľa jazyka a zvykov. Národnosť sa nepovažovala za politickú kategóriu. Národnosti tvorili v prevažnej miere vidiečania (roľnícke populácie).¹⁷ Ujali sa ich vzdelanci – národovci vedomí si svojho pôvodu, ale predovšetkým svojich koreňov v konfesiónálne určených kultúrach viazaných v tej či onej miere na ľudový a národný jazyk. Konfesiónálne určené kultúry, katolícka i evanjelická, majú rozhodne dôležité postavenie ako semenisko ľudových nacionalizmov¹⁸ a nemožno obísť ani podnet, ktorý ľudové jazyky dostali v čase osvietenstva ako prostriedky umožňujúce najúčinnejšie vzdelanostné pozdvihnutie širokých vrstiev.

* * *

Ľudový nacionalizmus národovcov. Ako sme už uviedli, Uhorsko bolo kolbištom dvoch nacionalizmov: šľachtického – reformného, a národovecko-ľudového, ktorý bol zameraný na „plebs“, t. j. na nevýsadné vrstvy vylúčené z politického života.¹⁹ „Plebsu“²⁰ – t. j. roľníckych populácií, „roľníckeho národa“, ako sa vyjadril Emil Stodola – sa však ujali národné citiaci vzdelanci. Voči nacionalizmu šľachtických reformátorov, premýšľajúcich o zrušení výsad a otvorení tradičného výsadného národa ďalším vrstvám spoločnosti, sa sformoval jazykový *emancipačný* nacionalizmus *národovcov*,²¹ reprezentujúcich „ľud“ ako jazykovú komunitu, disponujúcou esenciou, ktorá tvorí kultúru, t. j. *Volksgeist*. Ľud, zo sociologického hľadiska nižšie vrstvy, sa idealizoval a romantizoval na vzorovú jazykovú a kultúrnu jednotku reprezentovanú spievankami a pežiou.²² Táto ambivalentnosť konceptu ľud sa naplno ukázala v spore, ktorý prepukol medzi zástancami „staroslovenčiny“ a napokon úspešnej štúrovskej „ľudovej“ novej slovenčiny. Nelichotivé predikáty na adresu novej slovenčiny, odkazujúce na jej spoločenský pôvod, sú výrečným svedectvom. Okrem toho počas celého 19. storočia môžeme pozorovať rozdiel v mentalite a pocitoch medzi národovcami a ľudom ako sociálnou vrstvou. Stačí

17 V slovenskej spisbe sa nezaužíval termín *peasants/peasant populations*. Namiesto *sedliak* sa používa výraz *roľník*. Zdá sa, že termín *sedliak* má negatívne zafarbenie.

18 V tejto súvislosti stojí za zmienku, že v 18. storočí sa výraz *nacio* na Slovensku používal vo význame skôr príslušnosti „*k též cirkvi nebo k témuž jazyku*“. PRAŽÁK, Albert. Československý národ. In *Sbirka přednášek extense University Komenského v Bratislavě. Svazek 10*. Bratislava 1925, s. 47.

19 Treba mať na zreteli, že šľachtický štátnopolitický nacionalizmus mal aj výrazný jazykový komponent, ktorý národnosti vnímali ako etnický. Napokon oficiálny nacionalizmus sa uskutočňoval pod heslom *maďarizácie*, a nie „*poobčianšťovania*“. Politický publicista Gusztáv Beksics rozlišoval medzi *zmaďarčovaním sa a pomaďarčovaním*, ako dobrovoľnou a vnucovanou maďarizáciou.

20 Ambivalentné postavenie mali tzv. *honoratori*, vzdelanci, mnohí z nich boli publicisticky činní a na základe svojich znalostí reflektovali situáciu v krajine.

21 Z ich perspektívy sa „*poobčianšťovanie*“ javilo ako maďarizácia a maďarománia, t. j. v popredí ich pozornosti bolo politikum jazyka a kultúry, a nie možnosť nadobudnutia čisto občianskych a politických práv. Uhorský reformizmus viazaný na štátnopolitický nacionalizmus sa vzhľadom na jeho jazykový komponent, ako aj symboliku vnímal pod optikou etnicity.

22 Romantizovanie podľa Novalisa znamená „*udělit vznešený smysl obyčejnému, tajuplný vzhled běžnému, důstojnost neznámého dobře známému*“. Citát pochádza z ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu*. Praha : Oikymenh, 1996, s. 257.

uviesť mená Záborského,²³ ale napokon aj Hurbana a Štúra. Ešte aj Škultéty si takto povzdychol: „*Všetci my milovníci slovenského ľudu, hľadáme naň ako na teóriu, a tak sa zdá, že z nás nikto nemiluje ho takého, akým on je v skutočnosti, ale len takého, akým predstavil si ho každý z nás.*“²⁴ Medzi zväčša romantickým myslením väčšiny národovcov a na každodennosť zameraným myslením ľudu bola priepasť. Túto skutočnosť dávno pred Michalom Chorváthom, autorom spisu *Romantická tvár Slovenska*, rozpoznal Štefan Marko Daxner: „*Ale ľud náš nevidel to, jemu to bolo všetko jedno, aká reč panuje v úradoch, len si ho pochválili pán slúžny alebo pán kassir pri bernom úrade za riadne splatenú daň. Jemu bol ten Maďar z dolného Gemera bližší, ponevác bol Gemerčan, než na pr. novohradský, zvolenský alebo liptovský Slovák. Ľud náš nemal ani citu spolupatričnosti národnej, nieto že by bol mal nejakého povedomia národného. Na ľud teda nebolo možno basirovať žiadnu manifestáciu, žiadnu akciu v prospech rovnoprávnosti národnej. On zvyknutý byť nástrojom v rukách mocného, hľadel len na moc, a keď medzi tými, čo mali v rukách moc, strhla sa hádka o jeho záujmy, ľud už vtedy hovorieval to známe: ‚nech Pán Boh pomáha tomu, kto lepšie chce‘, ale sám nevstúpil do akcie, lebo, mohlo by to zle vypadnúť, a potom dávali by človeku príčinu“.* Ako liek na tento neduh navrhuje Daxner „*rozmnožovanie inteligencie*“, t. j. školy²⁵. Ako povedal Peter Kellner Hostinský, národovci chceli slovenskému ľudu zadovážiť „*postat' národa*“. Národ v tomto kontexte znamenal politický status odvodený z útvaru *natio hungarica*.²⁶

Na druhej strane však národovci boli na ľud ako na potenciálnu základňu svojho vplyvu odkázani, ľud bol totiž svojou početnosťou tou vrstvou, ktorá čakala na svoju politickú reprezentáciu. Ľud bol tak či onak, t. j. imaginárne, ale aj potenciálne substrátom politického účinkovania národovcov, keďže slovenské zemanstvo zostalo „suchou ratolesťou“.

* * *

Modernizácia štátov verzus „obrodienie“ národov. Saint-René Taillandier, francúzsky znalec strednej Európy, tvrdil, že centrami duchovného pokroku v Nemecku na prelome 18. a 19. storočia boli univerzity, konštatoval však, že v Rakúskej monarchii Viedenská univerzita takýmto centrom nebola. Prírodné vedy, ktoré sa na nej prednášali, boli na úrovni doby, nie však humanitné a Viedeň takto vraj nedokázala plniť úlohu intelektuálne podnetného centra, čo údajne prispelo k tomu, že nie nemecky hovoriace národy monarchie začali prostredníctvom svojich elít rozmýšľať o vlastnom kultúrnom vývoji. Ako sa neskôr ukázalo, tieto elity preferovali partikulárnu jazykovú a kultúrnu emancipáciu pred nadnárodnou myšlienkou občianskej slobody.²⁷

Nemožno však povedať, že by Viedni chýbala vôľa meniť veci, ale pôsobila zhora dole. Išlo o vôľu absolutistického panovníka a byrokratický racionalizmus s nepopiera-

23 PICHLER, Tibor. *Národovci*, s. 100-106.

24 ŠKULTÉTY, *Slovenské pohľady 1890*, s. 66.

25 DAXNER, Štefan Marko. *Slovenské pohľady 1892*, s. 305, 306.

26 PICHLER. *Národovci*, s. 57.

27 HORSKÁ, Pavla. *Sladká Francie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 22-23.

teľnými verejnoprospešnými črtami, ktorý chcel konať „pre ľud bez ľudu“. Jozefinizmus bol pokusom o zmenu, ktorý však napriek neúspechu naozaj vyvolal zmenu, odstredivú zmenu.

Jozefínska modernizácia bola akciou centra, no mala za následok reakciu periférie: vznikli viaceré centrá periférnej modernizácie a formovali sa nové elity, ktoré boli jej nositeľmi. Spustil sa paralelný proces obnovy „historických“ štátnych individualít a obrodenia takpovediac prirodzene existujúcich národov ako komunit jazyka. Modernizácia historických štátnych individualít, ako napríklad Uhorska, sa nezaobišla bez adjustácie kultúry a homogenizácia bola Achillovou pätou modernizujúceho sa Uhorska, pretože narazila na proces pluralitnej kultúrnej modernizácie a neskôr aj politizácie etnických národov krajiny doteraz politicky nereprezentovaných. Uhorskomaďarská modernizácia bola dvojfrontová: voči Viedni defenzívna a voči národnostným, prevažne konfesiónalnym kultúram ofenzívna.

V dobom ovzduší, nabitom emóciami, dochádzalo k rozdvojeniu lojalít, čomu dať prednosť – *láske k národu*, či *láske k vlasti*. Láska k národu, pocit národnosti bol vecou srdca, vlasť vecou praktickou, vecou každodennosti. Láska k národu, t. j. národnosť na spôsob nábožnosti (nábožnosť a národnosť sú sestrami, písal Ján Kollár), ako vec vnútra a svedomia nezakladala vzťah k politickému útvaru, bola vlastne nepolitická, kultúrne tolerantná panovník bol akceptovateľný, dôležité bolo, aby nehatil rozvoj a používanie národného jazyka. Národné v prvotnej fáze hnutia za národnosť získalo akýsi vlastný, od politického oddelený charakter.

Táto skutočnosť vystupovala do popredia aj v revolučných rokoch 1848 – 1849, keď sa na viedenskú vládu zo strany štúrovsko-hurbanovského krídla slovenských vzdelancov neprikladá meter hodnotiaci jej politickú kvalitu. Pravda, nemožno strácať zo zreteľa fakt, že hnutie národného lingvizmu prerastalo v konečnej fáze vývoja do politického hnutia, keď žiadalo politicky ukotvené uznanie národnej *svojbytnosti* – typický termín romantického stredoeurópskeho existenciálneho nacionalizmu. Existenciálneho preto, lebo národovci ako jeho tvorcovia a nositelia nástojili na uznaní neopakovateľnej individuality národa ako formy ľudskosti. Politické uznanie individuality národa jednorazovým konštitutívnym aktom príslušnej mocenskej inštancie malo otvoriť cestu k jeho plnohodnotnému rozvoju. O dosiahnutie tohto cieľa sa usilovali štúrovskí národovci v revolučných rokoch.

Emancipačná politika mala z hľadiska politickej metodológie petičný charakter, nároky sa prezentovali vo forme žiadostí. Tento termín má veľkú výpovednú hodnotu. Prezrádza veľa o štýle politického konania. Žiadať formou petície znamená apelovať na mocenskú inštanciu v presvedčení, že na základe oprávnenosti nároku jej autorita vyhovie a prijme príslušné opatrenia. Nie je to revolučné konanie. Ide o konanie v štýle gravaminalizmu, ktorý bol tradičným postupom uhorských stavov pri riešení problémov krajiny v kontakte s korunou, reprezentovanou panovníkom. Tento postup si osvojili a aplikovali aj slovenské národnou náráciou antiuhorsky zamerané národovecké elity v priebehu 19. storočia,²⁸ ktoré možno nevedomky používali vo svojej činnosti politické prostriedky a politický štýl, ktorému sa priučili v Uhorsku.

28 Eubomír Lipták zvykol hovoriť o antiuhorských disidentoch.

Prvý politický program slovenského národného hnutia má preto príznačný názov *Žiadosti slowenskejho národu (pred Jeho c. kr. Jasnost', pred Krajinski Uhorski Sněm, pred Jeho Wisost Uhorskjeho Palatina kráľowskjejho námestníka, pred Ministerstwo Uherskuo a pred wšetkich prjateľow člowečenstwa a národnosti)*.²⁹ Z pojmu *žiadosti* vyplýva, že jej autori nevyhlásili svoju suverénnu vôľu, ale predostierali svoje nároky a návrhy na prijatie politickým inštanciam, ako aj medzinárodnej verejnosti. V tejto súvislosti je zaujímavý odkaz na adresáta v podobe „priateľov človečenstva a národnosti“. Tento adresát, samozrejme, nemal rozhodovaciu právomoc, autori sa však pod ním zjavne predstavovali európsku verejnú mienku, reprezentovanú podobne zmyšľajúcimi, od ktorých očakávali morálnu podporu. Dokument je prejavom romantickej predstavivosti a romantickej vôle konať, neberúcej na vedomie nepomer medzi možným a nemožným, medzi dosiahnuteľným a nedosiahnuteľným vzhľadom na stav vlastných síl.³⁰

Z hľadiska použitej terminológie, ale aj národnej narácie je zaujímavý odkaz na *pranárod* Uhorska znovu sa konštituuujúci po deväťstoročnom ujarmení, počas ktorého mu bola táto krajina *macochou*. Táto historizujúca preambula, zachádzajúca do preduhorskej minulosti, si zasluhuje pozornosť, pretože prostredníctvom nej postulujú jej autori akési metaforické historické právo, takpovediac právo pôvodnejšieho obyvateľa (autochtóna)³¹. Štúrovska-hurbanovskí reprezentanti slovenského nacionalizmu takto prezentujú nielen prirodzenoprávne požiadavky verejného používania jazyka, ale aj historicky odvođené nároky formou historických pripomenutí.

To znamená, že nejde o čistý jazykový nacionalizmus, ale aj o akýsi historický idealizmus alebo „právny archeologizmus“. ³² Autori *Žiadostí* tak vypovedali éru slovenského *prilepenectva*, ktorým národovci rozumeli stav nesvojbytnosti národa a jeho prekrytú existenciu.³³ Tomu nasvedčuje aj pozornosť, ktorú venovali národným symbolom, ako sú farby a zástava, hoci tu ešte navrhovali červeno-bielu. O národnostiach Uhorska sa konzekventne hovorí ako o „uhorských národoch“, to znamená, že v zmysle uhorského politického diskurzu, kde národ má význam politického spoločenstva, sa kolektivity „ino-

29 Uvádzané podľa *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 309. V spise sa väčšinou referuje o *Žiadostiach*, popr. *Žiadostiach slovenského národa*, je však žiaduce uviesť celý názov, ktorý lepšie vypovedá o zmyslení jeho autorov.

30 Túto črtu *Žiadostí* vníma aj Scotus Viator, keď konštatuje, že „*the framers of the petition... have acted under the hysteria of the moment, in clear defiance of practical considerations*“. Cituje aj francúzske porokadlo *Qui trop embrasse, mal étreint*. SCOTUS, Viator. *Racial Problems in Hungary*. London : Archibald Constable, 1908, s. 97.

31 Argument autochtónnosti, avšak s inou intenciou, uvádzal už Juraj PAPÁNEK vo svojej práci *Historia gentis Slavae* (1780). Pozri: TIBENSKÝ, Ján. *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava : SVKL, 1965, s. 109-112.

32 Termín archeologickej politiky do diskurzu o politike zaviedol Ernest Renan. V liste Davidovi F. Straussovi písal: „*Ihr (Deutschen) habt anstelle der liberalen Politik das Banner archäologischer und ethnographischer Politik entfaltet, diese Politik wird euch zum Verhängnis werden. Die vergleichende Philosophie, die ihr geschaffen und zu Unrecht auf das Feld der Politik übertragen habt, wird euch übel mitspielen. Die Slawen werden sich dafür begeistern; ... wie könnt ihr glauben, die Slawen würden euch nicht zufügen, was ihr ändern antut?*“ Citát z : KROCKOW, Christian Graf von. *Von deutschen Mythen : Rückblick und Ausblick*. Stuttgart : DVA, 1995, s. 184.

33 O *prilepenectve* pozri PICHLER, Tibor. *Národovci a občania : O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava : Veda, 1998, s. 52.

jazyčných“ obyvateľov označujú za národy, čím sa im pripisuje politický status. Tým sa vlastne vyjadruje snaha realizovať pluralitnú nacionalizáciu Uhorska, zaručiť zákonom „národnostiam“ politický status, t. j. išlo v prvom rade o právo národov a až druhoplánovo o individuálno-občianske práva. V popredí záujmu stála individualita národa.

Spomenutá preambula v sprostredkovanom zmysle obsahuje odmietavé stanovisko k doterajšiemu charakteru krajiny a nenavrhuje nič viac a nič menej ako jeho rekonštitúciu na základe národnostnej rovnosti, ktorá implikuje národnú teritorializáciu. Ohlasuje vstup (etnického) národa do politického priestoru a v podstate navrhuje absolútnu jazykovú rovnosť, akýsi federalizmus národov. Vzhľadom na celkovú výpoveď *Žiadosti* ide o symbolické odpútanie či dištancovanie sa od dovtedajšej „hungaristickej“ tradície uhorského štátu. Ide o predstavu a naznačenie novej idey uhorského štátu bez nadväznosti na zásadné zmeny uskutočnené uhorským snemom – tradičnou *natio hungarica* alebo, inak povedané, jej reformne orientovanou časťou, v revolučnej atmosfére a vyjadrené marcovými zákonmi. Tu sa ukazuje inkompatibilita štúrovsko-hurbanovského prúdu slovenských národovcov s uhorskomaďarskými politickými elitami a ich účinkovanie mimo uhorského inštitucionálneho rámca.

Zdá sa, že Štúr, ktorý bol členom reformného snemu, neetabloval žiaden kontakt na takpovediac poslanceckých kolegov. Štúrovsko-hurbanovskí národovci boli v revolučných rokoch akousi mimoparlamentnou opozíciou. Zdá sa, že parlament, hoci *Žiadosti* boli adresované aj snemu, nebol pre Štúra rozhodujúcim priestorom politického konania. Vlastne nikým neboli pokladaní za partnerov, a to platí aj pre reprezentantov Viedne, v očiach ktorých bol napríklad Štúr komunistom. Zo spätného pohľadu sa však štúrovci-hurbanisti stali tými, ktorých idea národnej svojbytnosti/nezávislosti sa naplnila a ktorých národná narácia sa stala dominantnou. Pri premýšľaní o dejinách sa však treba vyvarovať národnej narácie, ktorá sleduje líniu naplnenia akejsi cieľovej predlohy. Takýto prístup totiž ochudobňuje a zjednodušuje obraz dejín. Treba aj uviesť, že štúrovci nereprezentovali mienku všetkých slovenských vzdelancov, ktorí sa rozchádzali vo svojich politických názoroch i názoroch na vývin svojej národnosti. Čítaním dobových prameňov sa možno presvedčiť o rôznosti názorov a stanovísk.

* * *

Launerova stredo európsko-slovanská a uhorsko-politická identita – Launerovo slovenské uhorstvo. Ako som už uviedol, treba rozlišovať medzi triedou slovenských vzdelancov a národovcami ako elitou zameranou na rozvíjanie národného hnutia, ktoré malo svoju ideovú zložku vo forme národnej narácie a praktickú zložku, do ktorej možno zaradiť kodifikáciu nového spisovného jazyka. Slovenská vzdelanecká trieda bola názorovo heterogénna a vyskytli sa v nej aj osobnosti, ktoré so štúrovsko-hurbanovským prístupom nesúhlasili a ktorých názory na kultúrnu a politickú modernizáciu nielen Uhorska, ale napokon aj strednej Európy si zaslúžia pozornosť napriek tomu, že ich „dejiny“ v ich úsilí nepotvrdili, alebo azda práve napriek tomu.

V tejto súvislosti treba uviesť Launerovu koncepciu kultúrnej modernizácie u Slovanov, avšak nie na základe romantického konceptu národa ako pôvodnej kolektivity jazyka a zvykov, ale na základe osvojenia si dobových kultúrnych, politických, jedno-

ducho povedané civilizačných štandardov, pretože v každej dobe podľa jeho hegelovsky ovplyvnenej predstavy dominuje istý národ nie však ako „národ“, ale ako nositeľ civilizačného výkonu. Pre svoju dobu, ktorú označuje za západoeurópsku, Launer konštatuje vzorovú kultúrnu funkciu štvorlístka taliansko-francúzsko-anglicko-nemeckého. Medzi nimi na kultúrnom poli existuje del'ba práce: taliansky duch má v kompetencii umenie, francúzsky politiku, anglický hospodárstvo, nemecký filozofiu a špekuláciu. Slovania, predovšetkým stredoeurópski, ako hovorí, sa dotiahnu na úroveň doby osvojením si kultúrneho výkonu v príslušných, už menovaných oblastiach, pri zachovaní del'by práce, na základe istých duchovných predpokladov. Poliaci sú vraj predestinovaní na „preklad“ francúzskeho, Chorváti talianskeho, Rusi anglického a Česi, Moravia, Slezania a Slováci na preklad nemeckého ducha.³⁴ Prekladom Launer nemyslí slepé napodobovanie, ale intelektuálnu a praktickú apropiáciu na základe vlastných potrieb. Štěpan Launer bol autorom spisu *Povaha Slovanstva, se zvláštním ohledem na spisovni řeč Čechů, Moravanů, Slezáků a Slováků*, ktorý vyšiel v Lipsku roku 1847 a vykazoval markantný antištúrovský podtón. Ctiboh Zoch ho zaradil medzi „*potvori slovenského neslovenstva*“.³⁵

Launer sa nestotožňoval so štúrovskou predstavou o hľivení Slovákov v Uhorsku a deklaroval povedomie a identitu občana Uhorska. Štúrovi vyčítal nihilizmus za to, že vybral za spisovný jazyk nekultivované ľudové nárečie a nahradil ním tradičný literárne kultivovaný jazyk – češtinu kralickej Biblie, kritizoval ho, že ako učiteľ podceňoval vzdelanie v podobe osvojovania si dôležitých znalostí z oblasti prírodných, humanitných vied a matematiky a mládež indoktrinoval historizujúcim národným horlením a básnením. Kritizoval tiež skutočnosť, že štúrovskému hnutiu a jeho ctižiadostivému projektu chýba finančné krytie. Launerova predstava o kultúre nebola romantická, ale osvieten-ská. Charakter politiky odvodzoval od typu náboženstva.

Katolicizmus stotožňoval s autoritarizmom, konzervativizmom, dôrazom na vonkajškovosť a protestantizmus s liberalizmom, konštitucionalizmom a so samostatným presvedčením. Sám sa vyhlasoval za protestanta liberála, protivníka absolutizmu i aristokratizmu a na základe tejto principiálnej pozície sa potom hlásil k uhorským liberálom revolučného obdobia. V Uhorsku videl na základe revolučných zmien záruky politického pokroku, ktorému mienil sám napomáhať vydávaním uhorských novín v slovenskom jazyku. Chcel vysvetľovať výdobytky revolúcie, ako aj politické dianie po slovensky hovoriacemu obyvateľstvu Uhorska. Bol zjavne jedným zo vzdelancov, ktorí akceptovali politickú rovnicu uhorskomaďarských občianskych liberálov a v osvojení si diplomatického jazyka, ak je súčasťou zmeny smerom ku konštituovaniu občianskeho Uhorska, nevidel neprijateľnú požiadavku. Avšak v jeho snahe vydávať provládne noviny v slovenskom jazyku kvôli politickej osvete možno vidieť závažnosť jazykovej otázky inojazyčných obyvateľov Uhorska a ich participácie na spoločenskom a politickom živote krajiny.

Účasť na politickom dianí Uhorska a budovanie uhorskej občianskej spoločnosti si vyžaduje komunikáciu v národných jazykoch, hoci týmto, ako to vyjadril Daniel Ra-

34 Dôležitú funkciu nemecky sprostredkovaného vzdelania pre slovenských, hlavne evanjelických vzdelancov vyzdvihuje aj Samuel HOIČ, autor brožúry *Sollen wir Magyaren werden?* (1833), ako aj napr. Michal M. HODŽA v *Úvode spisu Der Slowak* (1848).

35 COCHIUS, Ctiboh. Ohlas proti ohlášení. In *Orol tatránski III*, s. 606-607.

pant, prislúchala len pomocná funkcia. Táto úloha, ako naznačuje jeho projekt vydávania uhorských novín v slovenskom jazyku (bibličtine), sa nedala zabezpečiť výlučne maďarčinou ako úradným jazykom.

Stredoeurópske Slovanov videl Launer v kontexte vývoja západnej Európy ako národy zasadené do kontextu európskeho duchovného vývoja,³⁶ na rozdiel od Rusov, ktorí sú ešte nevykryštalizovaní, a po osvojení si dobových kultúrnych štandardov im pripísal možnosť vlastného duchovného vkladu. Maďarom prisúdil praktické, politické nadanie sledujúce anglického a francúzskeho ducha, orientovaného na prax, a Slovákom pripísal nadanie čisto teoretické a špekulatívne. V revolúcii 1848 sa postavil na stranu vlády, vyzdvihujúc svoju slovenskú (etnickú) identitu a uhorskú občiansku identitu.³⁷ V pamflete *Nebezpečný smer štúrovského Slováctva* (1848) konštatoval, že v Uhorsku existujú *slavicæ gentes* (národnosti), ale nie *slavica natio* a že hornouhorskí Slováci tvoria národ len v spojení s Čechmi a Moravanmi, ale nie národ sám osebe v Uhorsku, čo vraj dosvedčujú dejiny, lebo keby po slovensky hovoriaci obyvatelia Uhorska boli svojbytným národom so stredotvornou schopnosťou, už dávno by sa boli teritorializovali, územne vyčlenili.

Konštatoval teda, že nepreukázali sebastrednú tendenciu a na tom sa vraj nič nezmení ani v budúcnosti. Tu sa však nachádza ohnisko sporu medzi ním a „štúrovskou stranou“, ktorá reprezentovala program slovenskej národotvorby, teritorializácie, jednoducho vôle byť národom. Tomuto programu Launer nedôveroval a nepokladal ho za uskutočniteľný.³⁸ Ukázal sa ako zlý prorok, keď tvrdil, že uhorskí Slováci nikdy nebudú tvoriť samostatný národ, lebo nepreukázali schopnosť vystupovať pod vlastným „znakom“ a pod vlastnými „fárbami“. S mylným, hoci žiaducim optimizmom konštatoval, že „*ty daremné jen k rozhorčenosti vedaucí rvačky a pračky o národnost z našeho života pomálu již vytuchnu, že se nebude více na to patríti: jsili Slovák anebo Maďar,*³⁹ *ale jen na to: jsili opravdovým měšťanem vlasti Uhorské...*“⁴⁰

Launer bol uhorský konštitucionalista, ktorý štúrovsko-hurbanovskú politiku žiadania národných práv mimo inštitucionálneho mechanizmu uhorskej politiky a bez oceňovania občianskych a politických výdobytkov revolúcie nechápal a Štúra pokladal za fanatika.⁴¹ Výsledky revolúcie v Uhorsku iniciované snemom pokladal za progresívne a hodné občianskej podpory. Sám sa deklaroval ako Slováč, ale patriaci medzi takých, ktorí „*sa len preto učíme a vieme slovensky, aby sme svoju národnost' oboznamovali*

36 V roku 1841 to podobne videl L. Štúr, keď písal: „*Unter die Aegide der Humanität flüchten sich daher die Slaven, besonders die im Herzen Europas siedelnden Westslaven, um unter diesem Schild für die Erhaltung ihrer Nationalität und ihrer Sprache, in welcher die Elemente ihrer religiösen und intellectuellen Bildung wurzeln, um sich anzuschliessen an die Reihe der westeuropäischen Völker, von denen das Licht und die Macht in alle Welttheile ausgeht.*“ ŠTÚR, Ľudovít. Die Entnationalisierung der Slaven in Ungarn (1841). In RAPANT, Daniel. *Slovenský prosbopis z roku 1842 : II. diel*. Lipt. Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 266-267.

37 Podobnú kombináciu slovenskej etnickej a uhorskej politickej identity zastával kedysi Ladislav Bartholomeides. Pozri BROCK, Peter, ref. 5, s. 142-143.

38 LAUNER, István. *A stúrféle tótság veszedelmes iránya*. Budán : Bagó Márton, 1848, s. 5.

39 Launer registroval aj na maďarskej strane horlenie za národnosť, pocity „zášte a nenávisťi“. Pozri LAUNER. *Povaha Slovanstva*, s. 202.

40 LAUNER, ref. 39, s. 201.

41 LAUNER, ref. 38, s. 11.

s *cielmi tejto vlasti*“ (15). Tvrdil, že vláda (Maďari) chcú zabezpečiť len diplomatický status maďarčiny v Uhorsku, a nie jej zavedenie do základných škôl a uplatnenie pri vyučovaní náboženstva, počtov, zemepisu atď., čo sa stalo Apponyiho zákonmi, lebo by to vraj znamenalo hlúposť (10). V tomto zmysle by sme mohli Launera mohli pokladať za stúpenca eötvösovského liberalizmu a koncepcie uhorského politického národa, ktorý na nižších úrovniach verejného života priznával právo na pôsobenie.

Uhorská politika však od polovice 70. rokov 19. storočia z hľadiska kultúry postupne stavovala na forsírovanú asimiláciu, t. j. na patologickú homogenizáciu⁴² za súčasného zastavenia procesu rozširovania politických práv, čím sa deklarovaná rovnosť občanov pred zákonom a rozvoj občianskej spoločnosti zostával problémom. Občianska kohézia zostávala deziderátom, nebola skutočnosťou. Jednotný uhorský politický národ, deklarovaný ako cieľ, bol teoreticky inkluzívny, pretože sa vzťahoval na všetkých občanov Uhorska bez rozdielu etnického pôvodu.

Volebné právo bolo obmedzené vysokým majetkovým cenzom, preto z politickej participácie vypadávala väčšina obyvateľstva vrátane maďarskojazyčného. Maďari ako národnosť tak boli do štátu inkludovaní symbolicky. Launerova stratégia nebola identitná, ale modernizačná, jej autor sa zaujímal o kvalitu politickej organizácie spoločnosti. Za smerodajné nepokladal národné, ale politické hodnoty – konštitucionalizmus a občianstvo. Keďže zomrel v roku 1851, nemožno vedieť, ako by bol komentoval a analyzoval ďalší vývoj v Uhorsku. Zaujímavá a neobvyklá bola u neho kombinácia česko-slovenskej jazykovej a uhorskej politickej orientácie, alebo inak vyjadrené: česko-slovenská jazyková/kultúrna identita spätá s uhorskou politickou identitou. Launer zastával názor, že Uhorsko revolúcie reprezentovalo protestantský politický princíp konštitucionalizmu a Štúrovi vyčítal zradu protestantizmu.

* * *

Eötvös o národnosti a hodnote veľkého štátu. Obdobie po revolúcii rokov 1848 – 1849 bolo vhodným časom na rekapituláciu a reflexiu. Učinil tak Ľudovít Štúr vo svojom po nemecky napísanom spise *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*, ako aj József Eötvös, keď vydal paralelne v maďarčine a nemčine dvojzväzkové dielo *Der Einfluß der herrschenden Ideen des 19. Jahrhunderts auf den Staat* (1851 a 1854). Zatiaľ čo Štúrova práca je symbolom ideového rozchodu so strednou Európou a symbolom duchovného vystáňovania sa na východ – do Ruska, kde jeho spis vyšiel dvakrát v ruskom preklade a samotný Štúr sa pokladá za možného inšpirátora Danilevského

42 RAE, Heather. *State Identities and the Homogenisation of Peoples*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002, s. 5.

diela *Rusko a Európa*,⁴³ uhorský Tocqueville⁴⁴ Eötvös si lámal hlavu nad vnútorným usporiadaním habsburskej strednej Európy. Hlavoľamom bol preňho jednoznačne problém národností a analýza možnosti ich rovnoprávnosti, sledujúc cieľ zachovania veľkých historických štátov, pričom mal na mysli monarchiu, ako aj zachovanie historickej individuality uhorského štátu v nej.

Jasne vnímal fakt, že nacionálne hnutia nevznikli v dôsledku agitácie,⁴⁵ ale mali svoje opodstatnenie v kultúrnych a sociálnych procesoch, preukázaných v skutočnosti hustého výskytu toho, čo sme nazvali lingvistickými revolúciami. Boli dôkazom toho, že spomenuté jazyky a s nimi spojené vzdelanecké komunity participovali na rozvoji všeobecnej civilizácie.⁴⁶ Eötvös akceptoval legitímnosť jazykových požiadaviek národností a rozpoznal, že riešenie národnostnej otázky je kľúčom k stabilite regiónu. Liberalizácia, civilizovanie v zmysle „poobčianšťovania“ spoločnosti zostáva podľa neho fikciou, ak sa nenájde uspokojivé riešenie oprávnených nárokov národností na verejné používanie svojho jazyka a slobodný rozvoj svojej národnosti.

Otázka národnosti komplikovala uskutočňovanie idey slobody a rovnosti, ktoré na západoeurópsky spôsob boli právnymi nárokmi viazanými na individuálnych nositeľov, t. j. občanov. V habsburskej Európe však z nacionalistickej perspektívy bola rozhodujúcou individualitou národnosť, ktorou sa rozumela príslušnosť k jazykovo definovanej komunite. Národovci chápali národy ako žijúce organizmy, ako individuality, do ktorých bol jednotlivec vnorený.

V tejto oblasti sa komplikovala (podmieňovala) emancipácia jednotlivca ako individuálneho občana emancipáciou národných kolektív vystupujúcich ako kolektivistické individuality požadujúce lojalitu a podriadenosť „svojich“, t. j. tých, ktorí boli takpovediac jazykovo vrodení do tohto celku. Vzhľadom na „vrodenný“ príkaz lojality k etnickému národu (holistický nacionalizmus) je potom rozoznateľný problém renegátstva ako morálneho poklesku, keďže národ v očiach nacionalistov bol svätou vecou a príslušnosť k nemu nemohla byť vecou voľby. Dalo by sa povedať, že emancipačný nacionalizmus neuvažuje o slobode a rovnosti z hľadiska práv jednotlivca, ale z hľadiska práv kolektivity, t. j. národa.

Eötvös chápal nacionalizmus – úsilie o pozdvihnutie povedomia a postavenia národa – aj ako mocenskú aspiráciu, a to paradoxne aj vtedy, keď ide o znevýhodnenú národnosť. Národnostný cit je vždy spätý s pocitom výnimočnosti.

43 Mac Master uvádza Štúrovo meno v pasáži, kde interpretuje ruský panslavizmus. Viazalo sa na predstavu, že politické zjednotenie Slovanov má predchádzať kultúrnemu, založenému na ruštine. Pozri Mac MASTER, Robert E. *Danilevsky : A Russian Totalitarian Philosopher*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1967, s. 293.

44 JOHNSTON, W. A. *Österreichische Kultur- und Geistesgeschichte. Gesellschaft und Ideen im Donauraum 1848 – 1938*. Wien : Böhlau, 1974, s. 352. Johnston tvrdil, že Eötvösovo dielo *Vplyv vládnucích ideí 19. storočia na štát* (1851 – 1854) znesú porovnanie s Tocquevillovou prácou *L'ancien Régime* (1856). Rakúsky historik Gerald Stourzh pokladá Eötvösa za najvýznamnejšieho politického mysliteľa habsburskej monarchie v 19. storočí.

45 EÖTVÖS, Josef, Freiherr von. *Die Nationalitäten-Frage*. Pest : Moritz Ráth, 1865, s. 41.

46 EÖTVÖS, ref. 45, s. 30.

„Základom každého národného cítenia je presvedčenie, že je prednosťou patriť k určitému národu, pretože duchovnými a morálnymi vlastnosťami prekonáva iné, a toto vyššie nadanie buď preukázal v minulosti, alebo je povoláný uplatniť ho v budúcnosti.

Účelom je: plne uplatniť toto vyššie nadanie národa tým, že sa predovšetkým bude dbať na rozvinutie síl driemajúcich v národe, aby sa mu potom zabezpečilo panstvo nad inými, ktoré mu patrí.“⁴⁷

Eötvös však upozorňoval na to, že cieľom nacionalizmu túžiaceho po saturácii je nielen uznanie, ale v konečnom dôsledku aj dominantné postavenie vo vzťahu k inonárodným celkom, čo však nie je všetko. Tvrdil, že po nadradenosti bažia aj slabé alebo, lepšie povedané, aspirujúce nacionalizmy, ktoré môžu svoj pocit prevahy imaginovať a takto symbolicky kompenzovať svoju dočasne slabšiu pozíciu. Deklarovaným cieľom emancipačných nacionalizmov je rovnoprávnosť národov.

Eötvös zastával názor, že je len zastávkou pri sledovaní dlhodobého a konečného cieľa nadvlády (supremácie). Bol nielen politickým teoretikom, ale aj uhorským patriotom a ako taký sa obával štátoborných dôsledkov nacionalizmu národov Uhorska – krajiny s komplikovaným postavením vo zväzku teritórií habsburskej dynastie. V princípe rovnoprávnosti, t. j. zákonom zaručeného politicko-právneho statusu „národnosti“ a v ich uznaní za „národy“ videl prostriedok destabilizujúci štát. Rovnoprávnosť nepokladal za stabilné riešenie, pretože dosiahnutie rovnoprávnosti považoval len za dočasný cieľ nacionalizmov, ktoré ešte neboli dostatočne silné na etablovanie svojej supremácie. Bol zástancom teritoriálnej integrity uhorského štátu, jednotného uhorského politického národa, avšak ako autor národnostného zákona z roku 1868 aj politikom, ktorý si uvedomoval pochybnosť politiky neberúcej na vedomie realitu „mnohorečovosti“ krajiny a potrebu uspokojenia oprávnených jazykových a kultúrnych potrieb i požiadaviek „národnosti“. Spokojnosť národností bola predpokladom zachovania Uhorska ako štátu. Eötvös nepokladal dohodu Pešti s Viedňou za dobrý obchod pre Uhorsko, lebo si uvedomoval nevyhnutnosť a hodnotu občianskej súdržnosti pre stabilitu štátu.

Mocenské riešenie bolo príliš závislé od vonkajších a menlivých konštelácií. Eötvösovo myslenie vychádzalo z predpokladu hodnoty veľkého štátu pre všetky národnosti/národy v habsburskej Európe situované medzi silnejúce a ambiciózne Nemecko a mocné Rusko ako garant ich nezávislého rozvoja, čo bolo možné iba vtedy, keď sa dokáže nájsť pre všetky strany uspokojivý model občianskej kohézie národnostne rozmanitého obyvateľstva. Uhorsko Eötvös považoval za veľký štát a domnieval sa, že bude mať hodnotu pre jeho obyvateľstvo, ak sa nájde uspokojivé riešenie národnostnej otázky.

Eötvös bol autorom mnohých spisov k otázke nacionalizmu, usporiadania a kohézie monarchie,⁴⁸ jeho myšlienky sa však nestali „vládnucimi“ v uhorskom politickom živote. V tomto zmysle zdieľal osud mnohých stredo európskych intelektuálov, ktorých myslenie podáva dôkaz o intelektuálnej pozoruhodnosti, ale ich pôsobeniu stáli v ceste prekážky, alebo povedané inak, ich intelektuálnosť sa automaticky nepremietala do schop-

47 EÖTVÖS, Joseph, Freiherr von. *Ueber die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich*. Wien : Jasper, Hügel & Manz, 1851, s. 17.

48 EÖTVÖS, Joseph, Freiherr von. *Ueber die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich*. 2. vyd. Wien : Jasper, Hügel & Manz, 1851. EÖTVÖS, Josef, Freiherr von. *Die Nationalitäten-Frage*. Pest : Moritz Ráth, 1865.

nosti presvedčiť iných o správnosti svojho úsudku. Napriek tomu, že pôsobil v politike, bol ministrom, nebol lídrom, ktorý by bol dokázal vtláčiť uhorskej politike trvalú pečať. Jeho idea uhorského politického národa, kompletizovaná národnostným zákonom, ktorý nikdy nebol uvedený do života, zostala teóriou. Eötvösov model jednotného uhorského politického národa bol potenciálne politicko-občiansky inkluzívny, sľuboval každému obyvateľovi štátu členstvo v národe; pravda, bolo by si to vyžadovalo aj ďalšiu prácu na príslušnej legislatíve a kontinuálne rozširovanie volebného práva – najlepšieho meradla politickej inklúzie. Keďže Eötvös zomrel v roku 1871, nemôžeme vedieť, ako by bol býval ďalej uvažoval. V každom prípade nočná mora uhorských liberálov – rozpad historického štátu a obava z Ruska – sa nedala riešiť inak, ako dôslednou realistickou politikou, počítajúcou aj s eventuálnym rozdelením štátu.

Uhorskomadžarský nacionalizmus napriek akejsi mocenskej výhode, danej kontrolou štátnych inštitúcií, bol z dlhodobého hľadiska nacionalizmom konajúcim z pocitu ohrozenia a strachu a jeho sila bola uhorsko-madžarskou politickou triedou nekreatívne nasadená na blokovanie voľnej a otvorenej politickej hry, nezriekajúc sa romantickej predstavy mocného Uhorska. Dualistické Uhorsko, ktorého zakladatelia onedlho opustili politickú scénu a ktorých opatrnosť, zmierlivosť a aprehenzívny patriotizmus sa vytratilí z politického diskurzu, nastúpilo cestu oficiálneho štátneho nacionalizmu, budujúceho národný štát manipulatívnu politikou akéhosi vnútorného imperializmu, snívajúc romantický sen o uhorskej ríši, blokujúc rozvoj politickej a občianskej inkluzivity, postulovanej jednotným uhorským politickým národom.

Eötvösova koncepcia slobodného rozvoja národnosti na základe občianskych a politických práv jednotlivcov mala prívržencov aj na slovenskej strane, napríklad v Jánovi Palárikovi. Palárikov austroskepticizmus, uhorský konštitucionalizmus, dôvera v produktivnosť občianskych práv a v občianske združovanie boli pendantom eötvösovského presvedčenia o hodnote občianstva pre životaschopný moderný politický systém. Palárikove politické názory zostali do istej miery nedocenené v histórii slovenského národného hnutia, ak neobídeme pozitívne hodnotenie, ktorého sa mu dostalo od Bohdana Pavlú v článku *Pokrokovosť a konzervativizmus na Slovensku*,⁴⁹ v ktorom uvažoval o potrebe modernizácie slovenskej politiky v období pred vypuknutím prvej svetovej vojny. Na dôvažok, v porovnaní so Štúrovým posthumným spisom *Slovanstvo a svet budúcnosti* sa nevzdal stredoeurópsko-slovanskej identity, čo sa prejavilo v kritickom stanovisku, ktoré zaujal voči ruskému absolutizmu vo svojej stati *O vzájomnosti slovanskej*, neskrývajúci sympatizujúci postoj k poľskému národnému hnutiu.

* * *

Problém inkluzivity a uhorský mocenský romantizmus. Mojmím zámerom bolo historicky ukotvené premýšľanie o ideí národnosti ako princípe zasahujúcom do politickej transformácie spoločnosti pri jej prechode od stavovskej k občianskej. Opieral som sa o poznatky zo skúmania dobových textov relevantných z hľadiska nacionaliz-

49 *Prúdy II*, 1910 – 1911, s. 48-65. Pavlú však nebol jediný. Palárika pozitívne hodnotil aj „V“, autor série článkov *Slovenská otázka a Ján Palárik*. In *Prúdy II*, 1910 – 1911, s. 5-9.

mu s cieľom odhaliť isté štýly myslenia orientované na odlišné chápanie výrazu národ. V podstate možno vyabstrahovať dva: etnický entuziazmus (horlenie) ako emotívne myslenie a spôsob politického uvažovania zameraný na založenie politického telesa, politickej spoločnosti v Uhorsku. Tým nechcem povedať, že by etnický entuziazmus nemal politickú koncepciu alebo náboj. Charakterizovala ho snaha získať pre národ politické uznanie a tak zabezpečiť podmienky umožňujúce jeho plnohodnotný rozvoj. Etnický entuziazmus sa prvoplánovo zaoberal identitou národnej kolektivity a druhoplánovo jej politickým konštituovaním. Jeho nositelia sa nezapodievali projektovaním rekonštrukcie inštitúcií existujúceho štátu. Ich primárny záujem platil národu, konštrukcii jeho identity, kodifikácii jeho jazyka a jeho mobilizácii.

Dualistické Uhorsko nebolo stabilizovaným štátom, tak ako ním nebola ani monarchia. Fundačný akt dualizmu nemal silné pokračovanie smerujúce k rozvoju kohéznej občianskej spoločnosti. Politický národ verzus etnické národnosti bol tvrdý oriešok, ktorý sa nepodarilo rozlúsknuť. Hoci uhorský snem v roku 1868 prijal národnostný zákon, ten sa nikdy neimplementoval, čo znamenalo, že experiment budovania kohézneho politického spoločenstva, tak ako ho navodzoval koncept jednotného politického národa, sa prerušil.

Násilná asimilácia bola pochybným a pomýleným konceptom budovania uhorsko-maďarského národa, čo konštatoval už István Széchenyi, a zablokovanie otázky rozširovania volebného práva zastavilo rast inkluzivity politického spoločenstva v Uhorsku. Rozlišovalo sa medzi národom ako politickým spoločenstvom a národnosťami ako etnickými kolektivitami, ktoré sa väčšinou chápali ako rurálne.⁵⁰ Oficiálny maďarizačný nacionalizmus vykazoval inherentnú slabosť: na jednej strane zastavil rast inkluzivity politického systému z obavy, že rozvoj individuálnych politických práv by posilnil „národnosti“ a umožnil by nekontrolovateľnú dynamiku vývoja, na druhej strane však masívne podporoval jazykovú a symbolickú inkorporáciu obyvateľov nemaďarského materinského jazyka. V skutočnosti bol uhorský politický národ silne exkluzívny a aj väčšina „Maďarov“ bola z hľadiska vlastníctva politických práv z neho vylúčená. Vládnuce politické elity však odmietali akceptovať fakt a stanovisko národnostných politikov, že z hľadiska etnického sú aj obyvatelia Uhorska maďarského materinského jazyka „národnosťou“: nechceli štát národností. Dualistické Uhorsko, osobitne počnúc vládou Kálmána Tiszu, nebolo naplnením teórií liberalizmu eötvösovského razenia.

Uhorsko sa počas dualizmu nestalo stabilnou politickou spoločnosťou, jeho politická trieda nezvládla toto založenie, resp. nedokázala urobiť to, čo malo nasledovať po fundačnom akte: vybudovať politické spoločenstvo občanov na báze rozširovanej inkluzivity a participácie, otvárajúce možnosti demokratického vývoja. Pravidlá férovej súťaže v politickom priestore sa nedodržovali a prípadné rozdelenie historického Uhorska na legálnom základe a v rámci procedurálne korektného rozhodnutia príslušných inštitúcií politického života bolo neprijateľnou a neprípustnou predstavou. V podstate sa naplnili Eötvösove obavy z neuspokojivého, t. j. nekonsenzuálneho riešenia národnostnej otázky a z nepodniknutia testu slobodného rozvoja národností na základe rozvoja občianskej a politickej slobody jednotlivcov. Vlády stavili na kartu nútenej asimilácie,

50 Pozri napr. heslo Slováci v *Pallas Nagy Lexikona*.

politický život sa riadil z centra a aj podľa samotných zástancov silného uhorského štátu, ako napríklad Gustáva Beksicsa, nedošlo k formovaniu uhorskomadžarskej občianskej spoločnosti, nedošlo k rozvinutiu „spoločnosti“ v Uhorsku, nedošlo k prekonaniu pretrvávajúcej segmentácie spoločenských vrstiev v krajine. „*Kdeže je ešte uhorský národ nerozčlenený národnostne, konfesijnálne a sociálno-triedne? Kde je jednotne vyvinutá vzdelaná uhorská spoločnosť s jedným centrom? Kde je občianstvo? Kde je stredná trieda vyvinutá z elit všetkých vrstiev?*“⁵¹ Beksics pochyboval o účelnosti vonkajšieho pomadžarčovania – maadžarizácie, vyzdvihoval potrebu zmaadžarčovania, a hoci pokladal veľkoplošné asimilačné inžinierstvo za nereálne, nevenoval sa úvahám, že občianstvo, občiansky súdržný spoločnosť v uhorských národnostných podmienkach možno eventuálne dosiahnuť len na základe uplatňovania a zdokonaľovania občianskych slobôd a rozširovania miery politickej participácie.

Uhorská kapitola politickej modernizácie sa dá čítať ako zrážka elit a ich konceptov národa a národnosti. Uhorská politická trieda, ktorá vládla, sa pridržala politickej tradície šľachtického národa a pod národom rozumela politický zväzok občanov štátu, ktorého úradným jazykom je maadžarina; národnosťami rozumela skupiny obyvateľstva, ktorých materinským jazykom nebola maadžarina, ktorí boli inojazyční, t. j. kategórii národnosti neprípísavala politický charakter, ale len jazykový – kultúrny. Národ sa teda pokladal za politickú kategóriu a národnosť za etnografickú. Na druhej strane politickí oponenti vládnucich kruhov, národnostní politici – národovci, chápali národ na základe „národnostnom“, t. j. na základe jazykovej príslušnosti a na základe toho boli aj „Maadžari“ len národnosťou, t. j. jazykovo-kultúrnym spoločenstvom, ktoré si však nárokovalo výsadné postavenie. Nacionalizmus národností preto dlhodobo požadoval rovnoprávne postavenie jazykových národov a ich uznanie zákonom a krátkodobou uplatňovanie národnostného zákona a prijatie všeobecného volebného práva.

Rozčlenenie Uhorska na národné jednotky, čo taktiež implikovalo potrebu kultúrnej homogenizácie, pretože krajina nepozostávala z jednoznačne rozhraničiteľných národnostných území, uhorskomadžarská politická trieda, stojaca na stanovisku práva „historických individualít“, odmietala, lebo v nej videla existenčné ohrozenie Uhorska a jeho rozpad, a ak už nie rozpad, tak redukciu na slabý štátny zväzok s ťažkosťami kooperujúcich národov, pochovávajúci Uhorsko ako „veľký štát“, ako možný mocenský faktor.⁵² Zostávala teda len alternatíva – buď uznať právo „inojazyčných“ na slobodný rozvoj svojej národnosti a slobodné používanie svojho jazyka na verejnosti a osobitne na nižších úrovniach štátnej správy (dedina, mesto, komitát), a to na základe uznania dokonalej občianskej slobody individuálnych obyvateľov krajiny vrátane jazykových; alebo zotrvať na jazykovo inkluzívnom, ale politicky exkluzívnom modeli jednotného

51 Beksicsove citáty z pamfletu *Társadalmunk és nemzeti hivatásunk* z roku 1884 sú z LÁSZLÓ, Péter. *Az Elbától keletre: Tanulmányok a magyar é skelet-európai történelemből*. Budapest: Osiris kiadó, 1998, s. 149.

52 Vznik dualistického Uhorska na pozadí zahraničnopolitických neúspechov neoabsolutistickej Viedne a vylúčenia Rakúska z nemeckej politiky niektorí uhorskí politici vnímali ako nevidanú a nepredpokladanú šancu pre Uhorsko stať sa novým centrom monarchie. Tento sen mocného Uhorska – „uhorskej ríše“ nadobúdal na intenzite osobitne koncom storočia a na jeho prelome k novému. Porovnaj MERCATOR, *Die Nationalitätenfrage und die ungarische Reichsidee*. Budapest: Moritz Ráth, 1908, s. 33.

uhorského politického národa, uskutočňovať jazykovú asimiláciu obyvateľstva, osobitne asimilovaním strednej vrstvy národnosti. V tejto súvislosti však treba uviesť, že existovala aj markantná dobrovoľná asimilácia, ktorú konštatoval aj Daniel Rapant, a platí i to, že džentrizmus bezpochyby pôsobil ako prítlačivá životná forma a vzor správania, ktorý imponoval nielen mnohým sociálne vzostupujúcim jednotlivcom.

V skutočnosti boli členmi uhorského politického národa tí, ktorí splňali majetkový a vzdelanostný cenzus, pričom aj väčšina maďarského národa ako národnosti bola exkludovaná.⁵³ Uhorská spoločnosť napriek deklarovanému princípu rovnosti pred zákonom nebola spoločnosťou v pravom, t. j. v modernom zmysle slova, bola spoločnosťou segmentovanou politicky i sociálne na akési kasty a nedisponovala vnútornou kohéziou. To treba mať na mysli, keď sa hovorí o dualistickom Uhorsku ako semifeudálnom štáte. Bol to štát so zabrzdzeným procesom politickej a sociálnej inklúzie a to, čo sa vydávalo za jednotu, bolo iba rétorické a symbolické dekórum. Jeho politická kultúra sa deformovala a pracovnou metódou politiky sa stávalo aj *huncútstvo*, teda dodnes prežívajúci názor, že politika je panské huncútstvo, má tu svoje korene. Teritoriálna integrita platila ako dogma a politické kruhy, ktoré dominovali, nenabrali odvahu rozšíriť volebné právo a zahrnúť väčší počet občanov do politickej triedy, ktorý bol tak blokovaný. Takáto politická hra, daná neschopnosťou vláducej politickej triedy, v sebe chovala riziko konca v dôsledku makropolitických, vonkajších európskych kríz.

Hoci uhorské hospodárstvo vykazovalo dynamiku, krajina sa modernizovala, hlavné mesto rástlo a stávalo sa prítlačivou metropolou s neobyčajným kultúrnym a intelektuálnym dianím, politika zostávala na mŕtvom bode. Politická elita sa oddala mocenskému romantizmu, ktorý maľoval skutočnosť na základe nereálnych predstáv a viedol k blokáde triezveho rozumu. Z toho plynie záver, že romantizmus ako myslenie, ktoré projektuje ciele dané túžbou, ale nie triezvou reflexiou skutočností, sa môže uplatňovať tak v prospech ašpirujúceho národa, ktorý štát nevlastní, ako aj národa, ktorý štát vlastní, ale nie naisto.

NATION, NATIONALITÄTEN, STAAT: ÜBER DIE POLITIK DES ETHNISCHEN ENTHUSIASMUS

TIBOR P I C H L E R

Thematisiert wird (1) der Charakter der nationalen Wiedergeburten als Veränderungen, die, ausgehend von der Rekonstruktion der Kultur der Nation einschließlich der Kodifikationen der Schriftsprache, auch eine politische Fortsetzung hatten, das schließlich zur Gründung neuer mittel-europäischer Nationalstaaten führten. Verwiesen wird auf die Differenz zwischen der politischen

53 Emil Stodola cituje takúto epizódu: „*Ak chce na pr. Kossuth* (syn Lajosa Kossutha, T. P.) *zavedenie všeobecného volebného práva, hneď je tu šéfliberálnej strany a povie: 'tým by i národnosti vyhraly' – a taktó nemôžu Maďari prísť k ozajstnej svobode a oni trpia s nami.*“ *Tieto slová mojej programovej reči boli Milanom Hodžom svojho času v snemovni prednesené.*“ STODOLA, Emil. *Prelom : Spomienky – úvahy – štúdie.* Praha; Bratislava : L. Mazáč, 1933, s. 98.

Transformation vom Typ „Wiedergeburt“, die auf die Politisierung der zuvor historisch konstruierten Ideologie der Identität der Nation gerichtet ist und der auf der Reform der Institutionen des politischen Lebens begründeten Transformation. Im Mittelpunkt der Aufmerksamkeit stehen theoretische Aspekte der „Wiedergeburt“ als einer Veränderung, die eine sprachlich definierte Nation im politischen Raum verankern will, als einer Veränderung, die wegen der kulturellen Unterschiedlichkeit einen politischen Status fordert.

(2) Der zweite Problemkreis umfasst den konkreten historischen Rahmen der nationbildenden und Nationalisierungsinitiativen in Ungarn unter besonderer Berücksichtigung des slowakischen Falles. Gearbeitet wird mit dem weiteren Begriff der Klasse der slowakischen Gebildeten und mit dem engeren Begriff der slowakischen Nationalisten, was eine von den Nationalisten unterschiedliche Gedankenproduktion zu berücksichtigen erlaubt. Aus der Sicht der Geschichte des politischen Denkens in Ungarn und des Problems des Aufeinandertreffens von mehreren Typen des Nationalismus wird der Eötvös-Theoretisierung der Problematik der politischen Kohäsion Ungarns Augenmerk gewidmet.

(3) Der letzte Problemkreis betrifft die konzeptionelle Landkarte der widersprüchlichen Nationalisierung Ungarns, die durch die herrschenden Eliten und die Eliten der Nationalitäten initiiert wurde. Analysiert werden Stil und Ideen des slowakischen nationalistischen Denkens.

ÚLOHA KOMERČNÝCH BÁNK V ARIZÁCII NA SLOVENSKU 1939 – 1945

EUDOVÍT HALLON

HALLON, Eudovít. The role of the commercial banks in Aryanization in Slovakia, 1939-1945. *Historický časopis*, 2006, 54, 4, pp. 591-606, Bratislava.

In the conditions of the wartime Slovak Republic, the commercial banks with Slovak management played a key role in extending the control of Slovak capital over areas of business controlled by other nationalities, especially Czechs and Jews. However, they had only a secondary position in capital expansion, because the most important businesses in Slovakia were controlled by the banks and companies of Nazi Germany. From autumn 1940, the Slovak commercial banks and other financial institutions fulfilled an entirely new role in the process of state directed Aryanization of Jewish property. They became passive mediators of the transfer of Jewish property from the hands of the Jewish community into the possession of the state. The commercial banks also became the main source of finance for further anti-Jewish actions including the deportations to extermination camps. A wave of opposition began to arise against participation in Aryanization and actions against the Jewish community.

History. Slovakia. The role of the commercial banks in Aryanization in Slovakia, 1939-1945.

Problematika arizácie, čiže vyvlastnenia majetku židovskej komunity v rokoch 1939–1945 je už niekoľko desaťročí objektom výskumu slovenskej historiografie. Menovite treba spomenúť výsledky výskumu historika Ivana Kamenca a v otázkach protižidovskej legislatívy práce Kataríny Zavackej. Do roku 1989 však v oblasti bádania a najmä publikovania židovskej problematiky existovali ideologické prekážky. Bádanie a publikačná činnosť sa vo väčšom rozsahu rozvinuli v 90. rokoch. Odvtedy otázkam holokaustu a v rámci nich aj arizácii venuje veľmi intenzívnu pozornosť historik Eduard Nižňanský. Z ďalších historikov možno uviesť Katarínu Hradskú. V ostatnom čase zásluhou Nižňanského, Kamenca a iných pribúdajú študenti, mladí vedeckí pracovníci a regionálni historici zameraní na sledovanú problematiku. Nižňanský a Kamenec majú zároveň hlavnú zásluhu na systematickom vydávaní archívnych dokumentov k holokaustu už od roku 2001. V prácach uvedených autorov je rozklad majetku židovskej komunity po roku 1938 hodnotený z rôznych hľadísk. Stretávame sa tu aj s otázkou postavenia peňažných ústavov v procese arizácie.¹ Monograficky zameraná práca na danú problematiku však v slovenskej historiografii chýbala. V nasledujúcej štúdií preto hodnotím špecifickú úlo-

1 Pozri napríklad: KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava, 1991; NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov, 1999; LIPSCHER, Ladislav. *Židia v slovenskom štáte 1939 – 1945*. Banská Bystrica, 1990; NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku, 1. : Obdobie autonómie (6. 10. 1938 až 14. 3. 1939)*. Bratislava, 2001; NIŽŇANSKÝ, Eduard - KAMENEC, Ivan. *Holokaust na Slovensku, 2. : Prezident, vláda, Snem SR, Štátna rada o židovskej otázke (1939 – 1945)*. Bratislava, 2003; NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Holokaust na Slovensku, 4. : Dokumenty nemeckej proveniencie (1939 – 1945)*. Bratislava, 2003.

hu peňažných ústavov, najmä komerčných bánk, v procese arizácie na základe širšieho výskumu, a to najmä vo fondoch Slovenského národného archívu a Archívu Národnej banky Slovenska.

Európske bankovníctvo sa v období od konca 30. do polovice 40. rokov 20. storočia stalo jedným z najvýznamnejších objektov a zároveň jedným z najaktívnejších subjektov arizácie, čiže násilného odoberania majetku obyvateľstvu židovského pôvodu. V nacistickom Nemecku sa už v 30. rokoch veľká časť finančnej sústavy kontrolovaná židovským kapitálom stala obeťou nacistami ovládnutých bankových skupín, predovšetkým skupín *Deutsche Bank* a *Dresdner Bank*. Cez židovské banky nacisti prenikli k jadru podnikovej sféry Nemecka.² Arizáciu na podklade vlastných legislatívnych noriem uskutočnili aj mocenské štruktúry vojnovej Slovenskej republiky. Postavenie obchodných bánk v arizácii sa však vzhľadom na špecifické podmienky Slovenska od situácie v Nemecku značne odlišovalo. Medzi špecifickými podmienkami mal určujúci vplyv kapitálový potenciál slovenských bánk, ďalej s tým súvisiace rozloženie sfér vplyvu vo finančnej a v podnikovej sústave, ako aj celkový charakter arizačného procesu. Zároveň pôsobili všeobecné faktory, spoločné s ďalšími krajinami, predovšetkým nastolenie totalitného režimu, štátne zásahy do ekonomiky a všadeprítomný politický a ekonomický vplyv Nemecka.

Ak máme posúdiť pozície slovenského finančného kapitálu, musíme konštatovať, že jeho potenciál napriek politickej podpore vládneho režimu vo forme opatrení a zásahov do ekonomiky nestačil na to, aby sa na domácej pôde stal hegemonom arizácie. Treba si uvedomiť, že hodnota bilancii komerčného bankovníctva na Slovenska sa roku 1938 podieľala na celkovej hodnote bilancii komerčných bánk zaniknutej ČSR len necelými 14 %. Národne slovenský finančný kapitál pritom ovládal len asi 40 % sumy vkladov všetkých komerčných bánk Slovenska. Podiel v podnikovej sústave bol ešte nižší. Predstavoval okolo 11 % objemu akciového kapitálu. Dve najväčšie slovenské banky, Tatra banka a Slovenská banka boli v rámci finančného systému ČSR len stredne veľkými peňažnými ústavmi.³

Podiel národne slovenských bánk vo finančnej sústave počas vojnových rokov vzrástol prostredníctvom mimoekonomických zásahov vlády. Kapitálová expanzia týchto bánk do podnikovej sféry, kde mal židovský kapitál podstatne väčšie zastúpenie, však dosiahla podstatne skromnejšie výsledky. Kľúčové pozície tu ovládali najväčšie české banky a kartely, ktoré roku 1938 kontrolovali približne dve tretiny akciového kapitálu účastinných podnikov Slovenska. Pozície českého kapitálu prevzali v rokoch 1939 – 1942

-
- 2 Pre porovnanie pozri najnovšie práce nemeckých historikov o úlohe najväčších komerčných bánk Nemecka, najmä *Deutsche Bank* a *Dresdner Bank*, v arizačnom procese, napríklad: JAMES, Harold. *Die Deutsche Bank und die Arisierung*. München, 2001; ZIEGLER, Dieter. *Die Dresdner Bank und die deutschen Juden*. München, 2006 (práca vyšla v rámci štvorzväzkového diela pod spoločným názvom: HENKE, Klaus-Dietmar (Hgs.). *Die Dresdner Bank im Dritten Reich*. München, 2006); KOPPER, Christopher. *Bankiers unterm Hakenkreuz*. München, 2005; WIXFORTH, Harald. *Auftakt zu Ostexpansion. Die Dresdner Bank und Umgestaltung des Bankwesens im Sudetenland 1938/1939*. Dresden, 2001.
 - 3 *Statistická ročenka Republiky československé, 1938*, s. 186-188; *Zprávy státního úřadu statistického, 1938*, s. 334-337; LIPTÁK, Ľubomír. *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom*. Bratislava, 1960, s. 88-89; HORVÁTH, Štefan - VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku 1918 – 1945*. Bratislava, 1977, s. 174-176.

nemecké banky a korporácie, keď prenikli do kapitálových centrál českých krajín. Podiel nemeckého kapitálu v priemyselných účastinných spoločnostiach vzrástol v rokoch 1938 – 1942 približne zo 4 % na 52 %.⁴

Z celkového počtu 14 národne slovenských bánk na konci roka 1938 mohli do arizácie veľkopodnikov výraznejšie zasiahnuť len dva najväčšie ústavy, Tatra banka a Slovenská banka, s hlavným centrom v Bratislave a čiastočne dve najvýznamnejšie regionálne banky, Ľudová banka so sídlom v Ružomberku a Národná banka, neskôr Stredoslovenská banka, so sídlom v Banskej Bystrici. K popredným bankám patrili aj dva multinationálne ústavy – Slovenská všeobecná úverná banka a Dunajská banka. Tieto sa však už v 30. rokoch dostali do kapitálovej závislosti silnejších partnerov, a to českej Legiobanky a centrály ľudového peňažníctva Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc.

Priestor na expanziu slovenských bánk sa tým veľmi zúžil. V konečnom dôsledku ostal aj ten z veľkej časti nevyužitý. Významnejšie úspechy zaznamenal slovenský finančný kapitál iba v židovských podnikoch potravinárskeho priemyslu. Keďže väčšina slovenských veľkopodnikov padla do rúk nemeckého kapitálu, predmetom arizácie sa stali predovšetkým menšie podniky, živnosti a židovská poľnohospodárska pôda v rámci neskoršej fázy pozemkovej reformy, keď táto nadobudla charakter vyvlastňovania židovskej pôdy štátom. Hlavná vlna arizácie nastala približne od polovice roka 1940 do leta 1942. Napriek tomu, že sa uskutočňovala na podklade tzv. arizačných zákonov, v kulminačnom bode sa *de facto* vymkla spod kontroly vládnych hospodárskych kruhov. Jej realizácia sa totiž dostala do rúk najradikálnejšieho krídla vládneho režimu a konjunktúrnych karieristov, ktorým sa podarilo presadiť tzv. revolučnú koncepciu arizácie. Tá priniesla do arizačného procesu anarchiu a rozvrat a v konečnom dôsledku zapríčinila vážne hospodárske škody. Negatívnymi vplyvmi arizácie boli mimoriadne postihnuté práve banky, lebo uhrádzanie židovských úverov novými vlastníkami židovského majetku – arizátormi – úplne podľahlo voluntarizmu. Viacerí kapitáni slovenského hospodárstva, medzi nimi aj predstavitelia bánk, sa preto začali od uvedeného priebehu arizácie postupne dištancovať. Hospodárenie bánk zároveň poškodzovali rôzne zásahy vlády s cieľom ovládnuť židovský majetok. Išlo predovšetkým o zablokovanie židovských vkladov, ktoré štát bankám následne odnímal. Vedúce osobnosti slovenského peňažníctva čoraz častejšie vystupovali s otvorenou kritikou daných javov a celý arizačný proces začali vnímať ako negatívum.

V závislosti od naznačených skutočností sa vzťah slovenských bánk k arizácii vyvíjal v dvoch základných etapách. Deliacou čiarou medzi dvoma etapami bolo obdobie leta 1940, keď sa vo vládnych špičkách pod tlakom Nemecka presadil vplyv radikálneho krídla súdobého režimu. Práve tieto politické zmeny otvorili cestu k tzv. revolučnej koncepcii arizácie. V prvej etape do leta 1940 sa predstavitelia bankovníctva aktívne angažovali v riešení hospodárskej stránky židovskej otázky, pričom preferovali tzv. dobrovoľnú arizáciu evolučnou cestou. Vo finančnej sústave Slovenska sa pozície židovského kapitálu do značnej miery oslabili už v medzivojnových rokoch v rámci procesu zlučovania bánk. Terčom vládou podporovaného a nacionálne podfarbeného postupu proti bankám s inou než slovenskou alebo českou správou boli totiž všetky tzv. maďarsko-nemecko-židovské

4 LIPTÁK, ref. 3, s. 88-89, 153.

ústavy. Zatiaľ čo roku 1918 bolo takýchto bánk na Slovensku 193, koncom roka 1938 už len 10. Na sume vkladov slovenského bankovníctva sa roku 1938 podieľali 23,7 %.⁵

Otázka vzťahu k židovským podnikom a k židovskému vlastníctvu všeobecne sa na Slovensku stala aktuálnou počas krátkej existencie druhej ČSR v období od októbra 1938 do marca 1939. S požiadavkou arizácie vystupovali predovšetkým vodcovia radikálneho krídla Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. V sledovanom období však ešte prevládli koncepcie tzv. etapovitej dobrovoľnej arizácie a evolučného postupu voči židovskej komunite. K týmto koncepciám sa prikláňala aj umiernená centristická skupina vládnej strany. Podobné názory mala väčšina čelných predstaviteľov bankovníctva. Na rokovaniach zástupcov hospodárskej sféry na ministerstve hospodárstva začiatkom novembra 1938 sa čelné osobnosti bankovníctva plne stotožnili s názormi ministra Pavla Teplanského, ktorý uviedol: „*Vláda prehlásila, že židovský problém vyrieši, ale nepovedala, že ho bude riešiť revolučne. O stanovisku vlády riešiť vec etapove a evolučne, som už povedal do rozhlasu prejav... Lepšie je vyriešiť problém za 10 – 15 rokov, ako pohrbiť národ do záhuby a hodiť ho do náručia Nemecka...*“⁶

Názory na metódy arizácie sa podstatne radikalizovali po vytvorení samostatnej Slovenskej republiky, ktorá sa stala politickým a hospodárskym vazalom nacistického Nemecka. Prevaha umiernennej etapovitej koncepcie arizácie sa v hospodársko-politických špičkách režimu udržala približne do polovice roka 1940. Vládne kruhy prišli v tomto období s lákavou populistickou ideou nacionalizácie židovského a českého kapitálu. V prípade židovských podnikov sa počítalo s nacionalizáciou formou „dobrovoľnej“ arizácie. Za nástroj nacionalizácie bol určený slovenský finančný kapitál, reprezentovaný národne slovenskými obchodnými bankami za spolupráce s novými verejnoprávnymi finančnými ústavmi Slovenskou národnou bankou a Slovenskou hypotečnou a komunálnou bankou v úlohe centier reeskontného a lombardného úveru.

Paralelne s expanziou slovenských bánk v podnikovej sfére malo prebiehať zlučovanie peňažných ústavov do niekoľkých tzv. koncentračných bodov, ktorých úlohu plnili najvýznamnejšie banky. Objektom koncentrácie peňažníctva boli menšie ústavy a rozvetvené koncerny zahraničných bánk, predovšetkým českých, s početnou židovskou klientelou. Koncentrácia prebiehala na podklade vládneho nariadenia s mocou zákona č. 111 z 19. mája 1939, ktorým si vláda udelila právomoc prikázať zlúčenie peňažných ústavov. Nariadenie okrem iného obmedzovalo právo voľne nakladať s podnikovým akciovým kapitálom nad 0,5 mil. Ks. Tým sa v celom hospodárskom živote Slovenska prehĺbila právna neistota židovského a českého kapitálu, čo nahrávalo postupu „dobrovoľnej“ arizácie.⁷

Koncentráciu peňažníctva sa cestou mimoekonomických tlakov mocenského aparátu podarilo presadiť. Projekty nacionalizácie sa však vzhľadom na kapitálový potenciál slovenských bánk obmedzili na niekoľko stredne veľkých židovských a českých podni-

5 SKORKOVSKÝ, Jaroslav. *Banky a peňažné ústavy na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava, 1923, s. 134; *Statistická ročenka Republiky československé, 1938*, s. 186-188; *Zprávy státního úřadu statistického, 1938*, s. 334-337; HORVÁTH, Štefan - VALACH, Ján: ref. 3, s. 174-176.

6 *Zápisnica z porady na ministerstve hospodárstva 9. novembra 1938*. Slovenský národný archív (SNA), Tatra banka, kartón (ďalej k.) 198, inv. č. 410.

7 *Slovenský zákonník, 1939*, vládne nariadenie č. 119/1939 Sl. z.

kov. Tatra banka, ako ústav s najväčším súvahovým úhrnom, založila, kapitálovo ovládla alebo si rozšírením akciových podielov tesnejšie pripútala 15 účastinných podnikov s celkovým akciovým kapitálom 50,8 mil. Ks. Formou „dobrovoľnej“ arizácie prevzala významný drevársky podnik Lichtenstein a Wilček so sídlom Turčianskych Tepliciach, s ktorým mala dlhodobé obchodné spojenie. Značný hospodársky význam malo ovládnutie židovských obchodov Slovenskej obilnej spoločnosti, slúžiacej potrebám obilného monopolu. V rámci koncentrácie peňažníctva prešiel do vlastníctva Tatra banky mlynský podnik jej afilovaného ústavu Eskontnej a hospodárskej banky v Bratislave s prevažne židovskou správou a klientelou.⁸

V arizácii podnikov sa podstatne viac angažoval druhý najväčší ústav, Slovenská banka. V období vzostupnej vlny expanzie slovenského finančného kapitálu v rokoch 1939 – 1940 bola totiž v priaznivejšej hospodárskej situácii. Napriek demokratickej minulosti svojich predstaviteľov sa táto banka otvorene prihlásila k arizácii už začiatkom mája 1939, keď prijala program kapitálového vstupu do piatich židovských podnikov. Bol medzi nimi napríklad aj najväčší pivovarský podnik Slovenska firma Stein v Bratislave. Arizácia prebiehala dlhší čas a pribúdali ďalšie židovské firmy, najmä potravinárske, ako aj jednotlivé „árijské“ podniky. Na konci roka 1944 Slovenská banka kontrolovala 24 účastinných podnikov s celkovým objemom základného kapitálu 63,2 mil. Ks.⁹

Z provinčných ústavov zaznamenala najvýraznejšie výsledky politicky protežovaná Ľudová banka v Ružomberku, do roku 1938 vedená zakladateľom Ľudovej strany Andrejom Hlinkom. V sledovanom období rozšírila svoj koncern zo 4 na 10 podnikov s akciovým kapitálom 10,2 mil. Ks. Časť nových podnikov prevzala spolu s likvidovanými židovskými ústavmi v rámci procesu zlučovania bánk, napríklad liehovar v Prešove. Menšie účasti v niekoľkých podnikoch s akciovým kapitálom 0,8 mil. Ks získali aj ďalšie dva provinčné ústavy – Stredoslovenská banka a Myjavská banka.¹⁰

Najvýhodnejšiu pozíciu na úspešnú arizáciu si však vytvorila centrála Ľudového peňažníctva – Zväz roľníckych vzájomných pokladníc. Ten totiž pokračoval v kapitálových vstupoch do potravinárskeho priemyslu, ktoré za výdatnej politickej podpory vládnej agrárnej strany začal v poslednom období existencie ČSR. Využíval oslabenú hospodársku a stiesnenú osobnú situáciu židovských podnikateľov, aby dosiahol výhodné podmienky transakcií. Napríklad v rokovaniach so židovských podnikateľom Löwom Beerom, žijúcim po emigrácii vo Švajčiarsku, sa podarilo dohodnúť odkúpenie troch významných cukrovarov a koncernu mlynských podnikov so sídlom v Nitre. Vláda podporovala aktivity Zväzu a vytvárala rôzne orgány a komisie, ktoré sprostredkúvali rokovania so židovskými podnikateľmi. Skutočným cieľom predstaviteľov režimu však bolo ovládnutie podnikov, do ktorých Zväz postupne prenikal.¹¹ Ľudová strana presadila do vedenia Zväzu svojich zástupcov a základný kapitál jeho 13 koncernových podnikov

8 *Výročné správy Tatra banky 1939 – 1944*. SNA, Tatra banka, k. 353.

9 *Zasadnutie správnej rady Slovenskej banky 6. mája 1939*. Archív Národnej banky Slovenska (ANBS), Slovenská banka, k. 15; *Výročné správy Slovenskej banky 1939 – 1944*, tamže, k. 5.

10 *Výročné správy Ľudovej banky 1939 – 1944*, ASNB, Ľudová banka, k. 207; *Výročné správy Stredoslovenskej banky 1939 – 1944*. Tamže, Stredoslovenská banka, k. 115; *Výročné správy Myjavskej banky 1939 – 1944*. Tamže, Myjavská banka, k. 2.

11 CAMBEL, Samuel. *Slovenská dedina 1938 – 1944*. Bratislava, 1996, s. 131-141.

v sume 37,4 mil. Ks predisponovala v prospech novej, vládou kontrolovanej Sedliackej banky. Tá vznikla na jeseň 1941 v súvislosti s poslednou fázou koncentrácie peňažníctva. Sedliacka banka preberaním pobočiek českých bánk a inými cestami rozšírila svoj koncern na 30 podnikov s akciovým kapitálom 76,2 mil. Ks, z ktorých väčšinu tvorili práve židovské podniky. Arizáciou získala napríklad významnejší podnik stavebného priemyslu v Nitre Ferrenit – A. Kramer a podiely v stredne veľkom chemickom podniku na výrobu priemyselných hnojív rodiny Weiserovcov v Kostol'anoch nad Hornádom.¹² Celkovo národné slovenský finančný kapitál ovládol za obdobie rokov 1939 – 1942 okolo 30 významnejších podnikov v rukách židovských vlastníkov s akciovým kapitálom asi 70 mil. Ks.

Cestou koncentrácie peňažníctva prenikol na Slovensko aj nemecký finančný kapitál. Záujmy čelného kapitálového centra nacistického Nemecka *Deutsche Bank* reprezentovala Union banka v Bratislave. Vznikla transformáciou bratislavskej filiálky Českej banky Union, ovládnutou *Deutsche Bank*. Reprezentantom ďalšej čelnej nemeckej banky *Dresdner Bank* bola Nemecká obchodná banka v Bratislave. Tá sa vytvorila zo staršej Bratislavskej obchodnej banky, ktorú zabrala *Dresdner Bank* ako afiláciu predtým arizovanej Českej eskomptnej banky a úverného ústavu. Práve *Deutsche Bank* a *Dresdner Bank*, ako aj najsilnejšie korporácie nacistického Nemecka *Hermann Göring Werke* a *I. G. Farben* zaujali kľúčové pozície v podnikovej sústave Slovenska.¹³

Do polovice roka 1940 prevládala aktívny vzťah peňažných ústavov k arizačným projektom. V sledovanom období bol prijatý zákon o pozemkovej reforme z 22. februára 1940, ktorý sa týkal takmer výlučne židovskej ornej a lesnej pôdy v rozlohe 101 400 ha a tzv. prvý arizačný zákon č. 113 z 25. apríla 1940 smerujúci do podnikovej sféry. Filozofia uvedených zákonov ešte zodpovedala koncepcii etapovitej „dobrovoľnej“ arizácie. Prvý arizačný zákon pripúšťal náhradu pôvodným vlastníkom za arizovaný majetok a preferoval „dobrovoľnú“ arizáciu vstupom „árijských“ spoluvlastníkov do židovských podnikov s podielom 51 %.¹⁴ Zárodoky nedôvery peňažných ústavov k procesu arizácie sa v sledovanom období prejavili rezervovaným postojom k vládnomu projektu tzv. arizačného fondu pre úverovanie arizátorov.¹⁵

Zlom vo vzťahu kapitánov bankovníctva k arizácii nastal v súvislosti s radikalizáciou totalitného režimu pod nátlakom Nemecka v lete 1940. Vo vládnych špičkách prevážil vplyv nacionálnosocialistického krídla, reprezentovaného Alexandrom Machom a Vojtechom Tukom, ktoré už dlhší čas presadzovalo radikálnu „revolučnú“ cestu arizácie. Koncepcia riešenia židovskej otázky sa následne formovala pod silnejúcim vplyvom predstaviteľov nacistického Nemecka. Na podklade tzv. splnomocňovacieho zákona z 3. septembra 1940 dostala vláda na obdobie jedného roka právomoc vydávať nariadenia o protižidovských opatreniach. Od polovice septembra 1940 arizáciu priamo riadila nová inštitúcia, Ústredný hospodársky úrad. Na jeho čele stál diletant a stranícky kariaerista Augustín Morávek. Ďalší vývoj arizácie napredoval podľa voluntaristických direk-

12 *Výročné správy Sedliackej banky 1942 – 1944*. ANBS, Sedliacka banka, k. 10.

13 *Projekt koncentrácie peňažníctva z 13. decembra 1939*. SNA, ministerstvo financií, k. 55.

14 *Slovenský zákonník, 1940*, zákon č. 46/1940 Sl. z.; Tamže, zákon č. 113/1940 Sl. z.; CAMEL, ref. 11, s. 47-48.

15 *Rokovania bánk s vládou v máji 1940*. SNA, Hospodárska úradovňa predsedníctva vlády, k. 36.

tív tohto úradu.¹⁶ Hospodárske dôsledky tzv. „revolučnej“, alebo skôr „divokej“ arizácie, spojené s prechmatmi a porušovaním platnej legislatívy, viedli neskôr k zásahu vládných orgánov proti vedeniu Ústredného hospodárskeho úradu. Morávek musel v polovici roka 1942 odstúpiť z postu predsedu sledovanej inštitúcie, kde ho nahradil Ľudovít Paškovič. Roku 1943 sa revidovali niektoré arizačné vládne nariadenia a zákony, čo umožnilo obmedziť právomoci Ústredného hospodárskeho úradu a ten prešiel spod kontroly predsedníctva vlády pod kontrolu ministerstva hospodárstva. Začali sa dôsledné revízie arizovaných podnikov. Pre zachovanie hodnoty už vyvlastneného židovského majetku bola dôležitá najmä možnosť odobrať arizátorovi neodborne vedený podnik.

Predpokladom nástupu radikálnej arizácie bol komplexný súpis židovského majetku. Uskutočnil sa na podklade vládneho nariadenia č. 203/1940 k 2. septembru 1940.¹⁷ Nasledujúca tabuľka uvádza výsledky súpisu, ale už v čiastočne modifikovanej podobe k 1. januáru 1941 podľa údajov z prednášky A. Morávka na zasadnutí Štátnej rady v marci 1942.

Tabuľka č. 1:

Hodnota židovského majetku k 1. 1. 1941 po odpočítaní pohľadávok voči veriteľom

Druh židovského majetku	Hodnota majetku (v mil. Ks)
vklady v peňažných ústavoch	350,0
domový majetok	950,0
podnikový majetok	530,0
ostatné druhy majetku	1 920,0
Spolu	3 150,0

Prameň: Správa A. Morávka, predsedu Ústredného hospodárskeho úradu, na zasadnutí Štátnej rady 28. marca 1942. SNA, Úrad predsedníctva vlády – Štátna rada, k. 242

Umiernený arizačný zákon č. 113 z apríla 1940 mal po nástupe radikálnych síl iba krátku platnosť a v nasledujúcom období arizácia v podnikovej sfére postupovala na podklade vládneho nariadenia s mocou zákona č. 303 z novembra 1940, známeho ako tzv. druhý arizačný zákon. Tento už vôbec nepočítal s odškodnením bývalých vlastníkov a dobrovoľnú arizáciu pripúšťal iba formálne. Keďže o rozdelení kľúčových židovských podnikov sa v zásade rozhodlo už v predošlom období, predmetom arizácie podľa zákona č. 303/1940 bolo 11 823 prevažne malých alebo stredne veľkých remeselných a obchodných živností. Arizátori z uvedeného počtu dostali k dispozícii iba 1 888 lukratívnejších subjektov, zatiaľ čo ostatné sa museli likvidovať.¹⁸ Účasť popredných peňaž-

16 *Slovenský zákonník, 1940*, ústavný zákon č. 210/1940 Sl. z.

17 *Slovenský zákonník, 1940*, vládne nariadenie č. 203/1940 Sl. z.

18 *Slovenský zákonník, 1940*, zákon č. 303/1940 Sl. z.; *Správa predsedu Ústredného hospodárskeho úradu (ÚHÚ) A. Morávka v Štátnej rade 28. marca 1942*. SNA, Úrad predsedníctva vlády – Štátna rada, k. 242.

ných ústavov na živelnej arizácii malých podnikov bola iba okrajová. Dôsledky tohto procesu však mali na peňažníctvo veľmi negatívny vplyv.

Podľa zákona č. 303/1940 sa mala úradne stanoviť a následne uhradiť likvidačná hodnota arizovaného podniku. Platby smerovali do rúk štátu. Splatená likvidačná hodnota mala zároveň slúžiť na uspokojenie nárokov veriteľov. Jadro veriteľov tvorili práve obchodné banky a ďalšie typy peňažných ústavov. Živelné riadenie arizácie však malo za následok, že noví majitelia splácanie likvidačnej hodnoty a tým aj záväzkov voči veriteľom obchádzali. Do júla 1942 likvidačnú hodnotu stanovili iba pre 288 subjektov z celkového počtu 1 888 arizovaných podnikov. Pochopiteľne, že obchodné banky proti uvedenému stavu protestovali a odmietali poskytovať arizátorom nové úvery. Koncentráciou peňažníctva sa problémové židovské úvery sústredili v najvýznamnejších ústavoch, ktoré prevzali aj židovské pohľadávky pobočiek zahraničných bánk. Napríklad Sedliacka banka bilancovala na konci roka 1943 prevzaté židovské úvery v sume 69 mil. Ks.¹⁹ Vážne ťažkosti spôsobovali bankám aj zamrznuté úvery na židovskom domovom majetku, pôžičky kryté židovskými vkladmi, cennými papiermi a poistkami, ako aj investície do židovskej pôdy. Podľa súpisu židovského majetku k 2. septembru 1940 dosahovali celkové záväzky židovských vlastníkov voči veriteľom sumu 1,135 mld. Ks. Vo vzťahu k objemu úverových investícií obchodných bánk na konci roka 1940 uvedená suma predstavovala 51 %. Slovenská finančná sústava prekonala dopady arizácie bez vážnejších hospodárskych otrasov len vďaka prudkému nárastu hospodárskych ukazovateľov bánk na pozadí rozmachu vojnovjej konjunktúry. Celková hodnota bilancií obchodných bánk vzrástla v rokoch 1939 – 1944 takmer o 90 %.²⁰

Zmena celkového charakteru arizácie a čoraz hlbšie rozpory predstaviteľov peňažníctva so súdobou vládnuou garnitúrou znamenali ústup komerčných bánk z pozície aktívneho činiteľa arizačného procesu. Protižidovské legislatívne opatrenia z obdobia od jesene 1940 do roku 1944 prisúdili peňažným ústavom úlohu pasívneho média pre transfer finančných prostriedkov, cenných papierov a cenností z rúk židovskej komunity do vlastníctva štátu. Na podklade vládnych nariadení č. 271 a 272 z októbra 1940 sa židovské financie, ceniny, zlato, platina, perly a drahé kamene najskôr povinne sústredili na viazaných účtoch, vkladoch a depozitoch vo vybraných peňažných ústavoch. Právo Židov disponovať s blokovanými hodnotami sa obmedzilo na výbery maximálne 1 000 Ks, neskôr 500 a napokon 150 Ks týždenne.²¹ Následné protižidovské zákony, vládne nariadenia a vyhlášky z rokov 1941 – 1944 viedli k vyvlastneniu a postupnému odčerpávaniu blokovaných hodnôt z komerčných peňažných ústavov cez verejnoprávne finančné inštitúcie do štátnej pokladnice.

Vládne nariadenia č. 271 a 272/1940 odníмали právo disponovať s viazanými vkladmi a deponovanými cennosťami nielen Židom, ale aj peňažným ústavom, ktoré tieto hodnoty spravovali. Komerčné banky, sporiteľne a významnejšie centrály ľudového pe-

19 Tamže; *Zasadnutie správnej rady Sedliackej banky 22. decembra 1943*. ANBS, Sedliacka banka, k. 6; KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava, 1991, s. 112-113.

20 *Hlásenie Tatra banky na ministerstvo financií z 23. novembra 1943*. SNA, Tatra banka, k. 20; *Štatistická príručka Slovenska, 1947*, s. 268-269; KAMENEC, ref. 19, s. 87-88.

21 *Slovenský zákonník, 1940*, vládne nariadenie č. 271/1940 Sl. z.; tamže, vládne nariadenie č. 272/1940, Sl. z.; *Slovenský zákonník, 1941*, vládne nariadenie č. 194/1941 Sl. z.

ňazníctva poverené správou židovských hodnôt museli do konca roka 1940 zhlásiť stav viazaných účtov, vkladov a depozitov na Ústredný hospodársky úrad. Cez viazané účty povinne prechádzali všetky transakcie židovských podnikov a plynuli sem všetky platby určené osobám židovského pôvodu, ako aj ich „árijským a miešaným“ rodinným príslušníkom. V auguste 1941 vyhlásila slovenská vláda pod číslom 194 novelu sledovaných vládných nariadení z októbra 1940. Novela vo zvláštnych paragrafoch zdôrazňovala povinnosť odvieť na blokované vkladné knižky peňažné prostriedky Židov prevyšujúce sumu 1 000 Ks na člena rodiny a židovských podnikov prevyšujúce 5 % obratu za uplynulý rok.²²

Do leta 1941 majetok Židov sústredený v peňažných ústavoch ostával formálne v rukách pôvodných vlastníkov. Situácia sa radikálne zmenila na jeseň 1941 a v priebehu roka 1942, keď protižidovské opatrenia vládneho režimu kulminovali a všetky druhy židovského majetku postupne prechádzali do vlastníctva štátu. V podmienkach vojnovjej Slovenskej republiky sa týmto štát dostal do pozície najvýznamnejšieho subjektu arizácie. Exploatácia židovského majetku štátom rástla priamoúmerne s nákladmi na perzekúciu Židov, vrcholiacu deportáciami do vyhladzovacích táborov v prvej polovici roka 1942. Náklady presahovali potenciálne možnosti štátneho rozpočtu. Odsun do koncentračných táborov sa preto v konečnom dôsledku z veľkej časti financoval drancovaním majetku samých deportovaných Židov.

Prvý veľký zásah do vlastníctva židovského obyvateľstva vo vzťahu k hodnotám uloženým v peňažných ústavoch predstavovalo vládne nariadenie č. 186 z 12. augusta 1941 o zákaze právnych úkonov so židovským majetkom v hodnote nad 500 Ks jeho pôvodnými vlastníkmi. Okrem ďalšieho obmedzenia vlastníckych práv židovskej komunity prinášalo nariadenie aj paragraf o zriadení Fondu pre podporu vystaňovalectva Židov. Na konto nového Fondu sa do ôsmich dní od vyhlásenia nariadenia malo odvieť až 50 % sumy židovských vkladov peňažných ústavov, uložených na vkladných knižkách, vkladových listoch a pokladničných poukážkach. Z uvedeného vyplývalo, že z celkovej sumy úložiek na vkladných knižkách Židov približne 350 mil. Ks podľa stavu k 1. januáru 1941 mal Fond v priebehu augusta 1941 prevziať okolo 175 mil. Ks.²³

Ďalšie legislatívne akty vytvárajúce nové kanály na odčerpávanie majetku Židov z peňažných ústavov nedali na seba dlho čakať. Podstatnú časť celej dovtedajšej protižidovskej legislatívy sumarizovalo a jej antihumánny charakter prehlbovalo vládne nariadenie č. 198 z 9. septembra 1941, známe ako židovský kódex. Nariadenie sumarizovalo celé protižidovské zákonodarstvo, ktoré súčasne postavilo na rasový základ. V samostatnom paragrafe prikazovalo všetkým osobám zahrnutým pod pojem Žid, aby okamžite založili viazaný účet v niektorom z určených peňažných ústavov a odovzdali hotovosť na blokovanú vkladnú knižku. Po vydaní kódexu nastúpila vrcholná fáza arizácie a perzekúcie židovského obyvateľstva. Zdroje na financovanie plánovaných akcií mala podstatne rozšíriť mimoriadna dávka 20 % zo všetkých druhov židovského majetku. Túto vláda vyrubila nariadením č. 199, vydaným deň po židovskom kódexe. Jedna z kľúčových

22 Tamže.

23 *Slovenský zákonník, 1941*, vládne nariadenie č. 186/1941 Sl. z.; *Správa predsedu ÚHÚ A. Morávka v Štátnej rade 28. marca 1942*. SNA, Úrad predsedníctva vlády – Štátna rada, k. 242.

úloh pri vyberaní mimoriadnej dávky pripadla práve peňažným ústavom. Ako zábezpeka na realizáciu tejto dávky v plánovanej sume sa totiž muselo zaistiť až 40 % objemu blokovaných židovských vkladov, plná výška v bankách uložených clearingových pohľadávok, ako aj celá hodnota Židmi deponovaných cenných papierov a cenností. Nesplnenie nariadením prikázaných 20 % odvodov do 31. júla 1942 sa malo sankcionovať prepadnutím všetkých na dávku zaistených hodnôt do vlastníctva štátu. Za dodržanie stanoveného termínu odvodov pôvodní židovskí vlastníci zároveň ručili celým svojím majetkom. Od povinných zrážok boli oslobodené iba židovské vklady slúžiace ako krytie úverov alebo ako prevádzkový kapitál podnikov. Dávku mali Židia uhradiť v piatich dvojmesačných splátkach počínajúc 15. novembrom 1941.²⁴

Tabuľka č. 2:

Stav viazaných židovských vkladov na vkladných knižkách a bežných účtoch v peňažných ústavoch k 31. decembra 1941 a sumy zaistené pre mimoriadnu židovskú dávku

Peňažné ústavy	Vkladné knižky		Zaistené pre židovskú dávku	Bežné účty		Zaistené pre židovskú dávku
	počet	v tis. Ks	v tis. Ks	počet	v tis. Ks	v tis. Ks
Tatra banka	5 570	29 631	13 051	2 101	12 123	5 396
Slovenská banka	2 030	12 279	5 025	1 442	11 159	4 359
Sedliacka banka	3 580	18 974	8 541	1 187	8 635	4 305
Stredoslovenská banka	415	2 636	1 276	222	2 134	1 142
Myjavská banka	225	940	322	68	809	347
Ludová banka	195	461	247	45	398	166
domáce nemecké a maďarské banky	1 300*	9 600*	4 100*	450*	4 200*	1 700*
pobočky Živnobanky a Moravskej banky	592	6 248	2 451	290	3 349	1 423
komerčné banky	13 907	80 769	35 013	5 805	42 807	18 838
Slovenská komunálna a hypotečná banka	179	1 708	772	67	656	335
komunálne sporiteľne	2 090	9 303	4 292	159	1 117	568
Roľnícke vzájomné pokladnice	1 300*	4 743	2 080	250*	1 727	653
peňažné ústavy spolu	17 476	96 523	42 157	6 281	46 307	20 394

Poznámka: * – údaje sú vypočítané na základe približných hodnôt.

Pramene: SNA, ministerstvo financií, k. 28, 32, 34, 37 – 41, 163.

24 Slovenský zákonník, 1941, vládne nariadenie č. 198/1941 Sl. z.; tamže, vládne nariadenie č. 199/1941 Sl. z.

Do jarných mesiacov 1942 sa však v peňažných ústavoch podarilo iba zmapovať stav židovských hodnôt a vyčleniť podiel zaistený na mimoriadnu dávku. Zmapovaný stav židovských vkladov vo vybraných bankách a v niektorých ďalších typoch ústavov k 31. decembru 1941 približuje tabuľka č. 2.

Do vytyčeného termínu 31. júla 1942 sa na mimoriadnu dávku zo židovského majetku z plánovanej obrovskej sumy 560 mil. Ks podarilo odvieť len zlomok. Pôvodní židovskí vlastníci totiž svojím majetkom už spravidla nedisponovali a väčšinu z nich v jarných a letných mesiacoch roka 1942 deportovali do vyhladzovacích táborov. Podstatná časť židovského majetku, najmä podnikového, sa okrem toho znehodnotila v anarchii „revolučnej arizácie“. Vládne finančné inštitúcie prostriedky plánované na mimoriadnu dávku nevyhnutne potrebovali. Financovali z nich najmä prebiehajúce deportácie. Na tieto účely vypísali v máji 1942 štátnu pôžičku 500 mil. Ks. Uepisovanie pôžičky percentuálne rozdelili medzi jedenásť peňažných ústavov rôznych typov. Na konto mimoriadnej dávky si štát ešte pred jej odvedením požičal v peňažných ústavoch 200 mil. Ks. Uhrádzanie štátnych pôžičiek bolo pritom pre akútne nedostatok voľných peňažných prostriedkov čoraz problematickejšie.²⁵

Začiatkom leta 1942 bolo zjavné, že vyberanie mimoriadnej dávky zo židovského majetku sa skončilo fiaskom. Vláda v úsilí získať aspoň časť plánovaných prostriedkov uplatnila ustanovenia nariadenia č. 199/1941 o sankciách za nesplnenie odvodov a poštátnila majetok zaistený ako zábezpeka na uhradenie dávky. Ministerstvo financií deklarovalo poštátnenie vyhláškou z 1. augusta 1942. Ešte predtým však vyhláškou z 13. júla 1942 zahrnulo do rámca záloh na mimoriadnu dávku aj všetky blokované peňažné prostriedky Židov prevyšujúce hodnoty na dávku už zaistené. Poštátnenie sa tým rozšírilo na celú sumu židovských finančných prostriedkov uloženú v peňažných ústavoch. Zároveň s uvedenými legislatívnymi opatreniami bol už od 15. mája 1942 v platnosti ústavný zákon č. 68, legalizujúci odsun židovského obyvateľstva, podľa ktorého celý majetok vysťahovaných Židov, ako aj Židov ilegálne opúšťajúcich Slovensko, prepadal v prospech štátu.²⁶

Nasledujúcimi vyhláškami z 11. augusta a zo 16. septembra 1942 ministerstvo financií vytýčilo mechanizmus transferu židovských peňažných prostriedkov, cenných papierov, drahých kovov, drahých kameňov a iných cenností z peňažných ústavov do vlastníctva štátu. Finančné prostriedky sa mali previesť na podúčet ministerstva financií v Poštovej sporiteľni č. 1 x 6 391 v troch rovnakých častiach k 31. augustu, 7. septembru a k 14. septembru 1942. Dlhopisy vnútorného štátneho dlhu museli peňažné ústavy poukázať priamo Ústrednej štátnej pokladnici najneskôr do 1. februára 1943. Štát sa tým zbavil záväzkov voči bývalým veriteľom. Ostatné druhy cenných papierov mali peňažné ústavy do 15. októbra 1942 previesť do depozitu č. 1 884 verejnoprávnej Slovenskej komunálnej a hypotečnej banky, znejúceho na meno Ministerstvo financií – židovské hodnoty. Odtiaľ potom ministerstvo financií pravidelne odčerpávalo zisky plynúce z cenných papierov až

25 *Správa o rokovaniach bánk s ministerstvom financií v marci 1942*. SNA, Tatra banka, k. 19; KAMENEC, ref. 19, s. 221.

26 *Slovenský zákonník, 1942*, ústavný zákon č. 68/1942 Sl. z.; tamže, vyhláška ministerstva financií č. 139/1942 Sl. z.; Vyhláška ministerstva financií č. 369/1942. In *Úradné noviny*, 1942, roč. 24, č. 46, s. 1 065.

do zániku vojnovnej Slovenskej republiky. Cennosti deponované v peňažných ústavoch bolo treba v čase od 1. do 30. októbra 1942 sústrediť na miestnych daňových úradoch. V Bratislave sa mali odovzdávať priamo Ústrednej štátnej pokladnici. Z poštatňovacej akcie boli predbežne vyňaté hodnoty „árijských“ partnerov Židov, „miešancov“, Židov – zahraničných štátnych príslušníkov, židovských právnických osôb, ako aj hodnoty slúžiace na krytie nárokov nežidovských tretích osôb, súdne depozitá a sirotské depozitá.²⁷

Podľa oficiálnych údajov slovenských vládnych kruhov ministerstvo financií do júla 1942 odčerpalo zo židovských viazaných vkladov a depozitov hodnoty v celkovej sume 281 mil. Ks.²⁸ Konkrétne výsledky transferu židovských hodnôt z peňažných ústavov do vlastníctva štátu v období 1941 – 1943 sa pokúsime ilustrovať na príklade prevodov finančných prostriedkov z vkladných knižiek a bežných účtov najvýznamnejších obchodných bánk podľa stavu k 31. decembru 1943. Uvedený stav možno porovnať s údajmi v tabuľke č. 2.

Tabuľka č. 3:

Stav viazaných židovských vkladov v komerčných bankách k 31. decembru 1943

Komerčné banky	Vkladné knižky	Bežné účty	Bežné účty		Súdne depozity	
	počet	v tis. Ks	počet	v tis. Ks	počet	v tis. Ks
Tatra banka	810	4 974	826	16 748	362	11 877
Slovenská banka	479	5 162	1 090	10 814	62	2 381
Sedliacka banka	381	2 458	425	7 425	33	2 557
Stredoslovenská banka	94	323	84	1 995	–	–
Myjavská banka	37	63	13	491	–	–
Ľudová banka	45	565	29	92	26	815
domáce nemecké a maďarské banky	345	1 922	167	3 583	–	–
pobočky českých bánk	36	511	46	1 010	–	–
komerčné banky spolu	2 227	15 978	2 680	42 158	483	17 630

Pramene: SNA, Ústredný hospodársky úrad, k. 680 – 688, 690, 691.

27 Vyhláška ministerstva financií č. 375/1942. In *Úradné noviny*, 1942, roč. 24, č. 47, s. 1 080-1 081; vyhláška ministerstva financií č. 413/1942, tamže, č. 53, s. 1 183-1 184.

28 KAMENEC, ref. 19, s. 221.

Čelné komerčné banky, predovšetkým Tatra banka a novovytvorená Sedliacka banka, prevzali podstatnú časť, respektíve celý objem židovských vkladov z likvidovaných ústavov v rámci koncentrácie peňažníctva. Išlo predovšetkým o slovenský koncern bývalej poprednej Banky československých légii, prevzatý Tatra bankou. Do koncernu patrila aj významná Slovenská všeobecná úverná banka a jej tri afilácie s bohatou židovskou klientelou. Spomedzi desiatich likvidovaných bánk tvoriacich základ novej Sedliackej banky bola na židovskú klientelu značne orientovaná napríklad Bratislavská všeobecná banka, Dunajská banka a niekoľko menších ústavov. Národne slovenské a domáce nemecké banky, určené ako tzv. koncentračné body, prevzali v období 1941 – 1942 zo zanikajúcich peňažných ústavov okolo 80 mil. Ks židovských vkladov. Tie však museli následne zablokovať a neskôr odvieť v prospech ministerstva financií. Jediný profit peňažných ústavov z transferov židovských hodnôt predstavovali depozitné poplatky za uložené cennosti a poplatky za vedenie účtov, čo mohlo ústavy len ťažko uspokojiť.²⁹ Uvedené skutočnosti ešte prehľbovali odpor predstaviteľov peňažníctva proti negatívnym dopadom arizácie a v konečnom dôsledku aj proti súdobej vládnej garnitúre. Na zasadnutí organizácie peňažných ústavov Poradného zboru vo veciach peňažníctva v máji 1943 slovenský národohospodár prof. Rudolf Briška v mene bánk a ďalších ústavov vyjadril o mimoriadnej dávke zo židovského majetku tento názor: „*Podotýkam, že dávka židovská je škandalózne, ojedinelé a najhoršie nariadenie, ktoré vyšlo v Slovenskom zákonníku. Oni (ministerstvo financií) sami pochopili, že určité hodnoty nám berú, napriek tomu, že máme na ne právo...*“³⁰

Objem odvodov z blokováných vkladov jednotlivých peňažných ústavov v auguste až septembri 1942 závisel najmä od podielu položiek dočasne uchránených pred poštátnením. Údaje v tabuľke č. 3 však svedčia o tom, že sa pri výbere položiek zrejme uplatňovali aj iné kritériá. Po splnení transferov nariadených vyhláškou z 11. augusta 1942 ministerstvo financií z peňažných ústavov priebežne odoberalo ďalšie sumy. Banky zároveň vyplácali príspevky Ústrední Židov a náboženským obciam, prostriedky na sociálne a iné účely židovským osobám, platby v prospech nežidovských tretích osôb a niektoré iné položky. Na blokováné vkladné knižky a bežné účty však súčasne pribúdali úroky, plynuli sem rozličné nové platby určené židovským fyzickým a právnickým osobám, ako aj úhrady za arizovaný majetok.³¹

Na konci roka 1943 vykazovali viditeľný rast viazané bežné účty a súdne depozitá. Bol to výsledok veľkého prílevu platieb za arizované židovské podniky. Podľa príslušných paragrafov vládneho nariadenia č. 198/1941 (židovského kódexu) sa mala likvidačná hodnota arizovaného podniku po uhradení nárokov veriteľov odvieť na viazaný účet bývalého majiteľa v peňažnom ústave alebo do súdneho depozitu miestneho okresného súdu. Ten po uspokojení súdnych nárokov predisponoval zvyšok v súdnom depozite do peňažného ústavu alebo priamo ministerstvu financií, a to v prípade, že išlo o bývalý podnik židovského vlastníka, ktorého majetok už prepadol v prospech štátu. Platobná

29 *Hlásenia peňažných ústavov o stave židovských viazaných účtov*. SNA, ministerstvo financií, k. 28, 32, 34, 37-41, 163.

30 *Zasadnutie Poradného zboru vo veciach peňažníctva 13. mája 1943*. SNA, ministerstvo financií, k. 69.

31 *Hlásenia peňažných ústavov o stave židovských viazaných účtov a súdnych depozitov*. SNA, Ústredný hospodársky úrad, k. 680-688, 690, 691.

disciplína v odvodoch likvidačnej hodnoty sa však zlepšovala veľmi pomaly. Zlom nastal až po vydaní zákona č. 148 z 28. októbra 1943, ktorý podstatne sprísnil postihy arizátorov za neplnenie odvodov štátu a nezodpovedné riadenie arizovaných živnostenských a poľnohospodárskych podnikov. Cieľom zákona bolo aj čiastočné uspokojenie nárokov peňažných ústavov a iných veriteľov voči bývalým židovským klientom. Do akej miery sa mali pokryť pohľadávky veriteľov, však závislo od rozhodnutia Ústredného hospodárskeho úradu. Arizátori do júla 1944 uhradili likvidačnú hodnotu a účastinné podiely prevzatých podnikov v sume okolo 200 mil. Ks.³² Ministerstvo financií však prostriedky sústredené z uvedeného zdroja v peňažných ústavoch obratom stiahlo pre potreby krajne napätých štátnych financií. V údajoch peňažných ústavov z konca roka 1943 sa preto odráža len zlomok z uvedených hodnôt. Ich prílev bol viditeľný najmä na bežných účtoch a v súdnych depozitoch (tabuľka č. 3), ale ukladali sa aj na vkladné knižky.³³

Zákon č. 148/1943 upevnil postavenie štátu ako vlastníka arizovaného majetku, rovnako vo vzťahu k židovským nehnuteľnostiam. Tie sa mali čo najskôr prenajať, priamo odpredať alebo vydražiť s cieľom okamžitého profitu a získania voľných peňažných prostriedkov. Zákon predpisoval sústrediť zisky z prenájmu a priameho predaja v Slovenskej komunálnej a hypotečnej banke a v bratislavskej Mestskej sporiteľni. Výťažky z dražieb bolo treba po vyrovnaní pohľadávok odvieť do Fondu pre podporu vysťahovalectva Židov. V záujme urýchleného speňaženia nehnuteľností vláda v decembri 1943 znížila ich odhadné ceny paušálne o 30 %. Predaje a dražby prebiehali od začiatku roka 1944. Išlo predovšetkým o domový majetok. Hlavnú úlohu vláda aj v tomto prípade zverila peňažným ústavom, lebo kapitálový potenciál iných záujemcov bol v podmienkach Slovenska vzhľadom na ceny nehnuteľností nedostatočný.³⁴

Záverčné dejstvo spletitej hry s transfermi židovských hodnôt zohrali peňažné ústavy na jeseň 1944. Posledné významnejšie transfery súviseli s kritickým vývojom štátnych financií, ktorý došiel na okraj priepasti. Príčiny tohto stavu spočívali v obrovskom zaťažení štátnej pokladnice financovaním zahraničnoobchodnej výmeny s nacistickým Nemeckom a jeho satelitmi na podklade clearing. Clearingové transakcie totiž v skutočnosti hradil v mene nemeckého partnera slovenský štát, konkrétne ministerstvo financií a Slovenská národná banka. V sledovanom období sa už vyčerpali všetky výdatnejšie zdroje voľných peňažných prostriedkov, pochádzajúce z pomerne úspešného hospodárskeho vývoja v rokoch 1940 – 1943 a práve z exploatacie židovského majetku. Vláda preto dôsledne vyhľadávala a odčerpávala zvyšky finančných prostriedkov z rôznych prameňov, medziiným aj z viazaných účtov peňažných ústavov. Jeden z riaditeľov Slovenskej národnej banky Štefan Virsik situáciu v uvedenom období roka 1944 opísal takto: „*Ministerstvo financií už v marci – apríli bolo v takej situácii, že prehlásilo, že vyčerpalo všetky pramene, z ktorých doteraz bralo peniaze na financovanie clearing...* Povedali sme (Slovenská národná banka – poznámka E. H.) *ministerstvu financií: musíš*

32 *Slovenský zákonník, 1940*, vládne nariadenie č. 198/1940 Sl. z.; tamže, zákon č. 148/1943 Sl. z.; Štátny oblastný archív Bratislava, Ľudový súd Bratislava, A. Morávek, 4/48.

33 *Hlásenia peňažných ústavov o stave židovských viazaných účtov a súdnych depozitov*. SNA, Ústredný hospodársky úrad, k. 680-688, 690, 691.

34 *Slovenský zákonník, 1943*, zákon č. 148/1943 Sl. z.; SNA, ministerstvo hospodárstva, Prezídium – P – 1951.

*nejaké peniaze zohnať... Ministerstvo narazilo strieborné 50 Ks... štát zabral židovské peniaze bankám, znova vybrakoval pokladnice..*³⁵

Ministerstvo financií za spolupráce s Ústredným hospodárskym úradom získalo podstatnú časť hodnôt zostávajúcich na viazaných účtoch peňažných ústavov stiahnutím zvyškov už predtým poštátnených položiek a rozšírením povinných odvodov aj na položky dovtedy nepodliehajúce poštátneniu. V polovici septembra 1944 rozposlal Ústredný hospodársky úrad peňažným ústavom dva obežníky. Prvý dostali všetky centrály aj filiálky. Nariad'oval predisponovať v prospech ministerstva financií na účet Poštovej sporiteľne č. 903 zvyšok z účtov Židov, ktorí už boli odsunutí z územia Slovenska alebo sa počas troch mesiacov zdržovali na neznámom mieste. Druhý obežník smeroval do vybraných ústavov a do niektorých filiállok väčších bánk. Prikazoval odvieť celú zostávajúcu sumu židovských vkladov na účet č. 17 v Poštovej sporiteľni a viazané účty likvidovať.³⁶ Aby sa do odvodov mohli zahrnúť všetky položky, vydalo devízové oddelenie Slovenskej národnej banky 25. októbra 1944 povolenie presunúť na účet č. 17 Poštovej sporiteľne aj finančné prostriedky Židov – cudzích štátnych príslušníkov.³⁷ Splnením odvodov nariadených obežníkmi zo septembra 1944 sa pre niektoré peňažné ústavy úlohy spojené s držbou blokovaných židovských hodnôt skončili. Väčšie banky ešte mali v niektorých filiálkach zostatky židovských finančných prostriedkov, najmä na bežných účtoch, kde figurovali štátom neprevzaté likvidačné hodnoty podnikov a iné položky. V období od januára 1945 sa z blokovaných vkladov odoberali už len menšie položky.³⁸

Zostatky židovských hodnôt, sústredené na rôznych účtoch a v depozitoch verejnoprávných finančných inštitúcií, prevzalo po zániku vojnovnej Slovenskej republiky Povereníctvo financií a niektoré ďalšie centrálné finančné inštitúcie. Hfška židovských občanov, ktorí prežili holokaust, si mohla podľa reštitučného zákona z mája 1946 uplatniť nárok na navrátenie zhabaného majetku. Vo väčšine prípadov však už nárok nemal kto uplatniť. Napríklad z celkového počtu okolo 80-tisíc kusov zachovaných šperkov a iných cenností pôvodní vlastníci reštituovali len okolo 4-tisíc predmetov. Peňažné prostriedky a iné medzičasom upotrebené alebo zlikvidované hodnoty sa mali vrátiť formou finančného odškodnenia. Súdobé vládne kruhy však pod vplyvom komunistickej strany odškodnenie odsúvali až do mája 1949, keď reštitučný nárok podľa zákona z roku 1946 zanikol. Zvyšok židovského majetku prepadol v prospech nastupujúceho komunistického režimu. V povojnovej československej mene predstavoval 470 mil. Kčs, z čoho na židovské vklady pripadalo 110 mil. Kčs a na cennosti, cenné papiere a nehnuteľnosti 300 mil. Kčs.³⁹

35 *Zasadanie revízneho výboru Slovenskej národnej banky 14. februára 1945.* ANBS, Slovenská národná banka, nespracovaný fond revízneho výboru.

36 *Obežníky Ústredného hospodárskeho úradu bankám z 13. až 18. septembra 1944.* SNA, Ústredný hospodársky úrad, k. 681, 686, 688, 690, 691.

37 *Devízový odbor Slov. nár. banky Ústrednému hospodárskemu úradu 9. novembra 1944.* SNA, Ústredný hospodársky úrad, k. 691.

38 *Hlásenia peňažných ústavov o stave židovských viazaných účtov a súdnych depozitov.* SNA, Ústredný hospodársky úrad, k. 680-688, 690, 691.

39 *Sbírka zákonů a nařízení Československé republiky, 1946, zákon č. 128/1946 zbirky; Zváz fašistickým režimom rasovo prenasledovaných na ministerstvo financií v Prahe 17. septembra 1949.* SNA, Povereníctvo financií, k. 1345.

Výsledky pôsobenia slovenských komerčných bánk, ako aj ďalších peňažných ústavov v arizačnom procese ďaleko zaostali za veľkým ambíciami z obdobia nástupu totalitného režimu rokov 1939 – 1945. Hlasno propagovaná nacionalizácia židovského podnikového kapitálu slovenskými bankami sa zúžila na niekoľko stredne veľkých subjektov. Jadro podnikového kapitálu Slovenska ovládli nemecké veľkobanky a koncerny. Radikalizácia protižidovských opatrení podľa vzoru nemeckého nacionálneho socializmu od polovice roka 1940 a živelný priebeh arizácie malých židovských podnikov s vážnymi hospodárskymi dôsledkami odradili predstaviteľov bankovníctva od aktívnej úlohy v arizačnom procese. Peňažné ústavy sa stali jedným z hlavných kritikov hospodárskych dosahov arizácie. Legislatívne opatrenia vydávané od septembra 1940 s cieľom zablokovať a následne poštátniť židovské peňažné prostriedky, cenné papiere a cennosti vohnali peňažné ústavy do pozície pasívneho sprostredkovateľa transferov hodnôt z majetku židovskej komunity do rúk štátu. Práve tu v konečnom dôsledku spočívala hlavná úloha komerčných bánk a väčšiny ostatných typov peňažných ústavov v procese arizácie.

DIE ROLLE DER KOMMERZBANKEN IN DER ARISIERUNG IN DER SLOWAKEI 1939–1945

LUDOVÍT HALLON

Die Kommerzbanken mit slowakischer Verwaltung sollten nach den Perspektivplänen des Regierungsregimes der Slowakischen Kriegsrepublik eine Schlüsselrolle im Prozess der Beherrschung des fremdländischen Unternehmenssektors, vor allem tschechischer und jüdischer Betriebe durch das national slowakische Kapital spielen. Trotz des intensiven Druckes der Regierungskreise im wirtschaftlichen und außerwirtschaftlichen Bereich vermochten nationalslowakische Banken angesichts ihres begrenzten Kapitalpotentials nur einige mittelgroße jüdische Betriebe der Leichtindustrie zu beherrschen. Die bedeutendsten Betriebe der Slowakei gelangten unter die Kontrolle der Banken und Konzerne Nazideutschlands. Eine ganz neue Rolle begannen nationalslowakische sowie andere Kommerzbanken im Prozess der staatlich gelenkten Arisierung jüdischen Vermögens seit Herbst 1940 zu spielen. Auf der Grundlage der antijüdischen Legislative der Slowakischen Kriegsrepublik gerieten die Kommerzbanken zusammen mit anderen Typen von Geldinstituten in die Position eines passiven Mediums, das den Übergang von finanziellen Mitteln, Edelmetallen, Wertsachen und Wertpapieren aus den Händen der jüdischen Gemeinde in den Besitz des Staates vermittelte. Gleichzeitig wurden die Kommerzbanken durch staatliche Darlehen und andere Formen zur Hauptfinanzierungsquelle judenfeindlicher Maßnahmen, vor allem der Lasttransporte in die Vernichtungslager. Große Verluste brachten den Banken die ungedeckten Forderungen an arisierte und liquidierte jüdische Betriebe sowie an deportierte Personen. Im Banksektor erhob sich ein immer größerer Widerstand gegen die unfreiwillige Beteiligung an der Arisierung und den antisemitischen Maßnahmen.

SPOR ČESKOSLOVENSKA A USA O ŠIROKOPÁSOVÚ VALCOVŇU V ROKOCH 1951 – 1954

SLAVOMÍR MICHÁLEK

MICHÁLEK, Slavomír. The dispute between Czechoslovakia and the USA about the wide-band rolling-mill in the period 1951-1954. *Historický časopis*, 2006, 54, 4, pp. 607-630, Bratislava.

The problems in bi-lateral relations between the USA and the Czechoslovak Republic at the beginning of the 1950s included the question of compensation for the nationalization of American property, the political trial of the American journalist William N. Oatis in Prague, the question of Czechoslovak tripartite gold and the blocking of a wide-band rolling-mill in the USA. The origin of the problems between Czechoslovakia and the USA in connection with the rolling-mill is the subject of the present study. Czechoslovakia ordered and paid for a steel rolling-mill. Using the available legal powers and decrees, the American government blocked this product in the USA and refused to allow Czechoslovakia to take possession of it until the Czechoslovak government was willing to solve the question of compensation. The study also traces the unsuccessful activity of the Czechoslovak diplomatic circles to sell the rolling-mill and so minimize the losses. As a result of the discriminatory measures of the US government, Czechoslovakia did not succeed in gaining possession either of the rolling-mill, of the sum of 16 million USD it paid to buy this product in the USA, or of the sum of 9 million USD for which the rolling-mill was sold to Argentina in a forced auction. *History. Czechoslovakia. USA. The dispute between Czechoslovakia and the USA about the wide-band rolling-mill in the period 1951-1954.*

Československo-americké vzťahy sa vyvíjali relatívne pozitívnym smerom do pražského komunistického prevratu vo februári 1948. Československo využívalo americkú úverovú politiku a obe krajiny si navzájom priznávali doložku najvyšších výhod (MFN – *most favoured nation*) na základe *Deklarácie o obchodnej politike* z roku 1946 (suplovala medzištátnu obchodnú dohodu) aj ako členské štáty *Všeobecnej dohody o clách a obchode* (GATT – *General Agreement on Tariffs and Trade*).

Základnou spornou otázkou medzi oboma štátmi bola otázka kompenzácie za americký majetok znárodnený a skonfiškovaný v Československu na základe prezidentských dekrétov z roku 1945. Hoci Československo kompenzáciu prisľúbilo, jej dôsledné vyriešenie odkladalo a podmieňovalo inými dvojstrannými otázkami. Po februári 1948 sa kompenzácia stala výsostne politickou otázkou. Jej definitívne vyriešenie sa podarilo dosiahnuť až na začiatku 80. rokov minulého storočia. Pritom išlo o nezanedbateľnú sumu 149 mil. USD. Kameňom úrazu bola nielen stanovená výška kompenzácie, tu americká strana v priebehu mnohých rokovanií podstatne zľavila svoje kompenzačné nároky, ale aj spôsob kompenzácie, a to či kompenzačný nárok vzťahovať len na amerických občanov,

alebo aj na bývalých československých občanov, naturalizovaných v Spojených štátoch amerických.¹

Samozrejme, v československo-amerických dvojstranných vzťahoch na začiatku 50. rokov minulého storočia sa premietali aj širšie, bipolárne sovietsko-americké vzťahy. A tie, ako vieme, boli v sledovanom období veľmi napäté.

Dňa 1. marca 1948 odhlasovali obe komory amerického Kongresu embargo na obchod s ľudovodemokratickými štátmi. Prioritnou snahou tohto zákona bolo obmedziť vývoz amerických strategických tovarov do štátov za železnou oponou. Táto rozšírená americká kontrola zahraničného obchodu dostala otvorene politický rozmer 26. marca 1948, keď prezident Harry S. Truman podpísal vyhlásenie, ktoré obsahovalo zoznam výrobkov klasifikovaných ako vojnový materiál. Ich vývoz do ZSSR a do jeho satelitných krajín bol z dôvodu americkej národnej bezpečnosti a so zreteľom na zahraničnú politiku zakázaný. Konkrétne pre Československo to napr. znamenalo, že nemohlo z USA dovážať zariadenia na sušenie mlieka, alumíniové fólie, röntgenové lampy a podobne.²

Ďalším tvrdým krokom americkej administratívy voči Československu a iným ľudovodemokratickým krajinám bolo vo februári 1949 prijatie *Zákona o kontrole vývozu (Export Control Act)*. Na základe jeho znenia sa vytvoril Poradný výbor pre vývoznú politiku (*Advisory Committee for Export Policy*), ktorý v spolupráci s Ministerstvom obchodu USA štvrtročne vypracúval zoznamy kontrolovaných tovarov. Išlo o tovary v dvoch kategóriách – nedostatkový a podliehajúci bezpečnostnej kontrole, v oboch prípadoch pre vývoz do Československa i ostatných ľudovodemokratických krajín zakázaný. Zahŕňal 90 % druhov tovarov vo svetovom obchode. Prax ministerstva obchodu bola taká, že americký výrobca alebo vývozca nedostal na určený tovar tzv. vývoznú licenciu. Naproti tomu sa na americký dovoz centrálne určili také vysoké colné tarify, že tento tovar bol v USA absolútne neschopný konkurovať cenou.

Ďalšie komplikácie vo vzájomných vzťahoch oboch štátov spôsobil na jar 1951 prípad dopisovateľa *Associated Press* Williama Oatisa, ktorého zatkli československé bezpečnostné úrady. Oatis bol zaistený už 23. apríla 1951. V procese 2. – 4. júla 1951 bol obvinený zo špionáže a odsúdený na 10 rokov väzenia.³ Na druhej strane, Spojené štáty zrušili platnosť amerických pasov do Československa, prestali vydávať vstupné víza, zakázali prelet československých lietadiel cez západnú okupačnú zónu Nemecka, okrem toho pri vydávaní víz do USA žiadal pražský konzulát odtlačky prstov československých občanov a zároveň neoveroval konzulárne obchodné faktúry.

Postup amerických centrálnych úradov pri vydávaní vývozných povolení – licencií vo vzťahu k Československu viedol najprv k zadržaniu dodávok z USA do ČSR, ne-

1 Otázkou kompenzácie za americký znárodnený a skonfiškovaný pozri MICHÁLEK, Slavomír. *Nádeje a vytriezvenia : Československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945 – 1951*. Bratislava : VEDA, 1995, s. 45-57, 117-127.

2 Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky (AMZV ČR), Praha, fond (f.) Generálny sekretariát-kabinet, kartón (k.) 207, č. m. 2 737/48/Hč. K otázke konkrétnych hospodárskych a obchodných opatrení vlády USA voči krajinám sovietskeho bloku, vrátane ČSR, bližšie pozri: PROCHÁZKA, Z. *Hospodárska válka USA proti ČSR*. Praha 1960.

3 MICHÁLEK, Slavomír. *Prípady Oatis, československý komunistický režim verus dopisovateľ Associated Press*. Bratislava : ÚPN, 2005, 293 s.

skôr k rušeniu už vydaných licencií na vopred zaplatený tovar. Túto skutočnosť najlepšie dokumentoval prípad širokopásovej valcovne, ktorú československá akciová spoločnosť Banská a Hutná, Třinec, prostredníctvom obchodnej firmy s oceliarskym a hutníckym tovarom Investa, a. s., v roku 1947 objednala a postupne zaplatila v hodnote cez 16 miliónov dolárov. Výroba valcovne bola v USA dokončená v roku 1950, ale americké ministerstvo obchodu odmietlo na tento tovar pre komunistické Československo vystaviť vývozné povolenie. Odvolávalo sa pritom na čl. 1B a 5B *Zákona o obchode s nepriateľom (Trading with the Enemy Act)*.

Na začiatku 50. rokov sa samotné medzištátne vzťahy medzi Československom a Spojenými štátmi premietali v dôsledku diametrálne odlišných politických, ideologických a ekonomických princípov v nepodstatných, okrajových záležitostiach. Vznikla nenormálna situácia, nedôstojná a ponižujúca, ktorá jasne ukazovala, kam tento vzťah pod tlakom vonkajších politických a ideologických okolností dospel. Bolo by iluzórne predpokladať, že sa mohli v akejkoľvek rozvinutej forme rozvíjať aspoň hospodárske styky, pričom je ťažko definovať, čo bola na jednej či druhej strane akcia, prípadne reakcia. S istotou možno konštatovať iba fakt, že šanca urovnať otvorené otázky jednoducho neexistovala.

Aká bola genéza problémov medzi Československom a USA v spojitosti so spomínanou širokopásovou valcovňou?

Prvé sondážne československo-americké rokovania o zakúpení širokopásovej valcovne sa uskutočnili už v roku 1946. Skupina československých odborníkov z oblasti hutníctva mala v USA zistiť nákupné možnosti zariadenia na výrobu plechov v predpokladanej sume do 25 mil. USD. Tento projekt schválil úrad predsedníctva vlády 14. mája 1947 a po ďalších rokovaníach došlo 20. októbra 1947 k podpisu zmluvy medzi americkým dodávateľom *United Engineering and Foundry Corporation* z Pittsburghu a objednávateľom, akciovou spoločnosťou Banská a Hutná, Třinec, s presne stanoveným harmonogramom splátok. V deň podpisu zmluvy zaplatila československá firma už druhú splátku.⁴

Po uvedenom embargu na obchod s ľudovodemokratickými štátmi, odhlasovanom Kongresom v roku 1948, ako aj po ďalších krokoch americkej administratívy bolo jasné, že pre československú stranu bude veľmi ťažké získať objednanú a priebežne platenú valcovňu. Naznačovali to zoznamy strategických tovarov, neudeľovanie vývozných li-

4 Banská a Hutná, a.s. Třinec, bola vyhláskou ministra priemyslu č. 946/1950 zo dňa 30. marca 1950 premenovaná na Železiarne V. M. Molotova, n. p. Třinec. Korene uvedenej oceliarne siahajú do obdobia pred prvou svetovou vojnou, keď ich budovanie financoval britský finančný magnát Salomon von Rotschild. Patrili medzi najväčšie v Európe. AMZV ČR, f. Teritoriálny odbor-tajné (TOT) 1945 – 1954, USA, k. 6, č. m. 1 383/T-53.

Podľa stanoveného splátkového kalendára v rokoch 1947 – 1951 zaplatila československá strana za valcovňu 16 020 144,64 USD. Prvá platba sa uskutočnila už 18. septembra 1947, teda viac ako mesiac pred podpisom zmluvy, v hodnote 4 330 000 USD, a po podpise zmluvy roku 1947 ešte jedna platba 77 385 USD. Roku 1948 bolo celkovo 13 splátok v celkovej sume 7 418 370,80 USD, roku 1949 len 5 splátok, resp. platieb v sume 2 178 428,70 USD. Nasledujúci rok zaplatil objednávateľ v 9 platbách 1 248 963,28 USD. Za rok 1951, do júna, išli 3 splátky vyše 0,5 mil. USD a posledná, teda už v čase, keď bolo Československo vylúčené z GATT, 26. decembra 1951 v hodnote 240 000 USD. Za celý rok 1951 to predstavovalo sumu 766 996,86 USD. AMZV, f. TOT 1945 – 1954, USA, k. 8, č. m. 423 743/55.

cencií, neoverovanie konzulárnych faktúr a pod. Československá strana preto hľadala možnosti, ako daný stav vyriešiť.

Nový, oveľa závažnejší rozmer dostali československé problémy okolo širokopásovej valcovne po zatknutí a odsúdení Williama N. Oatisa na jar a v lete 1951. Jediné reálne možné riešenie pre československú stranu bolo dohodnúť sa s treťou stranou, ktorá valcovňu prevezme za stanovenú cenu, pričom finančné prostriedky z predaja získa Československo. Takýchto „tretích“ kandidátov bolo niekoľko. Najprv sa ako potenciálny kupca predstavila finančná skupina *East-West Syndicat Civitas* z Panamy, ktorá už koncom roka 1950 podpísala s Československom predbežnú kúpnu zmluvu. Tieto rokovania však v júli 1951 stroskotali. Ako ďalšia v poradí bola nemecká skupina *Vereinigte Stahlwerke*, ktorá parafovala predbežnú kúpnu dohodu s československou stranou v máji 1951. Táto dohoda však nebola platná ani na konci roka 1951, pretože Nemecko nedostalo povolenie na postavenie ocelevej valcovne. Navyše chýbal americký súhlas, resp. prísľub vývozných licencií. Predpokladalo sa, že Nemecko má dlhodobý záujem o valcovňu a že o jej kúpu sa bude uchádzať prostredníctvom americkej obchodnej spoločnosti *World Commerce Corporation* (WCC). Ďalším uchádzačom, s ktorým československá strana rokovala o valcovni, bola obchodná firma *Koons*, prostredníctvom nej Československo predávalo aj iné „zamrznuté“ americké stroje a zariadenia. Avšak v septembri 1951 rokovania o valcovni s ňou československá strana prerušila.⁵

V jeseni 1951 teda vôbec nebolo jasné, aký bude ďalší osud valcovne. Československá strana naďalej hľadala obchodného partnera, ktorý by vyriešil otázku nového majiteľa tohto hutníckeho zariadenia. Nádejne sa javila obchodná spoločnosť *Gillespie*, ktorá získala od československej vlády 11. septembra 1951 výhradné právo na sprostredkovanie predaja zariadení valcovne v USA a v Kanade. Kúpna cena bola predbežne stanovená na 17,5 mil. USD. *Gillespie* mala opčnú lehotu do 30. novembra 1951, no tá sa mohla predĺžiť. Československá strana súhlasila s tým, aby bolo z predaja valcovne vyňaté elektronické zariadenie pre blokovňu v hodnote 800 000 USD, ktoré s ostatným zariadením valcovne priamo nesúviselo.

Iniciatívne kroky okolo valcovne podnikalo aj samotné Československo. V novembri 1951 vyslalo do USA delegáciu ministerstva zahraničného obchodu, ktorej členov Karla Šveca a Františka Schlegla „vyzbrojilo“ 10. novembra všeobecnou smernicou: hlavnou úlohou bude urýchlene uskutočniť odpredaj valcovne za doláre alebo za iné devízy s tým, že pred konečným rozhodnutím si vyžadujú súhlas Prahy. Zároveň mala delegácia odpredať všetky stroje a zariadenia, ktoré už boli v USA objednané a akontované, t. j. zabezpečiť odberateľov.

V prípadoch, kde sa zariadenia nedali predat' v USA, mala delegácia použiť spôsob fingovaného predaja do Mexika s účelom, aby bol odtiaľ uskutočnený finálny odpredaj. Pri všetkých predajoch mali Švec a Schlegl zabezpečiť transfer v amerických dolároch zmluvne tak, že predaj tovaru vstúpi do platnosti až v momente uskutočneného prevodu dolárov na Štátnu banku československú v Prahe. Pri predaji menších zariadení mohli použiť priame inkaso v dolároch vo forme šekov alebo bankoviek, čo zaváňalo korupciou. V smerniciach bola tiež dôležitá poznámka, že delegácia sa má snažiť o odpredaj bez

5 Národný archív Českej republiky (NA ČR), f. Antonín Zápotocký, zv. 63, a. j. 1 252.

d ďalších československých záruk a rizík s tým, že záruky výrobcu sa prenášajú na kupujúceho, pretože tovar predávame v takom stave, v akom je, a kupujúci má možnosť si ho prezrieť. Pri predaji valcovne mali byť prítomní obaja delegáti, Švec i Schlegl. Účel svojej cesty mala delegácia udržať v tajnosti, nereagovať na otázky amerických novinárov, vyhnúť sa politickým otázkam, udržiavať styky s tamojšími predstaviteľmi socialistických štátov, šifrovanými správami informovať Prahu, zachovávať obozretnosť v styku s krajanmi a plne informovať predstaviteľov Sovietskeho zväzu, prečo sú v USA.⁶

Uvedenej smernici predchádzala iná, ktorá sa týkala výlučne valcovne. Bola zo 7. novembra 1951, rozdelená do štyroch okruhov. Prvý hovoril o súčasnom stave rokovaní, druhý o ďalšom postupe, tretí o cene, štvrtý o zaistení transferu. V otázke súčasného stavu smernica iba kopírovala známe fakty z dovtedajších rokovaní. Časť o ďalšom postupe bola tiež len opakovaním úlohy delegácie s tým, že sa navrhovala ešte možnosť odpredaja valcovne samotnému výrobcovi. Otázka ceny rátała s viacerými možnosťami.

Samotná kúpna cena, ktorú v tom čase Československo už za valcovňu zaplatilo, vrátane elektrického zariadenia pre blokovňu za 800 000 USD, bola 16 140 431,33 USD. Okrem toho zaplatila československá strana 72 000 USD ako penále za odklad splatnosti a 60 000 USD ako zálohu na skladné a poistné. Pri dovtedajších ponukách valcovne uvádzala československá strana sumu 17,5 mil. USD a súhlasila tiež s vylúčením spomínanej elektrickej blokovne, takže na valcovňu pripadala suma 16,7 mil. USD. Okrem toho československá strana súhlasila so znížením ceny o 2,5 %, t. j. o províziu pre *Gillespie* v sume 417 500 USD. (Pri prvých rokovaníach s *East-West Syndicat Civitas* bola cena valcovne najprv znížená o 10 %, no neskôr *East-West Syndicat Civitas* znížila svoju ponuku na 10 mil. USD, resp. že 3,5 mil. USD zaplatí ihneď, zostatok podľa výsledkov budúceho predaja konečnému záujemcovi. To, samozrejme, československá strana odmietla. S *Vereinigte Stahlwerke* došlo nakoniec k predbežnej dohode o cene 16,6 mil. USD za valcovňu bez elektrickej blokovne.)⁷

Finálnu cenu širokopásovej valcovne ovplyvňovalo viac okolností. Bola neúplná, chýbali niektoré súčasti (napr. pohonné jednotky), ktoré sa museli doobjednať s dlhými dodacími lehotami. Ďalej mala blokovňa len elektrické zariadenie, bez mechanického. Toto elektrické zariadenie, projektované a pripravené pre Československo, nevyhovovalo pomerom v USA (iné napätie a elektrocykly). Jeho prispôbenie na americké pomery vyžadovalo nové americké povolenie a zároveň bolo časovo a finančne náročné. Práve z týchto dôvodov ocenili znehodnotenie valcovne pre jej predaj a využitie v USA experti *East-West Syndicat Civitas* až na 5 mil. USD. Rovnako technické vybavenie valcovne nevyhovovalo a nezodpovedalo výrobným normám v USA, kde boli valcovne viac špecifikované. Z uvedených dôvodov mali podľa smernice zo 7. novembra 1951 delegáti Švec a Schlegl v USA neodmietajú ponuky okolo 10 – 12 mil. USD. Ak záujemca promptne zaplatí a zabezpečí transfer, treba to akceptovať, i v prípade splátkového kalendára. Avšak hlavné slovo v otázke ceny malo mať ministerstvo zahraničného obchodu v Prahe, uvádzala smernica.

6 NA ČR, tamže, Smernica ministerstva zahraničného obchodu pre československú delegáciu v USA pri rokovaníach o odpredaji valcovne z 10. novembra 1951.

7 NA ČR, tamže, Smernica... zo 7. novembra 1951.

Otázku zabezpečenia finančného transferu vnímala československá strana ako rizikóvu v štyroch bodoch. Mohlo dôjsť k zabaveniu valcovne ako strategického zariadenia alebo ako československého zariadenia, resp. k zabaveniu trhovej ceny alebo vyvlastňovacej náhrady, prípadne k zabaveniu všetkých pohľadávok v USA. Okrem toho československé ministerstvo zahraničného obchodu rátať s možnosťou, že faktický prevod sa znemožní tak, že banky ho odmietnu uskutočniť. Preto v uvedených smerniciach navrhol realizovať transfer peňazí za predaj nasledovne: zmluva o predaji a ostatné dokumenty potrebné na prevod vlastníctva sa zašlú v origináli švajčiarskej banke, kópie agentovi v USA. Ten otvorí vo švajčiarskej banke akreditív (t. j. účet, resp. poverovací úverový list na vyplatenie určitej sumy tretej osobe), preplatiteľný len čo mu švajčiarska banka odovzdá originály.⁸ Za československú stranu v tejto veci nevystupoval štát či vláda, ale Banská a Hutná, resp. Železiarne V. M. Molotova, príp. sprostredkovací agent a. s. Investa.

Činnosť československej delegácie za štyri týždne pobytu v USA zhodnotil v správe ministromi zahraničného obchodu Antonínovi Gregorovi Karel Švec 13. decembra 1951. Jasne v nej uviedol, že osud valcovne v USA ovplyvňujú dva hlavné faktory. Prvým je Štátny department, ktorému vyhovuje stav, keď československá strana nemá ani valcovňu, ani peniaze a ktorý ho chce využiť na politické vydieranie najmä v otázke náhrad za znárodnený a skonfiškovaný americký majetok v Československu. Štátny department valcovňu oficiálne, resp. priamo nezabavil, ale bočnými cestami blokuje jej disponovanie československou stranou. Výrobca valcovne *United Engineering and Foundry Corporation* informoval sprostredkovateľa *Gillespie*, že bez súhlasu Štátneho departmentu nemôže valcovňou pohnúť.

Za druhý hlavný faktor označil Švec vo svojej správe Úrad pre zbrojnú mobilizáciu (*Office of Defense Mobilization*) a jeho agentúry, najmä Správu zbrojnej výroby (*Defense Production Administration*) a Úrad pre národnú výrobu (*National Production Authority*). Tieto úrady mali v USA na starosti zvyšovanie zbrojnej výroby, resp. zbrojné programy a okrem nich aj krytie potrieb civilnej výroby, ktorá mohla byť jednoduchými úpravami reorientovaná na zbrojnú výrobu. Ako politicko-zbrojárskym kruhom im záležalo na tom, aby bola predmetná valcovňa daná do prevádzky v USA, a to najmä preto, lebo v USA nebola výrobné pokrytá produkcia plechov na rok 1952. Aj československá strana dobre vedela, že hoci bola valcovňa projektovaná a vyrobená na civilnú výrobu, jednoduchou úpravou mohla vyrábať plechy na výrobu tankov. Zavedením valcovne do výroby by americká strana ušetrila čas, materiál i pracovnú silu, čo bolo posudzované ako úzke profily. Tento záujem americkej zbrojárskej loby dopĺňal záujem oceliarskych monopolov, ktoré by mohli na zakúpenie valcovne dostať štátne úvery.⁹

Iný uhol pohľadu okolo valcovne poskytol K. Švec v ďalšej analytickej správe pre ministra zahraničného obchodu Antonína Gregora dňa 4. januára 1952. Išlo o právne otázky tohto zariadenia. V prvom rade tu informoval o možnosti právneho zásahu americkej vlády voči československej valcovni. Právny podklad na americké zabavenie valcovne z dôvodu americkej obrany bol daný *Zákonom o zbrojnej výrobe* z 15. septembra

8 NA ČR, tamže.

9 NA ČR, tamže, list K. Šveca ministromi A. Gregorovi z 13. decembra 1951, č. m. 23 637/51.

1950 (*Defense Production Act of 1950, zákon č. 774,64 Stat 798*), ktorý v čl. II o oprávnení na zabavenie (*Authority to Requisition*) v odseku 201 stanovoval, že „prezident USA je oprávnený zabaviť proti zaplateniu spravodlivej náhrady akýkoľvek majetok alebo jeho užívanie na účely obrany, ak rozhodne že: tento majetok je potrebný pre národnú obranu, že táto potreba je okamžitá, bezprostredná a taká, že nedovoľuje odklad ani použitie iného zdroja, že boli vyčerpané všetky ostatné prostriedky, ako získať užívanie tohto majetku na účely obrany USA za slušných a rozumných podmienok“.¹⁰ Pokiaľ išlo o samotnú spravodlivú náhradu, prezident mal určiť sumu, resp. jej výšku. Ak osoba oprávnená na náhradu nie je ochotná prijať čiastku určenú prezidentom ako úplnú náhradu, má jej byť ihneď zaplatené 75 % tejto čiastky a žalobou sa môže domáhať dodatočnej platby. Prezident bol tiež oprávnený rozhodnúť, že ak takto zabavený majetok nie je ďalej potrebný na obranu, vráti sa pôvodnému majiteľovi, pokiaľ ho chce a ak zaplatí zodpovedajúcu cenu.

Via facti prezident vládnu vyhláškou č. 10 200 zo 4. januára 1951 delegoval svoje oprávnenie na zabavenie československej širokopásovej valcovne na Správu zbrojnej výroby. Tento postup sa týkal majetku na pôde USA, pritom patriť mohol komukoľvek. V tomto čase valcovňa ešte nebola skutočným československým vlastníctvom, keďže chýbala posledná splátka trhovej ceny tovaru. Z toho vyplývalo, že československá strana nemala na valcovňu vecné právo, ale len obliagačný nárok.¹¹

Ďalšiu správu z rokovanií o valcovni zaslali Švec a Schlegl ministromi Gregorovi 19. januára 1952. Podľa nej výrobca a dodávateľ valcovne – firma *United Engineering and Foundry Corporation* z Pittsburghu – československej delegácii oznámil, že práve dostal výmer amerického ministra financií, ktorým je táto americká firma ustanovená za správcu tohto zariadenia. Uvedeným nariadením stratila československá strana dispozičné právo, resp. americká vláda ním zakázala akékoľvek disponovanie bez jej súhlasu. Nariadenie ministra financií USA Johna Snydera zo 17. januára 1952 bolo vydané na základe zákona o vojenských právomociach z roku 1941 a zákona o obchodovaní s nepriateľom z roku 1917. Podľa tohto zákona bol akýkoľvek prevod valcovne bez súhlasu ministra financií neplatný.* Vyhlášku ministra Snydera prezentovala americká strana nie ako nátlak Štátneho departmentu na prepustenie W. N. Oatisa či na otázku náhrad, ale ako postup v súlade so záujmami bezpečnosti a obrany USA. Tento postup opierala o časti 1B a 5B amerického zákona o obchodovaní s nepriateľom, podľa ktorých môže prezident Spojených štátov v období „národného nebezpečenstva“ zakázať transakcie s akýmkoľvek majetkom v USA.¹²

V snahe vyhnúť sa nátlaku USA, t. j. spájaniu valcovne s kompenzáciou za znárodnený americký majetok v ČSR, sa československá strana rozhodla 20. decembra 1951 pre nezvyčajný krok. Uskutočnila dohodu majiteľa so sprostredkovateľom, t. j. národného podniku Železiarní V. M. Molotova (Banská a Hutná) s akciovou spoločnosťou Investa. Podľa tejto dohody sa na československej strane stala majiteľom obchodná a. s.

10 NA ČR, tamže, list... zo 4. januára 1952, č. m. 3 026/51.

11 NA ČR, tamže.

12 NA ČR, f. Antonín Zápotocký, zv. 63, a. j. 1 252, List K. Šveca a F. Schlegla ministromi A. Gregorovi z 21. januára 1952.

Investa, teda nie národný podnik. Preto Snyderovu vyhlášku zo 17. januára 1952 oprávnene prezentovala ako diskrimináciu. Práve tým, že majiteľom už nebol národný podnik, ale sprostredkovateľská akciová spoločnosť, sa československá strana pokúšala sťažiť Spojeným štátom využitie výťažku z prípadného predaja valcovne na krytie nárokov na kompenzáciu za znárodnenie.

Po neúspešnej misii československej delegácie v USA nastala medzi oboma krajinami čulá diplomatická korešpondencia. Americká vláda v nóte č. 249 zo 4. marca 1952 odpovedala na československú písomnú požiadavku z 26. februára 1952, aký je skutočný stav okolo valcovne, v tom zmysle, že keby československá vláda bola ochotná prijať amerického veľvyslanca v Prahe, mohla byť informovaná priamo. Zároveň americká nóta obsahovala formálne vyhlásenie, že do 17. januára 1952 mala československá strana vlastnícky titul na súčasti a pomocné zariadenia valcovne, ktoré boli uložené v skladoch *American Warehouse* vo Filadelfii, v *Sperry Warehouse* v Troy, v *Burma Yard of Pennsylvania Railroad* vo Filadelfii, v *Engineering and Foundry Corp.* v Newcastle a v Youngstowne. Dovtedy neurobili americké úrady nič, čo by vlastníčkovi bránilo nakladať s valcovňou v rámci obmedzení všeobecných vývozných kontrol, používaných na ochranu bezpečnosti USA.

Zatiaľ čo tieto kontroly zabráňovali vývozu valcovne z USA do Československa či inej východoeurópskej krajiny, nejestvovala prekážka, ktorá by bránila jej predaju. Nóta ďalej konštatovala, že špecifický krok blokujúci majetkové hodnoty valcovne bol podniknutý na zaistenie účinnej kontroly nad touto nevyužitou oceliarskou výrobnou kapacitou v právomoci USA ako prostriedku na zabezpečenie jej najlepšieho využitia na obranu USA. Na základe blokovacieho nariadenia mal československý majiteľ naďalej vlastnícky titul nad valcovňou, mohol ju predat' v zmysle podmienok a povolení Ministerstva financií USA. Nutnosť povolenia (licencie) znamenala, že nadobudnutie, užívanie, prevod, odvoz a doprava majetkových hodnôt tvoriacich valcovňu a každé iné nakladanie s nimi muselo byť povolené vládou USA.¹³

Nové rokovania okolo valcovne pokračovali na jar 1952, keď za československú stranu zasadla za rokovací stôl delegácia a. s. Investa opäť s obchodnou firmou WCC. Rozhovory prebiehali v Zürichu v dňoch 19. marca až 15. apríla 1952. Za americkú stranu rokovala WCC, no v skutočnosti bola len sprostredkovateľom, ktorý vystupoval v mene nemeckej *Vereinigte Stahlwerke*. Delegácia Investy v Zürichu pozostávala z pracovníkov ministerstva zahraničného obchodu Jaroslava Pisaříka a Josefa Knapa, za ministerstvo spravodlivosti bol prítomný Karel Petrželka, zo Štátnej banky československej Antonín Hrdina. Ich zámer stretnúť sa pred rokovaniami s WCC s vedením *Vereinigte Stahlwerke* však nemeckí predstavitelia odmietli s tým, že ich americký sprostredkovateľ si to neželá.

Už prvá zürišská schôdzka oboch delegácií naznačila budúci osud rokovaní. Šéf americkej delegácie za WCC John Ryan prečítal vyhlásenie, že je ochotný valcovňu kúpiť pre nemeckú oceliarsku skupinu *Vereinigte Stahlwerke* z Düsseldorfu a prerokovať obchodnú stránku tejto transakcie. S pripomienkou verejného rozhorčenia v USA nad prípadom Oatis, ktorý môže zmariť tieto rokovania, predložil písomný návrh zmluvy, v kto-

13 AMZV ČR, f. TOT 1945 – 1954, USA, k. 7, č. m. 150.623/53-ABO.

rom ponúkol cenu 9,7 mil. USD. Ďalej uviedol, že platba prebehne cez newyorskú *Chase Manhattan Bank* do rúk amerického ministerstva financií v prospech predávajúceho. V tomto návrhu bol výslovne citovaný zabavovací akt a tým zdôraznená nutnosť udeľovania súhlasu amerického ministra financií k uzavretiu kúpnej zmluvy. Nízku ponúknutú cenu odvodzoval Ryan tým, že Nemci budú povinní zaplatiť dopravné výdavky a 20 % dovozných poplatkov do Nemecka. Na tento návrh vypracovala československá delegácia protinávrh. Ten neobsahoval predajnú cenu s tým, že Američanmi ponúknutá predajná cena je nízka a ani zd'aleka nezodpovedá pôvodnej cene 16,6 mil. USD.

Ďalej československá delegácia vyhlásila, že neuznáva právo zabavenia valcovne, a preto považuje voľný transfer výťažku predaja do Československa za oprávnený, a odmietla zmienku o zabavení valcovne v texte zmluvy. Ryan však nepripustil ďalšie rokovania o cene a sumu 9,7 mil. USD označil za konečnú. Zdôraznil tiež, že blokovanie valcovne je podmienkou ministerstva financií, ktorú sám nemôže zmeniť. Zároveň do rokovania zatiahol Oatisa, ktorého vydanie do USA by mohlo uľahčiť voľný transfer peňazí.¹⁴

Po vyžiadaní inštrukcií Prahy československá delegácia oznámila, že vydanie W. N. Oatisa je možné iba za podmienky výhodného kontraktu pre Československo, zvlášť pokiaľ ide o cenu valcovne. Oficiálne československé stanovisko v troch bodoch bolo:

1. Prepustenie Oatisa je jedinou podmienkou na povolenie voľného transferu peňazí a americká strana už nebude klásť žiadne iné podmienky.

2. Oatis nebude prepustený pri ponúknutej cene, ale pri cene približujúcej sa nadobúdajúcej cene valcovne, pričom ostatné podmienky zmluvy budú prijateľné pre a. s. Investa.

3. Oatis nebude prepustený 10 dní po podpise zmluvy, ale až pri voľnom preplatení celej kúpnej ceny valcovne.

Československé stanovisko John Ryan odmietol, pôvodne ponúknutú cenu označil za definitívnu. Na ďalších rokovaníach ju zopakoval, pričom ponúkol platbu celej čiastky akreditívom v Zürichu, no dokumenty o vlastníctve budú uložené v *Chase Manhattan Bank* v New Yorku, ktorá ich vydá firme WCC po výplate kúpnej sumy v Zürichu. Tento návrh československá strana opäť odmietla a rokovania sa prerušili. Ryan odcestoval do USA, odkiaľ poslal memorandum ako výsledok jeho rokovaní vo Washingtone na ministerstve financií. Kládol tieto podmienky:

1. Oatis je ako podmienka či základ na akúkoľvek diskusiu alebo rokovania odstránený.

2. Transakcia môže byť uzavretá len na báze, že platba za valcovňu prebehne tak, že bude podliehať kontrole blokovacieho nariadenia zo 17. januára 1952.

3. Cena 9,7 mil. USD bude rozdelená na 8,9 mil. USD za zariadenia a 0,8 mil. USD za projektovú dokumentáciu.

4. Ryan pricestuje do Zürichu podpísať zmluvu, ak československá strana súhlasí s týmito podmienkami.

Praha odpovedala vyhlásením, že tieto americké podmienky sú pre ňu neprijateľné a že blokovanie peňazí sa rovná blokovaníu zariadenia. Na to reagoval Ryan z Washingtonu

14 NA ČR, f. Antonín Zápotocký, zv. 63, č. j. 0529/52.

informovaním československej strany, že ministerstvo financií USA trvá na blokovani výťažku z predaja naďalej bez udania dôvodu a že po dohode s nemeckou oceliarskou skupinou *Vereinigte Stahlwerke* zvyšuje kúpnu cenu na 10 mil. USD. To československá strana odmietla a za valcovňu žiadala 16 mil. USD, preto sa rokovania v Zürichu 17. apríla 1952 oficiálne skončili.¹⁵ A opäť neúspešne.

Počas celých rokovaní v Zürichu bola československá strana v priamom či nepriamom kontakte s poradcami a predstaviteľmi nemeckej *Vereinigte Stahlwerke*. Z týchto kontaktov vyplývalo, že Nemci mali o valcovňu veľký záujem a boli ochotní zaplatiť viac, ako stanovila americká WCC. Ich maximálna suma však predstavovala 11 mil. USD, pretože mali inú ponuku na inú valcovňu za 13 mil. USD, kde nemali platiť dovozné poplatky a výdaje. Upozorňovali, že v dôsledku tlaku nemeckých výrobcov a nemeckých hospodársko-politických kruhov musia valcovňu urýchlene kúpiť alebo objednať inú v Nemecku.¹⁶

Neúspešné rokovania československej a americkej delegácie v Zürichu na jar 1952 opäť vystriedala diplomatická korešpondencia, ktorá však v skutočnosti neprinášala pozitívne kroky k vyriešeniu problému. Najprv československé ministerstvo zahraničných vecí v nóte z 21. mája 1952 odmietlo vyhlášku amerického ministerstva financií a označilo ju za protizákonnú jednak z hľadiska amerického právneho poriadku a jednak z hľadiska medzinárodného práva. Americká odpoveď – nóta veľvyslanectva v Prahe č. 408 z 19. júna 1952 – bola tiež nekompromisná. Odmietla československé obvinenia a zahŕňanie protiamerickej propagandy do týchto otázok. Zároveň uviedla, že československá vláda má na valcovňu i naďalej neobmedzené právo, i keď je nad ním teraz vykonaná kontrola v medziach zákonodarstva USA podľa amerických zákonov. Americká nóta tiež vyjadrovala názor, že táto akcia sa líši od akcie československej vlády, ktorá zabrala a znárodnila majetok amerických občanov v Československu, ktorého cena značne prevyšuje cenu valcovne. Navyše podľa nej československá vláda dodnes neprejavila žiadnu snahu dosiahnuť s USA dohodu o náhrade za tento znárodnený americký majetok.¹⁷

Obe uvedené nóty, československá i americká, jasne dokazovali, že valcovňa nebola a nebude izolovaný problém, že bude spájaná so širšími otázkami nedávnej minulosti. Akokoľvek sa americká strana snažila zamaskovať fakt, že valcovňu viaže na otázku kompenzácie, nebolo pochybností, že sa k tejto téme, resp. previazanosti postupne otvorene prihlási. Potvrdila to nóta veľvyslanca Ellisa O. Briggsa, adresovaná 19. augusta 1952 prezidentovi Klementovi Gottwaldovi pri príležitosti jeho odchodu z Československa z postu veľvyslanca. Briggs v nej uviedol, že rokovania o Oatisovi s ministrom zahraničných vecí Viliamom Širokým trvali 16 mesiacov bez výsledku. Pokiaľ ostáva W. N. Oatis v československom väzení, dotiaľ budú vážne poškodené československo-americké vzťahy. Riešenie tohto problému vidí Briggs v spomenutej nóte, ktorá je v rukách Gottwalda ako prezidenta Československa. Aj v otázke náhrad za znárodnený alebo inak zabraný americký majetok v Československu vraj československá vláda nič

15 NA ČR, tamže.

16 NA ČR, tamže.

17 AMZV ČR, f. TOT 1945 – 1954, USA, k. 7, československá nóta č. 117.265/52-ABO/1 z 21. mája 1952 a americká nóta č. 408 z 19. júna 1952.

neurobila a táto diskriminácia voči americkým veriteľom viedla k opatreniu americkej vlády, ktorým bol blokovaný transfer výťažku prípadného predaja zariadenia valcovne nachádzajúcej sa v USA. V závere nóty Briggs uviedol, že len vyriešenie týchto dvoch prípadov (Oatis a kompenzácia) môže odstrániť dva hlavné rozpory medzi vládami USA a Československa na vzájomný prospech.¹⁸

V lete 1952 nebola valcovňa jediným československým tovarom, resp. majetkom v USA. Dňa 21. augusta vypracoval sekretariát ministra zahraničného obchodu A. Gregora elaborát, v ktorom zachytil aj ostatné tovary, pričom ich rozdelil na také, ktoré neboli blokované nariadením ministra financií USA, a ktoré ním blokované boli. Medzi neblokované patrili tovar v hodnote cca 1 mil. USD (už odpredaný) s peniazmi na československom účte, ďalší tovar za cca 300 000 USD, ktorý sa práve predával. Ďalej tu boli československé požiadavky za cca 2,1 mil. USD (tovar československou stranou zaplatený, no nedodaný), ktorý sa mohol získať separátnym rokovaním a mimosúdne. K zablokovaným elaborát ministerstva zahraničného obchodu pričlenil valcovňu a jej príslušenstvo – blokovňu. Elaborát ďalej uvádzal, že čo sa týka valcovne, československá strana v súčasnosti rokovala o jej odpredaji so štyrmi záujemcami:

1. *Kawasaki* z Japonska, v mene ktorej vystupoval newyorský lodiarsky magnát dánkeho pôvodu Isbrandtsen. Chcel rokovať v Dánsku alebo v Československu, no cenu zatiaľ nestanovil.

2. *Yawata*, tiež z Japonska, rokujúca pomocou čínskeho sprostredkovateľa. Táto cesta sa javila ako nereálna.

3. *Koons* z USA, ktorá sa uchádzala o dočasnú zmluvu s tým, že bude zastupovať vážneho záujemcu zo Západného Nemecka, pričom nemalo ísť o *Vereinigte Stahlwerke*, ale o konkurenčný Hyssenov koncern.

4. *Argollo* z Brazílie, ktorá zastupovala brazílsku obchodnú komoru. Tá však nemala finančné prostriedky na zakúpenie valcovne, nepredložila finančnú ponuku, hoci predpokladala vytvoriť hutnícky kombinát za účasti štátu.

Príslušenstvo k valcovni – blokovňu – ktorého kúpnu cenu stanovila československá strana na 703 000 USD, bolo možné rozpredať len po častiach a tiež za súhlasu vlády USA, pričom československá strana predpokladala z výťažku jeho predaja zaplatiť dlžnú sumu za skladové náklady.¹⁹

Avšak analýza sekretariátu pre ministra A. Gregora bola nedôsledná. Úplne v nej chýbali ďalšie blokované československé tovary v USA. Išlo napr. o zariadenia firmy *Kohorn*, závitorezné stroje *Stamets*, nástroje na vŕtacie hlavy *Acme*, upichovacie stroje *Bardons Oliver*, elektromotory *Lewis*, obrábacie stroje *Gleason*, vŕtacie hlavy *Pipe Machinery*, gumárenské stroje *National Rubber*, plastikátor *Farrel*, izolátory *Ireco*, ako aj časť záloh *Omnipolu* na obrábacie stroje. Z menovaných mal najvyššiu hodnotu tovar od firmy *Kohorn*. Tu išlo o pohľadávku n. p. Závody Juraja Dimitrova v Bratislave (predtým

18 AMZV ČR, tamže, k. 7, č. m. 150.623/53-ABO. Po stroskotaní rokovaní a. s. Investa s WCC o predaji valcovne nemeckému záujemcovi pristúpila československá strana 6. septembra 1952 k národnej správe majetku IBM v Československu za cca 1 mil. USD. Išlo o elektronické počítačové zariadenia (1 255 kusov, t. j. 126 súprav), ktoré mala československá strana pôvodne od IBM v prenájme.

19 AMZV ČR, tamže, k. 4, č. m. 128.368/52.

Dynamit Nobel) v hodnote cez 1,757 mil. USD za objednané zariadenie na výrobu umelej striže. Pohľadávka vznikla tak, že na celkovú akontáciu 4,8 mil. USD firma *Kohorn* dodala do Bratislavy tovar v čiastke 3 mil. USD, pričom zvyšnú pohľadávku nechcela vrátiť, ani tovar v tejto hodnote odblokovať.²⁰

Popri analýze ministerstva zahraničného obchodu vypracovalo 17. septembra 1952 vlastný tajný elaborát aj pražské ministerstvo zahraničných vecí. Jeho autorom bol tím vedený šéfom americko-britského odboru na ministerstve Jánom Pudlákom. Tento 40-stranový dokument chronologicky zachytával hlavné diplomatické československo-americké bilaterálne rokovania, ako aj separátne iniciatívy od novembra 1951 do septembra 1952. Nechýbala tu genéza československo-amerických vzťahov po roku 1945 – americké úvery, pôžičky, zastavenie ich čerpania v roku 1946, pofebruárový vývoj československo-amerických vzťahov.

Pudlákov tím zmapoval v prvej časti elaborátu najmä kroky americkej administratívy. Išlo napr. o zákon o kontrole vývozu z 1. marca 1948, ktorým bol vlastne znemožnený československý vývoz do USA, zadržovanie konzulárnych faktúr na americkom veľvyslanectve v Prahe, nariadenie ministra financií USA o zastavení výplat zo štátnej pokladnice USA do krajín sovietskeho bloku z 19. februára 1951, ďalej zastavenie amerických výplat vojnových dôchodkov do Československa z mája 1951, zrušenie platnosti amerických pasov do Československa z 11. júna 1951, zákaz preletov československých lietadiel cez Západné Nemecko z 11. septembra 1951, zrušenie doložky najvyšších výhod zo 17. septembra 1951, zastavenie potvrdzovania konzulárnych faktúr na americkom veľvyslanectve v Prahe z 3. októbra 1951, rokovania okolo Oatisa, Snyderovu vyhlášku zo 17. januára 1952, ako aj züríšské rokovania o valcovni s WCC (československá strana znížila svoju požiadavku na 15,2 mil. USD), ktorým predchádzali neúspešné rozhovory so spoločnosťou *Gillespie*, ktorá na podobný československý finančný návrh odpovedala protinávrhom, že valcovňu kúpi za 4 387 500 USD. Pudlák spomenul aj tajné československo-americké rokovania z júla 1952, ktoré sa konali v holandskom Scheveningene, no tiež bezúspešne. V závere elaborátu sa navrhoval postup pri rokovaníach s USA so štyrmi československými požiadavkami:

1. predaj valcovne,
2. okamžitý a bezpodmienečný transfer kúpnej ceny,
3. splácanie nárokov za znárodnený majetok 8 % československého vývozu do USA,
4. potvrdzovanie faktúr na vývoz z Československa do USA v rozsahu roku 1950.²¹

Nový rozmer nadobudol problém zablokovanej valcovne na československej strane v decembri 1952, keď doň prvýkrát verejne (aj keď sprostredkovane) vstúpil Sovietsky zväz. Po rokovaní expertnej skupiny pracovníkov ministerstiev zahraničných vecí a zahraničného obchodu 12. decembra 1952 vypracoval a o tri dni predložil J. Pudlák analýzu, ktorá túto skutočnosť potvrdzovala. Najprv v nej konštatoval uviaznutie súčasných diplomatických rokovaní a navrhol prispôsobiť budúci československý postup novým okolnostiam. Za takéto okolnosti označil novembrové americké prezidentské

20 NA ČR, f. Antonín Zápotocký, zv. 63, a. j. 1 252.

21 AMZV ČR, f. TOT 1945 – 1954, USA, k. 7, č. m. 131.249/52-ABO/Pudlák.

voľby, v ktorých bola Trumanova demokratická administratíva porazená republikánom Dwightom Davidom Eisenhowerom, ktorý bude v tvrdom kurze proti krajinám svetovej socialistickej sústavy pokračovať. Pudlák ďalej zdôraznil, že aj nový minister financií John F. Dulles bude pokračovať v kurze Snydera. Rovnako nepredpokladal, že nový americký veľvyslanec v Prahe bude ochotný pokračovať v rokovaniach, ktoré viedol Briggs, aj keď je podľa neho isté, že Oatis, valcovňa i náhrady budú predstavovať základ agendy, ktorú budú USA voči Československu naďalej nastoľovať.

Pudlákova správa ďalej informovala o návrhu amerického advokáta, ktorý v USA zastupoval sovietske záujmy, aby sa valcovňa previedla na ZSSR s cieľom odpísať túto časť zo sovietskych vojnových dlhov za americké vojnové dodávky. Pudlák upozornil, že na prvý pohľad sa takýto postoj javí ako transakcia medzi Československom a ZSSR, pre ktorú mohol byť postoj americkej vlády a jej diskriminačné opatrenie úplne irelevantný. V skutočnosti to tak nebolo, lebo valcovňa bola na území USA v moci americkej vlády a podľa vyhlášky ministra financií USA akékoľvek kroky bez jeho súhlasu boli neplatné. Preto by podľa Pudláka Sovietsky zväz iba získal tovar zablokovaný na predaj a prevoz.

Tvrdil tiež, že možno očakávať, že pre americkú vládu bude prevod valcovne na ZSSR zámenkou na ďalšie zásahy, t. j. buď valcovňu skonfiškujú ako výrobnú kapacitu dôležitú z hľadiska americkej obrany, alebo ju dá predaj v dražbe a z výťažku uhradí skladné, pričom zostatok uloží na viazaný účet ako zálohu na náhrady za znárodnenie amerického majetku v ČSR. Vzhľadom na to, že československé retorčné opatrenia zastavili splátky za americký surplusový úver (1. júla 1952), môže americká strana podľa Pudláka tento úver vypovedať a uhradiť si celú dlžnú časť (5 mil. USD). Podobne by mohlo dôjsť k tomu, že aj IBM si bude chcieť z výťažku valcovne uhradiť straty za stroje, ktoré dala v septembri 1952 československá vláda pod národnú správu.

Ján Pudlák ďalej informoval, že prevod valcovne na ZSSR by podstatne urýchlil ďalšie nepriateľské kroky vlády USA. Očakával rozpútanie protičeskoslovenskej a protisovietskej hystérie v americkej tlači, ktorá bude túto záležitosť prezentovať v súvislosti s procesom s Rudolfom Slánskym a spol. ako nátlak Moskvy. Navyše účinky prevodu valcovne na ZSSR označil za pochybné i z právneho hľadiska.²²

Bezprostredným výsledkom Pudlákovej správy bolo oficiálne stanovisko nového ministra zahraničného obchodu Richarda Dvořáka, ktoré adresoval 19. decembra 1952 podpredsedovi vlády a ministrom zahraničných vecí V. Širokému. Obsahovalo známe fakty i návrhy riešenia. Medzi známe fakty patrilo to, že po americkej vyhláške zo 17. januára 1952 prestala československá strana platiť skladné poplatky všetkým americkým skladiskám, čo dosiahlo výšku cca 150 000 USD. Po upomienkach o neplatení sa začali americké skladové firmy československej strane vyhrážať, že si pohľadávky na skladné uhradia verejnou dražbou uskladnených častí valcovne. Na dražbu však tieto firmy museli získať povolenie ministerstva financií USA. Československá strana ďalej predpokladala, že americký Úrad pre zbrojnú výrobu poskytne súhlas na dražbu. Preto ako možné riešenie spomenulo ministerstvo zahraničného obchodu možnosť majetkového prevodu valcovne na ZSSR na účel odpisu príslušnej čiastky z vojnových dlhov. Navrhlo teda

22 AMZV ČR, tamže, k. 5, č. m. 03453/52, správa J. Pudláka z 15. decembra 1952.

presne taký postup, aký Pudlák odmietal. Podľa názoru právneho oddelenia ministerstva zahraničného obchodu bola americká vyhláška zo 17. januára 1952 svojvoľným diskriminačným a politickým aktom americkej vlády proti Československu, a preto nemôže československá vláda uznať jej právoplatnosť a záväznosť. Stanovisko ministerstva zahraničného obchodu tiež upozornilo na Pudlákove návrh, podľa ktorého ZSSR prevodom nezíska túto pohľadávku, získa len tovar, ktorého predaj a prevoz je americkou stranou zakázaný. Preto sa nakoniec ministerstvo, berúc do úvahy Pudlákove stanovisko, rozhodlo, resp. priklonilo k názoru, že rozhodnutie o prevode leží v politickej sfére a rozdielne právne názory oboch ministerstiev nie sú v danom momente najpodstatnejšie. Za týchto okolností navrhol minister zahraničného obchodu Dvořák ministrovi zahraničných vecí Širokému, aby sa obrátil priamo na Sovietsky zväz s otázkou, či by ZSSR mohol pristúpiť na formálny majetkový prevod valcovne na sovietsky podnik zahraničného obchodu *Mašinoimport* s tým cieľom, že by si pri svojich splátkach Spojeným štátom americkým hodnotu valcovne odpísal. Ako podklad na túto žiadosť odporúčalo ministerstvo zahraničného obchodu argumentáciu:

a) Po vyhlásení amerického blokovacieho nariadenia sa spojili členovia československej delegácie v USA s obchodným oddelením sovietskeho veľvyslanectva vo Washingtone, s ktorými diskutovali o tejto situácii. Z týchto rokovaní vyšla najavo možnosť prevodu valcovne na ZSSR, ktorá je daná tým, že ZSSR platí ročne niekoľko miliónov dolárov splátky a úroky za americký vojnový projekt *lend and lease* a z týchto splátok si zráža výlohy a straty, ktoré mu vznikli odopretím amerických vývozných licencií za stroje a zariadenia nakúpené v USA.

b) Hrozí rozpredaj valcovne z dôvodu neplatenia skladových výdavkov a tým aj technické a finančné znehodnotenie valcovne.

c) Hoci československá strana rokuje aj so skupinou brazílskych podnikateľov, neočakáva sa ich rýchle rozhodnutie, lebo nemajú finančné prostriedky nielen na valcovňu, ale ani na potrebnú elektrickú energiu, pece, budovy a pod., čo predstavuje trojnásobok kúpnej ceny valcovne. Aj kapacita valcovne je pre brazílske pomery vysoká. Ani u ostatných vážnych záujemcov nevidí ministerstvo zahraničného obchodu možnosť realizácie skorého predaja. Preto R. Dvořák dáva v liste V. Širokému na zváženie návrh, aby bol americkej vláde vo vhodnej podobe zaslaný na vedomie text, ktorým sa robí americká vláda plne zodpovedná za škody a straty, ktoré československej vláde zásahom americkej vlády vznikli alebo vzniknú.²³

Pre objektívnu nereálnosť tzv. sovietskej línie, resp. prevodu valcovne na ZSSR sa československá vláda touto možnosťou viac nezaoberala. Plne sa však stotožnila s návrhom ministra Dvořáka obviniť USA z daného stavu okolo valcovne. Na škodu samotného Československa však toto stanovisko problém neriešilo, ba neposunulo ho ani o krok vpred. V *aide memoire* z 27. marca 1953 československé ministerstvo zahraničných vecí pre americké veľvyslanectvo v Prahe uviedlo, že vzhľadom na to, že ide o majetok „značnej hodnoty, ktorý bol vyhláškou ministra financií USA zo dňa 17. januára 1952 blokován a vzhľadom na to, že napriek mnohým protestom československej vlády proti tomuto opatreniu vláda USA blokovacie nariadenie neodvolala a valcovňu českoslo-

23 AMZV ČR, tamže, List ministra zahraničného obchodu R. Dvořáka V. Širokému z 19. decembra 1952.

*venskému vlastníkovi neuvolnila, československá vláda považuje za nutné zdôrazniť, že robí vládu USA plne zodpovednú za všetky škody, ktoré československému vlastníkovi – a. s. Investa – boli alebo budú spôsobené preto, lebo uvedený majetok bol americkou vládou blokováný a československý vlastník zbavený voľného disponovania s týmto majetkom.*²⁴

Do hry o predaj, resp. kúpu valcovne začiatkom leta 1953 iniciatívne vstúpila Argentína. Československý veľvyslanec v Buenos Aires Richard Ježek informoval centrálu ministerstva v Prahe 20. júna, že prostredníctvom argentínskeho diplomatického protokolu bol požiadaný, aby v ten deň navštívil ministra národnej obrany gen. Humberta Sosu Molinu. Molina mu oznámil, že argentínska strana je informovaná, že československá valcovňa v USA pre a. s. Investa (v pozadí Železiarne V. M. Molotova, n. p. Trinec) je na predaj. Informoval tiež, že Argentína prostredníctvom obchodnej spoločnosti *Gillespie* v USA začala rokovania s a. s. Investa a v prípade československého súhlasu bude rokovať s USA o jej uvoľnení. Argentínska strana ponúkla časť valcovne zaplatiť v amerických dolároch, časť tovarom.²⁵

Odpoveď pre veľvyslanca Ježka odoslalo ministerstvo zahraničných vecí v Prahe dňa 26. júna 1953. V inštrukcii námestníčky ministra Gertrúdy Sekaninovej-Čakrtovej sa zdôrazňovalo, aby veľvyslanec udržal argentínsky záujem, avšak o cene aby zatiaľ nerokoval. Valcovňa sa skladá z dvoch častí, ktoré môže ponúkať aj separátne.²⁶

Nové rokovania ministra Molinu a veľvyslanca Ježka sa konali už 4. augusta 1953. Molina opäť zopakoval argentínsky záujem o kúpu valcovne. Pripravenosť rokovať dokazoval okrem iného aj tým, že Ježkovi predostrel prehľad argentínsko-československých obchodných stykov s poukazom na to, že Československo má v Argentíne obchodné dlhy cca 9 mil. USD (v skutočnosti československé dlhy v Argentíne boli v tom čase 14 mil. USD). Za valcovňu ponúkol len 10 mil. USD (v júli 1953 ponúkla Argentína za valcovňu 11 mil. USD), keďže jej chýbajú niektoré súčasti. Podľa Molinu predajom valcovne československá vláda vyrovná dlh a zvyšný 1 mil. USD zaplatí Argentína Československu v obilí. Čiastočne upravený československý protinávrh argentínska vláda prijala.²⁷

Do sľubného československo-argentínskeho dialógu okolo valcovne však opäť vstúpila americká vláda. Dňa 14. augusta 1953 navštívil veľvyslanec George Wadsworth v Prahe ministerského predsedu Širokého. Odovzdal mu *aide memoire*, v ktorom ho informoval z príkazu svojej vlády, že prepustenie W. N. Oatisa v polovičke mája vyriešilo jednu z najdôležitejších sporných otázok medzi oboma vládami. Podľa názoru americkej vlády je teraz vhodný čas na to, aby sa opäť pristúpilo k pokusu o vyriešenie ďalších sporných otázok obchodno-hospodárskeho charakteru. Za také americká strana označila na jednej strane disponovanie československou valcovňou, v súčasnosti zablokovanou v USA, na strane druhej problém nárokov amerických občanov ako náhradu za ich majetok znárodnený a inak zabraný v ČSR. Veľvyslanec Wadsworth zároveň predlo-

24 NA ČR, f. KSČ-ÚV 1945 – 1989, medzinárodné oddelenie (100/3), zv. 179, a. j. 605.

25 AMZV ČR, f. TOT 1945 – 1954, USA, k. 5, č. telegramu 6 717/53.

26 AMZV ČR, tamže, č. m. 124.951/53-ABO.

27 AMZV ČR, tamže, č. m. 126.771/53-ABO.

žil konkrétny návrh: USA predajú valcovňu firme *McLouth* za 6,5 mil. USD (plus 2 mil. USD za zvyšné zariadenia). Výťažok z predaja navrhli zložiť na viazaný účet (*escrow account*) vo Švajčiarsku. Ako náhradu za znárodnenie žiadali 40 mil. USD, pričom československé stanovisko bolo 25 mil. USD. Preto Wadsworth ďalej navrhol v tejto veci kompromis – 3 mil. USD ako jednorazovú zálohu a 15 % z československého ročného exportu do USA.²⁸

Reakcia československej strany na americký návrh bola krátka a zamietavá. S vedomím predbežnej dohody o valcovni s Argentínou ako protinávrh na americký konkrétnu ponuku (v neprospech ČSR) predostrel V. Široký dve z amerického pohľadu nereálne alternatívy: buď nech americká strana vráti akontácie (t. j. zrušenie objednávky), alebo nech umožní československej strane voľný predaj a transfer valcovne.²⁹ K otázke náhrad sa Široký vôbec nevyjadril, ignoroval ju. Na základe hodnotiacej správy ministra zahraničného obchodu R. Dvořáka o rokovaniach s Argentínou rozhodol 8. septembra 1953 Politický sekretariát ÚV KSČ o predaji valcovne Argentíne. Tento orgán zároveň vymenoval delegátov Richarda Ježka a Bohumila Suchardu, ktorí dohodu podpíšu. V zmysle tohto uznesenia mal byť výťažok z predaja valcovne použitý sčasti na zaplatenie československého dlžného salda na clearingovom účte Argentíny tak, aby sa na splátku dlhu použilo maximálne 70 % výťažku. Zostatok výťažku sa mal použiť na nákupy tovarov v Argentíne, aby sa týmto predajom využila možnosť rozšírenia hospodárskych stykov s Argentínou a aby cena valcovne zodpovedala minimálnej sume 11 mil USD.³⁰

Záverečné rokovania o československej valcovni v Buenos Aires prebehli v dňoch 24. septembra – 20. novembra 1953, pričom dohoda o valcovni bola podpísaná 16. novembra 1953. Jej podpisu v tento deň predchádzala dôverná nóta argentínskeho ministra zahraničných vecí Geronima Remorina, adresovaná splnomocnencom ministra R. Ježkovi a B. Suchardovi, v ktorej podal argentínsky minister základné informácie o predmete a spôsobe predaja valcovne na základe platných ustanovení obchodnej a finančnej dohody medzi vládami Československa a Argentíny 2. septembra 1952. Samotnú dohodu o valcovni podpísali za československú stranu zástupcovia a. s. Investa František Schlegl a Josef Knap, za argentínsku generálny riaditeľ a predseda direktória *Fabricaciones Militares* gen. Salvador Marcelino Müller. Valcovňa bola predaná za 90 mil. Kčs, t. j. 12,5 mil. USD s tým, že pre prípadné nedostatky sa mal zriadiť fond garancie vo výške 5 040 000 Kčs, t. j. 700 000 USD. To znamenalo, že minimálny výťažok z predaja mal predstavovať 11,8 mil. USD. Argentínska strana si od americkej vlády mala zabezpečiť uvoľnenie valcovne a jej prevoz do Argentíny. Ak toto uvoľnenie (odblokovanie) nedosiahne do 4 mesiacov, bude zmluva zrušená. Podľa dohody o odpredaji sa malo 50 % výťažku použiť na krytie dlžného salda, ďalších 50 % pôjde na voľný nákup tovarov v Argentíne za svetové ceny.³¹

Pre Argentínu predstavovala československá valcovňa dôležitý hospodársky i politický kapitál, najmä kvôli plánovanej expanzii jej ťažkého priemyslu v Latinskej Ameri-

28 NA ČR, f. 100/3, zv. 179, a. j. 605.

29 AMZV ČR, f. TOT 1945 – 1954, USA, k. 5, č. m. 0684/53.

30 AMZV ČR, tamže, k. 7, č. m. 10 397.

31 AMZV ČR, tamže.

ke. Argentínske ministerstvo národnej obrany označilo valcovňu za nevyhnutnosť číslo 1. Výhodné bolo okrem kúpnej ceny i to, že československá strana bola ochotná použiť časť výťažku z predaja na nákup tovaru v Argentíne. Navyše valcovňa bola hotová, kým nová by bola najskôr o tri roky. Ďalší významný prvok predstavovalo to, že uvedenou valcovňou by sa argentínska strana stala sebestačná vo výrobe plechu na konzervy, ktorý až dovtedy kupovala z 90 % od Veľkej Británie za devízy. Valcovňa takisto pokrývala argentínske potreby silných plechov, ktoré zase dovážala z USA. Skutočný predaj mal nastať až vtedy, keď naň dajú súhlas USA.³² V čase podpisu dohody v novembri 1953 sa však už v Československu vedelo, že americká vláda pripravuje predaj valcovne vo verejnej dražbe so zámerom využiť výťažok z predaja na náhrady za znárodnený majetok.

O predpokladanom americkom negatívnom stanovisku k československo-argentínskej zmluve o valcovni informovala argentínska strana československú vládu bezprostredne. Tento krok vyplýval z medzištátneho protokolu uzavretého 16. novembra 1953 výmenou nóv, v ktorých sa vlády Argentíny a Československa spoločne zaviazali urobiť každá zo svojej strany všetko, aby sa kúpa a predaj valcovne naozaj uskutočnili. Okrem toho sa zaviazali navzájom informovať o krokoch, ktoré urobili.

Zatiaľ čo Argentína tak robila a žiadala od československej vlády vysvetlenie vzťahu valcovne a kompenzácie, československá vláda takéto informácie odmietala poskytnúť s odôvodnením, že sú dôverné. Snažila sa Argentíne vysvetliť len svoj vlastnícky vzťah k valcovni s tým, že táto otázka (valcovňa – kompenzácia) nemá byť spájaná z hľadiska medzinárodného práva. Zároveň vyvíjala diplomatický tlak na americkú stranu, aby súhlasila s odpredajom a uvoľnením valcovne do Argentíny. Tento pohľad potvrdzuje československá nóta americkému veľvyslanectvu v Prahe z 5. februára 1954. Uvádza sa v nej, že americké dôvody nesúhlasu s predajom valcovne – kompenzácia – dopĺňa ďalší,

32 Československo-argentínska dohoda o predaji valcovne zo 16. novembra 1953 obsahovala úvodné ustanovenia a 8 článkov. Úvodné ustanovenia dohody hovorili o tom, že predávajúci, t. j. a. s. Investa, ktorá zastupovala a. s. Banskú a Hutnú, resp. Železiarne V. M. Molotova, n. p. Třinec nadobudla valcovňu od železiarní na základe zmluvy z 20. decembra 1951. Tento národný podnik ju nadobudol od výrobcu *United Engineering and Foundry Company* podľa zmluvy podpísanej 20. októbra 1947, doplnenej 19. júla 1951 a 19. decembra 1951. Čl. 1 zmluvy hovoril o genéze objednávky, platbách, výrobe, skladovaní a blokovani valcovne, čl. 2 o cene a spôsobe platenia – celková a konečná cena bola 90 mil. Kčs pri obsahu čistého zlata 0,123426 gramov v jednej Kčs. Spôsob platenia bol v zmluve stanovený tak, že keď „*kupujúci oznámi predávajúcemu odstránenie blokovania, kupujúci otvorí akreditív v prospech predávajúceho vo výške kúpnej ceny a urobí tak do 30 dní cez Banco Central de la República Argentina*“. V čl. 3 bolo stanovené, že inšpekciu zariadenia uskutoční kupujúci. Čl. 4 sa zameriaval na zrušenie zmluvy. Hovoril, že „*ktorákoľvek strana môže odstúpiť od zmluvy, ak opačná strana po predchádzajúcej naliehavej výzve nesplní niektorý zo záväzkov zmluvy. Vôľa zrušiť zmluvu bude podaná písomne. Žiadna zo zmluvných strán nie je zodpovedná voči druhej za nesplnenie niektorého záväzku, ak to bude výsledok vyššej moci, čo oznámi druhej strane v najkratšej možnej lehote*“. Garancie zmluvných strán obsahoval čl. 5. Hovorí, že ak by sa pri inšpekcii zistilo poškodenie zariadenia, zriaďuje predávajúci garanciu vo výške 5 040 000 Kčs do 30 dní od podpisu zmluvy. Čl. 6 zmluvy má na starosti právne záležitosti. Akýkoľvek spor, ktorý by vznikol medzi stranami z tejto zmluvy a nemohol by byť rozhodnutý súkromnoprávnym konaním, bude podriadený rozhodnutiu Zvláštneho štátneho súdu (*Tribunals Nacionales Especiales*) mesta Buenos Aires. V čl. 7 sa touto zmlouvou zrušili všetky rokovania vedené pred podpisom zmluvy a stanovilo sa, že budúca zmena bude platná len vtedy, keď ju obaja dohodnú písomne v dodatku. Posledný, 8. článok zmluvy hovoril o poplatkoch. Podľa neho predávajúci uhradí na základe zákona o poplatkoch 2 promile z kúpnej ceny. AMZV ČR, f. TOT 1945 – 1954, USA, k. 7, č. m. 150.624/53-ABO.

t. j. že v USA trvá obava, resp. podozrenie, že valcovňa by po predaji mohla byť prevezená do Československa. USA vyjadrili súhlas s predajom len vtedy a takému kupcovi, ktorý poskytne záruku, že zariadenie nebude do Československa vyvezené. Československá strana v tejto nóte ďalej zdôrazňovala, že nikdy neuznala americké nariadenie zo 17. januára 1952 ako právne opatrenie, ale pozerala naň len ako na faktický mocenský zákrok znemožňujúci československému vlastníkovi voľné disponovanie jeho majetkom.

Za zarážajúce označilo československé ministerstvo zahraničia, že USA použili voči československému majetku vojnový zákon o obchodovaní s nepriateľom bez ohľadu na to, že s Československom udržiavali normálne diplomatické styky. Podľa nóty československá strana už viackrát poukázala na neoprávnenosť amerického zdôvodnenia, t. j. vývoz valcovne neohrozoval záujmy obrany USA, pričom československá strana súhlasila s jej odpredajom, avšak bez diskriminačných podmienok týkajúcich sa kupca a nakladania s výťažkom predaja. Túto podmienku, navyše doplnenú a naviazanú na otázku kompenzácie za znárodnený americký majetok, označila československá nóta za nezákonný a svojvoľný postup, pretože USA uplatňujú finančné nároky voči československému štátu, zatiaľ čo majiteľom valcovne je akciová spoločnosť Investa, teda iný právny subjekt než ten, voči ktorému sú nároky uplatňované. A československá vláda v tejto nóte poukázala na ďalší závažný rozpor – československá strana zakúpením tovaru nadobudla nad ním vlastnícke právo, zatiaľ čo kompenzácia za znárodnenie sa týkala aj osôb, ktoré boli v rozpore so zmluvou o naturalizácii z roku 1928, t. j. osôb, ktoré získali naturalizáciu v USA počas vojny.

Na iný, opäť základný rozpor v stanovisku USA k valcovni upozorňovala nóta ministerstva zahraničných vecí: ak bola československá valcovňa vyhláškou ministra financií USA 17. januára 1952 blokovaná na zaistenie jej najlepšieho využitia v záujme obrany USA v zmysle zákona o obchodovaní s nepriateľom, potom aj z hľadiska samotnej vyhlášky je nezákonné akékoľvek spájanie valcovne s otázkou náhrad za znárodnenie. Ak nebola valcovňa blokovaná v záujme obrany USA, ale na vynútenie náhrady za znárodnenie, potom to potvrdzuje protizákonnosť vyhlášky, ktorou bol pod právnou zámkou prevedený svojvoľný mocenský zákrok nie v právnom záujme ani v záujme obrany, ale výlučne na taktické potreby diplomacie. Podľa československej nóty americká strana tým, že zotráva na blokovaní valcovne a na nesúhlase s jej československým odpredajom Argentíne, pričom ide podľa československej vlády o normálnu obchodnú transakciu, stavia sa proti normalizácii československo-amerických obchodných vzťahov a diskredituje sama seba.³³

Americkú odpoveď na československú nótu odoslal nový veľvyslanec v Prahe Alexis U. Johnson v nóte č. 379 dňa 19. marca 1954. V jej úvode sa konštatuje stav, že československá nóta žiada bezpodmienečné uvoľnenie valcovne na účely jej vývozu do Argentíny na základe československo-argentínskej zmluvy zo 16. novembra 1953 bez ohľadu na to, že valcovňa je zablokovaná. Ďalej sa konštatuje, že vláda doteraz neurobila nič, aby poskytla účinnú náhradu americkým žiadateľom, hoci ich majetok bol v Československu znárodnený už v rokoch 1945 – 1948. Zároveň USA odmietajú československé tvrdenie, že znárodnenie majetku amerických občanov je vnútornou záležitosťou Československa.

33 NA ČR, f. 100/3, zv. 179, a. j. 605.

Podľa medzinárodného práva má každý štát medzinárodný záväzok zaplatiť cudzím majiteľom znárodneného majetku spravodlivú náhradu rýchlo, primerane a účinne. Ministerstvo zahraničných vecí USA nemôže ospravedlňovať skutočnosť, že Československo americkým žiadateľom nič nezaplatilo a že sa snaží vyhnúť zodpovednosti za to, že nedošlo k žiadnemu riešeniu, rôznymi vyhláseniami o ochote Československa poskytnúť náhradu. Americká vláda v nóte ďalej pripomína, že zatiaľ čo boli medzi jednotlivcami a Úradom zmocnenca československej vlády pre náhrady za znárodnenie dosiahnuté isté predbežné dohody o zaplatení náhrady, nebola ani jedna z nich, čo sa týka amerických nárokov, schválená československou vládou. Keďže jednotlivé prípady sa neriešili, Štátny department podnikal kroky a pokúsil sa dospieť k dohode o náhrade jednorazovo (globálne). Československá strana tieto rokovania prerušila a vyhýbala sa ich obnoveniu. Až v roku 1950 vyjadřila ochotu rokovať, resp. riešiť náhradu odštepovaním 8 % z objemu československého exportu do USA.

Podľa americkej strany bol nerealistický charakter tohto návrhu jasný z vtedajšieho malého rozsahu československého vývozu do USA. Dohoda na tomto základe by bola ovplyvnená nestabilitou a neistotou československého obchodu mimo rámca sovietskeho bloku, ako podľa americkeho názoru vyplývalo zo štatistik československého zahraničného obchodu a z početných prejavov československých predstaviteľov – preorientovať zahraničný obchod zo západných krajín na krajiny východného bloku. Za týchto okolností bolo podľa nóty jasné, že československá vláda neprejavila žiadnu skutočnú snahu riešiť problém. Preto USA pokladajú za úplne oprávnené podnikat' opatrenia, ktoré majú k dispozícii. Trvajú na blokovaní výťažku z predaja valcovne, aby mohli vykonávať svoje z hľadiska medzinárodného práva nepopierateľné práva použiť majetok československého štátu na úhradu neuspokojených nárokov vyplývajúcich zo znárodnenia amerického majetku v ČSR.

Pokiaľ ide o disponovanie valcovňou v rámci blokovacieho nariadenia, majiteľ valcovne ju mohol predat' záujemcovi prijateľnému pre USA z hľadiska ich obrany, zároveň s tým, že výťažok bude viazaný na účte dovtedy, kým československá strana nebude ochotná riešiť náhrady. USA nenamietajú proti predaju valcovne Argentínskej republike, ale nepovolujú jej prevoz na základe dohody uzavretej bez ohľadu na požiadavku viazaného účtu. Keďže československá vláda nepodnikla od začiatku roka 1952 žiadne kroky k predaju valcovne v súlade so zákonnými predpismi USA, plánuje sa predaj tohto majetku tzv. tajnou aukciou vo verejnej dražbe (*sale by sealed bids*). Výťažok bude po odčítaní výdavkov s predajom uložený na viazanom účte, aby sa ním dalo disponovať v spojitosti s uspokojením amerických nárokov na náhradu. „*Označenie týchto nárokov,*“ hovorí v závere americkej nóty, „*v nóte Československa ako pochybných, neurčitých a neuznávaných sa odmieta ako odporujúce skutočnosti.*“³⁴

Patovú situáciu okolo valcovne potvrdzovala aj nóta gen. Müllera z argentínskeho ministerstva národnej obrany, dva dni pred americkou nóťou č. 379, adresovaná a. s. Investa. Müller v nej objasňuje kroky, ktorými sa argentínska strana pokúšala získať povolenie vývozu valcovne od vlády USA. Tieto snahy neboli úspešné, čo Müller ilustroval nóťou Štátneho departmentu z 15. marca 1954, adresovanou argentínskemu veľvyslancovi

34 NA ČR, f. Politický sekretariát ÚV KSČ 1951 – 1954, zv. 81, a. j. 208.

vi vo Washingtone Hypolitovi Pazovi. Americká strana v nej vyjadrila ľútosť, že odmietnutie povolenia je výsledkom okolností spojených so vzťahmi medzi Československom a USA. Preto Müller vo svojej nóte pre a. s. Investa konštatoval, že dňa 16. marca 1954 (4 mesiace od podpisu zmluvy o valcovni) zmluva vypršala a argentínska strana sa už necíti byť ňou viazaná. O získanie valcovne sa však bude uchádzať naďalej.³⁵

Nútenú dražbu československej širokopásovej valcovne oznámila americká vláda 24. marca 1954 vo forme nariadenia nového ministra financií Georgea M. Humphreyho. V úvode nariadenia sa uvádza, že záujmy vlády USA, chrániace nevyrovnané pohľadávky občanov USA voči Československu, vyžadujú, aby tento majetok – valcovňa, resp. výťažok z jej predaja – zostal k dispozícii na použitie v súvislosti s vyrovnaním uvedených pohľadávok. Nekoordinovaný predaj by neprospeľ výške výťažku, čo by bolo v rozpore so záujmom vlády USA. Z dôvodu svojej funkcie určil minister Humphrey za správcu dražby svojho zvláštneho asistenta Lawrencea B. Robbinsa a poveril ho, aby prijal len také ponuky, ktoré budú v súlade s americkými nariadeniami. Čistý výťažok bude uložený na špeciálnom účte vo *Federal Reserve Bank* v štáte, kde bol majetok skladovaný. Zapečatené ponuky budú otvárané 28. apríla 1954 a ministerstvo financií vyberie tú, ktorá bude najvýhodnejšia z hľadiska ceny pri splnení amerických podmienok. Víťaz ponukového konania uhradí sumu za valcovňu do 10 dní. Po získaní tejto sumy zhotoví správca predajnú listinu, ktorou sa majetok prevedie na kupca bez porušenia existujúcich zabavovacích práv.³⁶

Ako na tento stav, resp. na novú vyhlášku amerického ministerstva financií reagovala československá vláda? Už 14. apríla 1954 zaslala prostredníctvom ministerstva zahraničných vecí americkému veľvyslanectvu v Prahe nótu, v ktorej plne odmietla americký postup a vyhradila si právo prijať odvetné opatrenia. „*Československá vláda konštatuje, že predaj československej valcovne vo verejnej dražbe je úplne svojvoľným protiprávnym a ničím neopodstatneným jednostranným opatrením, za dôsledky ktorého poniesie vláda USA plnú zodpovednosť vo vzťahu k Československu i pred medzinárodnou verejnosťou. Vláda ČSR vznáša čo najrozhodnejší protest proti tomuto opatreniu, ktoré nemá obdoby v dejinách mierových obchodných stykov medzi národmi... Vláda USA je plne zodpovedná za škody, ktoré boli alebo budú v súvislosti s protiprávnym blokovaním spôsobené, ako aj za jej svojvoľné zadržiavanie a jej prípadný nútený predaj.*“³⁷ Rozhorčený protest, akokoľvek oprávnený, však Československu nepomohol. Dňa 17. mája 1954 oznámilo americké ministerstvo financií, že v ten deň v nútenej dražbe prijalo ponuku argentínskej firmy na kúpu valcovne a jej prídavných zariadení za 9 mil. USD. Zapečatené písomné ponuky boli podľa plánu otvorené 28. apríla 1954. Ponuka na 9 mil. USD, ktorú zaslala argentínska spoločnosť *Sociedad Mixta Siderurgia Argentina* z Buenos Aires, bola najvyššia. Druhá v poradí skončila ponuka na 1,5 mil. USD od kalifornskej spoločnosti

35 NA ČR, tamže, č. j. 11 857.

36 Bod č. 5 v časti „a“ nariadenia ministra financií Humphreyho o nútenej dražbe valcovne z 24. marca 1954 znel: „*Záujmy Spojených štátov vyžadujú, aby bol tento majetok predaný a aby výťažok z tohto predaja zostal k dispozícii na použitie v súvislosti s vyrovnaním pohľadávok Spojených štátov voči Československu.*“ Celý text nariadenia bližšie pozri *Diplomatická korešpondencia medzi ČSR a USA za 1. polrok 1954*. NA ČR, f. 100/3, č. m. 421.672/54.

37 NA ČR, f. 100/3, zv. 179, a. j. 605.

Harvey Machine Company. Ministerstvo financií USA ďalej oznamovalo, že víťazná argentínska firma je spoločným podnikom argentínskej vlády a súkromných oceliarskych spoločností v Argentíne. *Sociedad Mixta Siderurgia Argentina* zároveň potvrdila, že zariadenie valcovne použije pre nový podnik pri Buenos Aires v rámci rozvoja oceliarskeho priemyslu v Argentíne. Správa ministerstva financií USA ešte oznamovala, že vzhľadom na to, že československá strana odmietla odškodnenie (náhrady) pre amerických občanov, rozhodla vláda USA valcovňu predať za najlepšiu cenu a peniaze zablokovať na špeciálnom účte v USA dovtedy, kým Československo nevyrieši americké nároky za znárodnenie.³⁸

Na získanie všeobecnej predstavy o parametroch či výrobnom zameraní a kapacite širokopásovej valcovne (technické parametre uvádzam v nariadení o blokovaní valcovne Johna W. Snydera v pozn. č. 12) je potrebné uviesť ešte niekoľko podstatných faktov. Valcovňa mala široké využitie. Mohla vyrábať materiál, ktorý sa používal pri výrobe automobilových karosérií, oceľového nábytku, rúrok, tzv. bieleho plechu, využívaného v potravinovom priemysle. Jednoduchou úpravou mohla vyrábať oceľové plechy na výrobu tankov a obrnených transportérov. Jej využitie v zbrojárskom priemysle bolo preto nespochybniteľné. Zariadenie nevyrábalo tzv. surovú oceľ, ale spracovávalo oceľ, a to za tepla (valcovaním ocele sa znižuje priemer kovu) a za studena (ďalšie valcovanie a stenčovanie materiálu). Valcovňa bola vyrobená tak, že 75 % jej výrobkov malo byť valcovaných za studena a 25 % za tepla. Plánovaná kapacita bola 400 000 ton pásovej ocele ročne.³⁹

Po odovzdaní osvedčenia, že valcovňa nebude reexportovaná a že bude využitá v Argentíne, bola v júli 1954 v USA nalodená a prevezená do Argentíny. Uvedenie celého komplexu do chodu si vyžiadalo dva a pol roka.

* * *

Na problematiku československej širokopásovej valcovne sa môžeme pozerať z viacerých uhlov pohľadu a z viacerých rovin. Za dominantné treba stanoviť hospodársko-obchodné československo-americké vzťahy. V prvom rade tu treba konštatovať, že blokovanie malo tvrdý diskriminačný základ. Jasne ukazovalo, kto má vo svete aké postavenie, hoci v tomto konkrétnom prípade nemožno chápať Československo len ako poškodenú malú stredoeurópsku krajinu v sovietskom košiari. Samo tomuto stavu, resp. americkému postoju pomohlo neriešením iných, starších vážnych rozporov a problémov. Z nich hrala prím kompenzácia za znárodnený americký majetok. Akokoľvek sa československá strana bránila spájaniu týchto otázok, nebolo ich možné riešiť izolovane. Blokovanie valcovne, ktoré z hľadiska medzinárodných obchodných vzťahov medzi krajinami udržiavajúcimi diplomatické styky predstavovalo tvrdý veľmocenský diskriminačný tlak, bolo tiež jednou z mála hmatateľných účinných pák, ktoré USA mohli využiť na riešenie kompenzácie.

38 AMZV ČR, f. TOT 1945 – 1954, USA, k. 6, č. m. H-485.

39 AMZV ČR, tamže.

Vlastnícky nárok získala československá strana až v decembri 1951, teda v období, keď už platili iné známe jednostranné americké opatrenia voči krajinám sovietskeho bloku vrátane Československa. Ak by mala československá strana skutočne záujem o ich odstránenie, aspoň v oblasti obchodných vzťahov, určite by otázku kompenzácie neodkladala. Takisto je nepopierateľný fakt, že na oboch stranách, resp. v oboch táboroch zohrávali rozhodujúcu úlohu barometra politické, ideologické a vojenské záujmy a konštanty. Československo ako pevný prvok reťaze východného bloku sovietskych satelitných štátov plne podriadilo svoju ekonomickú a obchodnú politiku záujmom ZSSR. Reorientácia na východný blok, resp. na Sovietsky zväz, najmä prechod na ťažký priemysel, si vyžiadala daň v podobe postupnej izolácie ČSR i ostatných sovietskych satelitov, zaostávanie vo výrobe i obmedzovanie obchodných kontaktov s vyspelým Západom. Dôsledky tejto politiky sú dnes dostatočne známe a viditeľné.

Problémy okolo širokopásovej valcovne možno chápať aj ako istý „tester“ československo-amerických dvojstranných vzťahov. Jasne ukázali, že prekonať vzniknuté rozpory bude na dlhé obdobie nemožné. Celkovo treba konštatovať, že diskrimináciou voči Československu vo veci valcovne USA dosiahli úspešný výsledok. Československo nezískalo ani tovar, ani sumu, ktorú zaň zaplatili (16 mil. USD), ba ani výťažok z jej amerického predaja Argentíne (9 mil. USD). Až v roku 1982, keď bola medzi oboma krajinami definitívne vyriešená otázka kompenzácie, došlo k faktickému finančnému vyriešeniu problémov aj okolo valcovne.⁴⁰

* AMZV ČR, f. TOT 1945 – 1954, USA, k. 7, č. m. 150.624/53-ABO, Federal Records doc. 57-847. Text nariadenia znie: „*Ja, John W. Snyder, minister financií,*

a) konajúc na základe a z dôvodu svojej právomoci, ktorou prezident Spojených štátov poveril ministra financií exekutívnym nariadením č. 9 193, ktoré bolo vydané z dôvodu a na základe moci danej prezidentovi ústavou, a podľa prvého zákona o vojnových právomociach z roku 1941 a novelizovaného zákona o obchodovaní s nepriateľom zo 6. októbra 1917,

b) súc presvedčený, že majetok tu opísaný je majetkom podliehajúcim jurisdikcii Spojených štátov, o ktorý má záujem cudzia krajina, t. j. Československo alebo jeho občan,

c) vydávam týmto nasledujúce nariadenie:

1. Všetko, čo nasleduje, je zakázané, okrem toho, čo teraz alebo neskôr povolí a v rozsahu, v akom to povolí, minister financií: nadobudnutie, držba, používanie, prevod, stiahnutie, transport, vývoz a akékoľvek iné disponovanie uvedeným majetkom a uplatňovanie akéhokoľvek práva, právomoci alebo výsady, pokiaľ ide o tento majetok, ako aj všetky transakcie týkajúce sa uvedeného majetku.

2. Akékoľvek nepovolené nadobudnutie alebo prevod a akékoľvek iné nepovolené disponovanie alebo uplatňovanie práva, právomoci alebo výsady, pokiaľ ide o uvedený majetok, a akákoľvek nepovolená transakcia, pokiaľ ide oň, je právne neplatná a neúčinná a nebude zakladať uplatnenie ani uznanie akéhokoľvek záujmu alebo práva, náhrady, právomoci alebo výsady, pokiaľ ide o uvedený majetok, a ak tak nebude povolené ministrom financií, je akékoľvek zabavenie, rozsudok, nariadenie, zástavné právo, exekúcia, obstarávanie pohľadávky alebo iný súdny postup právne neplatný a neúčinný, pokiaľ ide o uvedený majetok.

3. Majetok, ktorého sa toto nariadenie týka, je tento: súčasťi valcovne a isté pomocné zariadenia vyrobené alebo opatrené United Engineering and Foundry Company, Pittsburgh, Pennsylvania, podľa objednávky alebo pre alebo v mene Banskej a Hutnej spoločnosti alebo Železiarní V. M. Molotova

a) alebo inými občanmi Československa a v súvislosti s ktorou môže existovať právomoc alebo záujem u Investy, akciovkej spoločnosti pre dovoz a vývoz výrobkov ťažkého strojárstva,

b) alebo u Gillespie and Company of New York, Inc.,

40 Predložená štúdia je výsledkom grantovej úlohy Historického ústavu SAV č. 2/4187/24.

c) alebo u občanov Československa, pričom súčasti a pomocné zariadenie alebo jeho časti sa nachádzajú v týchto skladiskách: *American and Foreign Warehouse, Richmond Street, Philadelphia, Pennsylvania; Sperry Warehouse, Troy, New York; Burma Yard of the Pennsylvania Railroad, Philadelphia, Pennsylvania; a United Engineering and Foundry Company, Newcastle, Pennsylvania a Youngstown, Ohio.*

Uvedené súčasti a pomocné zariadenie pozostávajú z:

1. kontinuálnej desaťstojanovej valcovne pásov za tepla širokej 66“ (“ je označenie pre jeden palec, t. j. 26,4 mm), s dvomi odvíjačmi, jedným vyrovnávačom plechov a ostatným zariadením,

2. štvorstojanovej valcovne za studena, širokej 64“, na valcovanie oceľových a bielych plechov – elektrické zariadenie americkej výroby,

3. hladiacej valcovne na biele plechy, širokej 48“ – elektrické zariadenie americkej výroby,

4. hladiacej valcovne, širokej 64“ – elektrické zariadenie americkej výroby,

5. elektrolytického čistiaceho zariadenia, širokého 44“, vrátane motorových generátorov americkej výroby,

6. štvorvalcovej stolice na plechy, širokej 80“ – bez elektrického zariadenia,

7. zariadenia na strihanie bielych plechov, širokého 38“ – bez elektrického zariadenia,

8. dvoch brúsok na valce široké 80“, vrátane motorov,

9. určitých častí pre širokú moriareň pásov širokú 62“, vrátane odvíjovača, upichovača, sušiča, zvärača a elektrického zariadenia pre zvärač,

10. pomocného elektrického zariadenia pre blokovňu širokú 46“.

4. Pre *American and Foreign Warehouse, Richmond Street, Philadelphia, Pennsylvania; Sperry Warehouse, Troy, New York; Pennsylvania Railroad Company, Philadelphia, Pennsylvania; a United Engineering and Foundry Company* sa týmto povoľuje, aby vykonávali všetky nutné a príslušné opatrenia na ochranu a fyzické zabezpečenie uvedeného majetku. Akékoľvek zabavovacie alebo iné práva, ktoré by, keby nebolo tohto nariadenia, ktoré uvedené *American and Foreign Warehouse, Sperry Warehouse, Pennsylvania Railroad Company a United Engineering and Foundry Company* podľa zákona nadobudli na majetok, v majetku alebo k majetku na základe opatrení uskutočnených pri jeho ochrane a zabezpečení, sú týmto rovnako povolené.

John W. Snyder, minister financií, 17. januára 1952

DER STREIT ZWISCHEN DER TSCHECHOSLOWAKEI UND DEN USA ÜBER DAS BREITBANDWALZWERK IN DEN JAHREN 1951-1954

SLAVOMÍR MICHÁLEK

Anfang der 1950er Jahre projizierten sich die zwischenstaatlichen Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei und den Vereinigten Staaten infolge diametral unterschiedlicher politischer, ideologischer und ökonomischer Prinzipien in unwesentlichen Randangelegenheiten. Es entstand eine anormale, unwürdige und erniedrigende Situation, die deutlich zeigte, wohin diese Beziehung unter dem Druck der äußeren politischen und ideologischen Umstände gelangt war. Es wäre illusorisch anzunehmen, dass sich, in welcher entwickelten Form auch immer, zumindest Wirtschaftsbeziehungen entfalten könnten, wobei schwer zu definieren ist, was auf der einen oder der anderen Seite Aktion bzw. Reaktion war. Mit Sicherheit kann nur das Faktum konstatiert werden, dass es eine Chance gab, die offenen Fragen zu klären, einfach nicht gab.

Zu den tragenden widersprüchlichen Tatsachen im Rahmen der zweiseitigen Beziehungen USA – Tschechoslowakei gehörten Anfang der 1950er Jahre die Frage der Kompensation für das verstaatlichte amerikanische Vermögen in der ČSR, der politische Prozess mit dem amerikanischen Journalisten William N. Oatis in Prag, die Frage des tschechoslowakischen „tripartite“ Goldes und die Blockierung des tschechoslowakischen Breitbandwalzwerks in den USA. Gerade

die Genese der Probleme zwischen Tschechoslowakei und USA in Verbindung mit dem erwähnten Breitbandwalzwerk ist Gegenstand des Interesses der vorliegenden Studie. Die Tschechoslowakei hatte das Stahlwalzwerk in Auftrag gegeben und bezahlt. Die amerikanische Regierung, alle zugänglichen Kompetenzen und Verordnungen nutzend, blockierte diese Ware in den USA und lehnte es ab, der Tschechoslowakei zu erlauben, frei darüber zu verfügen und zwar so lange, bis die tschechoslowakische Regierung bereit war, die Kompensationsfrage zu lösen. Die Studie verfolgt auch die fruchtlosen Aktivitäten der tschechoslowakischen diplomatischen Kreise, durch den Verkauf des Walzwerks finanziellen Gewinn zu erzielen und die so entstandenen Schäden zu minimieren. Infolge der diskriminierenden Maßnahmen der US-Regierung gelang es der Tschechoslowakei weder das Walzwerk noch die Summe von 16 Mio. USD zu erhalten, für die sie diese Ware in den USA gekauft hatte, und schon gar nicht die Summe von 9 Mio. USD, für die die USA diese Ware in einer Zwangsversteigerung an Argentinien verkaufte.

MATERIÁLY

HSES V ROKU 1935, BOHATOM NA DÔLEŽITÉ POLITICKÉ UDALOSTI¹

ALENA BARTLOVÁ

BARTLOVÁ, Alena. Hlinka's Slovak People's Party in 1935, a year rich in important political events. *Historický časopis*, 2006, 54, 4, pp. 631-652, Bratislava.

The year 1935 was an important milestone in the inter-war period of the history of Slovakia because of several important events involving the whole state. All the political parties, political institutions, local authorities and important personalities from political and cultural life had to react to them. In 1935, there were elections to the Czechoslovak Parliament and to regional councils, and a congress in Prague of the Catholic Church, which had the most members in Czechoslovakia. At the end of the year, President T.G. Masaryk resigned and the members of parliament elected the second president of the young Czechoslovak state. The study traces the development of the largest political party in Slovakia, Hlinka's Slovak People's Party (Hlinková slovenská ľudová strana – HSES) during 1935, its preparations for these important events and the views of its leading representatives on them.

Political history of Slovakia. HSES. Election of Dr. Edvard Beneš. Catholic congress. Parliamentary elections.

V pluralitnom systéme predmníchovskej ČSR boli svedectvom príťažlivosti a dôležitosti zákonov a iných návrhov na riešenie aktuálnych vnútroštátnych problémov aj ohlasom ich prínosu do života obyvateľov predovšetkým parlamentné voľby. Predvolebným kampaniam venovali politické strany aj jednotlivé politické osobnosti maximálnu pozornosť. Každá strana sa chcela prezentovať tým, že práve ona prejavila pochopenie v predchádzajúcom volebnom období pre trápenia, ktoré sužovali spoluobčanov (alebo aspoň určitú ich časť) a zaslúžila sa rôznymi spôsobmi o ich likvidáciu. Najviac práce s prípravou volieb mali zvyčajne ústredné sekretariáty, ktoré sa najväčšou mierou podieľali na príprave predvolebných programov, rôznych akcií, do ktorých zapájali najmä budúcich poslancov, aby na verejných zhromaždeniach hovorili o predchádzajúcich úspechoch svojej strany a jej plánoch do budúcnosti a tým si získavali prívržencov, čiže voličov.

Kvôli tomu, aby všetci poslanci mali v rukách nielen aktuálny stranický program, ale aj iné materiály obsahujúce rôzne štatistické údaje či fakty zdôvodňujúce angažovanosť ich strany pri riešení páľčivých spoločenských problémov a aby jednotne prezentovali stranu, vydávali sekretariáty aj najrôznejšie brožúrky, ktoré sa v prípade HSES zvyčajne nazývali „predvolebnými katechizmami“. Všetky tieto aktivity smerovali k tomu, aby každá strana získala do svojho tábora čo najväčší počet voličov a tým si zabezpečila

1 Táto štúdia je súčasťou výskumu spätého splnením grantovej úlohy, financovanej VEGA pod č. 2/4182/24, ktorá má názov *Hlinkova slovenská ľudová strana v rokoch 1905 – 1945*.

najväčší podiel na bochníku politickej moci v štáte. Tým si vytvárala každá strana predpoklad, aby mohla ovplyvňovať vývoj republiky rovnako v politickej ako v ekonomickej či kultúrno-vzdelávacej oblasti počas najbližších rokov.

Napäté medzinárodné vzťahy v polovici 30. rokov 20. storočia, determinované neskrývanými agresívnymi aktivitami hitlerovského Nemecka, ako aj problematická vnútropolitická situácia v ČSR, poznačená okrem iného stále dobiehajúcimi sprievodnými javmi hospodárskej krízy, našli svoj odraz aj v predvolebnej kampani, ktorá predchádzala májovým parlamentným voľbám v roku 1935. Príprava a priebeh volieb sa zaradili medzi mimoriadne politické udalosti nielen jedného roka, ale celého desaťročia.² Neboli iba bežným meraním politických síl jednotlivých strán, ale aj vyjadrením obyvateľstva k politickému systému v štáte a k ďalšiemu smerovaniu celej krajiny.

* * *

Ľudová strana robila predbežné prípravné kroky k dosiahnutiu úspechu v týchto parlamentných voľbách už dlhé obdobie vopred. Vedenie HSĽS sa v podstate už od neslávného, skôr vynúteného ako pre nich želiteľného odchodu z vládnej koalície koncom 20. rokov intenzívne snažilo o to, aby svojej strane prinavrátilo renomé jediného, alebo aspoň najvplyvnejšieho „celoslovenského národne orientovaného politického prúdu“. Z toho dôvodu privítalo už v októbri 1932 spoločný autonomistický blok so Slovenskou národnou stranou (SNS), na ktorej čele stál evanjelický kňaz a známy slovenský spisovateľ Martin Rázus. Tento blok mal byť dôkazom toho, že program HSĽS je rovnako príťažlivý pre veriacich katolíckej cirkvi ako pre slovenských evanjelikov, ktorí podporovali národniarov.

V predvolebnej nervozite sa zišiel výkonný výbor ľudovej strany 24. 1. 1935 v Bratislave, jednak aby vytyčil postup a harmonogram príprav strany na voľby a súčasne aby zdôraznil niektoré nové prvky v celostraníckej činnosti.³

Zasadenie ako zvyčajne otvoril predseda ľudovej strany Andrej Hlinka. O politickej a hospodárskej situácii v ČSR referoval Jozef Tiso. Správu o predchádzajúcej činnosti vypracoval a predniesol generálny sekretár HSĽS Martin Sokol, ktorý zdôraznil, že činnosť generálneho sekretariátu aj predsedníctva sa v poslednom roku nielen zintenzívnila, ale jeho zasadania – na rozdiel od predchádzajúceho obdobia – nadobudli pravidelný

2 Poľský vyslanec v Berlíne v správe adresovanej varšavskému ministerstvu zahraničných vecí zo dňa 14. 3. 1934 hodnotil medziiným postavenie ČSR po nástupe A. Hitlera v Nemecku na post ríšskeho kancelára. V tomto dokumente vyjadril súhlas s tým, že Československo bolo od svojho vzniku oporným pilierom stability a poriadku v stredoeurópskom priestore. V situácii, ktorá vznikla po Hitlerovom víťazstve – ako sa zdá – sa snažilo tento post udržať hľadaním nových spojencov, upevnením kontaktov so susedmi a vytváraním ďalších dôležitých pozícií v medzinárodných organizáciách. Vláda pripravovala aj ráznejšie kroky na domácej pôde. Vyslanec zdôraznil tiež problematickú situáciu na Slovensku, ktorú poodkryli tzv. nitrianske udalosti. Hodnotil nový prvok – rast popularity armády v ČSR, čo sa odzrkadľovalo najmä v tlači. Predpokladal, že voľby v ČSR by mohli byť dôležitou súčasťou vnútropolitických udalostí. Archiwum akt nowych, fond (f.) Ministerstvo zahraničných vecí vo Varšave (AAN, MSZ), Vyslanectvo v Berlíne, správa z roku 1934 č. 52. Podobné znenie má aj neskoršia informácia poľského vyslanectva v Prahe z januára 1936, tamže, Wydział wschodni (W.W.), fascikel (fasc.) č. 5 425.

3 *Slovák*, 20. 1. 1935, roč. 17, č. 17, tiež *Slovák*, 23. 1. 1935, roč. 17, č. 19.

časový rytmus a stabilné body programu. Predsedníctvo sa mohlo oprieť o výsledky činnosti pomocných komisií, ktoré boli zložené z rôznych odborníkov (politická, hospodárska, organizačná, finančná a samosprávna), pričom napr. politická komisia sa sústredila na prípravu nového, aktuálnejšieho návrhu na autonómiu Slovenska. V čase predvolebnej kampane vplýval generálny sekretariát na činnosť rozvetvenej siete 70 okresných sekretariátov, ktoré ovládali pôsobnosť 2 028 miestnych organizácií a dôverných zborov. Finančná hotovosť, s ktorou strana v tom čase disponovala, predstavovala podľa M. Sokola 235 029 korún.

Predsedníctvo strany sa na spomínanom zasadaní rozhodlo zainteresovať do prípravy volieb čo najväčší počet členov a prívržencov. Prostredníctvom výzvy publikovanej v denníku *Slovák* sa obrátilo na čitateľov a sympatizantov, aby sa počas predvolebnej kampane nielen zúčastňovali na predvolebných verejných zhromaždeniach HSLŠ, ale aj sami podávali návrhy na zintenzívnenie predvolebných aktivít buď výkonnému výboru, alebo generálnemu sekretariátu, a ak môžu, nech aj finančne prispievajú na skvalitnenie predvolebnej činnosti strany. Peniaze mali posielat' generálnemu sekretariátu alebo ich odovzdať svojim poslancom.⁴

Radikálna časť, najmä mladších prívržencov, očakávala, že vedenie sa v predvolebnej kampani prikloní k zmene režimu v ČSR. Zdlhavé riešenia najmä vlekých ekonomicko-sociálnych problémov v nich vyvolávali predstavu o nevyhnutnosti „silnej ruky“, ktorá by bola schopná autoritatívne presadiť rôzne, najmä nimi navrhované opatrenia. Zasadanie výkonného výboru však sklamlalo radikálov, pretože neprekročilo hranice iných podobných podujatí. Tým, ktorí sledovali vývoj vo fašistickom Nemecku a želali si podobné riešenie aj na území ČSR, vysvetlil už na ružomerskom zhromaždení v septembri 1934, zrejme pod vplyvom výčinov mladých fašistických nadšencov v talianskych katolíckych kostoloch,⁵ J. Tiso: „*Fridrichovia, Bismarckovia museli ustúpiť a musí ustúpiť aj Hitler. Kľaňajú sa mu dnes veľké mocnosti a pokloniť sa mu musia aj menší páni... Z katolíckeho stanoviska štát je prostriedkom života ľudského. Preto katolicizmus bráni štát od rozvratu, ale nemôže počuť o totálnosti hitlerovskej, nemôže dovoliť, aby štát rozhodoval nad všetkým a zasahoval do všetkého. Hitlerizmus a fašizmus mussoliniovsky musia si uvedomiť, že Boh je vyššia moc ako človek, že cirkev je viacej než štát. Štát sa nemôže miešať do vecí duševných.*“⁶

Hlinka v prejave na spomínanom zasadaní výkonného výboru HSLŠ zdôraznil, že základom programu ním vedenej stany zostáva autonómia Slovenska. HSLŠ by mala byť

4 *Slovák*, 24. 2. 1935, roč. 17, č. 46.

5 Začiatkom 30. rokov priniesla tlač katolíckych politických strán reportáže zrozných autorov, ktorí sledovali akcie talianskej fašistickej mládeže. Tá prenikla do historických katedrál, kde barbarky ničila obrazy, sochy a iné sakrálné predmety. Incidenty, ktoré prekvapili mnohých tajných prívržencov fašizmu v európskych krajinách, boli dôkazom reálneho vzťahu talianskych fašistov k pápežskému štátu a organizácii katolíckej cirkvi v Talianku. Zrejme prispeli k určitému vytriezveniu časti mladých ľudáckych radikálov, ktorí v predchádzajúcich rokoch nachádzali v talianskom fašizme príťažlivý a nasledovaniadhodný vzor. BARTLOVÁ, Alena. Situácia na Slovensku a štátóprávkne úsilie politických strán v tridsiatych rokoch. In *Slovensko v politickom systéme Československa*. (ed.) Valerián Bystrický, Bratislava : Historický ústav SAV a Slovenská národná rada, 1992, s. 57.

6 TISO, Jozef. *Prejavy a články*, zv. I, eds: Miroslav Fabricius, Ladislav Suško. Bratislava : Historický ústav SAV; AEP, 2002, s. 437-438. Prejav publikoval *Slovák*, 30. 9. 1934, roč. 16, č. 221.

všenárodná a všestavovská. Hlavným bodom jej programu bol návrh na zmenu ústavy ČSR, čiže zaradenie bodov Pittsburskej dohody o autonómii Slovenska do ústavného zákona. Vedenie ľudovej strany sa snažilo získať podporu svojich prívržencov-voličov predstavou, že na pôde Slováckmi riadenej krajiny sa zásadne vyrieši ich ťažká ekonomicko-sociálna situácia, a to najmä tým, že budú môcť získať uplatnenie v riadiacich administratívnych štruktúrach aj v ďalších novo vytváraných pracovných možnostiach na pôde autonómneho Slovenska.

Účastníci spomínaného zasadania výkonného výboru sa tiež zaoberali myšlienkou nadväzovania kontaktov s ďalšími na Slovensku pôsobiacimi politickými stranami a krídlami celoštátnych strán. Túto iniciatívu zdôvodnil J. Tiso nasledovne: „*Po taktickej stránke ide nám o ovládanie Slovenska, a preto je nám vítaná každá spolupráca na Slovensku, aby sme centralistický režim na Slovensku oslabili*“.⁷ Ambície predstaviteľov ľudovej strany získať do svojho košiaru aspoň v období parlamentných volieb viaceré politické strany na Slovensku, resp. časti ďalších politických strán sa napokon zúžili na upevnenie spolupráce s národnami v autonomistickom bloku, ku ktorému sa vo voľbách pridružili aj prívrženci dvoch menšinových národnostných politických prúdov: menšinovej poľskej strany a autonómneho zväzu, ktorý združoval ruských poľnohospodárov. Definitívne sa o tomto zložení rozšíreného autonomistického bloku rozhodlo až v apríli 1935 na schôdzi zástupcov všetkých spomínaných strán v Ružomberku. Iniciatíva J. Tisa a ďalších propagátorov z radov funkcionárov HSLS, ktorí podporovali vznik väčšieho, celoslovenského súručenstva, narážala (rovnako ako v predchádzajúcich obdobiach) na rovnaké snahy mladých slovenských agrárikov. Tí, zrejme podporovaní v svojom úsilí Milanom Hodžom, hľadali zmohutnenie slovenskej politickej základne v úzkej kooperácii s národnami, čím sa mal vytvoriť „solídny základ“ na riešenie vleklých a pálčivých ekonomicko-sociálnych problémov obyvateľstva Slovenska.⁸

Vedenie HSLS sa napriek snahám o „všestavovskosť“, čiže sociálnu heterogénnosť svojich prívržencov, rozhodlo predovšetkým ešte väčšmi zintenzívniť získavanie vidieckeho obyvateľstva, dúfajúc, že na dedinách majú s pomocou katolíckeho duchovenstva najväčšiu šancu rozšíriť rady voličov. Veľkú nádej vkladalo tiež do Kresťanského roľníckeho združenia, ktoré – pod vedením Štefana Danihela – organizovalo sériu samostatných predvolebných podujatí. V súvislosti s aktuálnou poľnohospodárskou problematikou sa vedenie HSLS zaoberalo vznikom a významom obilného monopolu. Na zasadaní výkonného výboru dňa 16. 4. 1935 v Ružomberku síce kladne hodnotilo obilný monopol, ale svojim agitátorom dávalo „predvolebné“ inštrukcie v tom zmysle, aby v žiadnom prípade nespomínali obilný monopol ako úspech agrárnej strany, lebo táto strana je na vidieku ich hlavným konkurentom, preto ju bolo potrebné skôr kritizovať, ako pochváliť.⁹ Na valnom zhromaždení Kresťanského roľníckeho združenia v Trnave Š. Danihel pod vplyvom uvedených inštrukcií kritizoval agrárikov v tom zmysle, že v obilnom monopole nezabezpečili pre slovenských roľníkov výhodnejšie ceny múky, ktorú monopolu ponúkajú slovenskí dodávatelia, hoci je zrejmé, že slovenské obilie a tým aj múka sú

7 *Slovák*, 25. 1. 1935, roč. 17, č. 21.

8 „A čo Rázus?“, *Politika*, 1. 4. 1935.

9 Slovenský národný archív, Bratislava, f. Policajné riaditeľstvo, k. 226.

kvalitnejšie. Poukazoval tiež na to, že slovenskí poľnohospodárski podnikatelia sú znevýhodnení aj tým, že museli zaplatiť pri prevoze obilia či zomletej múky omnoho vyššie ceny za dopravu, čím sa ich reálny zisk znižoval.¹⁰ Neustále odkladanie zjednotenia dopravných taríf na celom území štátu znevýhodňovalo slovenských producentov. Bolo jednou z príčin politického napätia v štáte a rastu prívržencov opozičných strán na Slovensku.

V predvolebných mesiacoch veľkú pozornosť venovalo vedenie ľudovej strany a katolícka cirkev vôbec mládeži. K získaniu mladých ľudí mali prispieť medziiným študentské duchovné konferencie, ktoré sa konali v dňoch 31. 3. – 6. 4. 1935 v Bratislave. Prednášal na nich napr. Ľudovít Okánik na tému *Mládež potrebuje duševné obrodenie*, ďalej S. Weis-Nägel na tému *Úlohy katolíckeho študentstva v časoch kríz a nepokojov*.¹¹ V snahe získať si mladých voličov na mládežníckych podujatiach zdôrazňovali poslanci HSLS na verejných zhromaždeniach napr. aj nevyhnutnosť dokončenia jedinej v tom čase existujúcej univerzity, Univerzity Komenského v Bratislave, ako aj vznik technickej vysokej školy v Košiciach, pričom zdôrazňovali, že koalíčné strany nemajú o tento problém ani o iné mládežnícke otázky skutočný záujem a zanedbávajú vznik spomínanej, už dávno žiadanej vysokej školy iba donekonečna zdôvodňujú nedostatkom finančných prostriedkov.¹² Ďalšou dôležitou akciou organizovanou predovšetkým pre mládež boli misijné slávnosti, ktoré sa konali s podporou slovenského biskupského zboru v Bratislave v dňoch 26. – 28. 4. 1935.¹³ Pri tej príležitosti prebiehali dôležité porady duchovenstva s laickou katolíckou verejnosťou, na ktorých sa okrem iného hovorilo aj o význame volieb pre katolícky politický prúd a pre cirkev.

* * *

Parlamentné voľby prebiehali na území celého štátu 19. 5. 1935. Tesne pred voľbami zasadala výkonný výbor HSLS 16. apríla v Ružomberku a zhodnotil predvolebnú aktivitu a stav v jednotlivých oblastiach Slovenska. Zidení funkcionári na tomto zasadaní schválili kandidačnú listinu, s ktorou išla ľudová strana do volieb. Výkonný výbor udelil plnú moc predsedníctvu strany v určení poradia i výberu kandidátov. V diskusii na tomto zasadaní sa prejavilo znechutenie sekretariátov najmä na východnom Slovensku, ktoré kritizovali nedostatok finančných prostriedkov na predvolebnú kampaň, keď napr. výdavky spojené s dopravou na predvolebné zhromaždenia si pracovníci sekretariátov museli hradiť zo svojich plátov.¹⁴

V súvislosti s tvorbou kandidačnej listiny sa v ľudovej strane šírilo vnútrostranícke napätie, ktoré pramenilo v nespokojnosti niektorých členov s umiernením na kandidačných volebných listinách, prípadne s omladzovaním navrhovaných zostáv kandidátov

10 *Slovák*, 26. 3. 1935, roč. 17, č. 71.

11 *Slovák*, 30. 3. 1935, roč. 17, č. 75.

12 Národný archív ČR, Praha, f. Predsedníctvo ministerstva vnútra (PMV – pred.), 225 – 963 – 2, fol. 124 – 129.

13 *Slovák*, 25. 4. 1935, roč. 17, č. 95.

14 Národný archív ČR, Praha, f. PMV, 225- 963 – 4, fol. 168 – 170.

v jednotlivých oblastiach. Napriek v tlači výrazne propagovanej spokojnosti členov a prívržencov ľudovej strany s navrhovanou kandidačnou listinou táto spokojnosť bola najmä vo funkcionárskych kruhoch prinajmenšom iluzórna. Nespokojnosť sa prejavila odchodom mnohých predtým čelných funkcionárov HSLS.

V užších politických kruhoch kolovali už v prvých mesiacoch roka 1934 informácie o odchode poslanca a v 20. rokoch ministra za HSLS Marka Gažika z parlamentu.¹⁵ Napokon poslanec Gažik sám už 2. mája 1935, čiže tesne pred voľbami, oznámil vedeniu strany, že odchádza z radov jej členov, o čom už na druhý deň písali denníky viacerých koalíčných strán.¹⁶ Vedelo sa, že už v predchádzajúcich rokoch mal s viacerými funkcionármi strany vážne nedorozumenia. Pramenili aj v tom, že už počas svojho „ministrovania“ koncom 20. rokov Gažik nezohľadnil želania mnohých spolustraníkov, ktorí sa naňho obracali so svojimi problémami a žiadali od neho intervencie v rôznych inštitúciách. Gažik reagoval na tieto žiadosti priveľmi prudko.¹⁷ Jeho vyjadrenie k intervenciám publikovala agrárnická tlač s radosťou, aby dokázala, že ministri delegovaní do vlády ľudovou stranou myslia iba na svoj prospech, nemienia sa zaoberať problémami „drobných ľudí“, a preto neprinesú žiaden úžitok pre členov ich strany.¹⁸ Kritické články, ktoré uverejnila agrárna a iná tlač o Gažikovej činnosti na čele ministerstva unifikácie zákonov a správy, mali reálne jadro. Gažik sa skutočne nedostatočne angažoval v práci ministerstva, bol viac v Slovensku ako reálne v ministerskej kancelárii a svoju neprítomnosť zdôvodňoval rôznymi ochoreniami, i keď jeho podriadení úradníci vedeli, že si počas chorôb objednával pobyty v rozličných zahraničných i domácich letoviskách.¹⁹ Možno povedať, že nedôvera predsedu HSLS A. Hlinku v činnosť Gažika nebola neopodstatnená a zrejme vonkoncom nespočívala iba v tom, že sa radil k vekovo starším funkcionárom. Gažik patril v HSLS k „osamelým bežcom“, nepripútal sa ani k jednému z viacerých krídiel. Je možné, že napokon sám uvažoval o tom, že sa vzdiali z neistého a hektického politického života a sústreďí sa na výkon povolania, na ktoré bol napokon vysokoškolským štúdiom odborne pripravený. Aby sa vyhol „zbytočným analýzám svojho prípadu“ na pôde HSLS aj tlače, obrátil sa so žiadosťou o pridelenie miesta

-
- 15 Prezidentská kancelária získala túto informáciu už vo februári 1934 v súvislosti s rozborom situácie v oboch katolíckych politických stranách a možnosti vzniku „katolíckeho bloku“. Archiv ústavu T. G. Masaryka, f. E. Beneš, k. 69, fasc. R 136/12.
- 16 Redakcia *Slováka* urýchlene, čiže už 4. 5. 1935 dementovala, že informácia o odchode Gažika zo strany sa nezakladá na pravde, a v mene vedenia HSLS navštívil Gažika Alexander Mach, ktorý sa mu snažil dohovárať. GAŽIK M. *Prečo som vystúpil z Hlinkovej slovenskej ľudovej strany*. Bratislava 1935 (brožúrka), s. 3.
- 17 Tamže.
- 18 Medziiným *Gazdovské noviny* publikovali vyjadrenie ministra Gažika, v ktorom povedal: „*Položenie nás dvoch ľudových ministrov nie je nijako závideniahodné...Pozrite samé intervencie! Denne dostávam na stá listov so žiadosťami, aké si len možno predstaviť. Nehovorím, rád pomáham svojim krajanom, dostáva sa mi za to i uznania, ale ľudia žiadajú zväčša veci nemožné, absurdné a to ma neraz znechutí.*“ BARTLOVÁ, Alena. Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918 – 1935 a zapojenie HSLS do vládnej koalície v rokoch 1927 – 1929. In *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. editori: Milan Zemko a Valerián Bystrický, Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004, s. 154.
- 19 Národný archív ČR, f. ministerstvo unifikácií, k. 9.

verejného notára priamo na ministra spravodlivosti Ivana Dérera, s ktorým sa ako s jedným zo slovenskej predprevratovej reprezentácie a generačným rovesníkom dávnejšie poznal.²⁰ Minister mu vysvetlil, že v horúcej predvolebnej atmosfére nemôže urýchlene splniť jeho želanie, preto neumiestnil Gažika na uvoľnené miesto notariátu v Ipeľských Šahách, o ktoré ho Gažik žiadal, ale neskôr, až po určitom časovom odstupe, mu pridelil uvoľnený notariát v Čadci.²¹

Bolo zrejme, že vedenie HSLS malo z prestížnych dôvodov záujem, aby sa na kandidátku dostali mladí ľudia, ktorí dávnejšie spolupracovali so stranou, prípadne už dlhšie vykonávali aj rôzne funkcie. Zaradenie mladších ľudí na kandidátku ľudovej strany malo byť okrem iného priťažlivým heslom, ktoré malo agitačne zapôsobiť na ďalších mladých, aby sa zapájali do činnosti v HSLS. Malo byť aktivačným motívom i príslubom toho, že ich aktivita v tejto strane bude patrične zohľadnená. Medzi poslancami, ktorí boli prvý raz na kandidačnej listine HSLS, sa objavilo aj meno predstaviteľa kresťanských odborárov Rudolfa Čavojského. Nemal ešte ani 34 rokov.²² Bol najmladším poslancom HSLS a fakt, že ho vedenie ľudovej strany nominovalo na volebnú kandidátku v parlamentných voľbách, považoval nielen za prejav vyznamenania, ale aj za veľkú príležitosť „*bojovať za uplatnenie kresťansko-sociálnych a slovensko-národných ideálov*“. Popri mladosti dôležitým argumentom na zaradenie čelných politikov HSLS na zvoliteľné miesto na kandidačnej volebnej listine bolo aj finančné zázemie uchádzačov o poslanecký mandát. Predpokladalo sa totiž, že po zvolení budú zo svojho poslaneckého platu ochotne prispievať na rôzne finančné výdavky svojej strany.²³

Podľa článkov v tlači, ktoré hodnotili prípravu na parlamentné voľby v roku 1935, sa koalíčné strany v predvolebnej kampani navzájom osočovali, že práve tá druhá strana spôsobila, že sa nespĺnil kompletný program vlády. Všetky strany koalície svorne zdôrazňovali negatívnu úlohu opozície, ktorá mala svojou činnosťou zabrzdiť riešenie vleklých vnútroštátnych problémov strpčujúcich život väčšiny občanov štátu. Opozícia, ako vždy, kritizovala vládu a snažila sa presvedčiť voličov, že ich situácia sa radikálne zlepši jedine tak, ak sa zmení vládna zostava a práve ich strana získa rozhodujúci podiel hlasov a tým i ministerské kreslá.²⁴ Medzi nové prvky predvolebnej agitácie v týchto voľbách sa zaradili rôzne slávnostné pochody krojovaných skupín, sprevádzané hudobnými kapelami, a iné bombastické akcie, ktoré útočili na zmysly voličov a mali vytvárať

20 Požiadal ministra o pridelenie miesta verejného notára v Ipeľských Šahách. Archív kancelárie prezidenta republiky, Praha, č. 576/22.

21 V ďakovnom liste adresovanom Dérerovi Gažik zdôraznil: „*Vtedy, keď skoro každý ma opustil po 16-ročnej politickej práci a keď som celý môj život hľadal tiež len to, aby som iným dobre urobil, Vy ste jediný, kto ste pochopil moje postavenie a bezohľadu na to, že som nepatril do Vášho politického tábora, povzniesli ste sa nad ľudské vlastnosti a išiel ste na mňa s chlebom a nie jako tí, za ktorých som pracoval, s kameňom.*“ Archív Národného múzea, Praha, f. Pozostalosť Dr. Dérera, č. 85, k. Korešpondencia, č. A 1.

22 ČAVOJSKÝ, Rudolf. *Spomienky kresťanského odborára*. Bratislava : Vydavateľstvo Lúč, 1996, s. 30.

23 Napr. ružomerský pravotár E. Labaj dal A. Hlinkovi na podporu predvolebnej kampane hneď 200 000 korún s cieľom získať poslanecký mandát. Národný archív ČR, Praha, f. PMV, 225-963-4, fol. 168 – 170.

24 KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky (1918 – 1938), II. svazek*. Praha : Nakladatelství Libri, 2002, s. 489 a nasl.

ilúzie o dôležitosti a prítlačivosti (prípadne i finančnom zabezpečení) strán, ktoré ich organizovali.

Sociálne zloženie kandidátov HSLŠ na kandidačnej listine v parlamentných voľbách roku 1935 bolo nasledovné: 17 stredných roľníkov a veľkostatkárov, 8 robotníkov, železničiarov a baníkov, 5 katolíckych duchovných, 1 evanjelický farár, 8 pedagógov (učiteľov a gymnaziálnych profesorov), 7 právnikov, 7 aktívnych politikov a novinárov, 6 úradníkov, 1 remeselník, 2 obchodníci.²⁵ Navrhnutie kandidátov by svedčilo o humaných a sociálne nadštandardných prioritách ľudovej strany. Realita však bola taká, že na zvoliteľných miestach bolo umiestnených 6 duchovných, (vrátane evanjelického farára M. Rázusa), 5 profesionálnych politikov, 5 poľnohospodárskych podnikateľov a roľníkov (ako boli napr. Mikuláš Pružinský, Štefan Danihel, Teodor Turček, František Kendra, Martin Longa), 3 úradníci a 1 učiteľ.²⁶

K volebným urnám pristúpilo v máji 1935 na Slovensku 1 625 560 voličov. Autonomistický blok získal v týchto parlamentných voľbách 489 583 voličských hlasov, v Podkarpatskej Rusi 44 982 hlasov, v Sliezske 28 706 hlasov, čiže dovedna 563 271 hlasov, čo znamenalo 22 poslaneckých mandátov, z ktorých vedenie HSLŠ prideliť 19 svojim poslancom, 1 mandát získal reprezentant Slovenskej národnej strany, 1 podkarpatskorusínsky autonomista a 1 bol pridelený poľskému autonomistovi.²⁷ V senáte mal autonomistický blok po týchto voľbách 11 senátorov.²⁸ HSLŠ si síce zopakovala od volieb roku 1925 permanentne prvé miesto v poradí medzi politickými stranami na Slovensku (30,1 %), ale vonkoncom nedosiahla volebný úspech porovnateľný s voľbami v polovici 20. rokov. Súčasne sa na Slovensku prejavil rast komunistických síl a rast prívržencov maďarských menšinových strán.²⁹ Druhou najväčšou stranou boli vládni agrármci, ktorí si síce udržali počet mandátov z predchádzajúcich parlamentných volieb, ale počet voličských hlasov sa im znížil. Sociálni demokrati získali v porovnaní s voľbami v roku 1929 o 1 poslanecký mandát viacej.

Pre hlavné mesto Bratislava bolo ešte stále príznačné, že hoci tu už od roku 1928 pôsobil celoslovenský Krajinský úrad a iné dôležité inštitúcie, obyvatelia mesta prejavili tradične najväčšiu dôveru zjednoteným maďarským stranám, ktoré už pri predchádza-

25 *Slovák*, 1. 5. 1935, roč. 17, č. 100.

26 Úřední list republiky Československé (*Amstblatt der Českoslovakischen Republik*), 28. května 1935, Praha, Tlač Státní tiskárny v Praze, č. 124, s. 3 388. Tiež SIDOR, Karol. *Slovenská politika na pôde pražského snemu, II. zväzok*. Bratislava, filiálka v Žiline, úč. spol.: Tlačiareň Andrej, 1943, s. 310.

27 *Slovák*, 22. 5. 1935, roč. 17, č. 117; tiež *Slovák*, 21. 5. 1935, roč. 17, č. 116.

28 Zvolení senátori: Jozef Buday (kanonik), Józef Földesi (knihlačiar-Užhorod), Anton Hancko (učiteľ), Ondrej Janček (staviteľ), Karol Krčméry (emeritný gymn. riaditeľ), Ľudovít Labaj (notár), Karol Mederly (štát. úradník), Anton Pázmán (učiteľ), Štefan Polyak (statkár), Viktor Ravasz (notár), in *Úřední list...*, c. d., s. 3 390.

29 HORVÁTH, P. *Príručka hospodárskej štatistiky Slovenska*. Bratislava 1935, s. 177. O priebehu a výsledkoch parlamentných volieb pozri tiež štúdiu ZEMKO, M. Voličstvo strán národnostných menšín a komunistickej strany na Slovensku v parlamentných voľbách za predmnichovskej republiky. In *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004, editori Milan Zemko a Valerián Bystrický, s. 195 a nasl. Tiež BARTLOVÁ, Alena. Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918 – 1935 a zapojenie HSLŠ do vládnej koalície v rokoch 1927 – 1929, tamže, s. 163 a nasl.

júcich parlamentných voľbách preukázali značnú akcieschopnosť. Aj v týchto voľbách sa Bratislava prezentovala ako mesto s ešte stabilnou vrstvou maďarského obyvateľstva (maďarské strany dosiahli 11 788 hlasov), so silnou vrstvou priemyselných robotníkov (sociálni demokrati získali 8 907), národní socialisti (čiže väčšinou českí úradníci a iní zamestnanci) získali 7 366 hlasov, KSČ 5 255 hlasov, HSĽS prejavilo dôveru 5 640 voličov, živnostníci získali 3 216 hlasov, agrárci 2 740 hlasov a národné zjednotenie 2 589 hlasov.³⁰ Bolo zaujímavé, že ešte i v druhom decéniu existencie ČSR obyvateľstvo hlavného mesta Slovenska prejavilo väčšiu dôveru opozičným prúdom ako vlád-
nym stranám.

Okrem volieb do parlamentu prebiehali aj voľby do krajinského zastupiteľstva, ktoré malo 36 mandátov pre zvolených poslancov a k nim vláda vymenovala 18 tzv. odborníkov. HSĽS si nárokovala 9 mandátov z počtu vymenovaných poslancov. Do krajinského zastupiteľstva sa v mene ľudovej strany napokon „prebojovali“: Eugen Filkorn, Július Stano, Ján Kovalík, M. Buček, Matej Huťka, Michal Samuhel, Peter Rovnianek, František Jankovič, Vincent Kováč, K. Holleš a V. Hudec.³¹ Po zlúčení zvolených a vymenovaných poslancov krajinského zastupiteľstva sa situácia upravila (napriek volebnému víťazstvu HSĽS) tak, že väčšinu dosiahli „vládni“ agrárci, čiže poslancov za agrárnu stranu bolo v krajinskom zastupiteľstve 16, za ľudovú stranu 15, za KSČ 5, ďalšie miesto získali sociálni demokrati (4 mandáty), po 3 dosiahli obe maďarské menšinové strany, po 2 mandáty obsadili Mičurovi lídaci, národní demokrati, národní socialisti a po 1 mandáte získali spojené židovské strany a slovenskí národnári.³²

Zostavením novej povolebnej vlády bol poverený agrárnik, ministerský predseda Jan Malypetr. Nie náhodou pozval opozičné strany na koalíčnú spoluprácu. Uvedomoval si – nielen on, ale celá vládna koalícia – vážnosť narastajúceho vonkajšieho, zahraničného nebezpečenstva. V Nemecku sa konkretizovali plány na pohltie sudetského územia a súčasne nemecká diplomacia starostlivo sledovala aj vývoj na Slovensku.³³ Maďarskí revizionisti verili, že uskutočnenie ich cieľa – čiže vzkriesenie predvojnového Uhorska – je otázkou blízkeho času. Zo severu sa o vnútroštátnu situáciu v ČSR mimoriadne zaujímal poľský minister zahraničných vecí Jozef Beck, ktorý sa pomocou poľských diplomatov akreditovaných na vyslanectvách a konzulátoch v Československu interoval najmä o činnosť opozičných politických prúdov, na Slovensku predovšetkým sledoval vývoj v HSĽS.³⁴ V polovici 30. rokov zriadil kvôli získavaniu a spracovávaniu údajov o situácii na Slovensku špeciálne oddelenie na ministerstve zahraničných vecí (*Widzial Wschodni*), ktoré pôsobilo pod vedením Tadeusza Kobylaňského a v ktorom

30 *Slovák*, 28. 5. 1935, roč. 17, č. 122.

31 *Slovák*, tamže.

32 ŠUCHOVÁ, Xénia. Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike. In *Slovensko v Československu*, c. d., s. 114.

33 V poľskom archíve sa nachádzajú výstrižky z nemeckej tlače, ktoré svedčia o tom, akú veľkú pozornosť venovali Nemci situácii na Slovensku. Napr. kompletne zachytili priebeh a výsledky parlamentných volieb. AAN, MSZ, k. 5 452.

34 BARTLOVÁ, Alena. Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1919 – 1938. In *Historický časopis*, 1972, roč. 20, č. 3, s. 363-384.

mal slovenské veci osobitne v rezorte Zygmunt Ficki.³⁵ Minister Beck sa pred svojimi spolupracovníkmi v roku 1936 netajil tým, že by mu vyhovoval zánik nepríjemného južného suseda, čiže ČSR, aby mohol dosiahnuť spoločné hranice s Maďarskom (tým, samozrejme, vzrástol v jeho ministerstve záujem o Slovensko, ktoré sa v jeho plánoch malo stať po zániku ČSR „państwom buforowym“ (v preklade: komediálnym, zdanlivým, iluzórnym), ktoré mohlo existovať pod patronátom Poľska.³⁶ V Prahe sa s informáciami o tomto zvýšenom záujme o problematiku Slovenska vedelo nielen na ministerstve zahraničných vecí, ale aj v generálnom štábe československej armády a v celej vládnej koalícii. Nie je preto nič prekvapujúce na tom, že za tejto situácie sa pozornosť viacerých koaličných politikov obrátila na Slovensko. Svedčí o tom rozhodnutie ministra Edvarda Beneša pre cestu po slovenských mestách i množstvo aktivít ďalších politikov.

Agrárnici napriek vnútrostraníckym rozporom boli jednotní v snahe prijať ľudovú stranu do vlády. Ľudákom ruku podával aj predstaviteľ jedného z agrárnických krídel Rudolf Beran, ako i predstaviteľ ďalšej skupiny v tejto strane – M. Hodža. Rokovania sa začali. Ministerskému predsedovi J. Malypetrovi predložil v mene HSES 31. 5. 1935 požiadavky zhrnuté do 32 bodov J. Tiso.³⁷ Patrili medzi ne známe problémy: zriadenie krajinskej školskej rady na Slovensku, aby sa na slovenskom území „uradovalo“ iba po slovensky, dobudovanie Univerzity Komenského, riešenie vleklého problému nevýhodných prepravných taríf, evidenciu a spravodlivé pridelovanie štátnych objednávok aj slovenským podnikom. Pribudli však aj nové požiadavky, ako napr. novelizácia zákona o organizácii politickej správy, ktorá predpokladala rozšírenie právomocí krajinského prezidenta a ďalších krajinských orgánov, percentuálne uplatnenie Slovákov v centrálnych štátnych inštitúciách (najmä ministerstvách a ekonomických „záujmových“ združeniach priemyselníkov, finančníkov a pod. – čo propagoval aj minister Hodža), vybudovanie poľnohospodárskych komôr, likvidácia cenových nerovností pri obilnom monopole, pre roľníkov dôležitá požiadavka úpravy (resp. oddialenia splatnosti) poľnohospodárskych a živnostníckych dlžôb, zrušenie ponitrianskych súdnych procesov a trestov a iné. Na riešení mnohých z týchto bodov mali záujem nielen predstavitelia ľudovej strany, ale boli nanajvyš aktuálne i pre slovenských národohospodárov, podnikateľov a ďalšie vrstvy slovenského obyvateľstva a dokonca sa zhodovali so želaním aj viacerých vládnych činiteľov. Nebola v nich zmienka o autonómii Slovenska, ktorá bola evidentne neprijateľnou požiadavkou pre vládne strany a ich popredných politikov. Tento ústupok voči koaličným stranám zrejme determinovali výsledky v parlamentných voľbách, ktoré očividne neboli pre HSES prínosom. Jeden poslanecký mandát navyše – v porovnaní s predchádzajúcimi voľbami – nielenže nespĺňal predvolebné očakávania predstaviteľov HSES, ale ani nemohol zvýšiť autoritu strany pri rokovaníach s politickými protihráčmi. Vedenie ľudovej strany zrejme predpokladalo, že ak nezarádi autonómiu medzi požiadavky predložené vláde, vládna koalícia bude skôr naklonená rokovať s ich reprezentan-

35 PIOTROWSKA-ORLOF, E. *Kwestia słowacka w polskiej polityce zagranicznej w latach 1938 – 1939*. Wydawnictwo uczelniane, wyższej szkoły pedagogicznej w Rzeszowie, bez roku wydania, s. 10.

36 Tamže, s. 12

37 Publikoval ich vo svojej práci SIDOR, Karol. *Slovenská politika na pôde pražského snemu*, c. d., s. 165-166.

tom a prikloní sa k realizácii ich požiadaviek. Napriek spomínanej ústretovosti sa rokovania o vstupe HSLS do vlády v letnom povolebnom období prerušili s tým, že možno sa o ich mieste vo vládnej koalícii bude hovoriť na jeseň. Vedenie HSLS reagovalo na tento krok tak, že na zasadaní svojho predsedníctva 7. 6. 1935 sa rozhodlo zintenzívniť spoluprácu s ďalšími opozičnými stranami.³⁸

Po parlamentných voľbách sa začali vyhrocovať vzťahy aj v spojení medzi ľudovou a národnou stranou, ktoré vytvorili roku 1932 vo Zvolene autonomistický blok. V rámci národnej strany sa od začiatku vytvárali dve krídla, pričom jedno z nich, tzv. bratislavské, na ktorého čele stál Ján Paulíny-Tóth, sa prikláňalo viacej k spojenectvu s agrárnikmi, najmä priamo s M. Hodžom, zatiaľ čo martinskí národnári, vedení Milošom Vančom, podporovali existenciu spojenectva s ľudákmi. Vančo dohodol v období predvolebnej kampane s Tisom – ako zástupcom HSLS – aj predvolebnú dohodu oboch strán. Najväčším propagátorom spojenectva oboch autonomistických strán bol z národnárskeho prúdu bez sporu samotný predseda strany M. Rázus.³⁹ Spojenctvo s ľudovou stranou chápal nie emotívne, ale pragmaticky ako momentálne výhodné nielen pre národnárov, ale aj na obhajobu pozícií a pracovných možností oboch najpočetnejších cirkví na Slovensku. Tento postoj zdôvodnil Rázus jednoznačne vo svojom prejave pri príležitosti osláv Hlinkových narodenín v septembri 1934 v Ružomberku, kde medziiným povedal: „*Čo nás národnárov a i protestantov stavia po bok Hlinkovi, to nie je len nejaký umelý odpor proti slovenským politikom, protestantom... To je jedine totožnosť národného a kresťanského ideálu... Ani triedna ani stavovská, ale katolícka politika pomohla i evanjelickému kňazstvu ku kongruie, chráni náboženskú výučbu i cirkevné školstvo... Preto musel prísť Zvolen.*“⁴⁰

Milan Hodža, ako vždy pri podobných príležitostiach, využil svoje ekonomické páky a pričínal sa o to, aby sa jedna časť národnárov na čele s M. Daxnerom odtrhla od autonomistického bloku už v príprave na voľby do krajinského zastupiteľstva a postavila si vlastnú kandidátku. Vedeniu národnej strany sľúbil finančnú podporu, na ktorú bola po voľbách krajne ekonomicky vyčerpaná národná strana priam existenčne odkázaná. Národnári uzavreli s Hodžom tajnú dohodu, podľa ktorej mali predbežne jeden rok dostávať mesačne podporu 30 000 korún na udržanie svojej tlače. Dohodli sa tiež, že za túto podporu prijmú naspäť do funkcie šéfredaktora *Národných novín* Samuhelčíka a do výkonného výboru strany M. Daxnera a súčasne prepustia z funkcie hlavného tajomníka

38 *Slovák*, 9. 6. 1935, roč. 17, č. 132.

39 Časť venovanú spojenectvu oboch autonomistických strán preberám zo svojej kandidátskej práce: BARTLOVÁ, Alena. *Účasť HSLS na politickom vývoji Slovenska v rokoch 1930 – 1938*. Bratislava 1967. Jej obhajoba prebiehala 25. 3. 1968 na pôde HÚ SAV. Dôležitým zdrojom informácií, s ktorými som si konfrontovala novšie výskumy, boli neskoršie práce Ivana Vlčku, ktorý v roku 1974 obhájil kandidátsku prácu na tému *Príspevok k dejinám Slovenskej národnej strany v rokoch 1932 – 1938* a postupne túto prácu publikoval v troch štúdiách pod názvami: *Pokus o založenie Slovenskej národnej rady v Slovenskej národnej strane roku 1933*, Zborník Ústavu marxizmu-leninizmu UK, 4/1973, *Dejiny robotníckeho hnutia*, s. 99–110, tiež *Prechod Slovenskej národnej strany k radikálnej autonomistickej politike v rokoch svetovej hospodárskej krízy*, tamže, 8/ 1978, s. 91 – 102, a *Slovenská národná strana v období volieb do parlamentu roku 1935*, Zborník Pedagogickej fakulty Trnava, Marxizmus-leninizmus, 2/1971, s. 11–32.

40 *Slovák*, 27. 9. 1934, roč. 16, č. 210.

strany F. Staša.⁴¹ O texte dohody vedel okrem Hodžu aj jeho stranický dôverník Ján Ursíny. Hodžova aktivita v prostredí národnárov napokon viedla k tomu, že výkonný výbor národnej strany sa na svojom zasadaní 7. 12. 1935 rozhodol, že poslanec Rázus a krajin- ský poslanec Vančo oficiálne prerušia kontakty s ľudovou stranou. Rázus v zmysle tohto uznesenia oznámil 10. 12. 1935 parlamentu, že prestáva byť členom poslaneckého klubu HSLS a bude nezávislým poslancom. V pozadí týchto krokov nebola, samozrejme, iba iniciatíva M. Hodžu a jeho finančná motivácia, ale predovšetkým všeobecné sklamanie národnárov s povolebným rozdelením poslaneckých mandátov v rámci autonomistické- ho bloku. Vedenie národnárov (a to rovnako skupina v Bratislave ako v Martine) sa veľ- mi jasne presvedčilo, že v tomto bloku môže ich strana hrať iba druhé husle a tón bude vždy udávať počtom masovejšia a finančne silnejšia HSLS. Následky tohto roztrpče- nia a sklamania, ktoré ťažko prežíval najmä dôverčivý M. Rázus, sa napokon preja- vili aj v tom, že redakcia *Slovenských národných novín* sa z Martina premiestnila do Bratislavy, kde ich noviny vychádzali ako Národné noviny. Začiatkom januára 1936 sa presťahoval z Martina do Bratislavy aj ústredný sekretariát národnárov. Tým sa zavŕšilo víťazstvo bratislavskej skupiny a polievku si na ňom prihrial aj Hodža, ktorý mal pre svojich kolegov v Prahe ďalší dôkaz o tom, že je na Slovensku mimoriadne dôležitou, ak nie najsuverennejšou osobnosťou.⁴² Napriek tomu, že spolupráca s národnármi a vznik autonomistického bloku mali v ľudovej strane približne rovnaký počet podporovateľov ako odporcov, je zrejmé, že čo len trochu politicky zorientované členstvo HSLS si muse- lo uvedomovať, že autonomistický blok s národnármi ľudovej strane pomáhal vytvárať ilúziu o ich renomé ako „jedinej celoslovenskej“ strany. Bolo zrejmé, že nálada prívŕzen- cov HSLS po voľbách v jednotlivých oblastiach Slovenska nesvedčila o priveľkom nad- šení a strana prechádzala pomaly, ale isto z predvolebnej aktivity do obdobia stagnácie.

Medzitým sa schyľovalo k inej vnútroštátnej dôležitej udalosti, na ktorej úspechu mal eminentný záujem tak minister zahraničných vecí E. Beneš, ako aj hierarchia katolíckej cirkvi v ČSR a pod jej vplyvom i katolícke politické prúdy na pôde Československa. Išlo o druhý katolícky zjazd na pôde ČSR.⁴³ Benešov záujem o priebeh zjazdu prame-

41 Literárny archív Matice slovenskej, Martin, f. Pozostalost' M. Rázusa, Korešpondencia, List F. Staša M. Rázusovi zo dňa 21. 12. 1935.

42 Viacej o dôvere, ktorú mal reálne Dr. M. Hodža najmä medzi slovenskou mladšou generáciou a to bez ohľadu na vierovyznanie a sociálne zaradenie, pozri: BARTLOVÁ, Alena. Dr. Milan Hodža a mladá agrárna generácia. In *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*, Studie Slovákčého muzea, Uherské Hradiště, roč. 5, 2000, s. 68-77.

43 Donedávna sa katolícky zjazd roku 1935 v Prahe považoval za prvý zjazd tohto druhu na pôde Československa. Tak ho označila aj dobová tlač a špeciálne pozjazdové brožúrky, ktoré sumarizovali úspechy zjazdu. Medzi nimi napr. RADVANSKÝ, K. *Památník na první celostát. zjezd katolíků Československé republiky v Praze 1935 a epilogy sjezdu v Kroměříži, v Velehradě, v Nitře a v Piešťanech*. Náchod 1935, Nákladem vlastním. Doc. PhDr. František X. Halas z Katedry cirkevných dejín a dejín kresťanského umenia Cyrilo-metodskej teologickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci však svo- jím výskumom a najmä analýzou doteraz neznámeho rukopisu kardinála Alfréda Baudrillarta dokázal, že prvý zjazd katolíkov v ČSR sa konal už roku 1920, jedným z rečníkov na tomto zjazde bol aj Andrej Hlinka. HALAS, F. X. *Pražský zjezd československých katolíků v roce 1920 a jeho francouzská podpora*. In zborník *Andros probalis* (zborník prací přátel a spolupracovníků historika prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narodeninám), editori Malíř J. a Marek P. Vydala Matica moravská v Brně a Univerzita Palackého v Olomouci 2005, s. 125-156.

nil v tom, že sa na Hrade (aj v ďalších politických kruhoch) reálne hovorilo o blízkom odstúpení prezidenta Tomáša Garrigua Masaryka, ktorý sa netajil želaním, aby na jeho miesto nastúpil jeho dávny, ešte predvojnový spolupracovník Beneš. Minister Beneš si veľmi želal, aby ho okrem tábora socialistických strán podporili pri prezidentskej voľbe aj katolícke strany. Právom sa obával, že nemá sympatie u mnohých vedúcich činiteľov najväčšej koalíciej agrárnej strany, ktorí mohli jeho zvolenie torpédovať. Rozhodol sa podporovať okázalé a už niekoľko rokov hierarchiou katolíckej cirkvi pripravované podujatie – zjazd katolíkov z celej ČSR v Prahe.⁴⁴

Pre predstaviteľov katolíckej cirkvi a vôbec duchovenstvo v ČSR zjazd mal byť (a aj bol) dôkazom, že napätie, ktoré nastalo v súvislosti s jubilejnými oslavami 100. výročia kresťanského chrámu v Nitre (oslavy prebiehali v auguste 1933 v Nitre) medzi Vatikánom a ČSR (a v rámci tohto napätia nuncius Pietro Ciriaci demonštratívne opustil ČSR) už pominulo. Zjazd mal symbolizovať, že opäť nastalo obdobie vzájomnej spolupráce a realizácie dohody známej pod názvom *Modus vivendi*, na ktorej záležalo obom stranám (ČSR aj Vatikánu).

Pripravovaný zjazd mal byť tiež súčasťou tzv. Katolíckej akcie, ktorú inicioval pápež Pius XI. Arcibiskupi a biskupi zoznámili s Katolíckou akciou veriacich v ČSR pastierskym listom už roku 1927.⁴⁵ List zdôraznil potrebu jednoty všetkých katolíckych veriacich na pôde štátu, čo bolo mimoriadne dôležité najmä v čase, keď rôzne antičeskoslovenské sily v zahraničí aj na pôde československého štátu mali záujem na tom, aby zneužili nespokojnosť občanov menšinových národností do prípravy protivládnych, resp. priamo protištátnych aktivít. Rovnakú pozornosť – ako som už spomínala – venovali zahraničné antičeskoslovenské politické sily aj opozičným ľudakom.

Do funkcie predsedu Stáleho prípravného výboru zjazdu bol na schôdzi delegátov – katolíkov všetkých národov a národností – zvolený 16. 3. 1933 v Olomouci olomoucký arcibiskup a súčasne predseda biskupských konferencií Leopold Prečan. Funkciu výkonného predsedu prevzal dôverník ministra Beneša, skutočný pápežský komorník Jan Jiří Rückl, podpredsedami boli vedúci jednotlivých národných skupín: Stanovský, dekan P. CH. Hoensig, kanonik K. Körper aj Mons. Chira za Podkarpatskú Rus. Jednatelom sa stal kanonik J. Foltýnský, pokladníkom J. Toman. Postupne sa vytvorilo dvanásť komisií, ktoré si vytýčili svoj osobitný program a rozdelili úlohy súvisiace so zjazdom.

Na ďalšom zasadaní Stáleho prípravného výboru zjazdu, ktoré sa konalo 9. 10. 1934 opäť v Olomouci, jeho účastníci zostavili pastiersky list, ktorým sa všetci veriaci katolíckej cirkvi v Československu mali zoznámiť s termínom zjazdu (27. – 30. 6. 1935). Listom ich hierarchia vyzvala, aby v čase konania zjazdu neplánovali žiadne iné podujatia. Rozhodli sa požiadať pápeža o požehnanie tejto akcie a zoznámiť československú vládu s termínom aj so stavom príprav zjazdu a požiadať ju tiež o pomoc pri príprave roz-

44 Česká historička Alena Gajanová nazvala tento zjazd „*velkou manifestacíou československo-vatikánskeho zblíženia*“ a pripomenula, že bol usporiadaný s toľkou pompou, že aj sám pápež sa o ňom vyslovil s veľkým uznaním GAJANOVÁ, A. O poměru Vatikánu k předmnichovské republice. In *Církev v našich dějinách*. Praha : Orbis, 1960, s. 165.

45 Literárny archív Spolku sv. Vojtecha v Trnave (LA SSV), fasc. 262, fol. 65.

siahleho celoštátneho podujatia.⁴⁶ Po tomto zasadaní publikovali aj denníky katolíckych strán výzvu pre katolícku verejnosť, aby venovala prípravám zjazdu pozornosť a zapojila sa do nich. V októbri 1934 arcibiskup Prečan osobne navštívil ministerského predsedu Malypetra a informoval ho o budúcom pripravovanom celoštátnom zjazde katolíckych veriacich. Už v októbri 1934 mal prípravný výbor zjazdu 220 členov, ktorí sa schádzali v 11 komisiách.⁴⁷ Výbor na Slovensku sa v tom čase ešte len utváral. Zostavovali ho z vyslaných delegátov jednotlivých diecéz, ktoré určili aktívnych duchovných i laikov bez ohľadu na vek či politickú príslušnosť.

Mimoriadny záujem o túto významnú akciu prejavil aj minister Beneš. Pozval si na audienciu arcibiskupa Prečana, aby priamo s ním ako s najzasvätejšou osobou prediskutoval, v akom stave sú prípravy zjazdu a čím by mohli pri jeho prípravách pomôcť štátne inštitúcie. Zrejme aj pod Benešovým vplyvom československá vláda zaradila na program svojho rokovania 23. 3. 1935 bod o katolíckom zjazde a rozhodla, že všetci štátni zamestnanci, ktorí prejavia záujem o účasť na zjazde, sa môžu na ňom zúčastniť a má im byť poskytnutá mimoriadna dovolenka.⁴⁸ Vatikán dal písomný súhlas s konaním pražského zjazdu v novembri 1934, po osobnej audiencii arcibiskupa Prečana u pápeža. V januári 1935 vycestoval do Vatikánu aj ďalší politický spolupracovník ministra Beneša a predseda Československej ľudovej strany Mons. J. Šrámek. Išlo mu nielen o oznámenie vatikánskej diplomacie s priebehom príprav zjazdu. Keďže už dlhodobo predtým úzko spolupracoval s československou vládou a ochotne plnil jej direktívy, nemal vždy najväčšie sympatie vo Vatikáne. Tentoraz bola jeho cesta do Vatikánu úspešná.⁴⁹

Tlač HSEŠ pravidelne informovala čitateľov o prípravách zjazdu. Denník *Slovák* v tejto súvislosti citoval historika Františka Hrušovského, ktorý sa snažil čitateľom vysvetliť význam a cieľ zjazdu. Tvrdil, že „katolíkom ide o ducha a uplatnenie zásad katolíckej akcie, smerujúcej k duchovnému obrodeniu štátu pomocou oživeného a prehĺbeného katolicizmu“.⁵⁰ Hlinka poukázal na to, že rovnaké podujatia mali na jeseň roku 1934 aj katolíci v Buenos Aires a zvládli túto akciu mimoriadne dobre. Vyzval slovenských katolíkov, aby vlastnou účasťou podporili katolícky zjazd v Prahe a tým prispeli k spoločnému cieľu všetkých katolíckych veriacich v ČSR pretvoriť republiku na kresťanský, najmä katolícky štát.⁵¹

Prípravám zjazdu venovalo pozornosť aj zahraničie, predovšetkým diplomacia a tlač v susednom Poľsku, ktoré patrilo medzi oporné piliere katolíckej cirkvi v stredoeurópskom priestore. Konzulát v Bratislave v hlásení adresovanom svojmu ministerstvu zahraničných vecí vysoko hodnotil prípravy zjazdu. Konzul komentoval aj bratislavské stret-

46 *Slovák*, 21. 10. 1934, roč. 16, č. 239.

47 *Slovák*, 17. 10. 1934, roč. 16, č. 235.

48 *Věstník Ministerstva zemědělství republiky Československé*, roč. 17, 1935, č. 4, s. 93.

49 Archív ministerstva zahraničných vecí, Praha, f. Kabinet ministra, č. 8 537. V rozhovore so Šrámkom pápež sľúbil, že vyšle legáta na zjazd, ktorý pôjde do Prahy v jeho mene. Kládol si však podmienku, že československá vláda musí tohto jeho zástupcu prijať s patričnou úctou a poctami ako pápežovho vyslanca. Nabádal tiež, že by sa mali urýchliť dohodnuté body, ktoré by viedli k realizácii *Modu vivendi*.

50 *Slovák*, 17. 2. 1935, roč. 17, č. 40.

51 *Slovák*, 23. 3. 1935, roč. 17, č. 69.

nutie pápežského komorníka J. J. Rückla so slovenskými vysokoškolákmi v marci 1935, na ktorom tento blízky človek ministra Beneša akademickej mládeži sľúbil, že na zjazde sa bude klásť dôraz jedine na náboženské, čiže duchovné princípy.⁵²

Československý vyslanec vo Vatikáne oznámil svojmu pražskému ministerstvu 26. 5. 1935, že pápež Pius XI. deleguje ako svojho zástupcu na zjazd parížskeho arcibiskupa kardinála Jeana Verdiera. Okrem tejto významnej cirkevnej osobnosti mal tiež prísť kardinál, Theodor Innitzer, viedenský arcibiskup. Zjazdu prisľúbil účasť aj poľský primas, kardinál A. Hlond a poľský vyslanec Grybowski.⁵³ Delegovanie kardinála francúzskeho pôvodu sa malo v ČSR chápať (a aj sa tak chápalo) ako gesto Vatikánu voči Československu.

Zjazd prebiehal podľa vopred stanoveného programu. Kardinál Verdier celebraval niektoré liturgické obrady. Dôležitou súčasťou zjazdu bola záverečná bohoslužba na Strahovskom štadióne, na ktorej sa zúčastnilo približne 300 000 veriacich. Dôležitosť tejto bohoslužby zvýraznilo i to – za danej situácie, v ktorej sa nachádzala ČSR –, že čítanie evanjelia sa konalo v šiestich jazykoch národov a národností obyvateľov republiky. Bohoslužba na Strahove mala pred zahraničím zdôrazniť jednotu obyvateľstva republiky.⁵⁴ Predseda HSLŠ Andrej Hlinka navštívil kardinála Verdiera v pražskom arcibiskupskom sídle 28. 6. 1935 a pozval tohto vzácneho hosťa na návštevu Slovenska po ukončení zjazdu. Kardinál ponuku prijal. Tak, ako to malo vopred naplánované, po ukončení ciest po českých a moravských mestách zavítal aj na Slovensko, kde navštívil Nítru, Piešťany a Bratislavu. Na nádraží v Bratislave ho 6. 7. 1935 slávnostne privítala slovenská politická a cirkevná reprezentácia. V jej mene plynule po francúzsky prehovoril radca slovenskej administratívy Štefan Janšák. Kardinál sa zoznámil s predstaviteľmi ľudovej strany, ktorých mu predstavil A. Hlinka.

Katolícky zjazd splnil očakávanie, ktoré doňho vkladala československá vláda. Pri niesol utuženie vzťahov medzi ČSR a Vatikánom, čo sa prejavilo najmä tým, že o niekoľko mesiacov sa opäť obsadilo miesto vatikánskeho vyslanectva, do funkcie nuncia nastúpil Mons. Xaver Ritter. Zjazd prekonal národnostné rozdiely medzi veriacimi, zjednotil aspoň načas rôzne prúdy a politické strany, v ktorých sa organizovali katolíci na pôde ČSR.

Zaujímavé, že tlač HSLŠ ani jej predstavitelia na verejných zhromaždeniach nevenovali v polovici roka 1935, čiže v období parlamentných volieb a priprav či priebehu katolíckeho zjazdu, dáku mimoriadnu pozornosť takej významnej zahraničnopolitickej udalosti, akou bolo uzavretie zmluvy ČSR so Sovietskym zväzom. Pritom československý vyslanec vo Vatikáne v správe pre pražské ministerstvo zahraničných vecí jednoznačne zdôraznil, že Vatikán sa ostro stavia proti prenikaniu Sovietskeho zväzu do Európy a navyše sa postavil na stranu Abesínska v taliansko-abesínskom spore.⁵⁵ Ľudová strana síce

52 AAN, f. MSZ, Praha, č. 89, správa zo dňa 15. 3. 1935.

53 AMZV, Praha, f. Politické správy, správa veľvyslanectva vo Vatikáne zo dňa 22. 7. 1935, tiež RADVA-NOVSKÝ, K., c. d., s. 11 a nasl.

54 KOUŘIL, M. Katolíctví kněží v politice Československa v meziválečném období. In *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918 – 1938*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2001, s. 40.

55 AMZV, Politické správy, Vatikán, 1935, správa č. 18.

prejavila na pôde parlamentu svoj nesúhlas s uvedenou zmluvou, ale skutočný boj proti tomuto diplomatickému aktu rozvírila až neskôr, na jeseň v roku 1935. Poslanec Karol Sidor v parlamentnom prejave 6. novembra sklamane i prekvapene hodnotil, že „*vzápätí uzavretia tejto zmluvy došlo k toľkému prejaveniu sympatií so Sovietskym zväzom a jeho zriadením, že to nás kresťanský orientovaných nacionalistov musí naplniť obavami o budúcnosť nášho štátu*“.⁵⁶ Proti tomuto spojenectvu sa na pôde parlamentu výrazne ohradil aj J. Tiso v prejavoch 29. 4. 1936 a 1. 12. 1937. Text dohody však uverejnila HSLS bez komentára. Je možné, že vedenie bolo natoľko sústredené na predvolebné aktivity, že nestihlo reagovať na túto udalosť práve v predvolebnej kampani. Napokon E. Beneš takmer v rovnakom čase podporoval celoštátny katolícky zjazd i uzatvorenie spomínanej zmluvy a dá sa predpokladať, že aj toto spôsobilo isté zabrzdenie ľudovej strany, aby v plnej sile hneď brojila proti zmluve, ktorú propagovalo Benešom vedené ministerstvo zahraničných vecí.

* * *

Letnú uhorkovú sezónu v roku 1935 vystriedala búrlivá politická jeseň. Na možnosť prepuknutia vládnej politickej krízy upozorňoval už dva roky predtým v parlamente poslanec národných socialistov J. Stránský, ktorý vyzýval k reorganizácii politického systému, existujúci systém považoval za nefunkčný a svoj názor obhajoval tvrdením, že za ministrami síce v pozadí stáli politické strany, ale za vládou ako celkom nik.⁵⁷ Navrhoval väčšiu kontrolu snemu, jednotlivých poslancov, boj proti korupcii aj väčšiu moc zveriť prezidentovi najmä pri zostavovaní vlády a vymenúvaní ministrov.

Odchodom ministra financií K. Trapla na dovolenku v júli 1935 sa vynorili vládne problémy, ktoré iniciovala najväčšia z vládnych strán – agrárna. Navrhovala, aby miesto ministra financií počas Traplovej neprítomnosti obsadil a tým o štátnych financiách aspoň dočasne rozhodoval ministerský predseda J. Malypetr.⁵⁸ Súčasne sa však v ďalších politických kruhoch hovorilo o tom, že agrárna strana už priveľmi nedôveruje J. Malypetrovi a bola by prístupná navrhnuť na tento post iného svojho kandidáta.⁵⁹ Do úvahy prichádzal aj minister poľnohospodárstva M. Hodža, o ktorom sa predpokladalo, že by svojou autoritou a vplyvom medzi slovenskými politikmi mohol pomôcť upokojiť situáciu na Slovensku, najmä „spacifikovať HSLS“.

Predbúrková situácia sa naplno rozprúdila po úmrtí ministra národnej obrany a predsedu poslaneckej snemovne B. Bradáča v októbri 1935. Agrárna strana navrhovala, aby uvoľnené miesto v poslaneckej snemovni zaujal J. Malypetr. Išlo teraz o to, či by minis-

56 SIDOR, K. *Slovenská politika...*, c. d., II. zväzok, s. 221.

57 SIDOR, K. *Slovenská politika...* c. d., II. zväzok, s. 151-152

58 *Slovák*, 5. 7. 1935, roč. 17, č. 151.

59 Podľa predstavitel'a sociálnodemokratickej strany ministra I. Dére'a sa snažili o odstúpenie J. Malypetra najmä radikáli v agrárnej strane, ktorí to zdôvodňovali tým, že Malypetr „v každom svém projevu dával najevo přesvědčení o nutnosti silní státní a vládní politiky československé, ale ve své politické praxi byl handicapován Hodžovou kompromisní politikou a Hodžovými ambicemi stát se jeho nástupcem v premiérství“. DÉRER, I. *Slovenský vývoj a ľudácká zrada*. Praha : Vydavatel'stvo Kvasnička a Hampl v Praze, 1946, s. 171.

terským predsedom mal byť minister vnútra Jan Černý, alebo M. Hodža. Zdá sa, že na presadení Hodžu do tejto vysokej štátnej funkcie mal záujem aj Hrad, alebo presnejšie prezident Masaryk, ktorý pred niekoľkými rokmi „omilostil“ Hodžu a otvoril mu návrat do vysokej politiky pod podmienkou, že bude pri predpokladanej voľbe Masarykovho nástupcu na post prezidenta podporovať prezidentom vybraného jeho najbližšieho dávného spolupracovníka Beneša.⁶⁰ Dňa 31. 10. 1935 v Lánoch prezident oznámil Hodžovi, že nemá námietok proti tomu, aby sa stal premiérom československej vlády.⁶¹ Súčasne dodal, že Hodžovou prvoradou úlohou bude zaistiť zvolenie nového prezidenta, pričom jeho želaním je, aby sa ním stal E. Beneš. Hodža prezidentovi sľúbil splnenie tohto želania a 5. 11. 1935 sa stal novým premiérom československej vlády. Samozrejme, táto správa vyvolala na Slovensku najväčšiu pozornosť. Hodža bol prvým Slovákom v takej dôležitej celoštátnej funkcii. Vo svojom vládnom programe prisľúbil okrem iného aj rozšírenie právomocí slovenských samosprávnych administratívnych inštitúcií, najmä Krajinského úradu, vybudovanie školskej a poľnohospodárskej rady pre Slovensko a zaoberal sa aj ďalšími aktuálnymi ekonomickými problémami Slovenska. Hodžovo zvolenie do vysokej štátnej funkcie ocenili takmer všetky politické strany a osobnosti na Slovensku.⁶²

Deň po vymenovaní Hodžu do premiérskej funkcie bol Jan Malypetr zvolený za predsedu poslaneckej snemovne. Dňa 19. 11. 1935 sa predsedom agrárnej strany stal Hodžov protihráč, radikálnejší a podstatne pravicovejší politik Rudolf Beran.

Všetky strany urýchlene zvolávali svoje vedenia, ktoré zaujímali stanovisko k aktuálnym politickým zmenám. Parlamentý klub HSLS sa zišiel zakrátko po Hodžovom zvolení do premiérskej funkcie.⁶³ Zhodnotil vnútroštátnu i medzinárodnú situáciu. Bolo zrejme, že napriek výmene niekoľkých osôb vo vláde politická kríza vo vrcholných orgánoch štátu pretrvávala. Jej prameňom bolo napätie medzi táborom socialistických strán a pravicovými politickými stranami na čele s agrárnikmi. Hodža – nevidiac iné riešenie – navrhol 11. 12. 1935 prezidentovi demisiu celej vlády. Prezident demisiu neprijal. Na obzore politického života v krajine sa črtali ďalšie závažné udalosti. Boli prirodzeným zavŕšením, akosi záverečnou bodkou, vývoja v roku 1935, preto ich treba spomenúť. Súviseli so stupňujúcimi sa zdravotnými problémami prezidenta, ktorý pre vysoký vek a ochorenie nevládal vykonávať svoju funkciu.

60 Osobná sekretárka prezidenta Masaryka Anna Gašparíková-Horáková si už vo februári 1934 urobila vo svojich (neskôr publikovaných) spomienkach poznámku, že prezident „o Hodžovi doložil, že vidieť na ňom zmenu k lepšiemu, skúsenosť z politickej práce v republike, je pokojnejší, viac pri veci. On nie je skalný agrárnik...a tí jeho účasť vo vláde cítia skôr ako reprezentáciu Slovenska...pri slovách prezidentových som si uvedomila Hodžovu rozdielnosť od tých, s ktorými ide: v tom Slovákom Hodža je v ľudskej podstate osobne oddaný prezidentovi“. GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, Anna. *U Masarykovcov (spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka)*. Bratislava : Academic electronic press, Ústav T. G. Masaryka a Historický ústav SAV, 1995, s. 218. Dôvody, ktoré viedli Masaryka k podpore Hodžovho návratu do vysokej politiky, objasnil KVAČEK, R. Milan Hodža jako premiér. In *Milan Hodža štátnik a politik*. Zost. Pekník M., Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2002, s. 235-244.

61 KLIMEK, A. *Boj o hrad, II. zväzok*. Praha : Panevropa Praha, s. r. o., 1998, s. 423.

62 Dôvody tohto očakávania politických strán zvýraznil vo svojej štúdii ZUBERC, V. Milan Hodža. In *Muži deklarácie*. Martin : Osveta, 1991, s. 166-189.

63 *Slovák*, 7. 11. 1935, roč. 17, č. 251.

Dňa 1. 12. 1935 navštívil predsedu HSLŠ na jeho ružomerskej fare splnomocnenec a poradca ministra Beneša J. J. Rückl a oznámil mu, že prezident je vážne chorý a hodlá zložiť svoj úrad.⁶⁴ Pápežský komorník Rückl upozornil Hlinku, že neprichádza iba z poverenia ministra Beneša, ale iniciátorom jeho posolstva je predovšetkým nunciatura v Prahe. Táto informácia na Hlinku zapôsobila, vyjadril sa v tom zmysle, že predpokladá, že sa prezident vzdáva svojej funkcie na nátlak svojej rodiny a ministra Beneša. Rückl nezabudol Hlinkovi pripomenúť významnú úlohu ministra Beneša pri organizovaní nedávneho katolíckeho zjazdu, pretože bez jeho výraznej pomoci by sa zjazd nemohol uskutočniť. Hlinka svojmu návštevníkovi sľúbil, že v krátkom čase navštívi Beneša, predtým však sa musí poradiť o tejto mimoriadnej situácii s parlamentným klubom svojej strany. Hovoril tiež o tom, že bude robiť všetko, čo je v jeho silách, aby Benešovu kandidatúru jeho poslanci podporili. Skutočne, zakrátko sa pobral do Prahy. Navštívil však najskôr predsedu agrárnej strany R. Berana, s ktorým mal pravidelné kontakty on aj poslanec K. Sidor. Beran presviedčal Hlinku o tom, že Beneš nie je vhodným kandidátom na prezidentskú funkciu, lebo je to vyslovene ľavicový, internacionalisticky orientovaný socialista, ktorý nebude mať pochopenie pre veľa národné a najmä katolíckeho. Hlinka bol v rozpakoch. Uvedomoval si, že sľúbil návštevu u Beneša, ale nebol už natoľko pripravený podporiť ho ako pred stretnutím s Beranom.

Úlohu Benešovho agitátora opäť prevzal do rúk J. J. Rückl, ktorý vyhľadal Hlinku v poslaneckom klube HSLŠ a autom ho ihneď zobral k Benešovi.⁶⁵ V rozhovore Hlinka položil Benešovi niekoľko priamych otázok, ktoré mali jednoznačne osvetliť ministrov postoj k otázkam, ktoré Hlinku najviac zaujímali, najmä aký postoj má ku katolíckej cirkvi a jej pôsobnosti v ČSR a úprave kompetencií správnych inštitúcií.⁶⁶ Beneš ho uistil, že chce byť nadstraníckym prezidentom, má mimoriadny záujem o spoluprácu katolíckych strán v katolíckom bloku a chce podporovať decentralizáciu správy.⁶⁷ Rückl sa počas Hlinkovej návštevy u Beneša dozvedel od Sidora, že Hlinka bol na porade aj u Karla Kramára. Pochopil, že úspech jeho akcie – pokiaľ ide o získanie Hlinku – môže najviac ohroziť postoj K. Sidora, pretože práve to je človek, ktorému Hlinka absolútne

64 Archív kancelárie prezidenta republiky, Praha, č. 576/22, T 1001/35. Dni, v ktorých sa prezident T. G. Masaryk vzdal svojho úradu a do prezidentskej funkcie bol zvolený E. Beneš, zmapoval v štúdiu aj R. Arpáš, najmä na základe literatúry, ktorú v texte hojne citoval, a dokumentu z archívu T. G. Masaryka, f. Ba, Volba prezidenta 1935. ARPÁŠ, Róbert. Úloha HSLŠ v prezidentských voľbách v roku 1935. In *Studia historica Nitriensia*, 2002, roč. 10, s. 11-27.

65 Hlinka listom odoslaným 14. 12. 1935 z Ružomberka poďakoval Rücklovi za preukázanú starostlivosť a informácie, ktoré dostával od neho z prvej ruky, a napísal mu: „*Ďakujem za Vašu veľkodušnosť. Auto nám mnoho pomohlo... Ja si pána dr. Beneša vysoko cením. O ňom sa nejedná, ale o socialistický blok, s ktorým Slovenská ľudová strana kooperovať nemôže...Ponevác si dr. Beneš praje ešte svoj program vyložiť, milerád prídem deň pred prezidentskou voľbou...Je Advent, som veľmi zaujatý, ponevác Andrej Hlinka je nie Msgr. Ján Šrámek.*“ Archív kancelárie prezidenta republiky, Praha, T 1 802/35.

66 Dokument o rozhovore A. Hlinku s E. Benešom publikoval v plnom znení V. Bystrický, ktorý však tiež v poznámke poukázal na to, že dátum uvedený na dokumente nie je správny. BYSTRICKÝ, Valerián. Dokumenty o postoji Eduarda Beneša k československým vzťahom koncom tridsiatych a začiatkom štyridsiatych rokov. In *Historický časopis*, 1995, roč. 43, č. 2, s. 318.

67 KLIMEK, A. c. d., s. 442.

dôveruje. Pritom boli známe kontakty Sídora s Beranom, ktorý bol zásadným odporcom ministra Beneša.⁶⁸

Rückl sa rozhodol informovať o priebehu udalostí a výsledkoch spomínaných stretnutí nunciatúru a požiadal ju o ďalšiu pomoc. Nuncius X. Ritter si pozval na rokovanie o tomto vážnom probléme troch slovenských biskupov, aby ich zasvätil do problému a s ich pomocou riešil ďalej túto páľčivú otázku. Na jeho pozvanie prišli ihneď do Prahy biskupi Marián Blaha a J. Jantausch. Biskup Michal Bubnič vyslal na miesto seba svojho osobného tajomníka. Nuncius im vyslovil svoje želanie, aby sa snažili ovplyvniť katolíkov na Slovensku (samozrejme, že mu šlo najmä o poslancov-katolíkov, ktorí neboli organizovaní iba v HSLS, ale aj v iných politických stranách a mali sa v blízkej budúcnosti podieľať na voľbách prezidenta ČSR) v prospech zvolenia E. Beneša za prezidenta. Zaujímavé je, že všetci traja biskupi predpokladali, že nuncius nebude podporovať Benešovu kandidatúru. Nuncius osobne požiadal biskupa Blahu, aby navštívil Hlinku a s ním celú záležitosť vybavil podľa prania nunciatúry, pričom sa netajil tým, že plní direktívy priamo najvyššej vatikánskej diplomacie.

Z archívneho materiálu, ktorý dostávalo varšavské ministerstvo zahraničných vecí, informované svojim konzulátom v Bratislave (získaval správy veľmi dôverne priamo z centra ľudovej strany), vyplýva, že Andrej Hlinka dostával v čase pred prezidentskými voľbami nielen časté a významné návštevy, ale bol priam atakovaný korešpondenciou nunciatúry a slovenských biskupov.⁶⁹ V týchto listoch sa dokonca mali vyskytnúť i vyhrážky typu: keď nebude voliť Beneša, dajú ho do kláštora. Motívom týchto jednoznačných výziev mala byť – podľa konzulátu – predstava o tom, že jedine Beneš je zárukou realizácie *Modu vivendi*.⁷⁰ Okrem už spomínaných biskupov, ktorý navštívili nunciatúru, sa do agitácie v prospech Beneša zapojil aj Hlinkovi blízky človek už z predvojnových čias, spišský biskup Ján Vojtaššák.⁷¹

Vedenie agrárnej strany a najmä jej radikálna časť mali inú predstavu o budúcom prezidentovi. Dňa 25. 11. 1935 navštívili M. Hodžu a pokúšali sa zistiť, či by on nejavil záujem o prezidentský úrad.⁷² Upozorňovali ho na to, že ako Slováč by zrejme mal na Slovensku, a to nielen medzi slovenskými agrárnikmi, šancu získať podporu a mohol by počítať aj s pomocou ľudovej strany. Hodža si informáciu o tejto ponuke nenechal iba pre seba, hovoril o nej s Benešom. Nezabudol pritom zdôrazniť, že tento návrh odmietol. Na zasadnutí predstaviteľov vládnych koalíčných strán 28. 11. 1935 sa zástupcovia oboch socialistických strán a ľudovej strany jednoznačne vyjadrili za voľbu E. Beneša.⁷³ Predstaviteľ živnostenskej strany Jozef V. Najman, minister priemyslu, obchodu a živností,

68 Slovenský národný archív, Bratislava, f. Národný súd, k. 38, proces proti Dr. J. Tisovi.

69 AAN, Varšava, f. MZV, W.W., fasc. 5 452, informácia z 3. 1. 1936.

70 Beneša vysoko hodnotili aj niektorí významní predstavitelia katolíckych politických prúdov, napr. z ľudovej strany Mons. F. Světlík, ktorý ho pokladal za záruku demokracie a stability v ČSR. MARK, P. - TRAPL, M. *Mons. František Světlík : Nástin života a díla katolíckého politika a novináře*. Rosice u Brna : Gloria, 2001, s. 75.

71 Tamže.

72 KLIMEK, A. *Boj o hrad*, c. d., s. 430.

73 Tamže, s. 432.

ktorého podporovali agrármici, však prekvapivo navrhol, aby radšej zostal Masaryk prezidentom do svojej smrti. Ministri sa nevedeli dohodnúť, a preto nechali vec otvorenú.

Napriek tomu, že tlač HSEŠ zatiaľ nepublikovala jasné stanovisko k voľbe prezidenta, Sidor v denníku *Slovák* aspoň poukázal na to, že významný český agrárny politik Antonín Švehla nikdy nepropagoval Benešovu kandidatúru na prezidentský stolec, naopak, pri každej príležitosti sa staval proti nej.⁷⁴ Švehlov postoj mal zrejme ovplyvniť aj poslancov za ľudovú stranu.

Na zasadaní predsedníctva agrárnej strany 6. 12. 1935 presadili predstavitelia pravicového Beranovho krídla, že podporia univerzitného profesora Bohumila Němca ako protikandidáta Benešovi pri voľbách na funkciu prezidenta republiky. Už predtým neúspešne rokovali o kandidatúre s historikom Josefom Pekařom aj s finančným magnátom Jaroslavom Preissom. Obaja na ich ponuku reagovali negatívne.⁷⁵ V tlači i na verejných zhromaždeniach agrármici zdôrazňovali, že prof. Němec je nezávislý, v politike neangažovaný, a preto bude nadstranícky kandidát.

Dôležitú úlohu pri rokovaniach o obsadení postu prezidenta republiky zohral jeden z čelných politikov HSEŠ – Jozef Tiso. Nekonal s vedomím strany, podujal sa rokovať s J. J. Rücklom, Benešom aj jeho protikandidátom profesorom Němcem na vlastnú päsť.⁷⁶ U oboch kandidátov na prezidentskú funkciu sondoval odpoveď na dve otázky: či sú naklonení autonómii Slovenska a či môžu (alebo sú vôbec ochotní) v prezidentskej funkcii pomôcť vymôcť amnestiu pre uväzneného Vojtecha Tuku.⁷⁷ Profesor Němec, zdá sa, neodpovedal na Tisove veľmi konkrétne otázky priaznivo. Tiso sa rozhodol podporiť Beneša. Archívne materiály z bratislavského národného archívu nasvedčujú tomu, že Beneš dal cestou Rückla Tisovi kladnú odpoveď, iba zatiaľ nekonkretizoval presný termín Tukovho amnestovania.⁷⁸

74 *Slovák*, 15. 12. 1935, roč. 17, č. 284.

75 KLIMEK, A. c. d., s. 444.

76 AAN, Varšava, f. MSZ, W. W., fasc. 5 452, informácia z 3. 1. 1936, tiež Slovenský národný archív, f. Národný súd, 57, Rozhlasové vysielanie, výpoveď M. Sokola.

77 Tiso napokon informoval o výsledkoch svojich rokovaní s rôznymi politikmi, najmä priamo s E. Benešom, 17. 12. 1935 účastníkov zasadania vedenia HSEŠ. Príloha dokumentov ku knihe SIVÁK, J. *Z mojich pamätí*. Do tlače pripravil V. Bystrický. Vrútky : NADAS, 2003, s. 314.

78 Rozhovor Tisa s Benešom o Tukovej amnestii spomína medziiným VNUK, F. *Mat' svoj štát znamená život : Politická biografía Alexandra Macha*. Bratislava : Vydavateľstvá Odkaz a Ozveny, 1991, s. 130. O probléme Tukovej amnestie a úlohe Beneša pri jej dosiahnutí sa dozvedáme tiež z korešpondencie medzi J. J. Rücklom a K. Sidorom. V jednom z listov adresovaných Sidorovi Rückl písal, že prezident Beneš už rokoval vo veci Tukovej amnestie s ministerským predsedom Hodžom aj ministrom spravodlivosti Dérerom. Problém nebol ľahko riešiteľný. Beneš poznamenal, že sa vždy musí vyskytnúť vhodná príležitosť a chce to veľa trpezlivosti. Všetko sa to musí odohrávať v tichosti, bez akýchkoľvek verejných prejavov, ktoré by veci mohli jedine poškodiť. Hlavnou prekážkou bol minister spravodlivosti, ktorý si vyslovene neprial, aby sa prezradilo, že na prezidenta sa robil akýkoľvek nátlak. Rückl tlmočil Sidorovi Benešovu požiadavku, že mu Hlinka musí v tejto veci napísať list, v ktorom ho mal požiadať o Tukovu amnestiu a oznámiť mu, že sa za Tuku zaručuje, že nebude po prepustení z väzenia vyvíjať žiadnu politickú činnosť. Rückl, ktorý dobojovával v nemocnici posledný boj s leukémiou, v ďalšom liste Sidorovi napísal, že je vrcholne neseriózne, že Sidor verejnosti prezradil spôsob, ako Tuka získal amnestiu. Slovenský národný archív, f. Karol Sidor, k. 2, list zo 16. 2. 1937 a z 3. 12. 1937.

Jozef Tiso sa stal jedným z popredných agitátorov za zvolenie Beneša na funkciu prezidenta. Andrej Hlinka, ktorý sa napokon o každej, aj najspornejšej otázke, v konečnej fáze vždy rozhodol sám, urobil tentoraz výnimku. Na tajnom zasadaní parlamentného klubu HSĽS dal svojim poslancom hlasovať o tom, či sa rozhodnú pre Beneša, alebo pre Němca. Proti Benešovej kandidatúre otvorene vystupoval z poslancov jedine Sidor. Beneš v hlasovaní získal podporu 15 poslancov, 4 hlasy boli za prof. Němca a ďalšie lístky zostali čisté, čiže neplatné.⁷⁹

Tým bolo rozhodnuté, že poslanci ľudovej strany podporia kandidatúru E. Beneša na post prezidenta ČSR. Hlinka, ktorý vykonal v predvečer voľby sľúbenú návštevu u Beneša, zistil, že Beneš bol informáciou o rozhodnutí poslancov HSĽS a samotného Hlinku nezvyčajne dojatý a rozrušený.⁸⁰ Až ráno v deň volieb sa poslanci za HSĽS definitívne rozhodli pre kandidatúru Beneša. Prof. Němec v noci zo 17. na 18. 12. 1935 odvolal svoju kandidatúru, čím umožnil ministrovi Benešovi, aby bol jediným kandidátom na post prezidenta. Dňa 18. 12. 1935 bol Edvard Beneš 340 hlasmi zo 440 možných hlasov slávnostne zvolený za druhého prezidenta Československa. Tlač ľudovej strany rozhodnutie svojich poslancov komentovala tak, že „mali pred očami jedine záujmy cirkvi, štátu a Slovenska“.⁸¹

Zrejme je, že rozhodnutie o zvolení prezidenta Beneša od začiatku podporoval celý socialistický tábor a stabilnou oporou jeho kandidatúry bola aj ľudová strana. Názory historikov sa rôznia pri hodnotení dôležitosti konečného stanoviska HSĽS a poslancov agrárnej strany. Časť historikov tvrdí, že zvolenie Beneša sa stalo skutočne záležitosťou rozhodujúceho postoja slovenských politikov, a to rovnako poslancov HSĽS ako slovenských agrárikov, iniciovaných Hodžom, aj komunistov a pokladá tento krok slovenských politikov za rozumné rozhodnutie.⁸² Iní autori sú toho názoru, že voľba Beneša poslancami HSĽS bol druhý najväčší omyl v politike HSĽS (po vstupe do vlády v rokoch 1927 – 1929) a napokon aj tak vraj postoj agrárnej strany bol rozhodujúci v konečnej fáze voľby.⁸³ Poslanci, ktorí odovzdali hlas E. Benešovi, mali konkrétnu, možno v niektorých prípadoch aj naivnú predstavu o tom, čo ich rozhodnutie prinesie pre ich stranu, resp. pre Slovensko v budúcnosti.

* * *

Pred HSĽS sa po Novom roku 1936 otvárala ďalšia etapa jej vývoja. Bola poznaná jednak mimoriadnym záujmom o účasť ľudovej strany na spolupráci vo vláde, ale nemalú úlohu v nej zohral aj neustále sa zhoršujúci zdravotný stav jej predsedu Andreja

79 AAN, Varšava, f. MSZ, W.W., fasc. 5 452, správa z 3. 1. 1936.

80 Po návrate na Slovensko Hlinka prezradil, že Beneš ho v rozrušení objal a pobožkal. Tiež priznal, že bol informovaný o tom, že prof. Nemeček na začiatku republiky hlasoval za prijatie zákona o odluke cirkvi a štátu a sám Hlinkovi priznal, že preňho ako pre vedca Boh neexistuje. *Slovák*, 20. 12. 1935, roč. 17, č. 152.

81 *Slovák*, 19. 12. 1935, roč. 17, č. 287.

82 K tomuto názoru sa prikláňa napr. KVAČEK, Robert. *Milan Hodža jako premiér*, c. d., s. 237, ako aj autorka tejto štúdie.

83 Tohto názoru je napr. VNUK, František. *Mať svoj štát znamená život*, c. d., s. 130 a nasl.

Hlinku, ktorý sa už dávnejšie podrobil vážnej a ťažkej operácii v trnavskej nemocnici. Bolo zrejmé, že ružomerský farár si sám začal uvedomovať, že nevládze podávať také výkony ako predtým, a opraty riadenia v ľudovej strane pomaly, ale iste preberali mladší adepti na politické funkcie. Predseda strany už v roku 1936 spísal testament a za dedičov svojho nemalého majetku (odhadoval sa na 2 milióny korún) určil svojich dávnych, tzv. ružomerských spolupracovníkov, ktorým najviac dôveroval. V strane sa však hlásili o prvenstvo aj ďalší ambiciózni favoriti, ktorí sa nemienili uspokojiť s postavením vedľajších osobností. Pochopiteľne, všetky tieto okolnosti sa podpísali aj na vývoji ľudovej strany a na osudoch jej členov a prívržencov.

ROZHLADY

OBNOVA CIRKEVNÉHO ŽIVOTA EVANJELIKOV A. V. V UHORSKU PO ROKU 1681 PROBLÉMY A FORMY ICH RIEŠENIA

EVA KOWALSKÁ

KOWALSKÁ, Eva. The renewal of the Church life of the Evangelicals of the Augsburg Confession in Hungary after 1681. Problems and ways of solving them. Historický časopis, 2006, 54, 4, pp. 653-664, Bratislava.

The study analyses the problems of the functioning of the Lutheran Church in Hungary in one of the most complicated periods of its history: after the introduction of limited toleration of non-Catholic religions, intensive re-Catholicization, attempts to reunite the Christian churches under Catholic leadership, and disturbance of organizational structures. In the period 1681-1707, the church communities had to seek foreign authorities, in the form of German universities, able to decide on complicated internal problems connected with relatively frequent internal conflicts. Study of an example from Modra and Bratislava shows what mechanisms were chosen in a given situation to solve problems between church *synods and their clergy. The argumentation is based on the use of new, previously uninterpreted archive materials.

Lutherans, Hungary, end of 17th century, Modra, Bratislava, archive documents, German universities.

Vystupňovaný rekatolizačný tlak, sprevádzaný tvrdými represiami, ktorý sužoval protestantské cirkvi v Uhorsku počas 70. rokov 17. storočia, mal rozsiahle dôsledky pre ich celý ďalší vývoj.¹ Zásadne sa zmenilo ich postavenie ako inštitúcií – súčastí spoločenského organizmu – a rovnako zásadne sa zmenili aj podmienky na ich vnútorný vývoj. Vykonštruované súdne procesy, vedené *de facto* na základe uplatnenia princípu kolektív-

1 Charakteristiku „smutného obdobia“ (*Trauerdekade*) vystihuje zhrnutie BUCSAY, Mihály. *Der Protestantismus in Ungarn 1521 – 1978. 1. Teil : Im Zeitalter der Reformation, Gegenreformation und katholischer Reform*. Wien; Köln; Graz 1977, s. 178-189.

nej viny v rokoch 1672 – 1674 v Trnave, Bratislave² aj inde³ postupne znemožnili legálne fungovanie cirkevných zborov a cirkevno-správnych jednotiek. Tie boli totiž zbavené svojich duchovných reprezentantov, ktorí boli paušálne obvinení z podielu na príprave sprisahania proti cisárovi Leopoldovi I. (tzv. Wesselényiho sprisahanie). Navyše svetskí patróni ohrození represiami po odhalení sprisahania nemali v podmienkach vyhlásenia mimoriadnej správy v Uhorsku (gubernia) dostatok možností a zrejme ani chuti a odvahy pomôcť sformovať náhradné štruktúry a mechanizmy fungovania. Duchovní a učители oboch evanjelických vierovyznaní tak boli pod hrozbou hrdelného trestu nútení vzdať sa svojich postov a odísť či už do vnútorného, alebo do zahraničného exilu. Malá časť z nich, ktorá odmietla akceptovať jednu z ponúkaných možností a trvala na svojej nevine, potom dokonca musela znášať údel galejníkov na španielskych vojnových lodiach (galérach).⁴

Až do polovice 80. rokov pritom prebiehala viac alebo menej intenzívna rebélia kurucov, ktorá bola reakciou na pokusy vládnej moci uplatniť absolutistické metódy vládnutia aj v Uhorsku. Je pochopiteľné, že sa rozpadli organizačné štruktúry luterskej cirkvi, keď panovník akceptoval verejné pôsobenie luteránskych duchovných len v Šoprone, aj to až pod nátlakom zahraničných mocností: mesto totiž bolo určené za miesto na výkon náboženstva pre ich vyslancov a ďalších predstaviteľov. Právo na výkon náboženstva si obhájili ešte aj pohraničné pevnosti⁵ a niektoré odľahlejšie (najmä zemianske) obce v blízkosti hraničnej habsbursko-osmanskej vojenskej línie.

Napriek absencii duchovných v cirkevných zboroch a vo vyšších správnych jednotkách nemožno pritom hovoriť o rozklade celej cirkvi, ako to bolo napr. v prípade českých či rakúskych krajín – tam sa po generálnom zákaze existencie protestantských cirkví ich vnútorná štruktúra definitívne rozpadla a veriaci postupne celkom stratili aj možnosť súkromného praktizovania náboženstva – i domáce pestovanie viery sa malo

-
- 2 Edícia dokumentov súdneho sporu VARGA S., Katalin (ed.). *Vitének itélőszékre... Az 1674-es gályrabper jegyzőkönyve (Predvolali k súdnej stolici... Denník súdu s galejníkmi z roku 1674)*. Pozsony 2002. Analýza právnych aspektov NÉMETH, Sándor. *A delegatum Iudicium Extraordinarium Poseniense anno 1674 története és jogászai kritikája (Dejiny a právna kritika bratislavského Delegovaného mimoriadneho súdu v roku 1674)*. Publikované v 10 častiach v *Theologiai szemle* 1980 – 1984; pozri aj PÉTER, Katalin. *A Magyarországi protestáns prédikátorok és tanítók ellen indított per 1674-ben (Mimoriadny súd proti uhorským protestantským kazateľom a učiteľom v roku 1674)*. In PÉTER, Katalin (ed.). *Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból : A Rádáy gyűjtemény tanulmányai, 8 (Kňazi a šľachtici. Štúdie k uhorským dejinám kultúry v jeden a polstoročí od začiatkov reformácie : Štúdie Rádáyovskej zbierky 8)*. Budapest 1998, s. 200-210.
 - 3 Menšie súdne procesy prebiehali paralelne aj v tých lokalitách, napr. v sídlach kapitul. K procesu v Spišskom Podhradí (LIEFMANN, Michael) *Vertheidigtes Gutes-Gerüchte Derer aus der Ober-Ungrischen Graffschaft Zips und absonderlich denen der Polnischen Krohn verpfändeten dreyzehn Städten unschuldig ins Elend getriebenen Diener Christi, Wieder Ihrer Verfolger und Verläumder Böses Berichte und Gedichte gerichtet*. B. m. 1676, § 2-8. K Veszprému MÁRKUSNÉ VÖRÖS, Hajnalka. *Proces s galejníkmi z roku 1674 v spisoch Vespriemskej kapituly*. In *Archivum Sala*. Archivna ročenka II. Šaľa 2005, s. 65-72.
 - 4 MINÁRIK, Jozef. *Väzenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druha Tobiáša Masnika*. Bratislava 1981.
 - 5 SZABÓ, István. *Ellenreformáció a végvárakban 1670 – 1681 (Protireformácia v pohraničných pevnostiach 1670 – 1681)*. In *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának tinnepére, 1933 október 7 (Slávnostný zborník k 80. narodeninám Árpáda Károlyiho, 7. 10. 1933)*. Budapest 1933, s. 457-470.

prísne postihovať. Navyše masívny exil naprieč všetkými spoločenskými vrstvami a rekatolizácia zamedzili udržaniu nejakých tajných (podzemných) štruktúr. V Uhorsku však napriek všetkým represiam a zmäteným pomerom v dobe faktickej občianskej vojny (mimimálne na územiach Horného Uhorska, dnes východného Slovenska) neprišlo k oficiálnemu vyhláseniu zákazu výkonu náboženstva. Nedošlo ani k takým represívnym zásahom, akým bolo prenasledovanie veriacich za čítanie náboženskej literatúry, spievanie a modlenie sa v súkromí alebo pálenie kníh (s výnimkou knižníc zhabaných „očividným buričom“ – prenasledovaným kňazom⁶).

Napriek tomu, že katolícki zemepáni dosadzovali do farností na svojich panstvách katolíckych kňazov, zákaz protestantských náboženstiev nikdy nebol vydaný – všetky opatrenia štátnej aj lokálnej moci smerovali formálne len proti jednotlivým predstaviteľom cirkvi. Z Uhorska naďalej odchádzali adeпти teológie na štúdiá do zahraničia,⁷ mnohí z vyhnaných kňazov zostávali v styku so svojimi pôvodnými pôsobiskami⁸ a niektorí dokonca po krátkom čase znovu nastúpili do svojich pôvodných(!) zborov, hoci to malo podľa vynesných súdnych rozhodnutí podliehať trestu.⁹ Ukázalo sa totiž, že niektorí nekatolícki patróni boli schopní pomôcť presadiť obnovu cirkevného života minimálne na svojich panstvách, nehovoriac o reštituovaní pomerov v lokalitách, ktoré sa dostali do rúk kurucu. Cirkvi tak uchovala svoju štruktúru síce vo „virtuálnej“ podobe, no najmä na lokálnej úrovni naďalej fungovali prepojenia jednotlivých členov pestujúcich zbožnosť v súkromí. Je možné, že práve v uvedenom období sa začal aktívne využívať aj princíp všeobecného kňazstva, ako na to napokon nabádal aj jeden z exulantov.¹⁰

Keď sa cisár Leopold I. v dôsledku kombinácie potreby usporiadať neúnosne rozhárané pomery v Uhorsku a hroziacej novej osmanskej ofenzívy odhodlal revidovať represívnu rekatolizačnú politiku, na zasadaní snemu v Šoprone roku 1681 došlo k čiastočnej reštitúcii práv protestantov na verejný výkon náboženstva.

6 Uvádza Štefan Pilárik II. v *Currus Jehovae Mirabilis*. MINÁRIK, Jozef (ed.). *Štefan Pilárik (1615 – 1693) : Výber z diela*. Bratislava 1958, s. 221-222. Ani zhabaná knižnica bratislavského farára Antona Reiserera nepadla za obeť ohňu, ale zostala v majetku arcibiskupa Juraja Szelepcsényiho. Uvádza KRUMBHOLTZ, Christian. *Kurtze Ursachen, die (...) erwiesen, welcher-massen das (...) Rescript Leopoldi (...) dem dahmáls gewesenenen Prediger zu Preßburg (...) im geringsten nicht praejudicirlich falle*. (Hamburg) 1708, § 14.

7 Len na lipskej univerzite v rokoch 1673 – 1685 študovalo 71 študentov z Uhorska (medzi nimi aj Daniel Krman). ERLER, Georg (Hg.). *Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig 1559 – 1809 : Als Personen- und Ortsregister bearbeitet und durch Nachträge aus den Promotionslisten ergänzt. II. Band*. Leipzig 1909.

8 Napr. Daniel Klesch a Michael Ritthaler. K tomu bližšie KOWALSKÁ, Eva. Z vlasti do exilu: skúsenosti evanjelických farárov z prenasledovania a exilu v 17. storočí : Faktory uchovania a posilňovania luteránskej identity. In *Slovenský národopis*, 2004, roč. 52, č. 3, s. 249-269, 258-260.

9 Uvádza Franciscus (František) Foris Ottrokocsi: *Furor bestiae contra testes Jesu Christi in Hungaria horumque victoria divinitus data sive Pastorum Hungaricorum, Christo fidelium, varia calamitas, speciatim vero multorum inaudita mortificatio, duraq. captivitas, a Pontificiae Ecclesiae Apostatis inflictia, una cum perseverantia eorum caelitus donata, et liberatione superstitum, desiderata, breviter et succinte descripta Anno 1676* (odpis v *Evangelikus országos levéltár Budapest*, Archivum generalis ecclesiae, V. 15., fol. 110-111).

10 KLESCH, Daniel. *Treuhertzige Wachter-Stimm*. Jena 1679, § 17.

Napriek tomu sa obnova cirkevného života po roku 1681 rozbiehala rozpačito. Zákonom stanovené podmienky na verejný výkon náboženstva boli značne reštriktívne a vymedzovali ho len do definovaných lokalít, ktoré sa začali označovať za artikulačné miesta. Erózia cirkevných štruktúr nebola pritom jedinou hrozbou, ktorej bolo treba čeliť: zneistení veriaci bez duchovného vedenia podliehali sústredenému tlaku na konverziu, najmä ak ju ponúkali dobre pripravení misionári, vedomí si potreby saturovania spirituálnych potrieb človeka vystaveného všemožným druhom ohrozenia vo sfére praktického aj duchovného života.¹¹

Občianska vojna, tlak zo strany vrchnosti, šírenie moru koncom 70. rokov či postup Turkov znamenali reálne narušenie životných istôt. Každodenná prítomnosť smrti sa odrazila aj v mentalite človeka doby baroka. Vedomie možnosti úmrtia bez patričného cirkevného zaopatrenia, latentne prítomné aj u jednoduchých veriacich, predstavovalo jednu z najväčších hrozieb pre osobnú spásu. Nezanedbateľným faktorom bola určite aj možnosť stabilizácie sociálnych pomerov jednotlivca či celej rodiny v čase, keď sa zo strany štátu a vrchnosti príslušnosť k niektorému protestantskému vierovyznaniu penalizovala a znamenala obmedzenia vo sfére občianskeho uplatnenia (napr. vo vední cechov, v magistrátoch).¹² Všetky uvedené okolnosti zohrávali nemalú úlohu v ochote prijať ponúkanú – katolícku – formu vierovyznania. Luterská cirkev tak musela v tom istom čase zvládnuť dve rovnako dôležité úlohy: znovu vybudovať svoje štruktúry a zároveň upevniť svoju vnútornú (teologickú) konzistentnosť. Na konci 17. storočia teda prechádzala jedným z najproblematickejších období svojho vývoja.

* * *

Komplikované okolnosti sprevádzajúce obnovu cirkevného života postihli okrem iných aj zbory dvoch významných a blízkych miest, Prešporoku (Bratislavy) a Modry. Nápadné je, že oba čelili rovnakým hrozbám a riešili ich takmer identickým spôsobom. Kým bratislavský prípad je v literatúre už podrobne zdokumentovaný,¹³ o tom, čo sa odohrávalo v Modre, dokonca ešte predtým, ako vypukla kríza v prešporskom zbore, sa

11 TÓTH, István György. Počiatky rekatolizácie na východnom Slovensku : Pôsobenie Jána Vanovicziho a rádu pavlínov. In *Historický časopis*, 2002, roč. 50, s. 587-606, najmä s. 599-602, resp. TÓTH, István György. Katolícke misie na území Slovenska v 17. storočí. In KOHÚTOVÁ, Mária (ed.). *Kresťanstvo v dejinách Slovenska*. Bratislava 2003, s. 72-77.

12 Príklady tohto druhu sú interperetované v duchu konceptu konverzie ako sociálnej drámy v metodologickej podnetnej štúdii VOLKLAND, Franke. Konfession, Konversion und soziales Drama. Ein Plädoyer für die Ablösung des Paradigmas der 'konfessionellen Identität'. In GREYERZ, Kaspar v., JAKUBOWSKI-TIESEN, Manfred, KAUFMANN, Thomas, LEHMANN, Hartmut (Hg.). *Interkonfessionalität-Transkonfessionalität-binnenkonfessionelle Pluralität*. Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte. Bd. 201. Heidelberg 2003, s. 91-104.

13 SCHRÖDL, Josef. *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde A. B. zu Pozsony-Preßburg : 1. Teil. Der äußere Entwicklungsgang der Gemeinde*. Pozsony 1906, s. 294-312.

historiografia zmienila len okrajovo.¹⁴ V oboch prípadoch išlo pritom o vnútorné rozpory vyprovokované nekompromisnými stanoviskami jednotlivých duchovných. Rovnako v Modre ako v Bratislave sa do prípadu usilovala angažovať príslušná katolícka vrchnosť (ostrihomský arcibiskup) a zhodne sa hľadalo riešenie v zahraničí. Oba prípady sa však dajú zároveň interpretovať ako súčasť zložitého procesu hľadania východísk z krízy, do ktorej sa luterská cirkev dostala v dôsledku vonkajších tlakov a v danom období obmedzenej schopnosti vyrovnat' sa s nimi. Pri absencii dôkladnejšieho štúdia naznačeného okruhu problémov je možné vnímať ich spoločne ako modelovú situáciu (v zmysle *case studies*), cez ktorú možno odhadnúť charakter problémov, ktorým muselo dané spoločenstvo čeliť, ako aj formy, ktoré sa pri ich riešení mohli uplatniť.

Hoci Modra nebola čo do veľkosti zboru porovnateľná s Bratislavou, jej význam spočíval v tom, že slúžila ako artikulačné miesto pre luteránov zo širokého okolia maľokarpatskej oblasti. Pre početný zbor povolala hneď po obnove možností pre cirkevný život troch kazateľov: prvým bol od 7. mája 1682 kazateľ pre slovenských veriacich Juraj Gobius, o tri mesiace k nemu pribudol ako nemecký kazateľ Štefan Pilárik III.¹⁵ a začiatkom roka 1683 napokon Ján Juraj Engler z lužickej Žitavy (Zittau).¹⁶ Funkcia hlavného farára pripadla Pilárikovi, ktorý už v Modre pobudol tri roky po tom, ako ho roku 1671 vykázali z Trnavy.¹⁷ Pilárikovo pozvanie do funkcie nemuselo byť len ocenením jeho predošlého pôsobenia v Modre. Je možné, že mesto mu chcelo dať zadosťučinenie za bližšie nešpecifikované prenasledovanie, ktorého sa mu dostalo zo strany ďalších dvoch kolegov.¹⁸ Túto úvahu podporuje fakt, že magistrát v Modre sa na rozdiel od iných miest nezdráhal dobrovoľne vydať kľúče od kostolov a školy katolíkom a svojich farárov a učiteľov vlastne sám zbavil úradu. Napriek tomu práve kvôli Pilárikovi nastalo v zbere napätie, ktoré vyústilo do závažnej krízy, sprevádzanej neobvyklými reakciami na oboch stranách.

Pilárik neprišiel do Modry ako človek, ktorý by videl v danom poste záchranu pred biednymi pomermi, ani ako exulant, ktorý by v cudzine nenašiel uplatnenie a bral opätovné pôsobenie v Uhorsku ako východisko z núdze. Naopak, práve v sliezskom Jordans-

-
- 14 O „nejakom“ pozadí prípadu hovorí SCHREIBER, Ján Juraj. *Popis slobodného kráľovského mesta Modry* (ed. Ján Milan Dubovský). Modra 1997, s. 43-44. HORNYÁNSZKY, Viktor. *Beiträge zur Geschichte ev. Gemeinden in Ungarn*. 2. vyd. Pest 1867, s. 135-140, interpretuje problémy výlučne ako individuálny problém hlavného aktéra sporu, Štefana Pilárika III. *Dejiny Modry* (ed. Darina Lehotská) sa danej veci nevenovali vôbec.
- 15 Najpodrobnejšiu biografiu podáva SCHROEDER, Felix von. Die slowakisch-deutsche Predigerfamilie Pilarik. In *Südostdeutsches Archiv* LX, 1966, s. 78-80. Uvádza však chybné, že Štefan Pilárik III. pôsobil po odchode z Modry (1685) opäť v Trnave a roku 1689 sa stal farárom v Neu Saltza. Pilárik odišiel po krátkej zastávke v Pezinku roku 1688 priamo do Neu Saltza.
- 16 Ordinoval ho Martin Tamóczy 28. januára 1683 v Diviakoch. Štátny archív (ŠA) Bratislava – pobočka Modra, Nemecký ev. a. v. cirkevný zbor Modra, č. 122.
- 17 Štefana Pilárika si za farára želan aj cirkevný zbor v Pezinku. ŠA Bratislava – pobočka Modra, Nemecký ev. a. v. cirkevný zbor Modra, VIII, č. 163. Prípís Modre z 25. septembra 1683.
- 18 Pohrebná kázeň za manželku Štefana Pilárika III. Zuzanu, *Die geängstigte und wiederum befriedigte Susanna*, Dresden 1700, ktorú zostavil Christián Berber, uvádza Daniela Tiefftruncka a Christophora Schedia ako zdroj jej a manželovho utrpenia počas pobytu v Modre. Tiefftrunck pritom nebol v Modre príliš obľúbený.

mühle, kde sa počas exilu usadil, sa dostal do zboru, kde našiel bohatých priaznivcov a jeho žena dokonca bola prijímaná ako partnerka rôznych šľachticov.¹⁹ Tu však napísal a vydal dielo, ktoré sa stalo prameňom jeho problémov. Katechizmus *Höchst-nöthiger und nützlicher Catechetischer LEHR-GRUND* (Brieg 1681) podľa v závere uvedeného posudku mestského farára a seniora v sliezskom Ohlau Adama Friedricha Springera nevykazoval síce známky nejakého teologického vybočenia, ale formulácie predhovoru napísaného k druhému vydaniu práve v Modre²⁰ jasne odkazujú na problémy, ktorým musel ako „*Gesetz- und Strafprediger*“ čeliť: ako kazateľ cítil zodpovednosť za zverené duše a bol presvedčený, že nie veriaci robia službu spovedníkovi a duchovnému pastierovi, keď mu otvárajú svoje vnútro. Sú to práve duchovní, ktorí preberajú na seba starostlivosť, zodpovednosť a obavy o duše iných a snažia sa viesť ich k spaseniu, pričom musia v ich vlastnom záujme používať aj prostriedky, ktoré nie sú vždy príjemné. Potom je poľutovaniahodné, ak sa duchovnému za danú službu nedostáva vďaky. Pilárik tu bezpochyby naznačuje, že narazil na odpor tých, ktorých chcel priviesť k správnejmu spôsobu prežívania viery.²¹ Keď chystal nové vydanie svojho katechizmu, chcel ho venovať Modre a tak získať jednak obvyklý finančný príspevok a jednak dosiahnuť jeho všeobecnú akceptáciu. Týmto krokom možno zamýšľal zároveň obísť konvent, ktorý mal podľa zaužívaných zásad katechizmus najprv schváliť: nemohol totiž čakať priveľkú podporu od tých, ktorých popudzoval svojimi prísnymi a adresnými kázňami. Ako však ukazuje nezmienené venovanie v druhom vydaní, medzi adresámi diela nie je menovaný nikto z modranských mešťanov – v čase vydania sa už zbor vinou Pilárika zmietal vo vnútorných rozporoch, ktoré vyvolal okrem iného aj jeho vydateľský počin.

Zdá sa, že najmä Pilárikovi kolegovia nemali pochopenie pre jeho text, či skôr spôsob, akým ho presadzoval. Postavil sa totiž proti nemu druhý nemecký kazateľ J. J. Engler a žiadal, aby Pilárik výtlacky poskytol celej obci zdarma, ako bolo údajne dovtedy obvyklé.²² To bol ďalší dôvod na rozpory, tentoraz vnútri „ministeria“ – farárskeho kolégia, ktoré však mali neblahé následky: Englera údajne konflikt vyčerpával natoľko, že predčasne, v mladom veku (29 rokov) zomrel.

Ani to Pilárika nezastavilo v spore, teraz už s Englerovým nástupcom. Saský rodák Christoph Wilhelm Beyer²³ však rovnako ako jeho predchodca odmietol ustúpiť Pilárikovým požiadavkám. Keď sa chystala do Modry kráľovská komisia, zložená z vysoko postavených katolíckych úradníkov, ktorá mala rozhodnúť o budovách na cirkevné účely, Pilárik zrejme z obavy pred možným ventilovaním rozporov na nebezpečnej pôde a pod tlakom urazených mešťanov ešte pred jej príchodom abdikoval z funkcie.²⁴ Stalo sa tak neobvyklým spôsobom: rezignoval priamo pred oltárom, po rannej modlitbe, pričom

19 Ref. 18.

20 Brieg 1687. Predhovor bol datovaný v Modre 8. októbra 1687.

21 Podobne motivovaný spor mal aj v neskoršom pôsobisku v Neu Saltza. K tomu MINÁRIK, Jozef. *Štefan Pilárik (1615 – 1693) : Výber z diela*. Bratislava 1958, s. 38–39.

22 Universitätsarchiv Leipzig, Theol. Fak. 23, No. 58, fol. 341.

23 Do Modry prišiel 21. januára 1688, pôsobil v nej do 27. apríla 1693.

24 Abdikácia sa odohrala 10. mája 1688, komisia prišla do Modry 13. mája 1688. Jej členmi boli vicepalatín Juraj Erdődy, radca uhorskej komory Valentin Szenthe, Kugelmann a Jozef Mednyanszky. ŠA Bratislava – pobočka Modra, Nemecký ev. a. v. cirkevný zbor Modra, č. 19 (Kirchen Prothocoll), fol. 5.

nemal k dispozícii žiadne ďalšie pozvanie do iného zboru. Ako prameň zdôrazňuje, išlo vlastne o neprípustné opustenie zboru: Pilárik sa zriekol miesta svojvoľne, hoci nemožno vylúčiť ani nátlak konventu, urazeného Pilárikovým postojom.²⁵

Pilárikov odchod (9. septembra 1688) však ešte neznamenal koniec problémov. Naopak, k vystupňovaniu zmätkov prispela aj mestská rada, resp. jej luteránski členovia, ktorí rozhodli o usporiadaní pomerov medzi farármi po svojom. Aby neodradili Pilárikovho nástupcu, šopronského rodáka Adama Grubera,²⁶ a v dobrej viere, že predídu hádkam medzi duchovnými o to, komu z nich patrí post prvého (hlavného) farára, zaviedli paritu v hodnosti (*honore*), povinnostiach a plate. Tým porušili v Uhorsku aj inde dlho zachovávanú tradíciu a predĺžili krízový stav. Beyer aj Gruber totiž vnímali danú situáciu inak než predstavení zboru a usilovali sa získať na svoju stranu prívržencov nielen v rámci neho, ale aj v širšom okolí. Nevyhnutným dôsledkom bolo štiepenie zboru a intrigovanie.²⁷ Keď znechutený Beyer pohrozil odchodom do Saska, konvent mu rýchlo navrhol priznať titul seniora (v skutočnosti prvého farára), pričom sa však v ostatných veciach ponechala parita. Reakciou bol odchod Grubera do rodného Šopronu (27. februára 1692). Cirkevný zbor tak stál pred dilemou: nový farár Jakub Wahl, predtým pôsobiaci na pomerne významnom poste kazateľa švédskeho vyslanectva, vedel o zavedení rovnosti a nesúhlasil s tým, aby Beyer požíval titul seniora, ak mali byť ich povinnosti aj plat rovnaké. Začal proti nemu bližšie nedefinovaný „proces“ vo veci „rangu“, ktorého riešenie bolo nad silu konventu. Možno to bol práve Beyer, ktorý sa 28. júla 1692 obrátil čiastočne zašifrovaným listom²⁸ na teologickú fakultu lipskej univerzity, aby vyslovila mienku o danej veci, ktorá by sa stala záväznou. Pisateľ či pisatelia výslovne upozornili na to, že v Uhorsku neexistuje konzistórium a v dosahu nie je ani žiaden superintendent, ktorý by svojou autoritou mohol pomôcť spraviť nápravu.

Univerzite boli adresované štyri otázky: či nie je zavedenie parity prestúpením dobrého poriadku, či bolo správne ustúpiť Beyerovi pod hrozbou jeho odchodu, či sa Beyer zachoval správne a žiadosťou o prepustenie si nezahatal cestu k získaniu nejakej výhodnejšej vokácie a napokon či je správne angažovanie sa politickej vrchnosti (magistrátu) do záležitostí farárov. Teologická fakulta, reprezentovaná jej najvýznamnejšími predstaviteľmi (dekanom, seniorom a profesormi),²⁹ vypracovala už 29. júla 1692 stanovisko opierajúce sa o znenie *Augsburského vyznania* (čl. 7), *Bible* (najmä *1 Kor 3, 5–8*; *1 Tim 3; Rim 5, 3–5*), cirkevných otcov (Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenicus) a autorít

25 Universitätsarchiv Leipzig, Theol. Fak. 23, No. 58, fol. 341. Konvent údajne popudil Pilárikov zápis do nejakého pamätníka, v ktorom sa označil za obeť prenasledovania „pseudoluteránov“. HORNYÁNSZKY, ref. 14, s. 135.

26 Gruber sa dlhšie zdráhal nastúpiť do Modry. Korešpondencia so Šopronom z 8. a 22. septembra 1688 v tejto veci. ŠA Bratislava – pobočka Modra, Nemecký ev. a. v. cirkevný zbor Modra, č. 122.

27 Možnože tu má pôvod neskoršie rozdelenie zboru na dve samostatne hospodáriace časti – slovenský a nemecký zbor so samostatnou pokladnicou a vedením. Tento krok bol v Uhorsku začiatkom 18. storočia pomerne neobvyklý.

28 Ref. 25. Na margu lista bola poznámka, že bol písaný „*Odromae s.(eu) Domorae superioris Hungariae*“. Evidentne ide o slovnú hračku, zakrývajúcu pravé meno lokality, podobne „upravené“ bolo aj meno hlavného aktéra Beyera (Reybe). Za odosielateľa sa deklaroval „Christoph Wilhelm, J. U. D., t. č. *iudex* (= richtár) menovaného mesta“, za ktorým sa mohol skrývať sám Christoph Wilhelm Beyer.

29 Pod odpoveďou boli podpísaní Georg Lehmann, Johann B(enedict) Carpov, prof. (Valentin) Alberti.

z oblasti systematickej teológie a cirkevného práva (Johann Gerhard, J. B. Carpvov). V nich našli oporu na potvrdenie princípu odstupňovania cirkevných hodností, takže považovali za nesprávne, že parita nebola odvolaná ani po objavení sa vážnych problémov. Naopak, Beyera pochválili za jeho zdržanlivosť a ochotu znášať, hoci zlé, rozhodnutia vrchnosti (v tomto prípade magistrátu a konventu). Podľa nich bolo správne, že neodišiel z krajiny a vyjadril presvedčenie, že bude môcť bez problémov prijať novú vokáciu. V súvislosti s absenciou konzistória a superintendenta však pripomenuli, že jedinou rozhodujúcou autoritou sú v danej chvíli „politici“, takže v prvom rade nabádali najmä Beyera k trpezlivosti. Daná kauza sa vyriešila pomerne rýchlo: Beyer skutočne dostal pozvanie za farára, najprv do Neu Saltza a neskôr do jedného z hanzových miest³⁰ a na jeho miesto sa dostal ďalší z kazateľov účinkujúcich na švédskom vyslanectve Georg Friedrich Schnaderbach.³¹

Hoci by sa mohlo zdať, že išlo len o lokálny problém, okolnosti, ktoré celú kauzu sprevádzali, robili z nej značne nebezpečnú záležitosť. Príchod vyššie spomínanej komisie totiž nemusel znamenať len riešenie úpravy fungovania evanjelického kostola v meste. V tom čase bol totiž na svete návrh, ktorý vypracoval biskup z Viedenského Nového Mesta Christobal de Rojas y Spinola a ktorý si kládol ambiciózny cieľ – zjednotiť rozdelených kresťanov.³² Vtedy už nešlo o rokovania na úrovni „medzinárodného luterstva“, ak by sme za také pracovne označili stretnutia Spinolu s poprednými nemeckými luteránskymi a ďalšími teológmi v priebehu predošlého desaťročia. Tie sa totiž skončili neúspechom, takže Spinolova aktivita sa práve koncom 80. rokov sústredila viac na Uhorsko, ktoré zažilo obdobie krvavých stretov medzi katolíkmi a protestantami vrátane masových exekúcií (Prešovské jatky, 1687).

Spinolov 17-bodový návrh, obsahujúci viaceré aj pre nekatolíkov prijateľné body (prijímanie pod obojím, nemecká liturgia namiesto latinskej, ušná spoveď len v prípadoch ťažkých hriechov, rozhodujúca autorita Písma), mal však závažný nedostatok – obsahoval bod o akceptácii pápeža všetkými kresťanmi a aj uctievanie svätých, hoci v podobe, ako ho poznala pôvodná cirkev.³³ Spinola navrhoval zvolať do Eisenstadtu synodu, na ktorú mala každá cirkev vyslať po 24 teológov, pričom spomedzi luteránov oslovil v prvom rade popredné mestské zbory – okrem bratislavského aj zo Sv. Jura, z Pezinka

30 Rozlúčkovú kázeň mal 26. apríla 1693 a na ďalší deň aj odišiel. ŠA Bratislava – pobočka Modra, Nemecký ev. a. v. cirkevný zbor Modra, č. 19, fol. 5.

31 V Modre pôsobil od 27. júna 1693 do 6. mája 1697. Korešpondencia týkajúca sa jeho pozvania tamže, č. 122.

32 K Spinolovi MASSER, Karin. Christóbal de Gentil de Rojas y Spinola O.F.M. und der lutherische Abt Gerardus Wolterius Molanus. Ein Beitrag zur Geschichte der Unionsbestrebungen der katholischen und evangelischen Kirche im 17. Jahrhundert. In *Reformationsgeschichtliche Studien und Texte*, Bd. 145. München 2002, s. 235-238; SCHNETTGER, Matthias. Kirchenadvokatie und Reichseinigungspläne. Kaiser Leopold I. und die Reunionsbestrebungen Rojas y Spinolas. In *Union-Konversion-Toleranz : Dimensionen der Annäherung zwischen den christlichen Konfessionen im 17. und 18. Jahrhundert* (Hg. v. Heinz Duchhardt, Gerhard May). Veröffentlichungen des Insituts für europäische Geschichte, Beiheft 50. Mainz 2000, s. 139-169; pozri aj BAHLCKE, Joachim. *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie : Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686 – 1790)*. Stuttgart 2005, s. 217.

33 Návrh datovaný 16. júna 1691 je dochovaný v odpise napr. v ŠA Bratislava – pobočka Modra, Nemecký ev. a. v. cirkevný zbor Modra, č. 133.

a Modry. Otázne je, či modranskí farári zmietaní vzájomnými rozpormi vôbec na prípis reagovali: v archíve modranského zboru sa dochovala kópia spoločnej odpovede farárov len z Prešporka (Johann Vibegius, Johann Weißbeck, Christian Krumbholtz) a farára a senátorov z Pezinka (Johann Aurora, Matej Englmach, Johann Wöröss), v ktorej odkazovali Spinolovi, že hlavou cirkvi je Kristus a iba skrze neho sa dá dosiahnuť zmierenie. Aurora skoncipoval aj samostatné (vlastné) stanovisko, kde odporučil najprv vyčkat' na výsledok konzultácií, ktoré prebiehali na kurfürstských dvoroch a akadémiách.³⁴ Situácia v Modre sa následne aj po výmenách na farárskych postoch upokojila a rozpory medzi farármi ustali.

* * *

Paradoxne sa však rozpory vnútri cirkevného zboru preniesli práve do Prešporku, pričom do značnej miery kopirovali modranské. Aj v tomto prípade sa zdrojom napätia stal ambiciózný farár, pochádzajúci zo Saska, odchovanec lipskej univerzity a štipendista saského kurfürsta, Christian Krumbholtz. V jeho prípade išlo o spor týkajúci sa výlučne spôsobu kázania: Krumbholtz, zvyknutý na uplatňovanie špecifických nárokov na spôsob života veriacich a kvalitu cirkevného života v Sasku, pravdepodobne nedokázal akceptovať ambivalentné postoje uhorských (resp. prešporských) „politikov“ – svetských predstaviteľov zboru, prinútených či zvyknutých na subtílnu manévrovanie s (katolíckymi) štátnymi orgánmi v záujme zachovania podmienok na výkon náboženstva.

Problém však spočíval aj, či práve v tom, že Krumbholtz verejne karhal predstaviteľov zboru z vyšších meštianskych vrstiev a robil ich zodpovedných aj za úbytok veriacich. Navyše v zápale kázania sa neraz dotkol aj katolíckych farárov v meste, čo už znamenalo vážny prečin proti zákazu kontroverzných kázaní a hrozilo represívnymi zásahmi.³⁵ To všetko mu síce podľa svedectiev prameňov prinieslo medzi „spodinou“ značnú popularitu, no výrazne oslabovalo integritu celého zboru a znemožňovalo doplniť kňazské kolégium o ďalšieho farára. Rozhárane pomery bezpochyby odstrašovali prípadných záujemcov.

Treba pripustiť, že predstavitelia zboru, ale aj farári sa právom obávali prestúpenia vymedzených hraníc, ktoré Krumbholtz ako odchovanec lipskej univerzity odmietol akceptovať.³⁶ Ešte pred odchodom do Prešporku sa roku 1688 po naliehaní profesora Johanna Benedicta Carpzova zapojil do kontroverzie s katolíckym teológom Johannom Volkmarom Wanslebenom, ktorý Carpzova obvinil z urážania katolíckej cirkvi. Na 44 rukopisných stranách sa zastal svojho profesora proti obvineniam, že útočí na pápeža ako

34 Ref. 33, odpoveď z 27. apríla 1692.

35 Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden, Geheimer Rat (Geheimes Archiv), Loc. 10529/14, prípis inšpektora Rösslera *Ohnverfängliche Motiven warum Herr M. Krumbholzen avocation zu beruhigung des Preßburg. Kirchenwesens höchst nötig*, doručený do Viedne rišskemu grófovi Georgovi Ludwigovi von Zinzendorf začiatkom októbra 1695.

36 Interpretácia celej veci zo strany saského rezidenta (vyslanca) Jonasa Schimpffa bola voči Krumbholtzovi priaznivejšia a upozorňovala na primárny útok katolíckeho farára Juraja Thiela na Krumbholtza. Tamže, Loc. 10529/14, list z 18./8. decembra 1694.

antikrista a prejavuje vysokú mieru intolerancie.³⁷ Krumboltz teda nemal ani v Uhorsku zábrany pustiť sa do polemiky s katolíckou hierarchiou, čo zbor práve začiatkom 90. rokov považoval za značne nebezpečné.³⁸ Dôsledkom nemohlo byť nič iné, len prudké rozpory v jeho vnútri. Vedenie sa ich usilovalo riešiť v prvom rade cez tie inštanície, ktoré mohli mať na previnilca dosah: spočiatku žiadali o zásah svetskej autority, výsledkom čoho bol už 5. augusta 1694 vydaný cisársky reskript, nabádajúci pod hrozbou trestu na zachovanie pokoja.³⁹ Keďže spory naďalej pokračovali a zbor sa už bál (formálne) oprávneného zásahu arcibiskupa Leopolda Kollonicha, obrátilo sa jeho vedenie 5. januára 1696 paralelne na saského kurfürsta ako Krumbholtzovho panovníka a zemského patróna, resp. na jeho hlavné konzistórium, aj na lipskú univerzitu, kde Krumboltz študoval.⁴⁰ Konzistórium žiadalo o odvolanie „tohto nepokojného muža“ a u univerzity ako teologickej autority sa uchádzali vlastne o potvrdenie oprávnenosti tohto kroku. Pozoruhodné je, že až túto korešpondenciu označili dvanásť pisatelia listu za autentickú, hoci už predtým zo zboru vyšla žiadosť o Krumbholtzovo odvolanie, ktoré síce bolo doručené do Bratislavy, no Krumboltz ho odmietol prevziať. Išlo však o „súkromnú“ iniciatívu zborového inšpektora Andreea Wolfganga Rösslera, ktorý stál v pozadí intríg. Tentoraz malo zainteresovanie oboch inštančii efekt a kazateľ, ktorý neváhal verejne karhať nedostatočný náboženský zápal ľudí bez ohľadu na ich postavenie a na svoju stranu dokázal strhnúť množstvo poslucháčov, musel z Prešporka odísť.⁴¹ Kauza sa doriešila 27. marca 1697 prijatím Georga Ferdinanda Gleichgroba za „adjunkta ministeria“ (pomocníka farára Johanna Vibegia) s právom uchádzať sa o riadne miesto a dohodou medzi duchovnými, politikmi a konventuálmi o dodržiavaní svornosti a čo najrýchlejšom prijatí dvoch riadnych farárov.⁴²

Ak v Prešporku Krumbholtzovi prenasledovanie a uväznenie len hrozilo, vo svojom neskoršom pôsobisku Hamburgu sa stal skutočne jeho aktérom a obeťou. Hoci by sa mohlo zdať, že Prešporok bol ďaleko od Drážďan, Lipska a o to viac Hamburgu, ozvena bratislavských udalostí sa rýchlo doniesla až tam. Už krátko po príchode do Drážďan musel Krumboltz čeliť ohováraniam nejakého vytlačeného posmešného spisku a len na naliehanie profesora Carpzoa a prodekana Albertiho sa nebránil podobným spôsobom.⁴³ Napriek tomu strávil v meste tri roky a stal sa príležitostným kazateľom v Kostole sv. Sofie, hlásil sa však k statusu exulanta a trval na tom, že bol z Prešporka vyhnaný neopráv-

37 Universitätsarchiv Leipzig, Theol. Fak., Film 1 444, záber 0241-0279.

38 Inšpektor Rössler sa ho zdráhal zastáť pred mestským magistrátom a dokonca ho pred arcibiskupom obvinil z poburovania. K tomu podrobne aj SCHRÖDL, ref. 13, s. 299.

39 Publikoval ho anonymne niektorý z odporcov Ch. Krumboltza v jeho neskoršom pôsobisku v Hamburgu: *Copia Ihrer Kayserl. Majestät Leopoldi (...) Rescriptis und Befehls (...) den damahls zu Preßburg in Ungern gewesenenen Prediger Christian Krumboltz betreffend.* Hamburg 1708.

40 Universitätsarchiv Leipzig, Theol. Fak. 24, No. 12, fol. 65-69. Druhý originál listu je uložený v Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden, Geheimer Rat (Geheimes Archiv), Loc. 10 529/14.

41 Krumboltz sám považoval za bezprostrednú príčinu odchodu to, že pokrstil dieťa zo zmiešaného manželstva podľa princípu nasledovania rodiča vo viere, hoci to odporovalo medzitým vydanému, ale nepublikovanému zákonu. Pozri KRUMBOLTZ, ref. 6, § 14.

42 Hauptstaatsarchiv Dresden, Geheimer Rat (Geheimes Archiv), Loc. 10 529/15: Der Vergleich die Redintegration des ewangelischen geistlichen Ministeriums zu Preßburg betr. 1697.

43 Universitätsarchiv Leipzig, Theol. Fak. 24, No. 12, fol. 345-346.

nene. Už na predošlom pôsobisku mal povest' zanieteneho kazateľa, takže pozvanie na trvalé miesto nedalo na seba dlho čakať: dostal ho do jedného z najvýznamnejších kostolov v Hamburgu, Chrámu sv. Petra a Pavla. Jeho duchovní radcovia na lipskej univerzite mu však odporúčali dôkladne zvážiť vokáciu, s ohľadom jednak na jeho rodičov, jednak na množstvo ľudí a práce, ktorá ho v Hamburgu čaká.⁴⁴ Napriek tomu sa Krumbholtz na jeseň roku 1700 rozhodol pre Hamburg – ale ani tam ho neprestal prenasledovať chýr o tom, čo sa odohrávalo v Prešporku. Hoci sám naznačoval, že už pri príchode do mesta sa na neho dívali s podozrením,⁴⁵ skutočne vážne problémy nastali pre neho vtedy, keď v meste vypukli nepokoje v súvislosti s návrhom na zmenu mestskej ústavy.

Napriek tomu, že išlo o problém civilnej povahy, odrážali sa v ňom zložitejšie procesy utvárania podoby mestskej správy a postavenia duchovných v rámci mestského organizmu.⁴⁶ Krumbholtz patril k hlavným oponentom mestskej rady a svojimi plamennými kázňami podnecoval doslova revolučné vystupovanie nižších meštianskych vrstiev proti nej v rokoch 1705 – 1708.⁴⁷ Dôsledkom bol jej postupný rozklad, čím však už bola ohrozená aj samotná suverenita mesta. Situáciu zachránila len cisárska komisia a vojenská intervencia armády, ktorá nemala záujem o oslabenie pozícií ríše voči susednému Dánsku. Krumbholtz napokon doplatil na svoje radikálne postoje a napriek svojej úpornej obrane formou početných brožúr a pamfletov bol odsúdený na doživotné väzenie, ktoré trávil najprv v Hamburgu a neskôr v Hameli.⁴⁸

* * *

Uvedené konflikty, s ktorými sa museli vyrovnávať luterské cirkevné zbory v oboch blízkyh mestách, naznačujú šírku problémov, ktorým evanjelická cirkev a. v. čelila na konci 17. storočia. Spoločné na nich bolo najmä to, že ich spôsobovali okrem vonkajšieho tlaku aj nekompromisné postoje tých, ktorí boli poznačení odlišnou teologickou tradíciou či orientáciou. Zážitok exilu posunul Pilárika smerom k pietizmu,⁴⁹ či aspoň k pestovaniu prísnejšej formy cirkevného života, ktorý mohol byť síce obvyklý v oblastiach s fungujúcou cirkevnou štruktúrou, ale v podmienkach okliešteného výkonu náboženstva

44 Ref. 43, Theol. Fak. 27, fol. 200-206. Je možné, že brali už aj ohľad na komplikované politické pomery, ktoré v meste panovali v dôsledku napätia medzi kňazským zborom a mestskou radou.

45 KRUMBHOLTZ, ref. 6, § 22-24.

46 JOCHMANN, Werner - LOOSE, Hans-Dieter (Hgs.). *Hamburg. Geschichte der Stadt und ihrer Bewohner* : Bd. 1: *Von den Anfängen bis zur Reichsgründung*. Hamburg 1982, s. 281-287; WHALEY, Joachim. *Religious Toleration and Social Change in Hamburg, 1529 – 1819*. Cambridge University Press 1985, s. 13-34.

47 Súčasťou jeho agitácie boli aj početné polemické spisy z rokov 1708.

48 Krumbholtzov pobyt vo väzení opisuje CLODIUS, Christianus. *Ultima fata, morbum mortem et sepulturam D. Christiani Krumbholzii, pastoris olim ad D. Petr. Hamb.* Hamburg 1742.

49 Pilárikove teologické stanoviská neboli bližšie analyzované, no napr. jeho súčasník a „kolega“ v exile Ján Simonides čelil obdobným problémom v dôsledku vydania svojho jednoznačne pietisticky orientovaného katechizmu v roku 1692. Pozri KESERŮ, Gizella. *The Galley-slave Ján Simonides (1648 – 1708) and his Catechism-Commentary*. In *Interdisziplinäre Pietismusforschungen : Beiträge zum Ersten Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2001*. Halesche Forschungen 17/1. Hg. v. Udo Sträter. Tübingen 2005, s. 307-315.

a po desťročí hlbokého útlaku a úpadku nevyhnutne musel naraziť na odpor. Krumboltz síce vyšiel z lipskej ortodoxne orientovanej teologickej fakulty, no nemal ďaleko k pietistickým postojom, ktoré napokon pestoval aj jeho predchodca v bratislavskom i hamburskom cirkevnom zbore Anton Reiser. Rovnako spoločné boli aj metódy riešenia vnútorných konfliktov: obracanie sa najprv na domáce partnerské zbory (v oboch prípadoch Šopron), no najmä na zahraničné authority (duchovné-teologické alebo svetské) je svedectvom toho, že superintendent Jakub Zabler sídliaci na východe krajiny nebol pre oblasť západného Slovenska dostupnou či akceptovanou autoritou. Za takú stále platili predovšetkým najvýznamnejšie centrá reformácie a univerzity, s ktorými boli obe mestá v rovnako intenzívnom kontakte, ako to bolo v jej počiatkoch. Intenzívnejší výskum by nepochybne odhalil obdobné prípady aj v iných mestách a jasnejšie osvetlil prežívanie a fungovanie evanjelickej cirkvi a. v. v najkritickejšom období jej existencie.

MYCHAJLO DRAHOMANOV A OTÁZKA SLOVANSKEJ VZÁJOMNOSTI V DRUHEJ POLOVICI 19. STOROČIA

ANATOLIJ KRUHLAŠOV

KRUHLAŠOV, Anatolij. Mychajlo Drahomanov and the question of Slavonic community in the second half of the 19th century. *Historický časopis*, 2006, 54, 4, pp. 665-680, Bratislava.

The Slavonic idea played an important part in the spiritual or intellectual process of the formation of the Ukrainian intelligentsia in the 19th century. The understanding, appropriation and various interpretations of it were reflected in the formation of the political views of several generations of Ukrainian scientists, writers and public figures. Successes in the building of national institutions, progress in science and education in the neighbouring Slavonic nations were sources of hope among Ukrainians for a better future for their own nation, which belonged to the same ethnic community and had suffered a similar historical fate to the Western and Southern Slavs. The activity and creative work of M. Drahomanov (1841-1895) had an important role in the adoption and modernization of Pan-Slavism in the last third of the 19th century and in attempts to adapt it to the new conditions for the national development of Ukraine. He can be regarded as one of the most important Ukrainian representatives, who presented a distinctive political version of the idea of Slavonic community.

History. Ukraine. Mychajlo Drahomanov. Slavonic community.

Slovanská idea zohrávala neobyčajne dôležitú úlohu v duchovnom procese formovania ukrajinskej inteligencie v 19. storočí. Jej chápanie, osvojenie a rôzne interpretácie sa podstatne odzrkadlili na formovaní politických názorov niekoľkých generácií ukrajinských vedcov, spisovateľov a verejných činiteľov: počnúc účastníkmi slobodomurárskych lóží, ukrajinskými dekabristami, príslušníkmi Cyrilo-metodského bratstva a končiac všeslovanskou činnosťou „akademických spolkov“ študentov vo Viedni, Lvove a v ďalších mestách na prahu 20. storočia. Ťažko si predstaviť ukrajinské národné hnutie a jeho ideovú genézu bez pokusov národnej inteligencie o sformulovanie ideálov slovanskej vzájomnosti.

Prebudenie uvedomelého národného života slovanských národov generovalo na Ukrajině silné emocionálne intelektuálne impulzy vtedy, keď bola pripravená pôda. Úspechy v budovaní národných inštitúcií, pokrok vo vede a vzdelávaní v susedných slovanských národoch boli zdrojom nádejí na krajšiu budúcnosť vlastného národa, ktorý patril k rovnakému etnickému spoločenstvu a znášal vo všeobecných črtách podobný historický osud, akým sa vyznačovala minulosť západných a južných Slovanov. Ukrajinci si brali za príklad českých, slovenských, srbských a bulharských dejateľov slovanského obrodzenia a usilovali sa za nimi prinajmenšom nezaostávať a neraz sa uchádzali aj o väčšiu než „učňovskú“ rolu. Ukrajinské národné slavianofilstvo bolo svojím obsahom dôležitým, nevyhnutným a plodným obdobím formovania národnej ideológie, v ktorom sa objavili a zakorenili nové myšlienky.

Tvorba Mychajla Drahomanova (1841 – 1895) zohrala významnú úlohu v osvojení a modernizácii myšlienok všeslovanskej vzájomnosti v poslednej tretine 19. storočia a pri pokusoch o ich prispôsobenie na nové podmienky národného vývoja Ukrajiny. Bez zveličovania ho môžeme pokladať za jedného z najvýznamnejších národných predstaviteľov, ktorý predložil svojráznu politickú verziu idey slovanskej vzájomnosti. V príspevku si bližšie všimneme jednotlivé aspekty teoretického dedičstva Drahomanova, predovšetkým jeho názory na ideu slovanskej vzájomnosti a jej vývoj v 60. a 70. rokoch 19. storočia. Pokúsime sa ukázať, že práve v tomto období pod vplyvom zosilnenej represívnej politiky cárskeho režimu proti ukrajinskému hnutiu v Ruskom impériu a v súvislosti s nádejami ukrajinskej inteligencie na vplyv národnooslobodzovacieho boja balkánskych národov sa uskutočnili podstatné zmeny v politickom svetonázore Drahomanova. Ako vedec a verejný činiteľ sa vo svojich prácach a v spoločenskej činnosti postupne vzdŕaľoval od „ruských diskurzov“, liberálnej verzie panslavizmu, a prechádzal na pozície ukrajinského všeslovanstva, aby nakoniec zavŕšil svoj vývoj teoretickou interpretáciou a programovým rozpracovaním vlastnej verzie ukrajinskej idey.

Hneď na začiatku treba poznamenať, že názorom M. Drahomanova na slovanskú ideu venovali pozornosť bádatelia niekoľkých generácií, ale problematika, ktorou sa zaoberáme v tejto štúdií, nebola predmetom osobitnej analýzy.¹

Drahomanov sa s veľkým zanietením zaoberal históriou, kultúrou a etnografiou slovanských národov, čo potvrdzujú už jeho prvotiny, ktoré sa objavovali na stránkach ruskej tlače. Už v druhej polovici 60. rokov 19. storočia venoval veľkú pozornosť otázkam bežného kultúrneho, sociálneho a politického života slovanských národov. Predkladal vlastný, originálny pohľad na slovanské témy, demonštroval znalosť faktického materiálu a dokázal ho priblížiť čitateľovi. Vďaka týmto kvalitám dostal ponuku spolupracovať s najznámejšími ruskými novinami v tomto období *Sankt-Peterburgskije Vedomosti*. Pri spomienke na svoje novinárske začiatky neskôr napísal: „*Od roku 1867 mi redakcia navrhla písať o slovanských otázkach a ,viesť polemiku s moskovskými novinami*“. *Napísal som v tomto období nemálo fejtónov a úvodníkov, v ktorých som sa venoval rusko-poľským a vôbec slovanským vzťahom z demokraticko-federálneho hľadiska.*“²

Už vtedy vynikla autorita M. Drahomanova ako jedného zo znalcov (ak nie expertov) slovanskej problematiky so širokým tematickým okruhom záujmov. Záujem mladého vedca a publicistu o slovanskú otázku bol podmienený predovšetkým zložitými a napätými vzťahmi ruského, poľského a ukrajinského národa tak v minulosti, ako aj vo vtedajšom období a perspektívami ich budúceho spolužitia. Vtedy nadobudol Drahomanov reputáciu populárneho celoruského publicistu a analytika, ktorý sa vyzná v slovanskej problematike. Vychádzajúc zo svojho ponímania úloh, ktoré sa vynorili pred ruskou spoločnosťou, pokúšal sa predostierať aj záujmy Ukrajincov v rámci svojho vtedajšieho regionálneho a etnografického vlastenectva, pričom naďalej zostával na pozíciách ruského liberálneho chápania slovanskej idey. Čoraz výraznejšie sa prejavoval jeho záujem

1 OCHRYMOVYČ, J. *Pozvytok ukrajinskoji polityčnoji dumky : Vid počatku 19. stolittja do Mychajla Drahomanova*. Kyjiv; Eviv 1922, s. 92, 113; Pozri LYSIÁK-RUDNYCKYJ, I. *Mychajlo Drahomanov*. T. 1. Kyjiv 1994, s. 283; bližšie KRUHĽAŠOV, A. Videňska „Sič“ i sloviaństwo: zviazky ta orientaciji. In *Problemy slovianoznavstva*. Eviv 1995, s. 65-68.

2 DRAHOMANOV, M. *Avtobiografija*. Kyjiv 1917, s. 59.

o to, aby pri skúmaní slovanskej otázky, slovanského obrodzenia a v diskusiách o možnej slovanskej jednote, bratstve a pod. našli svoje miesto aj ukrajinské národno-kultúrne a vzdelávacie záujmy, a to v takej podobe, ako ich chápal on so svojimi stúpenkami.

Národnooslobodzovacie hnutie južných slovanských národov zvlášť ovplyvňovalo politizáciu Drahomanovho chápania a interpretovania procesov, ktoré sa udiali v živote Slovanov. Bolo zjavné, že dozrieva ďalšia politická kríza Osmanskej ríše, ktorá mohla mať za následok geopolitické zmeny a narušenie rovnováhy síl v Európe. Liberálne očakávania, prebudené reformami v Rusku v 60. rokoch 19. storočia, nachádzali vyjadrenie v propagande o nevyhnutnosti ruskej pomoci slovanským bratom. Zaznievali výzvy pri-niesť im národnú slobodu a slobodné štátne zriadenie. Vzhľadom na to, že propagande ruskej oslobodzovacej misie sa na stránkach ruskej tlače nekládli prekážky, dokonca v určitej miere ju vláda podporovala, liberálna a demokratická inteligencia nemohla zostať stranou od diskusií o cestách vyriešenia slovanskej otázky. Príkladom je jedno z typických svedectiev o liberálnych očakávaniach týchto čias: „*Pri podnecovaní vlády, aby sa zastala ‚slovanských bratov‘, sa ruskí liberáli nádejali, že bez ohľadu na výsledky tejto vojny cár bude musieť darovať novú ústavu.*“³ Kríza na Balkáne otvárala veľké možnosti na vyslovovanie širokého spektra túžob, od nástupu na Konštantínopol a ovládnutia druhého Ríma až k revízií politických a diplomatických následkov krymskej katastrofy. Panslavistické stereotypy a útočná rétorika sa stávali dôležitou súčasťou oficiálneho „dobrého tónu“. Vyvolávali v občianskych kruhoch nádej na zomknutie ľudu okolo cárskeho trónu. Kríza v ruskej spoločnosti, vyvolaná nesúmernosťou modernizačných výziev súvisiacich s vývojom Ruska a prevažne konzervatívnymi reakciami politického systému, mohla nájsť šťastné riešenie v konsolidácii spoločnosti na úkor prenesenia jej pozornosti z vnútorných na zahraničnopolitické problémy. A práve takéto východisko zo zložitej situácie sa mnohým javilo ako najlepšie, pretože Rusko ako veľmoc by sa ocitlo v šľachetnej úlohe osloboditeľa utláčaného Slovanstva.

Na takom pozadí sa aktivizovala ideologická a panslavistická činnosť v Rusku. Slovanská téma nadobudla popularnosť aj v západoeurópskej žurnalistike, pretože „východná otázka“, osud Turecka, jeho budúcnosť, vyvolávali značný záujem vo všetkých významných európskych krajinách. Ani M. Drahomanov nezostával stranou od týchto prúdov. Zvyšoval svoju tvorivú aktivitu, uverejňoval nemálo príspevkov na slovanskú tému v kyjevských, petrohradských a ľvovských vydaniach. Kriticky hodnotil činnosť slovanských výborov v Rusku, analyzoval slovanskú politiku Petrohradu, Viedne, Berlína a Londýna. Zdôrazňoval, za čo bojujú Slovania a akú pomoc potrebujú od svojich úprimných zahraničných priaznivcov.⁴ Aktívne polemizoval s moskovskými slovanofilmi, vyčítal im nepochopenie obsahu a zamerania boja Slovanov proti svojim utláčateľom, čoraz zreteľnejšie naznačoval pokrytectvo cárskeho režimu a jeho apologetov vo východnej otázke. Nakoniec sa pokúšal prebudiť a mobilizovať tak ukrajinskú, ako aj ruskú „voľnomyšlienkársku“ verejnosť do boja za „ozajstné oslobodenie“ Slovanov.

3 DEJČ, L. G. *Vojna s Turcijej i rusckije revoljucionery 70-ch gg : Iz vospominanij*. Otdel rukopisej. Dom Plechanova. Rossijskaja nacional'naja biblioteka im. Saltykova-Ščedrina, f. 1097, N. 41, s. 8 (12 l).

4 DRAHOMANOV, M. Galickije otnošenija kijevsckogo otdela slavjanskogo blagotvoritel'nogo komiteta. In *Kijevskij telegraf*, 1875, č. 62, s. 1-7.

Tlmočníci provládnych názorov trvali na mesiášskej úlohe Ruska ako jedinom osloboditeľovi bratských Slovanov, tvrdili, že národy na Balkáne len čakajú na to, aby sa v ich krajoch objavil ruský vojak. Ako protiklad tejto argumentácie Drahomanov zdôrazňoval vnútorný obsah procesu formovania masových národnooslobodzovacích hnutí. Odhaľoval druhoradosť zahraničnopolitickej motivácie snáh činiteľov slovanského obrodzenia. Odmietajúc tlačou rozširované predstavy o charaktere sympatií Slovanov k Rusku a očakávaní od neho, usiloval sa odhaliť podstatu procesu slovanského obrodzenia a dokázať prioritu národných hodnôt, ktoré bránili predstavitelia oslobodzovacích hnutí týchto národov. Je nepochybné, že tieto postrehy a analýzy búrlivého rozmachu slovanského obrodzenia mali vplyv aj na zmenu jeho predstáv o obsahu nacionálnej politiky Ruska a Rakúsko-Uhorska a o stave a perspektívach národného prebudenia Ukrajincov. Ruským panslavom pripomínal: „*Najprv nech si Slovák, Chorvát alebo Bulhar uvedomí, že je Slovákom, Chorvátom, Bulharom, a neskôr pochopí, že je aj Slovanom.*“⁵

Motívy návratu M. Drahomanova k slovanskej téme v tomto období spočívali predovšetkým v tom, že chcel využiť vzrastajúci záujem o danú problematiku v ruskej spoločnosti na prebudenie a stimulovanie aktivity verejnej mienky. Pri analýze udalostí, ktoré sa uskutočnili za hranicami Ruského impéria, využíval skúsenosti slovanských národov ako príklady hodné nasledovania alebo ako varovanie, pokiaľ ide o základné smery vnútornej a zahraničnej politiky Ruska. Na začiatku jeho publicistickej a verejnej činnosti tieto očakávania podmienovali jeho videnie aktuálnosti slovanskej problematiky a určili jej interpretáciu. Napríklad sám odhaľoval zámer vlastných publikácií na túto tému: „*U nás ešte dlho bude dobrý taký postup, ako využívali svojho času noviny Russkij Vestnik: pri príležitosti osvetľovania zahraničných otázok vyslovovať myšlienky, ktoré sa týkajú vnútorných vecí. Súčasné udalosti poskytujú bohatý materiál na využívanie tohto postupu... Myslím si, že je potrebné využívať aj slovanskú otázku, venovať jej veľa príspevkov o význame združení a klubov, porovnať naše zákony o nich, o tlači, naše podmienky kolonizácie, analyzovať príčiny vládnutia Nemcov u nás atď. Ak sa týmto spôsobom dotknete otázky, presuniete pozornosť na vnútorné problémy a odvediete pozornosť verejnosti od nárekov o zahraničných veciach a neplodných (v prípade, v akom existujú teraz) rozhovorov o slovanskej jednote a našej mohutnosti.*“⁶ Slovanská idea je tu teda funkčným prostriedkom, pomocným inštrumentom vplyvu na verejnú mienku a cez ňu na udalosti politického života v Rusku.

Drahomanov sa do začiatku 70. rokov 19. storočia zaoberal predpokladanými zmenami v ruskej spoločnosti ako celku nielen v štátnopolitickom rámci impéria, ale aj v kontexte jeho vtedajších predstáv o neochvejnej jednote ak nie všetkých Slovanov Ruska, tak aspoň troch národov: ruského, bieloruského a ukrajinského. Bol však ochotný hovoriť o tejto jednote iba v prípade, že vzájomné vzťahy všetkých účastníkov budú rovnoprávne a rovnocenné, čím adresoval budúcnosti možnosť dosiahnutia takého stavu vzájomných vzťahov východných Slovanov. Pri polemike najmä s haličskými národovcami uviedol: „*Nepíšem nijaký podrobný politický program, také programy sa časom menia; treba len*

5 *Sankt-Peterburgskije Vedomosti*, 1868, č. 105, s. 2.

6 *Pisma Drahomanova M. iz Kijeva Koršu V. F. v Peterburg 29. 6. 1867*. Gosudarstvennyj archiv Rossijskoj Federacii (GARF), fond (f.) 109 c/a, Opis (Op.) 2, delo (D.) 718, 2 ob., s. 3.

*načrtnúť to, čo nemôže nebyť trvalým, lebo v podstate je prirodzeným. A takou prirodzenou záležitosťou sú spoločné záujmy ruského ľudu v Haliči, Malorusku a Veľkorusku, spoločné ciele pokrokovej haličskej, ukrajinskej, veľkoruskej a ruskoeurópskej inteligencie. Na začiatok im postačí, keď poznajú túto jednotu, potom dokážu nájsť pre ňu formy a premeniť na úžitok ruskému národu každú politickú formu získanú históriou.*⁷

Drahomanovi sa v tomto období zdalo, že využitím populárnej slovanskej idey, vyhlásením rovnosti a bratstva všetkých jazykom a kultúrou príbuzných národov možno položiť nové základy pre budúcu slobodnú jednotu východných Slovanov. Nádeje vkladané do budúcnosti – priamo či sprostredkovane – utvrdzovali jeho prevažne negatívne vnímanie minulého a súčasného stavu vzájomných vzťahov medzi uvedenými národmi, najmä ukrajinsko-ruských vzťahov. Pozornosť si zasluhuje, že aj v tomto období, keď sa pokúšal uviesť do života vlastnú koncepciu demokratického „panrusizmu“, v osnove všetkých jeho teoretických projektov sa nachádzal princíp národnej samostatnosti a samobytnosti ukrajinského a bieloruského národa. To bolo v rozpore s názormi vládnucimi v ruskej spoločnosti, nehovoriac už o oficiálnej vede a propagande. Drahomanov sa pokúšal „zmieriť“ a zladíť tie úrovne identity, ktoré existovali v tom čase ako fenomény spoločenského vedomia, predovšetkým ukrajinskú, celoruskú a slovanskú sebaidentifikáciu, ich začlenením do pevného hierarchického systému. Pritom vyhlasoval, že sa tým vyslovuje za novú verziu ukrajinofilstva. Keď sa z týchto svojráznych pozícií obrátil na haličských Ukrajincov, navrhol im vyriešenie problému ich etnonacionálnej voľby (Rusíni/Rusi/Ukrajinci) a tvrdil, že teória, ktorá tvorí základ jeho ukrajinofilstva, „poskytuje ojazdné národné a sociálne základy na obrodienie, pozdvihnutie tamojšej ruskej národnosti a ľudu. Keďže súčasne je aj teóriou ‚panmalorusizmu‘, t. j. zjednotenia všetkých Malorusov (Ukrajincov), rozptýlených v Rusku, v Poľskom kráľovstve, v Haliči, na Bukovine a v Uhorsku. Ukrajinofilstvo je aj transmiou organického panrusizmu, pretože naše Malorusko – Ukrajina je organicky späté s Veľkoruskom, a súčasne aj takého panslavizmu, ktorý môže mať sympatie uvedomelých predstaviteľov západného Slovanstva, federálneho panslavizmu...“⁸

Vychádzajúc z nereálnosti uskutočnenia projektu nezávislého ukrajinského štátu v budúcnosti, Drahomanov videl možnosť koncipovania prvoradých potrieb Ukrajiny v riečisku rozvoja ideológie a programu demokratického, federálneho všeslovanstva. Taký program vyhlásil v prvej polovici 70. rokov 19. storočia za racionálne zdôvodnenú alternatívu očakávaniam na uskutočnenie separatistického scenára. „Je to iná vec,“ zdôraznil, „než národný, politický a literárny separatizmus, je to hnutie za samosprávu ukrajinských území (ale nie centralizovanej Ukrajiny) v zhode s takým istým hnutím na veľkoruských územiach, hnutie za ľudovládu a za vyzdvihnutie z ľudu do kultúry takých prvkov, ktoré ju môžu obohatiť bez toho, aby sa znehodnocovalo a ochudobňovalo to bohatstvo a tie sily, ktoré sa nadobudli spoločne s Veľkorusmi a Malorusmi. Iná vec je vystupovať v Rusku ako autonómny a demokratický element, ako kmeň, ktorý je svojou geografiou, históriou, sociálnymi cieľmi blízky západným Slovanom, stať sa sprostredko-

7 DRAHOMANOV, M. Literatura rosijska, velykoruska, ukrajinska i halycka. In *Literaturno-publicistyčni praci* (LPP), t. 1, s. 218-219.

8 DRAHOMANOV, M. Po voprosu o maloruskoj literature. In *LPP*, t. 1, s. 392.

*vateľom medzi východnými a západnými Slovanmi, medzi menšími národmi bez vlastného štátu a veľkým národom, ktorý si založil vlastný štát.*⁹ Z Drahomanovej logiky teda vyplýva, že Slovanom – susedom, predovšetkým Rusom (príslušníkom ruského štátu – pozn. M. Š.), ako by sa mala kompenzovať ich nemožnosť (a odmietnutie Ukrajincami takých pokusov?) vybojovať si nezávislý štát uznaním unikátnej geopolitickej roly Ukrajiny, potvrdením jej významu ako nevyhnutného článku civilizáčného mostu v stykoch so západnými a s južnými slovanskými národmi. Neprípravenosť Ukrajiny na vznik centralizovaného nezávislého štátu a neexistenciu priaznivých podmienok dokonca ani na politický boj za dosiahnutie tohto cieľa Drahomanov navrhuje vyvážiť tým, že Ukrajinci budú plniť osobitnú úlohu v rodine slovanských národov. Táto úloha bude mať ešte tú doplnkovú hodnotu, že zblíži západné a východné ukrajinské územia. Drahomanov vyslovil presvedčenie, že Ukrajincom v Rusku a Haličanom v Rakúsku môže patriť veľká budúcnosť. Pre Haličanov videl mimoriadnu výhodu v tom, že sa môžu stať sprostredkovateľmi medzi Ruskom a západným, predovšetkým rakúskym Slovanstvom bez toho, aby stratili z vlastnej pôvodnosti to, čo je vhodné pre vlastný národ. Táto myšlienka sa končí tvrdením: hovoriť, že pre Ukrajincov a Haličanov by bolo lepšie, keby sa zaoberali len vecou vlastného kraja, rozvíjali vlastnú originalnosť, je skôr fráza než činom; Ukrajinci majú málo možností oddeliť sa od Ruska nielen politicky, ale aj kultúrne.¹⁰

Vykonanie misie medzi „jednotným“ štátnym slovanským národom a neštátnymi slovanskými národmi Drahomanov už nehodnotil z hľadiska Ruskej ríše, ale z hľadiska „ukrajinskej idey“. Trval na tom, že uskutočnenie tejto roly vyžaduje, aby aj Ukrajinci s gymnaziálnym a vysokoškolským vzdelaním vedeli, čo je Ukrajina, aby aj Veľkorusi vedeli, čo je Ukrajina v Rusku a v slovanskom svete, t. j. aký má význam a aká je jej úloha vo svete.¹¹ Vzhľadom na to, že Drahomanov pripisoval vlastnému národu a vlastnej krajine o nič menšiu než „svetovú úlohu“, pokladal za axiómu dôležitosť školstva a kultúry ukrajinského národa na jeho vlastnej národnej základni. Usiloval sa presvedčiť aj ruskú spoločnosť, že pomoc ukrajinskému národu zodpovedá národným, politickým a štátnym záujmom Ruska a Rusov vôbec. Podobné pasáže zapadajú do schémy pragmatického využitia slovanskej témy, o ktorej M. Drahomanov písal už v 60. rokoch 19. storočia, ale jej naplnenie zaznamenalo zmeny.

Drahomanov už v prvej polovici 70. rokov 19. storočia pokladal za možné premiestniť logické akcenty. Najprv, ak máme hovoriť všeobecne, využíval deduktívnu metódu argumentácie, ktorej podstatu možno zhrnúť takto: všetci Slovania sa prebúdzajú a žiadajú uspokojenie svojich národno-kultúrnych a národnopolitických práv. Ukrajinci sú takisto Slovania, teda aj oni majú právo na úctu a ochranu svojich národných práv. Neskôr sa jeho logika, podľa nášho názoru, čoraz častejšie opierala o využívanie induktívnej metódy dôkazov: Ukrajinci sa prebúdzajú, všetci Slovania sa domáhajú svojich práv. Ukrajinci nielenže nie sú horší od iných, ale majú aj pôvodnú, vlastnú, výsostne dôležitú úlohu tak voči Slovanstvu ako celku, ako aj pre Rusko a Rakúsko-Uhorsko zvlášť, preto sa ich práva musia zabezpečiť a ochraňovať.

9 DRAHOMANOV, M. Literatura rosijska, ref. 7, s. 213.

10 Ref. 7, s. 212.

11 Ref. 7, s. 181.

Slovanská téma poskytovala teda Drahoanovi už v začiatočnom, predemigračnom období tvorby príležitosť sformulovať ukrajinské snahy, poukazovať na dôstojné miesto vlastného národa v slovanskom svete, ktoré je hodné úcty, a zdôvodniť jeho osobitnú úlohu ako jedného z dôležitých faktorov v historickom zápase Slovanov proti uchvatiteľom. Týmto spôsobom chcel publicista a vedec prebudiť ukrajinské národné vedomie, hrdosť na svoj národ, jeho minulosť a tým aj obnoviť nádej na krajšiu budúcnosť. Na budúcnosť sa díval v kontexte demokratickej prestavby ruského štátu na princípoch federácie, predovšetkým slovanských národov: Ukrajincov, Bielorusov, Rusov a Poliakov.

Nová etapa, do určitej miery medzník v Drahoanovom teoretickom chápaní slovanskej témy sa začala v súvislosti s udalosťami na Balkáne v druhej polovici 70. rokov 19. storočia. Odhodlaný boj Slovanov za oslobodenie spod tureckých utláčateľov sa stával očividným faktom, preto politici, vedci a žurnalisti v Rusku a v krajinách západnej Európy dospeli k názoru, že je nevyhnutné riešiť osud týchto slovanských národov. Nové rozdelenie sfér vplyvu a podstatné zmeny štátnych hraníc v juhovýchodnej Európe sa stali aktuálnou otázkou európskej politiky. Udalosti na Balkáne mali neobyčajne živý ohlas v Rakúsko-Uhorsku a Rusku. Ukrajinci, tak inteligencia, ako aj meštianstvo a „jednoduchý ľud“, tiež nezostávali k nim ľahostajní. Slovanská otázka prestávala byť jednou z módných, ale zároveň druhoradých tém žurnalistiky alebo etnografie. Dostala sa do sféry záujmu širokej verejnosti, vyvolávala nadšenie a pripravenosť prísť na pomoc slovanským bratom. Drahoanov vnímal toto obdobie ako jedinečnú a dlhoočakávanú príležitosť na vtenenie do života vzdelávaco-kultúrnych, ba dokonca politických plánov ukrajinskej inteligencie. Podujal sa napísať niekoľko publicistických a vedcko-populárnych prác. Vystupoval na strane tých verejných činiteľov, ktorí sa pokúšali využiť novú geopolitickú situáciu na Balkáne v záujme demokratických celoruských a národných hnutí v Ruskom impériu. Neskôr vysvetľoval svoje činy v tomto období, predovšetkým to, prečo pred svojím odchodom z Ruska do emigrácie vydal publikáciu *O ukrajinských kozákoch, Tatároch a Turkoch*.¹² Napísal: „*Cieľom poslednej populárnej brožúry, vydanjej pri príležitosti povstania v Hercegovine, bolo spojiť agitáciu východnej otázky s národnými tradíciami. Vtedajší Ukrajinci v Kyjeve a Odese sa veľmi zaujímali o srbské povstanie vzhľadom na ich slovanské sympatie a očakávania, že toto povstanie bude mať taký istý význam ako grécke povstanie v 20. rokoch 19. storočia, ktoré roztrhlo Dreikaiserbund...*“¹³

Tieto udalosti mali veľký ohlas medzi Ukrajincami. Stali sa zdrojom očakávaných zmien v Ruskom impériu, nádejí na vznik kvalitatívne novej geopolitickej situácie v Európe, v ktorej, ako sa predpokladalo, nájde sa miesto na určité riešenie ukrajinskej otázky; prinajmenšom na uspokojenie prvoradých potrieb národa, ktorý sa nacionálne prebúdzal. Žurnalistické, teoretické a organizačné iniciatívy M. Drahoanova boli podmienené nielen zahraničnopolitickými faktormi, ale aj jeho vlastnými teoretickými postulátmi týkajúcimi sa balkánskej krízy. Boli jeho reakciou na reálne očakávania ruskej a ukrajinskej spoločnosti a taktiež teoreticko-programovou odpoveďou na nádeje

12 DRAHOMANOV, M. *Pro ukrajinských kozakiv, tatar ta turkiv*. Kyjiv 1876, s. 69.

13 DRAHOMANOV, ref. 2, s. 36.

ukrajinských „hromadovcov“¹⁴. Diela Drahojanovho balkánskeho cyklu sa vyznačovali koncepcnou prepracovanosťou, systémovosťou a presvedčivou argumentáciou, aj keď neboli výnimkou v kontexte s pozíciou demokratickej a liberálnej žurnalistiky v Haliči a v naddneperskej Ukrajine v Rusku.¹⁵

Žiada sa poznamenať, že na evolúciu národnopolitických názorov Drahojanova, najmä na jeho postoj k ideám slovanskej vzájomnosti, mali bezprostredný vplyv udalosti spojené s podpísaním a s následkami pôsobenia emžského výnosu z roku 1876.¹⁶ Tieto udalosti sú späté so životom Drahojanova, pretože spôsobili kardinálny obrat v jeho doterajšom osude. Stratil profesorské miesto na kyjevskej univerzite a rozhodol sa emigrovať. Vtedy urobil čiaru za tým obdobím svojho života, o ktorom sám hovoril ako o čase svojho „definitívneho pripútania k ukrajinskému smeru“.¹⁷ Slovanská téma odvtedy vystupovala v jeho prácach ako agitačný prostriedok na odhaľovanie politiky cárského režimu v ukrajinskej otázke. Pokúšal sa zdôvodniť nezlučiteľnosť oficiálneho slavianofilstva ruskej vlády s praxou útlaku základných kultúrnych práv slovanských národov – poddaných romanovskej dynastie.¹⁸ Podľa nášho názoru M. Drahojanov veril, že jeho kritika výnosu z roku 1876 v čase všeobecného vzostupu „slovanského nadšenia“ medzi Ukrajincami a v ruskej spoločnosti ako celku bude mať za následok pozitívne vyriešenie tejto otázky. Preto venoval pozornosť udalostiam na Balkáne a ich ohlasu medzi Ukrajincami a v ruskej spoločnosti. Očakával, že tieto udalosti a predpokladané zrušenie diskriminačných rozhodnutí vlády vzájomne súvisia. Balkánska kríza vyvolávala však u Drahojanova omnoho väčšie nádeje než očakávania na odstránenie zákazov z roku 1876.

Popri geopolitických a vnútropolitických kalkuláciách spojených s očakávaniami od priebehu krízy na Balkáne sa Drahojanov nevyhýbal ani riešeniu celkom prozaických otázok, konal ako skúsený politik. Napríklad sa pokúšal využiť všeobecný záujem o slovanskú problematiku na to, aby získal pozornosť ruskej spoločnosti pre potreby Ukrajincov, najmä v Haliči, na Bukovine a v Zakarpatsku. V súvisi s nevyhnutnosťou pomoci „tamojším Slovanom“, zdôrazňoval, že ide o Slovanov, ktorí sú súčasťou ukrajinského národa, a nie ruského kmeňa. Vyzýval početné slovanské spolky, ktoré predtým vznikli vďaka verejnosti (alebo na podnet provládnych štruktúr) v Rusku, aby poskytovali pomoc ukrajinským spolkom v oblasti každodenných organizačných opatrení a pri ich vzdelávacej, vedeckej a kultúrnej činnosti.

Keď sa po dlhom oddaľovaní nakoniec začala rusko-turecká vojna, Drahojanov prijal tento zvrät udalosti ako nástup vhodného času pre ukrajinskú národnú vec, v kto-

14 Od slova „hromada“ (občina). Príslušníci pololegálnych organizácií (hromád) ukrajinskej inteligencie kultúrneho a spoločensko-politického zamerania. Pôsobili v 2. polovici 19. a začiatkom 20. storočia (pozn. M. Š.).

15 DRAHOMANOV, M. *Čistoe delo trebuet čistych sredstv. Sobranije političeskich sočinenij*. T. 2, s. 20-45; DRAHOMANOV, M. *Turky vnutrenije i vnešnje : Pismo k izdatelju Novogo Vremeni*, tamže, s. 46-77; DRAHOMANOV, M.: *Vnutreneje rabstvo i vojna za osvoboždenije*, tamže, s. 77-121; DRAHOMANOV, M. *Vyigryši poslednej vojny : Do čego dovojevalis?* Sankt-Peterburg 1878, s. 14.

16 Tajný výnos podpísaný cárom Alexandrom II. dňa 18. mája 1876, ktorý zakázal používanie ukrajinského písomníctva (pozn. M. Š.).

17 DRAHOMANOV, M. *Avtobiografičeskaja zametka*. Kyjev : LPP, 1970, s. 48.

18 *Sučasništ'* 1976, č. 7-8, s. 79-102 a 187-188.

rom konečne bude možné realizovať ním aktívne propagované autonomisticko-federatívne plány. Vo svojej *Autobiografii* takto spomínal na tie časy: „*Srbsko-bulharské hnutie a neskôr vojna s Tureckom dali mi, samozrejme, vhodnú príležitosť na zverejnenie liberálno-federálnych ideí v ruštine.*“¹⁹ Vtedy sa mu zdalo, že čoskoro nevyhnutne nastanú radikálne zmeny nielen na politickej mape Balkánu, ale aj v samotnom Rusku a demokratické sily zvíťazia nad nepriateľmi južných Slovanov, konkrétne nad „konštantínopolskými Turkami“, a súčasne nad utláčateľmi Slovanov podliehajúcimi Ruskému impériu, nad „petrohradskými Turkami“. Presvedčoval, že Ukrajinci nesmú premeškať túto jedinečnú a vzácnu príležitosť v ich histórii. Preto treba využiť slovanofilské pocity širokej verejnosti Ruska na to, aby sa Ukrajinci mohli zúčastňovať na tomto veľkom boji.

Aj dnes, prinajmenšom z historiografického hľadiska, sa zdajú zaujímavé Drahomanove myšlienky o východiskách a vývoji vtedajšej balkánskej krízy, jeho pokusy predvídať jej riešenie a nájsť možnosti využitia tejto situácie pre ukrajinské záujmy. Drahomanov úprimne súcitil s oslobodzovacím bojom slovanských národov v Osmanskej ríši, ktorý sa dramaticky vyostřil. Aj definitívne oslobodenie všetkých slovanských a neslovanských národov spod osmanského jarma bolo jeho túžbou, ktorá korešpondovala s náladami v ukrajinskej spoločnosti. Ako zástancu nevyhnutného oslobodenia južných Slovanov ho zaujímalo, ako tento proces prebehne, kto bude osloboditeľom, aké strategické následky bude mať príchod Ruska na Balkán a s čím môžu rátať národy Ruského impéria, predovšetkým Ukrajinci.

Po odchode z Ruska do emigrácie, do Ženevy, mal Drahomanov po prvýkrát možnosť vyslovovať svoje myšlienky slobodne, bez ohľadu na ruskú alebo rakúsku cenzúru. V takých podmienkach sa jeho *Hromada*²⁰ mala stať začiatkom novej etapy v ukrajinskom hnutí, hovorkyňou a obhajkyňou jeho politického a kultúrneho programu pred krajanmi a ďalšími národmi Európy. Drahomanovské motívy, dokonca aj známe z predchádzajúcich publikácií v haličskej, kyjevskej a petrohradskej tlači, dostávali nové znenie a celkom iný obsahový význam. Teraz už vyslovoval svoje myšlienky bez „ezopského jazyka“, ktorý bol pre ruského novinára a vedca nevyhnutný. Otvorene hlásal svoje stanovisko k oslobodzovacej vojne balkánskych národov. Na rozdiel od oficiálneho stanoviska a názorov väčšiny publicistov v Rusku poznamenal, že slovanské národy sa prebudili do svojho národného života nie vďaka pasívnemu očakávaniu a nádejam na oslobodenie spod Turkov ruskými zbraňami, ale v dôsledku vlastného vývoja a veľkého duchovného, kultúrneho a organizačného úsilia slovanských osvietencov. Táto myšlienka je dôležitá už tým, že nástojčivo a presvedčivým spôsobom dávala do protikladu demokratický ideál národa – tvorcu vlastnej histórie – a reálnu vtedajšiu spoločnosť v Rusku. Z hľadiska impéria bola táto spoločnosť takmer ideálna: pasívna, poslušná, detsky očakávajúca možné zmeny nielen jednoducho z Božej milosti, ale určite aj prostredníctvom „pomazaných“ panovníkov. Pre Drahomanova bolo dôležité vysvetliť rôznorodosť cieľov boja národov porobených Tureckom a skutočné záujmy oficiálneho Petrohradu, Ruského impéria.

19 DRAHOMANOV, ref. 2, s. 11.

20 Drahomanov roku 1876 emigroval do Ženevy, kde založil slobodnú ukrajinskú tlačiareň a vydával ukrajinský politický časopis *Hromada* (1878 – 1882) (pozn. M. Š.).

Pri polemike s oficiálnymi argumentmi v prospech ruskej misie, ako výnimočne šľachtetnej oslobodzovacej a altruistickej, Drahoanov neupadal do protiruského tónu, nestaval sa negatívne k nádejam balkánskych národov na pomoc zo strany Ruska. Dokonca si prial, aby sa tieto nádeje uskutočnili podľa možnosti čím skôr a s neveľkými ľudskými obeťami. Zároveň varoval Slovanov pred pestovaním ilúzií, pokiaľ ide o skutočné, a nie fiktívno imperiálne Rusko. Zdôrazňoval klamlivosť propagandistickej rétoriky Petrohradu: „*Nie cárské veličenstvá a výsosti majú právo hovoriť o slobode – to nie je ich vec... O slobode má právo hovoriť len ten, kto sám nikoho neutláča, ani ho nezdiara, kto je ochotný položiť za slobodu svoju hlavu...*“²¹ Samozrejme, že medzi tých, ktorí majú právo hovoriť, Drahoanov zaradil Ruskom utláčané slovanské národy, predovšetkým Ukrajincov, v mene ktorých oslovoval Slovanov.

Pri odhaľovaní pokrytectva balkánskej politiky cárskeho režimu pred zahraničnými Slovanmi poukázal na do neba volajúcu protirečivosť medzi „slobodomylnými“ deklaráciami Ruska a skutočným stavom jeho už „slobodných“ poddaných: „*A naozaj, aký dôvod by mala ruská vláda starať sa o slobodu tureckých Slovanov, keď vidíme, že vo svojom cárstve nielenže nedbá o nejakú slobodu svojho národa, svojich ruských Slovanov, ale naopak stará sa len o to, ako potlačiť každú myšlienku o slobode, ako ešte viac utláčať národ, vytlčiť z neho čo najviac peňazí v prospech seba a oligarchov. Bolo by nám veľmi dobre na duši, keby hoci aj ruská vláda, ale naozaj sa pustila do oslobodzovania Slovanov a dala im slobodu. Ale v takom prípade by ruský cár musel oslobodzovať ľudí spod tureckého, rakúskeho, no aj spod svojho vlastného vládnutia. Jasná vec, že najprv by bolo treba začať od seba, od svojho ruského cárstva.*“²² Je nesporné, že práve začiatok radikálnych zmien v Ruskom impériu by bol podľa názoru Drahoanova najželanejším výsledkom jeho spoluúčasti v balkánskej kríze, najlepším dôsledkom masového úsilia pomôcť Slovanom a nemenej veľkého rozčarovania zo správania sa cárskej vlády. Zjavne je aj to, že Drahoanov pri pranie ruského zahraničnej a vnútornej politiky, za jej falošnosť a klamstvo sa usiloval dokázať jej zhubnosť svojim čitateľom – Ukrajincom, ktorým boli adresované jeho práce vychádzajúce vo Švajčiarsku v tlačiarňi Hromady a v ďalších vydavateľstvách zbavených cárskej cenzúry.

Smelé, ak nie kategorické Drahoanove závery neboli determinované iba tým, že sa zbavil cenzúry. Uprostred reálnych udalostí, keď prehovorili zbrane, a nie skrížené žurnalistické perá, nie bez hrdosti konštatoval, že sa potvrdilo nemálo jeho záverov a prognóz urobených v predvečer vojny. Pritom sa odvolával na vlastné hodnotenia politiky cárskeho režimu, na správanie sa ruských vojsk, strategickú efektívnosť a na diplomatické výsledky ruského zásahu. Nie div, že sa pokladal za víťaza v ideologickom súboji s oficiálnym Ruskom. To dávalo jeho ženevským vydaniám určitý kolorit a pátos.

Pri sledovaní priebehu bojových operácií a zamyslení sa nad možnými výsledkami vojny začal Drahoanov postupne prichádzať k čoraz menej optimistickým záverom. Ak balkánski Slovania očakávali pozitívne výsledky rusko-tureckej vojny, on zdôrazňoval opak. Aby rozptýlil možné pochybnosti veľkých nadšencov, pripomenul im osud Ukrajiny, Poľska, Bieloruska, ktoré už pocítili ozajstné, a nie deklarované slavianofil-

21 DRAHOMANOV, M. Vijná. In *Hromada*, 1878, č. 2, s. 350.

22 Ref. 21, s. 347.

stvo Ruska. Pre povrchne oboznámených s históriou Ruského impéria navrhol rozsiahle exkurzy do minulosti politiky Ruska, demonštroval aj dramaturgiu ukrajinsko-ruských vzájomných vzťahov. Vychádzajúc z niekoľkostoročných skúseností, upozorňoval: „*Pre každého Slovana bude užitočné pozrieť sa na osud našej Ukrajiny v tom období, keď sa hneď za starým Poľskom rúca Turecko a na rade je Rakúsko-Uhorsko. Už aj Srbov postihlo nemálo z toho, čo nás v minulosti. Teraz sú na rade Bulhari. Dôjde aj na Chorvátov, Slovincov a Čechov... kým prácou všetkých slovanských národov, počnúc ‚moskal‘mi‘, sa nepoložia základy slobody v Rusku a všetci Slovania nepochopia, že len slobodný brat môže pomôcť získať ozajstnú slobodu iným.*“ Dovtedy, kým takého slobodného, a nie staršieho brata nevidieť v osobe Ruska, Drahomanov navrhuje urobiť si závery z minulosti a pozrieť sa, „*kam to ‚dotiahla‘ Ukrajina, ktorá začala bojovať za svoju slobodu a sama neskôr padla do osidel susedného cárstva. Nech to vedia nielen naši krajanovia, ale aj ďalší bratia Slovania, ktorí vkladajú veľké nádeje do erárneho Ruska*“.²³ Drahomanove publikácie z polovice 70. rokov 19. storočia uvádzajú početné príklady „vymožeností“ Ukrajiny od čias jej pohltienia Ruskom a tým presvedčivo vykresľujú perspektívy pravdepodobnej budúcnosti aj pre ostatných Slovanov v prípade uskutočnenia expanzívnych zámerov petrohradských stratégov.

Ďalekosiahlym nádejom, ktoré sa u Drahomanova zrodili počas rusko-tureckej vojny, nebolo súdené uskutočniť sa. Toto obdobie zanechalo však výraznú stopu v jeho svetonázore, ovplyvnilo zmenu jeho teoretických priorít. Možno urobiť záver, že práve vtedy sa skončila etapa nie bezkonfliktného spoluzitia, určitého paralelizmu celoruských a ukrajinských diskurzov v systéme názorov Drahomanova na slovanské obrodenie, na národné hnutia balkánskych národov a na miesto ukrajinského národa v týchto procesoch. Ukrajincocentrizmus v chápaní výsledkov balkánskej krízy sa zreteľne odrazil dokonca aj v tom, ako M. Drahomanov hodnotil výsledky sanstefanského mieru a berlínskeho kongresu. Pri ich komentovaní s nefalšovaným rozhorčením a žiaľom uvádzal priame analógie medzi postavením Bulharov po roku 1878 a postavením Ukrajincov po podpísaní andrusevského prímeria z roku 1667, ktoré právne za chrbtom Ukrajiny potvrdilo tragické rozdelenie Ukrajiny na ľavobrežnú a pravobrežnú.²⁴ Tieto myšlienky opakoval aj veľakrát neskôr.²⁵

Sklamaním sú naplnené aj jeho úvahy o vnútropolitických dôsledkoch zasahovania Ruska do slovanských záležitostí na Balkáne. S trpkosťou sa priznal k márnosti svojich očakávaní: „*Doteraz slovanské hnutie nemalo nijaký vplyv na chod vnútorných vecí, ktorý šiel dobre či zle, ale vyšliapanou cestou: proces porušenia... pokračuje, čo nesie so sebou nielen odstránenie poľského jazyka na súdoch v Poľsku, ale dokonca aj zastavenie tlačeňia hocijakých maloruských kníh v centre Ruska a ich dovozu do Ruska*

23 DRAHOMANOV, M. Ot vporjadčika. In *Hromada*, č. 2, s. 12.

24 DRAHOMANOV, *Vnutrenneje rabstvo*, ref. 16, s. 10.

Dohoda medzi Ruskom a Poľskom o zastavení vojny podpísaná v Andruseve neďaleko Smolenska 30. januára 1667. Podľa nej Ukrajina bola rozdelená na dve časti pozdĺž rieky Dneper: na ľavobrežnú (východnú), ktorá spolu s Kyjevom patrila Rusku, a pravobrežnú (západnú), ktorá prešla pod vládu Poľska (pozn. M. Š.).

25 DRAHOMANOV, M. *Russkij kulak i bolgarskaja svoboda : Sobranije političeskich sočinienij*. T. 2, s. 519.

z Rakúska...“²⁶ Napriek všetkým diplomatickým „poníženiam“ berlínskeho kongresu, ruská imperiálna vláda vyšla z vojny nie oslabená, nie liberálnejšia, ale naopak, so sebavedomím víťaza, s presvedčením, že samotné dejiny potvrdili správnosť jej štátneho kurzu a všetky spochybnenia v tomto ohľade pochádzajú buď od nepriateľov Ruska, alebo od samého diabla.

Zmena teoretických cieľov a ideologických hodnôt poznačila nielen rozbor slovenskej politiky Ruska, ale aj Drahomanovu analýzu stavu tých síl, ktoré pretendovali na pomenovanie slavianofili, teda na zástancov záujmov slovenskej jednoty a bratstva príbuzných národov. Často viedol otvorené diskusie s predstaviteľmi ruského panslavizmu. Tvrdil, že názov slavianofili nezodpovedá skutočnej ideovej podstate tohto spoločenského fenoménu. Napísal: „*Ozajstnú a pokrokovú národnú a slovanskú stranu nemáme, pretože nemáme dobré vedomosti o nacionálnych otázkach vôbec a o slovanských národnostiach osobitne. Odborníci poznajú viac slovanské starožitnosti než novinky, slavianofili poznajú to, čo im povedia prosebníci slovanských bratov; liberálni publicisti sa neraz divia, ako sa možno o niečo také zaujímať!*“²⁷ V tomto postoji k ruským slavianofilom treba vidieť Drahomanove nazeranie na stereotypy, ktoré boli vlastné ruskej spoločnosti a jej inteligencii. Pre neho bolo určujúce, že ako verejný činiteľ sa neobmedzil iba na kritiku oficiálneho Ruska, jeho štátnej politiky, ale išiel ďalej. Poukazyval na to, že široké kruhy ruskej verejnosti sú presvedčené o svojom úprimnom slavianofilstve, no v skutočnosti sú značne infikované imperiálnymi náladami a nepochybne sa stávajú prekážkou na ceste uskutočnenia ruskej osloboditeľskej misie. Pri charakteristike ideológie ruských slavianofilov Drahomanov píše: „*Ozajstných slavianofilov... v Rusku nikdy nebolo, lebo niekdajší moskovskí slavianofili napriek svojmu občasnému voľnomyšlienkar-skemu rozjímaniu si v skutočnosti nevedeli predstaviť, že by bolo možné niečo robiť, keď to nepovolí cárska vrchnosť... A starí slavianofili sa príliš nevzdialili od erárnej trojice: pravoslávie, samodržavie a národ (erárno-moskovský)*“²⁸

Drahomanov zostal verný svojmu presvedčeniu o sile slova. Vkladal osobitné nádeje do toho, že ak nie literárnovedecká polemika, tak samotný život musí naučiť mysliacich predstaviteľov ruskej spoločnosti zriecť sa panslavistickej ideológie, zrevidovať predstavy o skutočnej úlohe Ruska v slovanskom svete a prebudíť nové, pokrokové spoločenské sily. V súvislosti s tým aj po negatívnych záveroch o ruskom slavianofilstve ešte stále vkladal nejaké nádeje do nového všeslovanstva v Rusku. Myslel si, že majú reálne opodstatnenie. V tomto novom období spoločenského hnutia skúmal tak pozitívne, ako aj negatívne stránky všeslovanstva. Jeho pozornosti neušlo, že v obnovenom ruskom všeslovanstve takisto cítiť „*podporu... centralizmu a vojensko-byrokratickej moci, čo vzbudzuje myšlienku o ‚porušení‘ všetkých Slovanov*“²⁹ Napriek tomu za týmito zjavné negatívnymi stránkami ruského „modernizovaného“ panslavizmu chcel nájsť aj čosi

26 Pisma M. Drahomanova A. N. Pypinu. Kopii neustanovlennoj rukoj podgotovlennyye D. I. Abramovičom k publikacii (1924 – 1925). Otdel Rukopisej biblioteki im. Saltykova-Ščedrina, f. 4, č. 40, s. 42-43.

27 DRAHOMANOV, M. K voprosu ob „oskudenii“ literatury i o stoličnoj pečati i provincii : Sobranije političeskich sočinenij. t. 2, s. 5.

28 Hromada, č. 2, s. 213.

29 Ref. 28, s. 220.

svetlé, pozitívne. Takým sa mu zdalo, že všeslovanstvo v Rusku „*prinúti uvažovať o slobodnej správe vo všetkých krajoch*“.³⁰

Proti ruskej verzii slavianofilstva, ako ideologickej egidy veľmocenskej expanzívnej politiky impéria, sa Drahoanov, idúc po stopách starších generácií ukrajinských dejateľov, pokúšal postaviť národnú verziu všeslovanstva. Odmietol rozšírené a predtým aj ním čiastočne akceptované očakávania od procesov, ktoré vzídu z integrovania slovanských národov, ich kultúr a jazykov na základe ruskej kultúry a ruštiny ako kultúry a jazyka najväčšieho slovanského národa a najmocnejšieho štátu. Súčasne dospel k záveru, že všetky nádeje na formálny literárny panslavizmus, či už ruský, alebo iný – dokonca v pravoslávnom Slovanstve – , sú založené na nedorozumení. Pritom však zdôraznil, že reálny panslavizmus nič nestráca literárnym osamostatnením každého kmeňa.³¹ Bez toho, aby opustil presvedčenie o dôležitosti slovanskej idey, potreby jednoty slovanských národov, začal teda vlastný teoretický boj za reálne a pravdivé slavianofilstvo. Boj za ozajstnú ideu je spravidla svedectvom toho, že táto idea (ideológia) dosiahla svoj vrchol a že jej tvorcami a nositeľmi sa vyčerpal potenciál tejto idey (ideológie), čo znamená, že je začiatkom jej krízy ako systému názorov. Drahoanov bez toho, aby sa nad tým hlbšie zamyslel, pravdivo hodnotil determinanty ukrajinského začlenenia do kontextu všeslovanských teoretických diskusií v Rusku. Jeho správne chápanie predchádzajúcej etapy vývoja národnej myšlienky zvyrazňuje zmienka o udalostiach v ukrajinskom hnutí koncom 50. rokov 19. storočia. Poznamenal, že to bolo obdobie, „*keď ukrajínofilstvo len rozpínalo krídla zasiahnuté rokom 1847 a schovávalo sa pod ochranu moskovského slavianofilstva*“,³² ale čím ďalej, tým menej potrebovalo útluk pod krídlami ruského spoločensko-politického hnutia, pokúšajúc sa premeniť z „maloruskej filiálky“ celoruskej inteligencie na národnú inteligenciu. Ideologický rozmer tejto transformácie bol rozhodujúci a predchádzal organizačno-inštitucionálnemu procesu formovania národného hnutia. Dôstojné miesto v tomto procese zaujímala aj ukrajinská verzia slovanskej idey.

Takýto význam slovanskej idey bol motivovaný viacerými dôvodmi. Slovanstvo, predovšetkým západné, sa malo stať pre novú generáciu národných dejateľov nielen protikladom vlastnej zaostalosti a zapojenia sa s právami „mladšieho brata“ do politického a sociálno-kultúrneho kontextu Ruského impéria, ale aj svojráznym oknom do Európy, východiskovým bodom k ďalekosiahlym ideálom a jasným perspektívam európskej civilizácie. Drahoanov si to uvedomoval a vytrvalo presviedčal krajanov o potrebe radikálneho prehodnotenia a očistenia predstáv Ukrajincov od stereotypov, ktoré vznikli dlhotrvajúcou inerciou ich politicky závislého a dost' často aj kultúrne druhoradého vývoja, keď sa nachádzali v úlohe prisluhovačov vyvinutejšej a predovšetkým štátne moskovskej (ba dokonca rakúskej) civilizácie. Práve s tým rátal Drahoanov, keď sa svojimi prácami obracal na ukrajinskú inteligenciu, ktorá v jeho očiach bola takmer bez výnimiek presiaknutá ideami všeslovanského bratstva.

Pokladal za možné prostredníctvom porovnávania vývoja Ukrajiny a jej pokroku s výsledkami, ktoré dosiahli susedné národy, zbaviť sa dezorientácie v cieľoch a metódach

30 Ref. 28, s. 221.

31 DRAHOMANOV, *Čistoje delo*, ref. 16, č. 41, s. 20-45.

32 DRAHOMANOV, M. Ševčenko, ukrainofili i socializm. In *Hromada*, č. 3, s. 102.

národnej činnosti a určiť, objektivizovať kritériá hodnotenia cesty, ktorú zvolili verejní činitelia na prekonanie syndrómu provinciálnosti – starý neduh národnej intelektuálnej a politickej elity. Z týchto pozícií treba oceniť správnosť nasledujúcich poznámok vyslovených v pravý čas: „*V každom prípade... bez európskeho slovanského základu ukrajinská verejnosť by sa ťažšie organizovala, ešte viac by tápala, hľadajúc si správnu cestu, neskôr by zosilnela než moskovská. Okrem toho častejšie by sa prepadávala do jám, ktoré jej vyhlbil a hĺbi starý a nový ukrajinský a celoruský život.*“³³ Slovanská idea a styk so západnými a s južnými Slovanmi sa mali teda stať laboratóriom národno-vzdelávacej, kultúrnej a politickej práce, impulzom na vytýčenie d'alekosiahlych úloh a svojráznym oknom do Európy. Cezeň mali ukrajinskí predstavitelia preberať skúsenosti národov, ktoré im boli najbližšie svojimi etnokultúrnymi črtami, historickou pamäťou a sociálno-politickým postavením.

Je nesporné, že už na prelome 70. a 80. rokov 19. storočia si Drahomanov plne uvedomoval a pokúšal sa krajanov presvedčiť o tom, aký má byť vzájomný vzťah medzi slovanskou a ukrajinskou ideou. Otázkou o skutočných prioritách Drahomanova v jeho interpretácii národnej a slovanskej idey nám pomôžu vyriešiť jeho nasledujúce myšlienky. Dokonca aj v čase emocionálnej vlny vzostupu všeslovanskej myšlienky na Ukrajinu, ktorú sledoval so záujmom a optimisticky, svoj postoj vyjadril slovami: „*Je jasné, že na Ukrajinu sa nemôžu postaviť slovanské veci pred vlastné ani na roveň s nimi.*“³⁴ Natíska sa otázka prečo. Drahomanov ju vysvetlil takto: Ukrajinci sa tak dlho z vlastnej vôle i z prinútenia rozptyľovali po svete a Ukrajina bola taká opradená nepravdou i pravdou a akoby vtiahnutá do celoruských, všeslovanských a všesvetových záležitostí, že „*teraz najviac zo všetkého treba, aby sa Ukrajinci zišli na svojom území, okolo svojho ľudu a okolo svojich domácich záležitostí*“. A práve potom a preto, aby sa zišli na svojom území, okolo vlastných nacionálnych vecí, nesmú zabudnúť, „*že aj k domácim problémom treba pristupovať so širšími celosvetovými myšlienkami a pamätať a mať na zreteli predovšetkým najbližších susedov – Slovanov*“.³⁵ To znamená, že aj vo chvíli, keď Drahomanov prejavoval hlboký záujem o ideu slovanskej vzájomnosti, prezentoval svoje názory ako Ukrajinec, ako hovorca národnej veci, a nie ako príslušník Ruského impéria alebo predstaviteľ všeruského liberálneho či demokratického tábora. Analyzoval potenciál slovanskej idey a jej vplyv ako reálnu mobilizujúcu silu na uspokojenie národných potrieb Ukrajiny, na riešenie jej vlastných problémov, predovšetkým na dosiahnutie politickej slobody a zmeny podmienok rozvoja ukrajinského národa v rámci Ruska a Rakúsko-Uhorska.

Zhrnúc, možno konštatovať: uvedomenie si, že nie etnická, historická a kultúrna príbuznosť Slovanov, ale zrejmy fakt, že tvorili väčšinu národov susediacich s Ukrajinou a že od ich pozitívneho či negatívneho postoja bude závisieť úspech alebo porážka zápasu za ukrajinskú vec, tvorí racionálnu a konštruktívnu osnovu Drahomanovej odpovede na slovanskú otázku. Po uvedomení si týchto geopolitických a historických reálií Drahomanovi nezostávalo nič iné, ako hľadať porozumenie so susedmi, domáhať sa neustáleho dialógu s nimi, pričom idea slovanskej vzájomnosti sa zdala nie najhorším inštrumentom

33 Ref. 32, s. 102-103.

34 DRAHOMANOV, M. Centr i okrajiny. In *Hromada* 1878, č. 2, s. 545.

35 DRAHOMANOV, M. Ukrajina i centry. In *Hromada*, 1878, č. 2, s. 559.

na uskutočnenie tejto úlohy. Drahomanov, prirodzene, predpokladal, že Ukrajinci sú históriou predurčení a môžu vykonať svoje vlastné poslanie v slovanskom svete. Preto mu racionálne úvahy a teoretické výpočty neprekážali úprimne vyznávať ideály bratstva na poli Slovanstva. Tým boli motivované jeho slávnostne ladené slová adresované krajanom: „*Ukrajinci sa musia vyjadrovať slovom i prácou ku každej záležitosti v slovanskom svete, ktorá je potrebná Slovanom, od akadémií, kabinetu až po remeslá a polia, krvavé vojny a povstania za slobodu a pôdu Slovanov.*“³⁶

Na splnenie tejto úlohy majú Ukrajinci podľa neho všetky priaznivé faktory – geografické, historické, politické a dokonca jazykovo-kultúrne. Podľa jeho názoru samotný historický osud Ukrajiny a jej umiestnenie takmer v centre osídlenia slovanských národov ich nabádajú venovať osobitnú pozornosť Slovanstvu a určiť si úlohu v ňom. Pri pohľade na mapu slovanských území a národov každý príde k záveru, že ak sa Ukrajina dotýka Poliakov a cez Halič a Uhorskú Rus aj Slovákov a len úzky pás ju delí od Srbov a Bulharov a „*k tomu všetkému na jej území už dávno vznikli poľské a bulharské osady a v poslednom období aj české, tak tu muselo najľahšie zapustiť korene všeslovanské bratstvo...*“³⁷

Na takom základe sa skutočne nemohla nesformovať rozvetvená sieť ukrajinsko-slovanských stykov. Pri ich rozsiahlej retrospektívnej analýze Drahomanov prišiel v tom čase k aktuálnemu záveru: „*Ukrajinské záležitosti sú také späté so záležitosťami ľudí navôkol, tak v Rusku, ako aj v Rakúsko-Uhorsku: s ruskými, bieloruskými, poľskými, so slovenskými, srbskými a všetkými inými slovanskými a neslovanskými (napríklad s valašskými cez Bukovinu a Besarábiu, keď už nechceme hovoriť o Sedmohradsku) záležitosťami, že ukrajinský verejne činný človek práve od chvíle, keď sa stane Ukrajincom, stane sa aj človekom so širokými federalistickými, ba dokonca internacionalistickými myšlienkami. Samozrejme, že pre Ukrajinca budú najbližšie záležitosti susedov príbuzného druhu a podobného osudu, teda Slovanov.*“³⁸

Drahomanov určil Ukrajincom dôležité, ak nie výnimočné miesto medzi perspektívami všeslovanského zjednotenia, ktoré hlásal. Všestranne zdôrazňoval potrebu začlenenia hesla o najužšom spojení Slovanov do nového politického programu ukrajinského národného hnutia. Potvrdzujúc spätosť národného oslobodenia Ukrajincov a spoločného boja Slovanov proti zotročeniu, v mene svojich krajanov vyhlásil: „*Prideme k nim ako ozajstní bratia, a nie ako ‚strýčkovia‘, ako rovní, a nie starší bratia, nie ako ‚blahotvorcovia‘, ale ako spoloční robotníci, aby sme spolu s nimi mohli bojovať proti neprávii, nech by ono pochádzalo či už od cudzieho, alebo od príbuzného, aby sme roztrhali putá, ktoré ukovali tureckí, maďarskí i slovanskí kováči.*“³⁹ To znamená, že nie Rusko, nie ruskí panslávi (podľa Drahomanova invariant veľ'koruského nacionalizmu), ale nová generácia Ukrajincov na čele demokratického oslobodzovacieho hnutia, ktoré iniciovali, sa majú postaviť medzi dejateľov slovanského obrodovania do spoločného boja proti všetkým zotročovateľom vrátane slovanským. V týchto myšlienkach nie je ťažké postrehnúť

36 Ref. 35, s. 558.

37 DRAHOMANOV, M. *Peredne slovo do „Hromady“*. Vybrane. Kyjiv 1991, s. 326.

38 Ref. 37.

39 DRAHOMANOV, ref. 35, s. 559.

rovnaké motívy, akými sú preniknuté aj práce Cyrilo-metodského bratstva, viac známe v tomto období z básní Tarasa Ševčenka.

Drahomanove myšlienky neboli, pochopiteľne, diktované vonkajším, sotva dosiahnuteľným poslaním Ukrajincov – stať sa osloboditeľmi Slovanov. Skromnejšie, ale o to naliehavejšie boli vnútorné potreby: zbaviť Ukrajincov ilúzií o láske „staršieho brata“, prekonať národný komplex menejcennosti cez poznatok, že utláčani a zotročení Ukrajinci sú hodní stať sa ozajstnými robotníkmi na poli slobody, že na nich čaká veľká budúcnosť. Toto úsilie inšpirovalo publicistiku Drahomanova.

Z uvedeného vyplýva, že Drahomanovi nešlo ani tak o to, aby „navrhoval“ západným a južným slovanským národom spoliehať sa na Ukrajincov, a nie na Rusov, ako skôr o to, aby v ukrajinskom vedomí utvrdil myšlienky o nevyhnutnosti spoliehať sa predovšetkým na seba a až potom očakávať pomoc od tých národov, s ktorými sa Ukrajinci nemali o čo deliť, okrem spoločného potľkania sa kľukatými cestami východo- a stredoeurópskej histórie.

Cesta, ktorou prešiel Mychajlo Drahomanov od nadšenia ideou slovanskej vzájomnosti až k pochopeniu, že treba upustiť od jej ďalšieho spracovania v súvislosti s formovaním politického programu národného hnutia, môže byť užitočným pripomenutím aj pre ukrajinskú spoločnosť v čase krkolomných zmien politických reálií, vzniku nového geopolitického napätia a súťaže obnovených verzií zastaraných ideológií. Inou vecou je, ako využiť intelektuálne zdroje nahromadené národnou myšlienkou a teoretickými skúsenosťami. To však nezávisí iba od historikov.

(Preložil Michal Šepitka)

RECENZIE

PÁL, J.: *VÁROSFEJLŐDÉS A SZÉKELYFÖLDÖN 1750 – 1914*. Csíkszereda : Pro-Print Könyvkiadó, 2003. 656 s.

V multietnickom a multikonfesionálnom Sedmohradskom kniežatstve sa vytvoril osobitný systém, ktorý zabezpečil určitý druh rozdelenia moci medzi stavovskými elitami a tým aj dôležitú mocenskú rovnováhu. To bol tzv. systém troch politických národov (vznikli v 15. storočí ako tri politické stavy) a štyroch prijatých konfesii. Neskôr práve toto nazvali kritici „siedmimi hriechmi“ Sedmohradska. Na riadení krajiny sa teda podieľala maďarská šľachta spolu so sikulskými a saskými privilegovanými vrstvami. Ako vidno, pod tromi národmi sa nerozumeli moderné národy v dnešnom zmysle slova, ale išlo o stavovské *natio*. Tie mali prístup na stavovský sedmohradský snem. Takmer vzorovo vypracovaný model spolužitia všetkých národov mal chybu krásy v tom, že nechal mimo hry Rumunov.

Sedmohradsko bolo začiatkom 19. storočia zaostalou periférnou dŕžavou habsburskej ríše, ktorej sa podarilo zachrániť časť svojej autonómie. Od reformného obdobia sa muselo vyrovnávať s národnoemancipačnými snahami jednotlivých národov, ako aj s neustálym úsilím maďarských politických elít o úniu s Uhorskom, ktoré vyvrcholilo v revolúcii 1848 – 1849 a vo vojenskom zápase až po definitívne schválenie únie ako organickej súčasťi rakúsko-uhorského vyrovnania. Centralizácia a zjednocovanie zasiahli aj sikulskú autonómiu. Strata historických práv sa stala príčinou ambivalentného postoja Sikulov k novej situácii. Podľa mnohých mohli ich práva zostať v platnosti aj počas obdobia dualizmu.

To je historický rámec rozsiahlej syntetickej práce maďarskej historičky z univerzity v Kluži. Je podstatným rozšírením a prepracovaním po rumunsky publikovanej monografii analyzujúcej urbanizačné procesy na príklade jedného malého regiónu – sikulskej oblasti v Sedmohradsku. Ide o historickú oblasť Sedmohradska ležiacu na jeho východe, na úpätí východných Karpát. Reprezentuje ju 12 sídelných lokalít s najznámejším mestom Tîrgu Mureş (Marosvásárhely, Neumarkt am Mieresch), ktorý mal od roku 1616 charakter slobodného kráľovského mesta a roku 1910 cca 25 000 obyvateľov. Status ostatných 11 sídel (roku 1910 sa všetky nachádzali pod hranicou 10 000 obyvateľov) sa vyvíjal rôznorodo, a to v závislosti od politického a ekonomického vývoja. Východiskom pre autorku je teda právna kategorizácia mestských lokalít. Etnicky je situácia v oblasti jednoduchšia, lebo ide o takmer najhomogénnejšiu časť Sedmohradska osídlenú maďarským obyvateľstvom, ktorého etnický pôvod nie je doteraz uspokojivo objasnený. Nič na tom nemení usídlené arménske obyvateľstvo s centrom v meste Gheorgheni (Gyergyószentmiklós, Niklasmarkt).

V porovnaní s rumunskou verziou, ktorá v titule hovorila o druhej polovici 19. storočia, je názov maďarskej práce presnejší. Ambíciou autorky bol totiž v oboch prípadoch široký časový úsek vyše 150 rokov, čo umožňuje sledovať jednotlivé javy v procese a v dlhodobej kontinuite. Na druhej strane je už pri zbežnom prečítaní viditeľné, že na obdobie dualizmu a hlavne jeho časť od prelomu 19. a 20. storočia už autorka nestačila s dychom. Prítom išlo o najdynamickejšie obdobie z hľadiska spoločenskej a hospodárskej modernizácie.

Celá syntéza je charakteristická metodologicky premysleným prístupom. V prvej kapitole si autorka vymedzuje pojmový aparát, a to od všeobecne poňatej modernizácie, cez urbanizačný proces až po utváranie mestských štruktúr. Ide teda v plnej miere o modernú metodiku, o to viac by sa však žiadal podstatne hlbší teoretický prístup, ktorý by problematizoval a precíznejšie reflektoval z hľadiska teritória sikulských stolic kľúčový vzťah centrum – periféria, zohľadnenie podstatne bohatšej a novšej zahraničnej literatúry, ako aj teoreticky prepracovanejšej práce Gábora Sonkolya

o sedmohradských mestách v 18. a 19. storočí, ktorá vyšla medzi rumunskou a maďarskou verziou recenzovanej práce.

V nasledujúcich kapitolách, venovaných sociálnoekonomickým a kultúrnym aspektom, sleduje autorka konkrétne prejavy týchto procesov na príklade už spomínanej oblasti. Postupuje teda od všeobecného k zvláštnemu a syntetizuje teoretické poznatky s praktickými výsledkami analytického štúdia regiónu, postaveného na báze heuristiky predovšetkým v rumunských a maďarských archívoch.

V rámci sociálnej štruktúry sa v jednotlivých správnych jednotkách (užšie Sedmohradsko, Partium, sikulské a saské stolice) vytvorili pomerne veľké rozdiely, vyplývajúce hlavne z odlišného historického vývoja. Najevidentnejšie je to v rôznych kategóriách v poddanskej závislosti existujúceho sedliactva. Pre sikulské podmienky je veľmi zaujímavý historicky podmienený vzťah medzi šľachtou a obyvateľmi uvedených mestských sídel. Vyjadruje ho opozícia „dedina – mesto“, pričom ide skôr o právne fikcie. Ešte v polovici 19. storočia sa však zvykli označovať slobodní i závislí obyvatelia názvom „mešťania“ a „dedinčania“, čo sa v tomto vzťahu právom označovalo ako kuriozita. Výskumom doteraz zanedbávanou oblasťou bolo úsilie šľachty, ako aj obyvateľov miest o modernizáciu správy a súčasne o zachovanie si svojich historických privilégií. Tieto snahy pretrvávali minimálne ešte tri desaťročia po revolúcii 1848 – 1849 a boli komplikované rakúskou správou v období neoabsolutizmu, ako aj pokusom o reštauráciu zo strany konzervatívnych síl v období nastupujúceho politického liberalizmu. Niektorí autori vyzdvihujú vojenské funkcie regiónu (kreovanie strážnych hraničných jednotiek a z toho vyplývajúce privilégiá), ktoré podľa nich zohrávali v ranourbanizačnom procese významnú úlohu. Desaťtisíce slobodných Sikulov tu zohrávalo osobitnú úlohu. Rovnako pozoruhodný bol vysoký podiel chudobnej šľachty, ktorej politická váha stúpala v dôsledku uplatňovania volebného práva na starobylom municipiálnom základe, teda aké v Uhorsku platilo pred revolúciou. Najmä medzi Sikulmi žilo veľa chudobných šľachticov, tu sa to mohlo s istým prehnaním niekedy stotožniť so všeobecným volebným právom.

Pod sociálnoekonomickými aspektmi autorka zdôrazňuje význam industrializačného procesu, hospodársku štruktúru, úlohu obchodu a trhových vzťahov, kapitálových súvislostí a peňažných inštitúcií, dopravy, remesiel, cechov a ďalších. Pri analýzach vychádza z dobových štatistík a predovšetkým z cenných správ obchodných a priemyselných komôr. Zaujímavé je pretrvávanie a ekonomický vzostup cechov v období 1848 – 1872, keď boli programovo zamerané na etablovanie sa na rumunskom trhu. Ešte v päťdesiatych rokoch sa vytvárali nové cechy a v sikulských malých mestách práve toto obdobie znamenalo ich rozkvet. Istá protirečivosť medzi konzervovaním tradičných pomerov a otváraním sa svetu bola zrejmä z neustále sa opakujúcich protestov domácich obchodníkov, keď vystupovali ostro proti slovenským podomovým predajcom z Oravskej, Turčianskej a zo Zvolenskej župy, ktorí pravidelne prichádzali na týždňové trhy a predávali nielen vlastný, ale aj zahraničný tovar. Nadriadené orgány sa zväčša zastali Slovákov, argumentujúc obchodnou slobodou a hospodárskou súťažou. Až začiatok colnej vojny roku 1886 spôsobil obdobiu (zo zaostalosti a izolácie vyplývajúcej) „cechovej prosperity“ rýchly koniec. Z lokalít na to doplatilo predovšetkým tradičné centrum remesla mesto Tîrgu Secuiesc (Kézdivásárhely, Szekler-Neumarkt), ktorému sa tak nepodarilo modernizovať svoju hospodársku a spoločenskú štruktúru.

Nasledujúcu ekonomickú stagnáciu celej oblasti však mala na svedomí okrem colnej vojny predovšetkým zastaraná ekonomická štruktúra, chýbajúci kapitál, lacná konkurencia továrenských výrobkov a absencia továrenského priemyslu. Keďže kríza tradičných remesiel išla ruka v ruku s krízou v agrárnej sfére, bola na svete tzv. sikulská otázka, ktorú neriešilo ani vystaňovalctvo remeselníkov do Rumunska a USA. Nevedela si s ňou dlho poradiť ani budapeštianska vláda a až posledné dve desaťročia monarchie znamenali pokus o akú-takú industrializáciu celého regiónu, keď takmer 20 % všetkých investícií pochádzalo zo strany štátu. Prejavom tohto procesu sa stalo založenie obchodnej a priemyselnej komory (1890), výstavba lokálnych železníc a tabakovej to-

várne v Sf. Gheorghe (Sepsiszentgyörgy, Sankt Georgen). Posledne menovaná lokalita disponovala v roku 1910 až 40 % obyvateľstva zamestnaných v priemysle, obchode a remesle podobne ako najväčšie mesto regiónu Tîrgu Mureş, čo však nesúviselo bezprostredne s moderným priemyslom, ale skôr s pretrváváním tradičných remeselníckych štruktúr. Zatiaľ čo prvá lokalita vykazovala len 4 podniky s viac ako 20 zamestnancami, Tîrgu Mureş „až“ 19 podnikov. Tzv. sikulská akcia (predobraz hornouhorskej) sa preto obmedzila viac-menej len na poľnohospodárstvo, ktoré dávalo prácu vyše 50 % zamestnaných. Z textu je zrejmé, že hospodárske dejiny nepatria medzi obľúbené témy autorky a miera opisnosti (niekedy až samoúčelnej) je tu najväčšia.

Ďalšia časť práce je venovaná komunálnej politike (zastupiteľské orgány, súdnictvo), sociálnej a zdravotníckej starostlivosti (vrátane nemocníc, sirotincov, starobincov) a správnym funkciami jednotlivých lokalít (verejné budovy, požiarnici, žandárstvo). Hovorí sa tu o výstavbe komunikácií, inžinierskych sietí (vodovody, kanalizácia, elektrina), o rozširovaní parkov a iných zón oddychu (napr. kúpele).

Kultúrne aspekty sú zastúpené úrovňou gramotnosti, školstvom, počtom tlačiarň, kníhkupectiev a vydavateľstiev, tlačou, spolkovým životom a inštitúciami ako divadlo, vedecké ustanovizne, chóry atď. V školskej rovine stála táto oblasť v mnohých ukazovateľoch lepšie ako celé Sedmohradsko. Autorka poukazuje na priamu súvislosť medzi stupňom urbanizačného procesu a stavom školstva, pričom ju meria úrovňou gramotnosti. Spolky ako rovnako významný fenomén prispievali k prehlbovaniu novej mentality a k rozvoju občianskej spoločnosti. Na začiatku 20. storočia pracovalo napr. v Tîrgu Mureş 41 spolkov rôzneho typu.

Záverečnú časť tvorí správa miest a snahy o jej modernizáciu. Len tézovite sú načrtnuté kapitoly o protirečivej funkcii armády alebo o zadlženosti jednotlivých sídel. Podstatne väčšia pozornosť je venovaná vzťahu štátu a miestnych autonómií.

Práca pôsobí v niektorých častiach až príliš opisne, ale ide o materiálový výskum a predovšetkým tam, kde sú exaktné údaje vyjadrené vo forme diagramov, resp. tabuliek, pôsobí text ľahšie a zrozumiteľnejšie. Pozornosť autorky sa zámerne sústreďuje na analýzu vzniku inštitúcií v kontexte dobového vývoja a menej na ich fungovanie. Moderný funkcionalistický prístup tu teda nie je dovedený do dôsledkov. Pri čítaní knihy nadobúda čitateľ niekedy dojem, že práca ťaží z celého radu nespracovaných tém a uspokojuje sa ich naplnením bohatým materiálom. Je škoda, že pri tejto opisnosti aj zostala, uspokojila sa so stovkami strán materiálového textu a nepokúsila sa v podstatne väčšej miere o komparácie alebo teoretické zovšeobecňovanie a klasifikáciu. Ak sme doteraz hovorili o syntetickej práci, po dočítaní posledných stránok knihy sa čitateľ musí nevdokaj spýtať, či skutočne ide o syntézu, lebo tá musí mať podstatne väčšie ambície. Aj tu platí v plnej miere pravidlo, že menej by bolo viac. To je páčivý problém aj v slovenskej historiografii, ktorá sa uspokojuje so zaplňaním „bielych“ miest a programovo rezignuje na väčšie kontextové a teoretické ambície.

Ďalším závažným nedostatkom, ktorý robí túto monumentálnu prácu len ťažko čitateľnou, je takmer úplná absencia človeka ako historického objektu. Pritom stále je reč o mestách a ich obyvateľoch a človek je a mal by byť kľúčovou historickou kategóriou. Vyľudnenosť textu je svedectvom, ako sa niekedy pre stromy nevidí les. Na to by však bol potrebný úplne odlišný charakter výskumu. Predovšetkým pramene ústrednej povahy (MOL, Budapešť) v tomto prípade prispeli k úplnému vyľudneniu skúmaných sídel. Žiadalo by sa využiť regionálnu tlač, memoáre, korešpondenciu a pod., teda pramene, ktoré by do textu vniesli viac života a každodennosti. Na dôsledné „učesanie“ poznámkového aparátu už autorka očividne nestačila sily a čas. Na druhej strane zahraničný čitateľ privíta prehľadné farebné mapky celého regiónu na vnútornej väzbe knihy.

Napriek kritickým pripomienkam patrí práca o urbanizačných procesoch v oblasti, ktorá sa radila v monarchii a v Uhorsku k najzaostalejším a kde tradičné mestá v podstate neexistovali,

k zaujímavému čítaniu. Jednotlivé kapitoly čitateľa vyslovene nútia k paralelám a komparáciám s ostatnými oblasťami Sedmohradska, resp. s celým Sedmohradskom, so slovenskými reáliami a s Uhorskom. A to aj tam, kde v texte vyslovene chýbajú. Z tohto hľadiska má text príťažlivosť aj pre slovenského odborníka, pomáha mu nastoľovať otázky, i keď nie vždy na ne poskytuje aj uspokojivé odpovede.

R. Holec

GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *DRUHÁ REPUBLIKA 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickém, spoločenskom a kultúrném živote*. Praha; Litomyšl 2004. 315 s.

V českej a slovenskej historiografii sa už pomerne dávno udomácnil názor, že obdobie od Mníchova do 14., resp. 15. marca 1939 (t. j. druhá republika) je v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi z každej stránky „iným“ obdobím. Gebhart a Kuklík túto tézu nielen akceptujú, ale obsahovo naplňajú spôsobom, akým sa tak doteraz neudialo. Prirodzene, existujú práce, ktoré sa už týmto obdobím zaoberali (M. Hájek, F. Lukeš atď.), ale autori sa zmocnili danej problematiky komplexne, t. j. z hľadiska vnútropolitického, hospodárskeho, sociálneho, kultúrneho a zahraničnopolitického vývoja. Otvorili otázku, ktorá je taká typická pre obdobie druhej republiky, konflikt medzi dovtedy panujúcim liberálnodemokratickým systémom a tvoriacim sa systémom autoritatívnej demokracie a v slovenských podmienkach vznikajúcim autoritatívnym režimom. Otrasy, ktorý zažila československá spoločnosť v dôsledku Mníchova, mal za dôsledok, že sa nielen otriasli základy existujúceho režimu, pozície vládnucich elít, ale tie sa dotýkali celej spoločnosti, pričom uvedený proces mal svoje špecifické prejavy v jednotlivých častiach republiky. Autori danú skutočnosť plne rešpektujú, pričom problémy vývoja Podkarpatskej Rusi už tradične a bez ohľadu na obdobie sa zo strany českých, ale aj slovenských historikov zanedbávajú, resp. skúmajú okrajovo.

Reakcia v českej a slovenskej spoločnosti na mníchovský diktát a s ním spojené dôsledky má mnoho spoločných črt, ale veľa rozdielnych momentov. Jednou z podstatných otázok bolo, že pod vplyvom zmeneného postavenia republiky, preskupenia politickej moci atď. dochádzalo v oboch častiach štátu k politickej porážke dovtedy vládnucich mocenských elít, ale na Slovensku súčasne k víťazstvu nových mocenských skupín. Tie síce kritizujú, zatracujú predchádzajúci režim, jeho čelných predstaviteľov, no na druhej strane ponúkajú pozitívne videnie budúcnosti, obmedzené však v prevažnej miere na „budeme si vládnuť sami“. V slovenskej spoločnosti panovali obavy z budúceho vývoja, z postavenia Slovenska, ale na druhej strane sa intenzívnou propagandou zameranou na tvrdenie, že sa podarilo vyriešiť tzv. slovenskú otázku, darilo paralyzovať tieto nálady, poskytovať optimistické videnie budúcnosti, umele utvárať „jednotu“ národa a uspokojovať mocenské ambície nových vládcov až po rádových príslušníkov Hlinkovej gardy. Je typické pre toto obdobie, a autori to precízne dokazujú, že dôsledkom otrasy spôsobeného mníchovským diktátom bolo nielen oslabenie dovtedy vládnucich elít, celého systému atď., ale spochybnil legitimitu časti najmä probenešovských síl ďalej viesť štát a spoločnosť. Rezignácia, ktorá sa zo strany vládnucich elít i demokraticky zameranej spoločnosti prejavila, uľahčila prevzatie moci, no v jednotlivých častiach štátu bola rozdielna. Rozbor reakcie českej a slovenskej spoločnosti na mníchovskú katastrofu autori zhodnotili komplexne a všestranne a práve na základe tohto rozboru možno vidieť rozdielne stanoviská v oboch častiach štátu. Vyplývajú zo štruktúrovania spoločnosti, jej hospodárskej, politickej a kultúrnej vyspelosti, sociálneho vybavenia. „Ideologický zápas“ prebiehajúci na stránkach tlače, ale aj v spoločenských aktivitách je v českých podmienkach komplikovanejší, všestrannejší (atď.) ako na Slovensku. Autori tieto skutočnosti dokumentovali, pričom ich rozbor

daných problémov je precíznejší v českých krajinách ako na Slovensku. Pre toto obdobie je však typické, že prebiehajúce politické a spoločenské zmeny nevedli k ostrejšej konfrontácii, perzekúcii protivníkov, ale viacej k rezignácii, pasivite a útoky sa viedli predovšetkým v masmédiách. Zostáva otvorená otázka, ako bolo možné tak rýchle a „bezbolestne“ likvidovať demokratický systém a nastoliť autoritatívny režim, pričom uvedená otázka sa viacej vzťahuje na Slovensko ako na české krajiny. Príčiny sú v mnohom smere totožné, ale rozhodne aj rozdielne.

Popri celom rade spomínaných problémov je dôležitou časťou vývoja druhej republiky riešenie slovenskej otázky. Vždy sa tvrdilo, že ak dôjde k jej uspokojivému rozuzleniu, dôjde aj k zlepšeniu česko-slovenských vzťahov. Realita druhej republiky to nepotvrdila. Práve naopak. Takisto v celom procese boja za autonómiu sa operovalo Pittsburskou dohodou ako magnou chartou ľudovej strany, ale hneď po jej realizácii na základe Žilinskej dohody 6. 10. 1938 ju HSĽS flagrantne porušovala. Likvidovala demokratický režim a časť jej predstaviteľov začala presadzovať separatistické tendencie. Pri skúmaní týchto otázok nepôsobí povzbudzujúco, že autori nevyužívajú fondy Prezídia ministerskej rady – zasadnutí vlády, ktoré by im dovolili z iných pozícií hodnotiť celý priebeh rokovaní. Prezentovali postoj českej spoločnosti k štátoprávnej zmene po Mníchove, pričom je zrejmé a samozrejmé, že v porovnaní s teritoriálnymi stratami boli tieto problémy v českej spoločnosti menej aktuálne, ale aj tak výskum dokumentov a materiálov z hľadiska postojov českej spoločnosti k štátoprávnym zmenám len ťažko možno označiť za vyčerpávajúci.

Jednou z problematických stránok hodnotenia vývoja druhej republiky je tzv. Homolov puč alebo vojenský zásah ústrednej vlády na Slovensku. Je objektívnou skutočnosťou, že pôvodné archívne materiály, ktoré by objasňovali ciele a prevedenie akcie, nateraz nie sú k dispozícii. Aj táto skutočnosť poskytuje príležitosť na rôznu interpretáciu uvedenej udalosti. Dobový názor predstaviteľov HSĽS, Hlinkovej gardy a pod., že išlo o likvidáciu, resp. odbúranie vymožeností vyplývajúcich zo zákona o autonómii Slovenskej krajiny (22. 11. 1938) s radosťou a bez argumentov opakujú niektorí dnešní historici, publicisti a pod. Nechajme bokom skutočnosť, podľa ktorej štyri, päť dní pred likvidáciou republiky sa české politické elity pokúšali odbúrať autonómiu, ale dôležitejšie je, či bolo odvolanie J. Tisa, vlády a uväznenie niektorých funkcionárov HSĽS, Hlinkovej gardy oprávnené a zákonné? Je objektívnou skutočnosťou, že z hľadiska týchto kritérií celý problém neskúmali a nehodnotili. Veď ani neuvádzajú, kedy bol vojenský zásah odvolaný, kto ho pripravoval a realizoval – či ministerstvo národnej obrany, ministerstvo vnútra, alebo v koordinácii obe ministerstvá. V uvedenom kontexte úvahy generála A. Eliáša, ktoré boli motívom rozhodnutia vlády, sú podložené a dokumentované na základe pamätí L. Feirabenda, resp. H. Masařika, čo sa dá rešpektovať, pretože išlo o utajenú akciu.

Gebhart a Kuklík nevenujú zhodnoteniu zahraničnopolitických aktivít a medzinárodnej situácii rozsiahlejšiu pozornosť. Aj keď rešpektujeme fakt, že F. Lukeš objasnil hodne problémov z tejto oblasti, autori mali jednoznačne odpovedať na otázku, ako chápal a hodnotil A. Hitler Mníchovskú dohodu, lebo to je kľúč k celkovému pochopeniu situácie. Navyše by sa tým otvorila možnosť konfrontovať nacistickú politiku s postojom českých a slovenských politikov. V súčasnosti u značnej časti odborníkov na oboch brehoch rieky Moravy panuje jednoznačný názor; Mníchov A. Hitlera neuspokojil, likvidácia ČSR zostala jeho bezprostredným cieľom a svoj plán tajne pripravoval ihneď po 29. 9. 1938. Všetky ostatné varianty, ktoré sa objavujú, sú len iniciatívou neinformovaných politikov vrátane J. von Ribbentropa. Presvedčenie časti českej politickej scény aj samotného E. Beneša, že k okupácii krajiny dôjde až v prípade vypuknutia novej vojny, utváralo priestor na vznik určitých ilúzií. Kdesi tu aj korenilo odmietanie akceptovať od decembra 1938 čoraz viacej informácií o príprave nacistickej agresie a neschopnosť politikov, diplomatov a vojakov pripraviť a prijať opatrenia na takúto negatívnu perspektívu. Tu sú aj príčiny narastajúcej rezignácie, beznádejnosti, bezperspektívnosti, pasivity a pesimizmu, ktoré ovládali spoločnosť.

Plne sa dá rešpektovať názor, že Hitler chcel rozbiť Česko-Slovensko vnútorným rozkladom, resp. rozpadom. Ale je tu ešte jeden moment – ako tento cieľ dosiahnuť. Revolučným, alebo „legálnym“ spôsobom? Obrat nastal až 13. 3. 1939 po návšteve J. Tisa u A. Hitlera. Ved' postupne začiatkom marca, na Slovensku po tzv. Homolovom puči, sa začali organizovať rôzne provokácie a teroristické akcie. „Revolučnú aktivitu“ v oboch častiach republiky vyvíjali takmer výlučne príslušníci nemeckej menšiny, ich organizácie a agenti prichádzajúci z nacistického Nemecka. V Bratislave vyvrcholili 13. marca vo večerných hodinách a spájali sa s reakciou na tzv. Homolov puč, hoci tento zásah bol už dva dni predtým odvolaný. Okrem toho to bolo v čase, keď bolo všetko zabezpečené na legálne riešenie situácie vyhlásením samostatného slovenského štátu. Nejde tu len o nekoordinované akcie zo strany nacistov, ale aj o to, že v postoji „vodu“ k situácii došlo k rýchlemu a nečakanému zlomu. Preto také nadšenie J. Goebbelsa nad legálnym postupom a vlastne rovnaký prístup k „rokovaniam“ s E. Háchom v Berlíne.

Z hľadiska hodnotenia zahraničnopolitických koncepcií časti českých a menej slovenských politických predstaviteľov krátko po Mníchove začala vynikať predstava, podľa ktorej východisko z danej situácie, možnosť nápravy existujúcich krív, je reálne len po vzniku novej európskej vojny. Táto časť politického spektra nepochybovala, že Nemecko ju prehrá. Autori sa mali týchto aspektov dotknúť a poukázať aj na ne vzhľadom na to, že staršie práce sa uvedených otázok nedotýkali. To boli alternatívy českej, slovenskej, ako aj československej spoločnosti, najmä keď si uvedomíme hĺbku a šírku otrasu, ktorý zažila česká a demokraticky orientovaná slovenská časť spoločnosti po Mníchove.

Publikácia autorskej dvojice poskytuje komplexný pohľad na vývoj druhej republiky. Umožňuje jej to predovšetkým všestranný výskum archívnych materiálov a znalosť dobovej a súčasnej literatúry. Niektoré otázky zostávajú ešte nezodpovedané aj v dôsledku komplikovaného hľadania archívnych dokumentov, ale obraz, ktorý autori poskytujú, je zbavený ideologických klíšé, apriorných záverov a názorov, ktoré sa v minulosti v miere hojnej vzťahovali k tomuto obdobiu, a to nielen z hľadiska postojov tzv. marxistickej historiografie. Táto pozitívna stránka publikácie vystupuje do popredia, najmä keď si uvedomíme, aké dôsledky malo toto obdobie na existenciu spoločného štátu, na vzťahy Čechov a Slovákov a budúci vývoj.

V. Bystričský

JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard. „ARIZACE“ A ARIZÁTORŮ. *Drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen (1939 – 1945)*. Praha : Karolinum, 2005. 481 s.

Približne v polovici roka 2005 vydalo známe pražské nakladateľstvo odbornej literatúry Karolinum novú priekopnícku prácu s aktuálnou a v mnohých smeroch ešte stále otvorenou problematikou tzv. arizácie židovského majetku v rokoch 1939 – 1945 na území dnešnej Českej republiky. Autormi novej monografie sú renomovaní českí historici hospodárskych a sociálnych dejín Drahomír Jančík a Eduard Kubů. Autori sa tematikou arizácie zaoberajú už dlhšie obdobie. Zúčastnili sa na viacerých výskumných projektoch hodnotiacich rôzne stránky a metódy arizácie. V sledovanej monografii sa zamerali na špecifický a v historiografii doteraz veľmi málo frekventovaný fenomén procesu ovládnutia majetku židovskej komunity, ktorou boli arizačné úvery. Upozorňujú na skutočnosť, že úvery poskytované arizátorom zo strany bánk na kúpu židovského majetku predstavovali významný nepriamy zdroj ziskov peňažných ústavov z obľudného procesu arizácie. Napriek tomu ostali v českej, ako aj v medzinárodnej historiografii takmer nepovšimnuté.

Na pokraji záujmu boli dokonca aj vo veľkých medzinárodných projektoch výskumu arizačných aktivít dvoch čelných bánk nacistického Nemecka *Deutsche Bank* a *Dresdner Bank*, z ktorých vzišiel v ostatných rokoch celý rad vynikajúcich výstupov. Úlohu arizačných úverov ako významného prameňa arizačných ziskov peňažných ústavov autori demonštrujú na podklade analýzy veľmi bohatého archívneho fondu čelného národne nemeckého peňažného ústavu pôsobiaceho v českých krajinách peňažného družstva *Kreditanstalt der Deutschen*. Práve obsah spomínaného fondu, ktorý dlho ležal nepovšimnutý v archíve ministerstva financií v Prahe, upozornil autorov na význam arizačných úverov. Tento archívny fond totiž obsahuje veľkú časť agendy arizačných úverov poskytovaných uvedeným nemeckým družstvom, ktoré sa ako peňažný ústav úzko spätý s nacistickými politickým hnutím v medzivojnovnej ČSR stalo nástrojom mocenskej okupačnej politiky Nemecka v českých krajinách po roku 1938. Povaha agendy arizačných úverov v archívnom fonde družstva *Kreditanstalt der Deutschen* s bohatými údajmi o subjektoch aj objektoch arizácie, čiže o arizátoroch aj o arizovanom majetku, umožnila autorom nielen charakterizovať samotné úvery, ale aj zhodnotiť širšie súvislosti a hlavné ciele arizácie, nemovite vo sfére podnikového majetku, uskutočnenej nemeckými okupačnými orgánmi na území českých krajín. S určitou dávkou zveličenia možno konštatovať, že autori zo spomínaného archívneho materiálu „vydolovali, čo sa dalo“, a získanú sumu poznatkov vhodne zasadili do rámca súdobého hospodársko-politického vývoja so zameraním na problematiku arizácie. V monografii mohli preto čitateľovi podať širokouhlý a plastický obraz celkového charakteru procesu arizácie v Protektoráte a v oblastiach českých Sudet. Monografia slovenskému čitateľovi navyše poskytuje príležitosť porovnať vývoj arizácie v českých krajinách so situáciou v podmienkach vojnovnej Slovenskej republiky. Podnety na komparáciu mnohých paralel, ako aj viacerých rozdielov v českom a slovenskom hospodársko-politickom prostredí vyvolávajú všetky časti monografie.

Práca D. Jančíka a E. Kubů pozostáva z dvoch hlavných častí. V prvej autori podávajú hodnotenia a závery svojho výskumu formou štandardnej monografie, zatiaľ čo druhá časť predstavuje databázu arizačných úverov, arizátorov a arizovaného majetku. Databáza je vytvorená na podklade archívnych materiálov k arizačným úverom peňažného družstva *Kreditanstalt der Deutschen*, spracovaných jednou z najnovších metód elektronických databázových programov. Autori najskôr čitateľa uvádzajú do skúmanej problematiky. Podávajú tu základnú charakteristiku arizačného procesu, jeho podstaty, zámerov, vývojových fáz, metód a mechanizmu, pričom osobitnú pozornosť venujú úlohe peňažných ústavov v danom procese. V tejto, ako aj v ďalších častiach monografie sa okrem archívneho a iného pramenného výskumu opierajú o veľmi bohatú historiografickú literatúru, pochopiteľne, najmä českú a nemeckú. Autori potvrdzujú názor, že hlavným cieľom arizácie bolo ovládnutie majetku židovskej komunity nemeckým nacistickým štátom, nemeckými korporáciami, bankami a jednotlivcami. Uvedený cieľ sledovala v konečnom dôsledku aj väčšina ďalších protizidovských opatrení. Autori však zároveň upozorňujú, že v špecifických podmienkach českých krajín, najmä na území súdobého Protektorátu Čechy a Morava s prevahou českého obyvateľstva, bola druhým kľúčovým zámerom arizácie germanizácia cez „koridor“ hospodárskej sféry, a to jednak posilnením pozícií nemeckého veľkokapitálu, ako aj podporou stredných a nižších nemeckých podnikateľských vrstiev. Na rozdiel od pomerov vo vojnovnej Slovenskej republike sa totiž v českých krajinách, tvoriacich súčasť Nemeckej ríše, mohli na arizácii podieľať len osoby nemeckej národnosti, osoby inonárodného pôvodu iba v určitých výnimočných prípadoch. Sledovaný rozmer arizačného procesu, teda podpora germanizácie, bol na pôde slovenského štátu rokov 1939 – 1945 zatlačený do úzadia a slovenská historiografia ho doteraz interpretovala len ako presadzovanie záujmov nemeckého kapitálu v hospodárstve Slovenska. „V poslednej inštancii“ však bola strategickým zámerom nacistického Nemecka germanizácia celého stredoeurópskeho priestoru vrátane Slovenska. Uvedený strategický cieľ jednoznačne napomohla skutočnosť, že v tzv. veľkej arizácii hlavných subjektov podnikovej sféry mal aj na Slovensku hlavné slovo ne-

mecký kapitál. Autori monografie uvedenú skutočnosť pod čiarou naznačili pri komparácii charakteru arizácie v českých krajinách a na Slovensku. V tom vidím prínos sledovanej monografie pre slovenskú historiografiu. Iná situácia bola v tzv. malej arizácii živností, poľnohospodárskej pôdy, malých a stredných podnikov. Tu sa ako arizátori v Protektoráte Čechy a Morava presadili takmer výlučne osoby nemeckého pôvodu, zatiaľ čo na Slovensku medzi arizátormi prevládali Slováci, kým Nemci len v menšom meradle. Rozdiely boli aj v legislatíve, mechanizme, metódach, vývojových fázach a riadiacich orgánoch arizácie, ktoré vnútila českým krajinám okupačná správa nacistického Nemecka. Samotný proces ovládnutia majetku židovskej komunity pri tom organizovali takmer výlučne osoby nemeckého pôvodu. Arizácia na pôde vojnovnej Slovenskej republiky sa opierala o vlastnú legislatívu, metódy, mala vlastné vývojové fázy, riadiace inštitúcie, ako aj vlastný prevažne slovenský administratívny aparát.

V rámci širokospektrálneho procesu arizácie sa pozornosť monografie D. Jančíka a E. Kubů zameriava predovšetkým na sféru tzv. malej arizácie, kam smerovali arizačné úvery nemeckých peňažných ústavov, medzi nimi aj peňažného družstva *Kreditanstalt der Deutschen*. Zisky bánk z arizačných úverov boli nepriame a do určitej miery skryté, preto unikali zo zorného poľa historického výskumu. Podiel nemeckých bánk, najmä čelných ústavov *Deutsche Bank* a *Dresdner Bank*, na hlavných prameňoch arizačných ziskov je už dostatočne zhodnotený. Pokiaľ sa týkali výnosov bánk z pôžičiek poskytovaných arizátorom, prinášali úrokové zisky, rozširovali celkový balík úverových investícií a znamenali aj ďalšie vedľajšie príjmy. Uvedené súvislosti rozoberá samostatná kapitola monografie o úlohe bánk v arizačnom procese a charaktere arizačných úverov. Tu sa dozvedáme pozoruhodnú okolnosť, zaujímavú aj pre slovenskú historiografiu. Nemecké banky, podobne ako peňažné ústavy Slovenska, účasť na arizačných úveroch spočiatku rázne odmietali. Skúsene manažmenty bánk si totiž veľmi dobre uvedomovali, aké pseudopodnikateľské typy osôb sa medzi arizátormi grupovali, a nechceli vstupovať do riskantných, nedôveryhodných obchodov. Postoj vedenia nemeckých bánk voči arizačným úverom sa však na rozdiel od predstaviteľov slovenského bankovníctva zmenil. Odpoveď na otázku, kde spočívala príčina tejto zmeny postoja nemeckých bánk a menovite peňažných ústavov na území českých krajín, dáva nasledujúca kapitola monografie o tzv. ríšskej národnenemeckej hospodárskej pomoci. Pôžičky arizátorom začali byť pre nemecké banky zaujímavé v momente, keď ústredné hospodárske orgány nacistického Nemecka prevzali za dané úvery štátne záruky, spravidla však len do určitej výšky. Peňažné ústavy na území českých krajín preberali štátne záruky v rámci hospodárskej pomoci, ktorú poskytovali ústredné orgány v Berlíne národne nemeckých komunitám v nových pričlenených územiach. Hospodárska pomoc mala pôvodne slúžiť predovšetkým na udržanie stability národne nemeckých hospodárskych subjektov, vystavených otvorenému tlaku konkurencie všemocných ríšskych bánk a korporácií po spojení českých krajín a ďalších nových území so starou ríšou. Hospodárska pomoc, respektíve štátne záruky na arizačné úvery motivovali aj manažment peňažného družstva *Kreditanstalt der Deutschen*, aby sa do financovania arizácií zapojil vo veľkom rozsahu. Vojnová Slovenská republika svojím peňažným ústavom záruky na arizačné úvery neposkytla, preto ostali pre banky značne nepopulárnym druhom obchodnej činnosti. Vo štvrtej kapitole monografia podáva hospodársky, národno-politický a sociálny profil peňažného družstva *Kreditanstalt der Deutschen*, ktoré sa už pri svojom vzniku roku 1908 etablovalo ako čisto nemecký peňažný ústav. V nasledujúcom období prešlo od ekonomického nacionalizmu až k otvorenej podpore nacistických politických prúdov v ČSR a k spolupráci s nacistickým Nemeckom. Napriek tomu, že sa v medzivojnových rokoch stalo najväčším národne nemeckým peňažným ústavom v ČSR, ponechalo si povahu družstva. Dôvodom bola skutočnosť, aby sa ďalej mohlo profilovať ako „nemecko-árijský“ ústav.

Po marci 1939 sa vedenie družstva *Kreditanstalt der Deutschen* stalo horlivým spolupracovníkom okupačnej protektorátnej správy. Vzhľadom na svoju antisemitskú orientáciu sa plne zapojilo do arizačného procesu. Na podklade záruk od štátu rozvinulo aj financovanie arizačných

akcií. Celkovo poskytlo 255 arizačných úverov, z nich podstatnú časť v rokoch 1940 – 1942. Práve tieto pôžičky autori sledovanej monografie využili ako názornú vzorku, na ktorej sa pokúsili charakterizovať úlohu arizačných úverov, ako aj základné črty arizácie v podnikovej sfére. Cestou analýzy archívnych prameňov k uvedeným úverom vypracovali štatistické prehľady, ako aj hodnotenia jednotlivých stránok arizácie. Z charakteristiky arizačných úverov vyplýva, že slúžili na pokrytie kúpnej ceny židovského podniku a tzv. arizačnej dávky, odvedenej do rúk štátu. Arizačná dávka sa mala stanoviť podľa rozdielu medzi kúpnou cenou a skutočnou trhovou cenou židovského majetku. Predstavovala podiel nacistického štátu na vyvlastnení majetku židovskej komunity a plnila podobnú úlohu ako tzv. likvidačná hodnota židovského majetku odvádzaná arizátormi do rúk štátu vo vojnovnej Slovenskej republike. V nacistickom Nemecku aj v Slovenskej republike rokov 1939 – 1945 totiž vystupoval ako hlavný arizátor práve totalitný štát. Zatiaľ čo vládny režim slovenského štátu otvorene hovoril o arizácii židovského majetku, v Nemecku a menovite v Protektoráte Čechy a Morava sa oficiálne používal eufemizmus v podobe krkolomného pojmu „odžidovštenie“ (*die Entjudung*). Podľa výšky a percentuálneho podielu arizačnej dávky na celkovej sume arizačných úverov vytvorili autori obraz podielu nacistického štátu na arizácii. Na podklade hodnôt poskytnutých arizátorom na odkúpenie židovského vlastníctva a podľa ďalších archívnych údajov vypracovali štruktúru majetku židovskej komunity ovládnutého za pomoci arizačných úverov. Majetok pozostával predovšetkým zo stredne veľkých alebo menších podnikov z oblasti priemyslu, obchodu a služieb v celkovom počte 201 subjektov a v kúpnej hodnote 165 mil. protektorátnych korún. Štruktúra arizovaného majetku bola veľmi blízka zloženiu podnikového vlastníctva Židov, arizovaného podľa legislatívy vojnovnej Slovenskej republiky. Mnoho paralel môžeme nájsť aj v porovnaní sociálneho zloženia arizátorov. Národnostná štruktúra arizátorov a ciele arizačného procesu však boli značne odlišné. Štatistike a sociálnemu profilu arizátorov venuje monografia dve samostatné kapitoly. Aj tie vychádzajú z rozboru archívneho materiálu k arizačným úverom. Pre potreby sociálnej analýzy monografia prináša vlastnú, možno povedať pracovnú, sociálnu štruktúru arizátorov. Autori dospeli k názoru, že osoby, ktoré sa podieľali na preberaní židovského majetku prostredníctvom arizačných úverov so štátnou zárukou, pochádzali takmer výlučne z radov oddaných stúpcov nacistického režimu nemeckého pôvodu. Väčšina z nich bola organizovaná v nacistickej štátostrane alebo v niektorej provládnej nacistickej organizácii. Okrem „starých zaslúžilých“ nacistov mali medzi arizátormi veľký podiel konjunkturálni karieriisti z územia českých krajín, ktorí začali spolupracovať s nacistickým režimom až v rokoch 1938 – 1939. V tomto bode situácia veľmi pripomínala pomery vojnovnej Slovenskej republiky, kde konjunkturálni karieriisti predstavovali jadro celej skupiny arizátorov. Autori monografie štatistickými a inými metódami potvrdili predpoklad, že arizácia v českých krajinách splnila okrem ovládnutia židovského majetku aj germanizačné ciele posilnením nemeckého živlu v stredných a vyšších podnikateľských vrstvách. Posun časti nemeckého obyvateľstva od nižších k stredným a vyšším sociálnym a podnikateľským vrstvám bol demonštrovaný na vzorke celkového počtu 288 arizátorov. Autori zároveň upozornili na skutočnosť, že peňažné družstvo *Kreditanstalt der Deutschen* napriek tomu, že predstavovalo strednostavovský ústav, hlavnú pozornosť venovalo kapitálovému posilneniu väčších nemeckých podnikateľov. Za veľký prínos monografie hodný nasledovania považujem kategorizáciu a vypracovanie sociálneho profilu jednotlivých typov arizátorov. V slovenskej historiografii nám podobná kategorizácia zatiaľ chýba.

V druhej, rozsiahlej časti monografie autori na 286 stranách dokladajú analýzy z prvej časti diela konkrétnymi údajmi v databáze arizátorov a ich arizačných úverov. Databázu vypracovali prostredníctvom elektronického programu vytvoreného na Katedre logiky Filozofickej fakulty Karlovej univerzity. Jednotlivé prípady arizácie sú radené chronologicky podľa dátumu schválenia arizačného úveru. Algoritmy počítačového programu pravidelne usporiadali informácie získané archívnym výskumom. Za sebou nasleduje meno a pôvodná adresa arizujúcej osoby alebo

sídlo arizujúcej firmy, informácie o dátume schválenia, výške, spôsobe krytia a podmienkach arizačného úveru s uvedením hodnoty kupovaného majetku, ďalej nasleduje účel úveru, kde už sa dozvedáme druh arizovaného majetku, prípadne aj názov, adresu firmy, oblasť podnikania, aktíva a pasíva firmy, potom meno židovského majiteľa a podrobnejší opis odkupovaného majetku a na záver databáza uvádza údaje o arizátorovi, ktoré obsahujú jeho profesiovú a politickú orientáciu, príslušnosť k sociálnej vrstve pred arizáciou a po nej, ako aj bydlisko po 1. októbri 1938. Rozsah údajov k jednotlivým arizačným prípadom však závisel od stavu archívneho prameňa.

Autori sledovanou monografiou posunuli výskum vo sfére problematiky prenasledovania židovskej komunity v strednej Európe a menovite v otázkach tzv. arizačného procesu z obsahovej a najmä metodologickej stránky značne dopredu. Aj v slovenskej historiografii sa v ostatných rokoch rozvinul výskum a nové metodologické postupy spracovania rôznych stránok problematiky holokaustu a osobitne arizácií, a to najmä zásluhou edície prameňov vydávaných pod vedením historika E. Nižňanského. Možno konštatovať, že z obsahovej stránky bol výskum na Slovensku širší než v českých krajinách. Napriek tomu nájdeme v práci D. Jančíka a E. Kubů mnoho nových tvorivých podnetov, ktoré sa v slovenskej historiografii doteraz neobjavili. Autori poukázali na špecifický charakter a úlohu arizačných úverov ako osobitného prameňa arizačných ziskov peňažných ústavov. Na podklade archívnych prameňov k arizačným úverom najväčšieho národne nemeckého peňažného ústavu v českých krajinách objasnili mechanizmus arizácie židovského podnikového majetku. Zároveň vymedzili základné typy arizovaného podnikového majetku, postihnutých židovských vlastníkov a najmä ekonomický a sociálno-politický profil základných typov arizujúcich osôb v podmienkach českých krajín. Mohli by sme namietat, že autori mali k dispozícii jeden ucelený archívny fond s počtom 255 arizačných úverov a 288 arizujúcich osôb, čo sa najmä v porovnaní s počtom arizátorov a prípadov podnikovej arizácie na Slovensku javí ako pomerne úzka vzorka. Predložená vzorka je však podľa môjho názoru dostatočne reprezentatívna a vzhľadom na celkový rozsah podnikových arizácií v českých krajinách dosahuje významný percentuálny podiel. Monografiu D. Jančíka a E. Kubů odporúčam do pozornosti všetkým historikom, najmä odborníkom na obdobie rokov 1939 – 1945, na problematiku holokaustu, na hospodárske, ako aj sociálne dejiny.

E. Hallon

GLOSÝ – BIBLIOGRAFIA

TEÓRIA A METODOLÓGIA

SEDOVÁ, Tatiana (ed.): *SOCIÁLNE VEDY A HUMANISTIKA OČAMI MLADÝCH*. Zborník zo stretnutia v Třešti 14. – 16. 3. 2005. Bratislava: Veda, 2006. 376 s.

Obsiahla kolekcia 57 príspevkov mladých vedeckých pracovníkov (doktorandov a postdoktorandov) z Česka a zo Slovenska je zaujímavou sondou do výskumných problémov a metodológie sociálnych a humanitných vied pestovaných na Slovensku a v Česku. Keďže ide o korpus štúdií týkajúcich sa histórie, sociológie, lingvistiky, dejín umenia či ďalších príbuzných disciplín, je pochopiteľné, že zborník má skutočne sumarizujúci, a nie syntetizujúci charakter. Napokon, rozličné metodické prístupy, vyplývajúce aj z akceptovania viacerých „škôl“ v rámci napr. historiografie, nedovoľujú dať posudzované texty na jednu rovinu či úroveň. To však zároveň umožňuje posúdiť silné aj slabšie stránky jednotlivých disciplín, rovnako ako podnecuje do úvah o predpokladanom ďalšom vývoji jednotlivých disciplín v oboch krajinách, ktoré svojich mladých vedeckých pracovníkov delegovali na stretnutie.

Rozsah a rozmanitosť textu viedli editorku usporiadať príspevky do šiestich tematických častí. Hoci intenciou autorov a editorky bolo sústrediť pozornosť na postulovanie a riešenie predovšetkým metodologických problémov, niektoré príspevky zostali skôr v rovine opisnej a konštatujúcej; napriek tomu si zaslúžia miesto v posudzovanej publikácii pre svoju nespochybniteľnú informatívnu hodnotu.

Prvý okruh problémov predstavujú otázky narativizmu a interpretácii v historickom a sociálnom poznaní. Odhliadnuc od troch autorov (Zeleňák, Šejvl, Szeghyová) zamýšľajúcich sa nad samotným východiskom interpretá-

cií histórie – historickým faktom a naráciou a vzťahom historika k nim – ide skôr o analýzy a aplikovanie zvolenej metodológie na interpretáciu niektorých druhov archívnych dokumentov, tematicky a chronologicky siahajúcich od jazykových pamiatok, stredovekých kroník až po dokumenty z činnosti ŠtB. Otázka, či do takto definovaného komplexu výskumných otázok sú vhodne zaradené príspevky o (seba)reflexii v podobe národných mýtov a stereotypov (vzhľadom na nasledujúcu časť) je síce namieste, ale skladba príspevkov od prevažne historikov dáva diferencovaný obraz o úrovni historiografie v Česku a na Slovensku.

V druhom okruhu problémov, venovanom fenoménu identity a jej podobám a funkciám, spektrum prístupov osciluje medzi sociologickými a politologickými, sociálnopsychologickými a etnologickými prístupmi. Otázky o identite sa týkajú tak korelácie profesijná-lokálna-národná-európska identita, ako aj procesov jej utvárania (napr. u Rómov) – rovnako smerom k minulosti (zaujímavé sú v tejto súvislosti napr. umeleckohistorické príspevky), ako aj v prítomnosti. Pomerne uceleným dojmom pôsobí tretia časť, uvažujúca o národnom štáte a jeho transformácii: je očividné, že sociológia, z oblasti ktorej autori pochádzajú, sa v oboch štátoch zaoberá totožnými výskumnými otázkami, najmä problémami fungovania a podoby občianskej spoločnosti a jej transformovania v dôsledku globalizácie. Zaujímavé je, že autorov spája aj presvedčenie o pretrvávajúcom významu národného štátu i v procese globalizácie.

Jazyk, médiá a produkcia reality sú spoločným menovateľom štúdií štvrtej kapitoly. Sociolingvistický prístup prevažuje, čo je aj vhodné metodologické východisko na analýzu manipulatívnych postupov spojených s rozširovaním súčasných komunikačných možností, ale aj na fungovanie tzv. jazykových zákonov. Podobne pre oblasť umenia, najmä v kontexte jeho vývoja v Česku a na Slovensku, je v súčasnosti najinšpiratívnejšie pýtať sa na vzťah kultúry a politiky (piata časť zborníka). Autori sa dopracovali k zaujímavým poznatkom najmä v súvislosti s „odhaľovaním“ politických kontextov diela umelcov starších

období (K. Škrétu, A. Dvořáka), avšak pod politickým kontextom nerozumejú len pochopenie širšieho dobového kontextu, ale aj súčasné diferencované interpretovanie umeleckých štýlov.

Posledná časť, venovaná metodologickým problémom sociálneho poznania a humanistiky, je značne heterogénna. Odhliadnuc od toho, že už prvá kapitola sa sústredila na metodologické otázky (hoci s akcentom na oblasti historického výskumu), štúdie v tejto časti tematicky siahajú od problémov etiky a experimentu v oblasti sociálnych vied (napr. v experimentálnej archeológii) až po psychologické a kognitívne prístupy. Ako však zostavovateľka pripomenula, napriek tomu tu možno nájsť spoločného menovateľa – snahu po reflexii vlastných východísk prekročiť hranice konkrétnej vedeckej disciplíny smerom k transdisciplinárnej spolupráci. Hoci v niektorých príspevkoch sa autori takto stanoveného cieľa nevyhli niektorým úskaliam, zborník mladých autorov je aj tak sympatickým pokusom a naznačuje možné smerovanie jednotlivých vedných odborov v Česku a na Slovensku.

E. Kowalská

SZLAJFER, H.: *DROGA NA SKRÓTY. NACJONALIZM GOSPODARCZY W AMERYCE ŁACIŃSKIEJ I EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ W EPOCE PIERWSZEJ GLOBALIZACJI*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2005. 368 s.

Szlajfer vo svojej monografii podrobne analyzuje fenomén hospodárskeho nacionalizmu v období prvej globalizácie, resp. v prvej etape globálneho hospodárstva, čo v jeho chápaní znamená storočie predchádzajúce výbuchu druhej svetovej vojny. Svoju pozornosť koncentruje na periférne oblasti – Latinskú Ameriku a strednú a východnú Európu, konkrétne predovšetkým na Brazíliu a Poľsko. Uvedomuje si, že na opísanie takeého zložitého problému je nutné aplikovať najmä multidisciplinárny prístup, so

sústredením sa na hospodárske dejiny a dejiny ideí. Nemenej dôležitým z hľadiska použitej metódy výskumu je aplikovanie porovnávacej analýzy, čo sa v jeho prípade odzrkadlilo porovnaním podobností a špecifik hospodárskeho nacionalizmu v dvoch spomenutých oblastiach. Na začiatok knihy autor umiestnil terminologickú poznámku, v ktorej objasňuje spôsob používania kľúčových pojmov svojej práce – periférne oblasti (nerozvinuté, závislé, zaostané) a rozvinuté oblasti (centrum, metropoly), (hospodársky) nacionalizmus, resp. patriotizmus, pričom aplikuje nesubstanciálne poňatie týchto pojmov – nechápe ich ako hodnotové kategórie. Napokon sa venuje termínu prvá globalizácia. Do nej na rozdiel od iných koncepcií ráta aj medzivojnové obdobie (najmä 30. roky), ktoré je tretím členom v triáde rozvoja tohto fenoménu – počiatok, konsolidácia a kríza. Nasleduje hutný úvod, v ktorom autor objasňuje základné problémy a argumenty svojej práce. Venuje sa tiež základným kategóriám svojej témy, ako napr. holistický a partikulárny nacionalizmus vo vzťahu k pojmom národné hospodárstvo a štát. Kniha je rozdelená na dve časti. Prvá je poňatá viac teoreticky, o čom svedčí aj jej názov – *Problémy, kategórie, kontext*. V druhej časti, nazvanej *Analýzy*, sa autor sústreďuje na porovnávaciu analýzu fenoménov spojených s hospodárskym nacionalizmom v Latinskej Amerike a v strednej a východnej Európe.

Prvá časť najskôr predstavuje fundamentálne problémy práce, okrem iného aj na základe rozboru ideí rôznych teoretikov nacionalizmu, napr. E. Gellnera, A. D. Smitha, M. Webera, E. J. Hobsbawma a ďalších. Autor sa venuje merkantilistickým koncepciám, vzťahu medzi vládou, národnou politikou a bohatstvom, ďalej protekcionizmu a iným problémom. Obsiahly rozbor ideí F. Lista, predovšetkým jeho koncepcie holistického nacionalizmu a protekcionizmu, poskytuje viacero zaujímavých podnetov. Okrem interpretácií Listovej koncepcie súčasnými teoretikmi Szlajfer ponúka cenný kontext systémov dobových mysliteľov a politikov, spomeňme aspoň D. Ricarda, K. Marxa, H. Claya, A. Hamiltona a T. Jeffersona. Svoju analýzu posúva do 20. storočia predstavením

postojov J. M. Keynesa, ktoré interpretuje ako potenciálne inšpiratívne pre krajiny periférie. V ďalších kapitolách sa podrobne venuje národnému hospodárstvu, štátu a vzťahu medzi holistickým a partikulárnym nacionalizmom (zjednodušene: kým prvý reprezentuje záujmy určitého celku, je napr. národným záujmom, a štát je realizátorom veľkých hospodárskych projektov – predovšetkým industrializácie, druhý reprezentuje partikulárne záujmy určitých skupín spoločnosti, ktoré sú však realizované pod ochranou štátu; úloha štátu je teda pri oboch formách nacionalizmu rozdielna, ale ako autor na viacerých miestach zdôrazňuje, akákoľvek forma hospodárskeho nacionalizmu je nemyšliteľná bez štátu); ďalej vzťahu hospodárskeho nacionalizmu, protekcionizmu a cudziehokapitálu. Prvá časť sa končí kapitolou *Transformácie politického nacionalizmu*, v ktorej autor opisuje politický rozmer hospodárskeho nacionalizmu. Venuje sa vzťahom medzi liberalizmom a hospodárskymi národnými záujmami, ďalej vzťahu nacionalizmu a liberalizmu (túto otázku spomína aj v kontexte národnostných problémov v Uhorsku). V rámci analýzy vzťahu hospodárskeho nacionalizmu a antiliberálnych politických systémov rozoberá reflexiu koncepcie F. Lista v cárskom Rusku na prelome 19. a 20. storočia prostredníctvom rozboru názorov S. Witteho na hospodárstvo, protekcionizmus a industrializáciu. Napokon sa môžeme dočítať o špecifikách nacionalizmu, liberalizmu a populizmu v latinskoamerickom kontexte.

Druhá časť sa začína kapitolou o protonacionalistickej etape vývoja Poľského kráľovstva a Latinskej Ameriky v prvej polovici 19. storočia. Okrem opisu podobností a rozdielov týchto oblastí sa autor venuje niektorým špecifickým otázkam, napr. teóriám genézy kapitalizmu, industrializácie a s ňou zviazaných problémov, akými sú pramene akumulácie hospodárskych prostriedkov, pracovná sila, remeslá či colné tarify. Napokon charakterizuje príčiny a dôsledky hospodárskeho zaostávania spomenutých regiónov. Ďalšia kapitola je venovaná špecifickému druhu nacionalizmu, ovplyvneného najmä roľníctvom a surovinovými zdrojmi (*nacionalizm agrarno-surowcowy*).

Na príklade Latinskej Ameriky, porovnávajúcej situáciu na niektorých miestach aj so strednou a východnou Európou, autor analyzuje problémy partikulárneho nacionalizmu, ktorý je založený na dvoch uvedených elementoch – roľníctve a surovinových zdrojoch. Robí tak najmä v súvislosti s exportnou politikou, politickými systémami či rozličnými ekonomickými záujmami – domácimi, cudzími, regionálnymi (keď v danom štáte existujú rôzne národné spoločenstvá) či sektorovými (záujmy prevádzkovateľov rôznych sektorov výroby). Posledná kapitola je venovaná postupnému prechodu analyzovaných spoločenstiev k holistickému hospodárskemu nacionalizmu. Na základe rozboru dobových spoločenských, hospodárskych a politických súvislostí, ako aj rôznych teoretických koncepcií autor opisuje v analyzovaných oblastiach najmä medzivojnové obdobie.

Okrem zosumarizovania svojich argumentov autor v závere načrtáva neskorší vývoj, ktorého koreňom venoval svoju monografiu. Súčasťou knihy je obsiahly zoznam citovanej literatúry (zaplnil až 42 strán) a menný register. Odborná čitateľská obec, ktorá sa zaujíma o vzťah nacionalizmu a ekonomiky v hospodársky periférnych oblastiach, nájde v knihe H. Szlajfera veľmi podrobné a seriózne spracovanie tejto tematiky.

K. Hollý

VŠEOBECNÉ DEJINY

BAROKNÍ PRAHA – BAROKNÍ ČECHIE 1620 – 1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách. Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasov palác, 24. – 27. září 2001. Sest. O. Fejtová, V. Ledvinka, J. Pešek, V. Vlnas. Praha : Scriptorium, 2004. 1 093 s.

Barok v Čechách je témou, ktorá výrazne rezonuje v českej historiografii od prvých desaťročí 19. storočia. Obdobie baroka i barokové umenie sa hodnotilo v kontexte pobielohorského

vývoja a podliehalo ideologickým a mimoestetickým kritériám. Odborníkmi i širšou verejnou bolo vnímané ako čas útlaku a cudzej nadvlády a jeho umenie hodnotené ako poklesnuté, neestetické a spiatočnické. Nový pohľad naň priniesla až kultúrna elita medzivojnového Československa, ktorá odmietla vypätý historizmus svojich predchodcov a barok povýšila z nástroja náboženských, politických a ideových sporov na predmet vedeckého záujmu a skúmania. Pomyselným vrcholom medzivojnového výskumu barokovej kultúry boli výstavy zorganizované roku 1934 a 1938 v Prahe a následne vydané zborníky.

Obdobie po druhej svetovej vojne nebolo téme baroka priaznivo naklonené, Mníchovská dohoda a následné udalosti vyvolávali paralelu s pomermi po bitke na Bielej hore a situácia nepriaznivá pre výskum baroka, hoci z iných dôvodov, pretrvávala i po februári 1948. Situácia sa začala meniť na konci 60. rokov 20. storočia v dôsledku dočasného uvoľnenia politických pomerov v krajine. Vtedy sa začal nepretržitý umeleckohistorický výskum baroka, čoraz menej zaťažený konfesijnými a ideologickými predsudkami. Hoci historický výskum ešte nejaký čas zostal na pozícii „doby temna“, od konca 70. rokov už vznikali aj historické práce nezaťažené ideológiou.

Zmena politických a spoločenských pomerov po roku 1989 otvorila nové možnosti na skúmanie a interpretáciu obdobia baroka. Časť odbornej i laickej verejnosti cítila potrebu pokračovať v diskusii o jeho význame pre českú históriu a umenie, ktorá bola násilne prerušená na konci 30. rokov minulého storočia. Hoci hodnotenie baroka naďalej vyvolávalo v odborných i laických kruhoch vášnivé diskusie, väčšia časť historickej obce ho už vnímala len ako predmet vedeckého záujmu a jedno z období v historickom vývoji krajiny.

Posledné desaťročie 20. storočia prinieslo kvantitatívny i kvalitatívny nárast vedeckých prác o baroku v Čechách, hoci naďalej vznikali aj práce, ktorých hlavným cieľom bolo idealizovanie alebo demonizovanie tohto obdobia českých dejín. Za vyvrcholenie plodného desaťročia možno považovať výstavu

Sláva barokní Čechie, ktorá sa konala roku 2000. V súvislosti s ňou vyšiel aj rovnomenný zborník (2001), ktorý v jednotlivých kapitolách zhrnul dovtedajší pohľad českej historiografie, umenovedy a jazykovedy na obdobie baroka v českej histórii a kultúre a zároveň poskytol všeobecný prehľad o českej barokovej kultúre, ktorý sa opieral o výsledky výskumu predchádzajúceho desaťročia.

Zborník Barokní Praha – Barokní Čechie 1620 – 1740 je výsledkom medziodborovej konferencie o fenoméne baroka v Čechách, ktorú zorganizoval Archív hlavného mesta Prahy v jeseni 2004. Hoci to pravdepodobne nebolo zámerom zostavovateľov, publikácia pri pozornom čítaní vyvoláva dojem, že nepriamo nadväzuje na spomínaný zborník *Sláva barokní Čechie*. Štúdie zaradené do recenzovaného zborníka mnohokrát rozširujú všeobecné poznatky obsiahnuté v jednotlivých kapitolách uvedenej publikácie a spoluvytvárajú mnohotvárnejší obraz barokovej kultúry v Čechách.

Pomerne rozsiahly zborník je rozdelený na štrnásť kapitol, viaceré z nich už svojím názvom naznačujú posun v skúmaní barokovej kultúry (napr. kapitola o poňatí originality barokového diela). Organizátori i účastníci konferencie poňali tému baroka širšie, ako bolo doteraz zvykom – okrem kapitol venovaných jednotlivým oblastiam barokového umenia boli do zborníka zaradené i kapitoly o barokovej zbožnosti, vzdelanosti, zaujímavou je i kapitola o obraze vojny a mieru v barokovej kultúre.

Pozitívom zborníka sú i kapitoly, ktoré porovnávajú vývoj Prahy s inými mestami strednej Európy (najmä Viedne) a sledujú postavenie Čiech a Moravy v habsburskej monarchii v 17. – 18. storočí. Štúdie v uvedených kapitolách svojím komparatívnym prístupom naznačili ďalšie možnosti skúmania fenoménu českého baroka v širšom, stredoeurópskom kontexte. Výhrady možno mať k zaradeniu jednotlivých kapitol, tematicky premyslenejšie usporiadanie zborníka by prispelo k jeho prehľadnosti a z obsahovej stránky by pôsobil kompaktnejšie.

Rozsah zborníka neumožňuje podrobnejšiu analýzu jednotlivých príspevkov, považujem však za potrebné upozorniť na štúdie v úvode niektorých kapitol, ktorých cieľom bolo poukázať na ďalšie možnosti výskumu, naznačiť metodológiu výskumu alebo sa vyrovnat' s používanou terminológiou. J. Pánek poukázal na potrebu systematicky sa venovať téme Praha – české krajiny – habsburská monarchia a tak prispieť k novej interpretácii vzťahov medzi českými a európskymi dejinami 17. – 18. storočia. M. Svatoš sa zaoberal tematickými okruhmi a terminológiou, ktoré sa viažu k otázkam viery, zbožnosti a náboženstva v období baroka.

Podnetné príspevky otvorili i kapitolu o zberateľstve (L. Slaviček), o barokovej vzdelanosti (I. Čornejová), o knižnej kultúre (J. Kašparová) a o obraze vojny a mieru v barokovej kultúre (V. Vlnas). Dôstojným záverom celého zborníka je kapitola nazvaná *Druhý život baroka*, ktorá predovšetkým spätne reflektuje dosah výstavy *Sláva barokní Čechie* na obraz baroka v masovokomunikačných prostriedkoch a v spoločenskom vedomí. Na uvedené príspevky som upozornila najmä preto, lebo podobné námety na diskusiu a výskum v slovenskej historiografii chýbajú, hoci by historický výskum, a nielen obdobia baroka, mohli posunúť výrazne vpred.

Barokní Praha – Barokní Čechie 1620 – 1740 je kvalitne pripravený zborník s bohatou obrazovou prílohou, ktorý nadväzuje na doterajší výskum fenoménu českého baroka. Napriek vznikajúcej tradícii systematického výskumu baroka a kultúry tohto obdobia česká historiografia ešte stále hľadá všeobecne prijateľnú definíciu pojmu český barok, chýba i jeho jednoznačné časové vymedzenie a dôslednejšia periodizácia. Odpoveď na tieto otázky v zborníku nenájdeme, pravdepodobne to ani nebolo cieľom konferencie či zborníka. Zborník však posunul poznanie českého baroka o kúsok vpred a sformuloval nové témy výskumu.

I. Kušniráková

KUČEROVÁ, K.: *SLOVÁCI V CHORVÁTSKU (od začiatkov osídľovania)*. Martin : Matica slovenská, 2005. 254 s.

Doc. PhDr. Kveta Kučerová, CSc., sa v našej historickej komunite už dávnejšie prezentovala ako odborníčka na výskum etnických menšín Chorvátov a Srbov, ktorí sa usádzali v strednej Európe pred tureckou hrozbou po bitke pri Moháči. Po sérii štúdií a článkov vydala monografiu na túto tému (1976). Niekoľkoročný pobyt v Chorvátskej republike, kde jej manžel pôsobil vo funkcii veľvyslanca SR, využila na to, aby sa venovala svojej obľúbenej problematike a okrem prednášok na filozofickej fakulte záhrebskej univerzity pokračovala vo výskume a publikovala monografiu *Hrvati u srednjoj Evropi* (Zagreb 1998). Okrem prednáškovej činnosti, relácií v televízii a rozhlase pôsobila aj na pedagogickej fakulte v Osijeku, kde tiež publikovala.

Uvedená monografia sa venuje výskumu slovenskej menšiny v Chorvátsku od začiatkov jej osídľovania na tomto území. Vydala ju Matica slovenská v Martine, ale ešte predtým bola preložená do chorváčtiny a koncom roka 2005 vyšla v Záhrebe vďaka podpore oficiálnych inštitúcií Chorvátskej republiky a iniciatíve Matice slovenskej v Chorvátsku. O tom, že kniha vzbudila záujem nielen odbornej verejnosti, ale aj slovenských usadlíkov v Chorvátsku, svedčia tri prezentácie v júni 2006 v Záhrebe, v Našiciach (kde je ústredná knižnica Slovákov v Chorvátsku) a v Iloku, ktorý je doteraz významným centrom Slovákov v Chorvátsku.

Autorka v úvode vysvetľuje pohnútky, ktoré ju viedli k spracovaniu tejto problematiky, a metódy, akými postupovala vo svojej práci. Okrem klasického historického výskumu používala aj údaje etnografického charakteru, spomienky, rozhovory, zápisy mien zomretých na cintorínoch a iné, netradičné údaje. Svoj text preplieta aj osobnými spomienkami a reflexiami, ktorými chce priblížiť okolnosti, za akých práca vznikala. Sú tam spomienky na stretnutia s ľuďmi, ktoré pôsobia osviežujúco

(napr. ako s manželom kupovala ruže). Okrem doterajšej literatúry, ktorú hodnotí kriticky, používa pramene úradnej povahy, najmä súpisy obyvateľstva, portálne, dikálne a ďalšie daňové záznamy, urbáre (ktorých je v Chorvátsku oveľa menej ako v porovnateľnom období na Slovensku). Dôležitým prameňom sú cirkevné matriky. Pri ich štúdiu sa vyskytuje technický problém v tom, že na rozdiel od slovenských archívov nie sú koncentrované v sieti štátnych archívov, takže ich treba študovať priamo na mieste v jednotlivých farnostiach. Autorka podáva informácie o menách a priezviskách, pokiaľ možno aj s lokalitou, odkiaľ ich nositelia prišli. Tie sú však roztrúsené v jednotlivých kapitolách, opisujúcich patričnú oblasť či lokalitu. Zistené údaje sú prepojené s menným registrom, takže každý člen slovenskej menšiny v Chorvátsku si môže zistiť, „kedy (ak sa vie) aj odkiaľ prišli jeho predkovia do novej domoviny“ (s. 11). Problém je však v tom, že takto získané údaje bude treba dopĺňať ďalším štúdiom archívneho materiálu.

V súčasnosti je slovenská komunita v Chorvátsku značne rozptýlená, čo nielen sťažuje bádanie, ale aj pôsobí na asimiláciu slovenskej menšiny v tomto štáte. Kým na začiatku 20. storočia žilo v Chorvátsku podľa štatistických údajov vyše 17-tisíc Slovákov, po druhej svetovej vojne ich počet klesol na 10-tisíc (stav roku 1948) a dnes je to niečo vyše 4 000 osôb.

Prvá kapitola sa venuje situácii na Slovensku v čase začiatkov vyst'ahovalectva na Dolnú zem. Dôvody, ktoré viedli k migrácii, sú všeobecne známe, keď po vyhnaní Turkov boli rozsiahle územia v Chorvátsku, Slavónii a Srbsku neosídlené, resp. nedostatočne osídlené. Boli tu časovo ohraničené úľavy pre nových osadníkov, oslobodenia od daní a niektorých povinností voči zemeľanom. Tieto vzťahy boli oveľa voľnejšie ako v severných stolicích Uhorska. Vyst'ahovalectvu predchádzal odchod roľníkov na žatevné práce na Dolnú zem, kde videli úrodnú pôdu a opustené hospodárstva (s. 22). Na začiatku 18. storočia, najmä po povstaní Františka Rákociho II., sa vyskytovali aj hromadné úteky poddaných zo severných stolic, najviac zo Šarišskej, menej z Oravskej, Liptovskej

a Trenčianskej stolice (1712). Autorka počiatky usadzovania Slovákov v Slavónii kladie už do 17. storočia, hromadné a trvalé osídlenie datuje do 30. rokov 18. storočia (s. 26). Je však jasné, že pred vyhnaním tureckých vojsk sa tam nemohli usadiť.

Druhá kapitola má názov *Chorvátsko a Slavónia pred a v čase príchodu Slovákov začiatkom 18. storočia* (s. 29 – 62). Autorka porovnáva situáciu v Srbsku (vo Vojvodine), kde sú Slováci kompaktnejšie usídlení, ich minulosť je podrobnejšie prebádaná a opísaná v literatúre oproti situácii v Slavónii, ktorá je v tomto smere neznámou krajinou. Autorka podrobne sleduje etnický, sociálny a náboženský život Slavónie, pričom si všíma špecifiká jednotlivých oblastí. Podrobnejšie opisuje oblasť Požegy, odkiaľ má pravdepodobne viac materiálu (s. 47 – 50). Slavónia počas okupácie Turkami sa silne islamizovala. Obrat nastal po porážke Turkov pri Viedni roku 1683, keď moslimovia utekali do Bosny. Na ich miesto prišli Chorváti a pravoslávni Srbi. Cisár Leopold sľuboval náboženskú slobodu novousadlíkom s výzvou, aby sa pridávali k cisárskym vojskám. Za Márie Terézie nastal organizovaný nábor na doosídľovanie Slavónie.

Pomerne rozsiahla kapitola nezodpovedá celkom nadpisu a chronologicky presahuje hlboko do druhej polovice 18. storočia, miestami až do súčasnosti, napr. zmienka o otvorení odboru slovakistiky na záhrebskej univerzite roku 1993 (s. 31). Podľa štatistík, ktoré autorka uvádza v úvode (s. 9) a v závere (s. 209), v súčasnosti žije v celom Chorvátsku vyše 4 000 Slovákov. To je však stav na základe oficiálnych sčítaní obyvateľstva. Okrem konštatovaní, že počet obyvateľov slovenskej národnosti sa od začiatku 20. storočia znižoval, v súčasnosti možno badať aj opačný trend, štatisticky však nepostrehnuteľný, že počet Slovákov vzrastá. Sú to tí, ktorí si dodatočne uvedomili svoju národnú identitu a opätovne sa hlásia za Slovákov.

Tretia kapitola, *Usídľovanie Slovákov v jednotlivých oblastiach Chorvátska od počiatkov 18. až do začiatkov 20. storočia*, tvorí jadro práce. Je vnútorne rozčlenená na päť oblastí

(Našická, Dakovská, Požežská, Pakracká oblasť a Východná Slavónia). V rámci týchto podkapitol autorka sleduje jednotlivé lokality, kde zisťuje správy o Slovákoch. Vhodne tu kombinuje písomné pramene úradného i neúradného charakteru, ústne podané informácie a, samozrejme, doterajšiu literatúru, pokiaľ zachytila danú lokalitu. Cenné údaje, najmä o súčasnosti, prináša kultúrno-spoločenský časopis Slovákov v Chorvátsku *Prameň*, z ktorého boli použité aj fotografie v monografii doc. Kučerovej. Tam, kde je k dispozícii dostatok údajov, autorka ide do podrobnosti, napr. v dedine Josipovac v Dakovskej oblasti publikuje priamo v texte zápisy z matrik (s. 97 – 102), podobne i v Osijeku vo východnej Slavónii (s. 165 – 168).

V závere publikácie autorka zhŕňa výsledky svojho výskumu, spôsob a metódy práce, poukazuje na špecifiká práce s archívnym materiálom v Chorvátsku, ktorý nie je natoľko koncentrovaný v sústave štátnych archívov ako na Slovensku. Na rozdiel od doterajšej literatúry dokazuje, že prví Slováci sa usadzovali v Slavónii už začiatkom 18. storočia, niekde aj skôr. Z konfesijného hľadiska to boli prevažne katolíci, pretože evanjelici mali istotu, iba ak žili na majetku evanjelického zemepána (s. 203). Tým sa však oslabuje všeobecne prijatý názor v staršej literatúre, že jedným z dôvodov vystaňovania bola väčšia náboženská sloboda na Dolnej zemi. Ukazuje sa, že aj v tomto smere treba precizovať a presnejšie periodizovať tieto procesy. Podľa zistení autorky evanjelici prichádzali až v neskorších vlnách po Tolerančnom patente Jozefa II. a usadzovali sa na východe a juhovýchode krajiny v okolí Iloku. Problém pri identifikácii Slovákov v Chorvátsku spočíva aj v tom, že po roku 1918 oficiálne juhoslovenské štatistiky nerozlišovali Slovákov a Čechov a spájali ich do jednej rubriky ako Čechoslovákov. Prínosom autorky je aj to, že v edovaných i originálnych prameňoch vedela rozlíšiť pôvod obyvateľov podľa priezviska a krstného mena, čo staršia literatúra dostatočne nezohľadnila.

Autorka konštatuje, že po rozdelení Československa sa zintenzívnili aj výučba

slovenského jazyka na chorvátskych školách, pričom k dispozícii má prehľady slovenských žiakov na niektorých školách. Nakoniec podáva prehľad Slovákov v Chorvátsku podľa sčítania obyvateľstva z roku 1991, ako aj súpis funkcionárov Matice slovenskej v jednotlivých oblastiach, resp. lokalitách. Sama autorka konštatuje, že si nemohla a nekládla za cieľ napísať dejiny slovenskej menšiny v Chorvátsku až po súčasnosť. Nepochybne je v tom aj nedostatok vhodných prameňov domácej (chorvátskej) proveniencie a potreba ďalej skúmať pramene nearchívneho charakteru (spomienky, metóda rozhovorov, dotazníkov a vôbec *oral history*, dobová tlač, pramene súkromnej povahy, nachádzajúce sa u vlastníkov, a pod.). Napriek tomu K. Kučerová vykonala veľký kus práce pri poznávaní dejín slovenskej menšiny v Chorvátsku, doplnila, spresnila a napravila chyby staršej literatúry. Nakoniec je v práci životopis autorky, zoznam literatúry a prameňov, résumé v angličtine a menný register.

J. Bartl

LIMES. TUDOMÁNYOS SZEMLE
– *CSEHEK ÉS MAGYAROK*, 18. ročník,
č. 66, 2005/2. 161 s.

Veľký záujem o spoločenské vedy v Maďarsku odzrkadľuje aj počet odborných periodík a kníh, ktoré tam každoročne vychádzajú. Už v roku 1999 vyšlo aj špeciálne, slovensko-maďarské tematické číslo časopisu *Limes*. Roku 2005 bolo zostavené číslo venované česko-maďarským vzťahom. Takýmto spôsobom má možnosť aj po maďarsky čítajúci záujemca bližšie spoznať viacerých českých autorov. Vcelku ide o pomerne krátke texty, ktoré prostredníctvom rôznych problémových okruhov približujú viaceré momenty z najnovších českých dejín. Obsah časopisu je rozdelený do štyroch hlavných častí.

V prvej, venovanej česko-maďarským (kultúrnym a politickým) kontaktom, Milan

Hlavačka poukazuje na vzájomné kontakty a postoje, ktoré identifikuje prostredníctvom rôznych publikovaných textov z obdobia tzv. dlhého 19. storočia. Poukazuje aj na fakt, že nešlo o oficiálne kontakty na politických úrovniach. Ako vhodnú prílohu k svojmu textu pripojil výberovú bibliografiu k problematike. Druhý text je venovaný počiatočným maďarským nádejam súvisiacim s otázkou podpísania mierovej zmluvy v rokoch 1944 – 1947 a následnej dezilúzií. Jeho autorkou je Eva Irmanová. Táto štúdia poukazuje na prácu československej a maďarskej diplomacie a akcentuje aj širšie zahraničnopolitické momenty.

Veľmi zaujímavou je definovaná druhá časť čísla. Traja autori: Bohumil Doležal, Jenő Gál a Judit Hamberger sa venujú otázke sebaobrazu Čechov a s tým súvisiacich stereotypov. Prvý z autorov sa zamýšľa nad problémom „komplexu malých národov“ v kontexte vývoja českej politiky v posledných storočiach. Jenő Gál vo svojom texte vychádza zo sociologického výskumu vykonaného na zástupcoch maďarskej menšiny v Česku a na Slovensku. Na základe neho potom konštatuje, že integrácia maďarskej menšiny v Českej republike je pomerne silná. O humore ako významnej súčasti predstáv o Čechoch píše Judit Hamberger, ktorá je zároveň zostavovateľkou tohto čísla *Limes*. Humor ako prejav českého vzdoru, chytrosti či kritickosti predstavuje aj prostredníctvom kultových postáv, akými sú vojak Švejk a Jára Cimrman.

Predstavy Čechov o spojenej Európe približujú záverečné tri štúdie. V prvej sa Iván Halász sústredil na otázku slovanofilstva a rusofilstva v českej politike, pričom sa zvlášť zameril na politické koncepcie Karla Kramáča. Michal Kopeček poukazuje na náhľady českých politikov na otázku usporiadania strednej Európy v 19. a 20. storočí, pričom v druhej časti svojej práce sa venuje procesu vzniku a fungovania višehradskej spolupráce. Túto časť uzatvára úvahou o vzťahu Českej republiky a Európskej únie Rudolfa Kučeru.

Česko-maďarské číslo *Limes* završuje šesť recenzií (doplňených dokonca poznámkovým aparátom), ktoré poukazujú na viaceré

kľúčové historické problémy odrážajúce sa aj na česko-maďarských vzťahoch. Ich autorami sú Cs. Zahorán, M. Komoróczy, G. Sallai, A. Mészáros a Zs. Vesztróczy.

M. Michela

DO ROKU 1526

SEGEŠ, Vladimír. *PREŠPORSKÝ PITÁVAL. Zločin a trest v stredovekej Bratislave*. Bratislava : Perfekt, 2005. 220 s.

Spracovanie a prezentácia výsledkov historického výskumu vo forme, ktorá by bola zrozumiteľná a prítiahľivá aj pre laických čitateľov, no pritom bez prílišného zjednodušenia, je náročnou úlohou, na ktorú sa podujme len málo profesionálnych historikov. Podľa odborne fundovaný výklad v pútavej podobe sa na základe vlastného dlhoročného bádania a archívneho výskumu podarilo vedeckému pracovníkovi Vojenského historického ústavu v Bratislave Vladimírovi Segešovi v knihe *Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave*.

Autor ako jeden zo spoluzakladateľov a dlhoročný šéfredaktor populárneho časopisu *Historická revue* a neskôr *História*, ako aj hlavný editor úspešnej *Knihy kráľov* (SPN – Mladé letá 2003, 2006) má nielen dlhoročné skúsenosti, ale aj úžasný a závideniahodný talent na popularizáciu historického výskumu, čo sa naplno prejavilo aj v tejto publikácii. Dokáže objasniť a podať zložitú problematiku spôsobom, aby jej porozumel aj laik a vždy vysvetlí pojmy, s ktorými by mohol mať čitateľ neznalý témy problémy. Pritom neváha použiť citácie z dobových prameňov všade tam, kde je to žiaduce na osvetlenie skúmaných reálií, a nezabudne upozorniť na zvláštnosti a unikáty. Púťavosť knihy zvyšuje množstvo farebných obrázkov našej i zahraničnej proveniencie, tabuľky a prehľadné usporiadanie textu s dopĺňujúcimi vysvetleniami a citátmi v rámečkoch.

Hoci ide o populárno-vedeckú publikáciu vydavateľstva Perfekt, určite má čo povedať aj historikom a ďalším odborníkom na dejiny miest, súdnictva či zločinu a trestu, o to viac, že sa venuje oblastiam a aspektom, ktoré nie sú u nás dostatočne prebádané. Vzhľadom na zaužívanú prax vydávania vedecko-populárnych publikácií kniha, žiaľ, neobsahuje poznámkový aparát, aj keď na druhej strane, autor sa často priamo v texte odvoláva na práce historikov a na konci nechýba zoznam literatúry, ako aj menný a miestny register.

Atraktívny názov a vysvetľujúci podnázov sa však v skutočnosti viac-menej vzťahuje len na tretiu a zároveň poslednú časť knihy, nazvanú *Panoptikum zločinu a trestu*, ktorá tvorí asi jednu tretinu knihy. Je škoda, že názov neodzrkadľuje obsahovo, regionálne a miestami ani časovo celú šírku tém a aspektov mestskej spoločnosti, ktorými sa autor zaoberá v prvých dvoch častiach knihy, lebo svojím rozsahom a kvalitou by si to rozhodne zaslúžili. Zároveň by sa predišlo sklamaniu u tých čitateľov, ktorí očakávali, že celá kniha bude venovaná len problematike zločinu a trestu.*

V prvej časti *Mestské ovzdušie oslobodzujúce*, venovanej mestám vo všeobecnosti, autor bez zabiehania do zbytočných detailov rozvádza všetky aspekty mestských dejín, ktoré sú dôležité na pochopenie problematiky. Zahŕňa vznik, vývoj, kategorizáciu a charakter našich miest, mestské zväzy a spoločenstvá, analyzuje mestskú spoločnosť, približuje život remeselníkov a mestských zamestnancov, opisuje mestské privilégiá a spomína aj problém mobility stredovekej spoločnosti. Prešporoku (Bratislave) nie je venovaná samostatná kapitola, ale údaje o meste sú vždy súčasťou tematických podkapitol a sú zasadené či už do uhorského, alebo miestami len do slovenského kontextu (hospodárske a komorné knihy, unikátna odpustková listina, mestský erb, topografia a dominanty mesta). Podkapitola venovaná atmosfére a kriminálnemu prostrediu mesta začína naznačovať zámer a smerovanie monografie. Apriórne označenie kúpeľov ako miesta pochybnej povesti (s. 77) a ich zaradenie do tejto časti však môže mylne navodiť dojem, že kúpele boli miestom, ktorým

sa počestní občania vyhýbali, pričom opak bol pravdou. Ich prvoradou funkciou bola telesná očista a plnili aj nenahraditeľnú úlohu poskytovaním rôznych zdravotníckych a kozmetických služieb ako ošetrovanie rán a zranení, trhanie zubov, holenie a strihanie vlasov a pod. Tieto služby síce autor spomína, ale v uvedenom kontexte to nevyznieva ako ich hlavná funkcia. Pritom tak ako boli krčmy rozličnej úrovne, lepšie i horšie, rovnako aj kúpele, pokiaľ ich malo mesto viac, mali rozličnú úroveň, pričom je možné, že niektoré z nich mohli mať zľú povest'. Podobne k istému paradoxu dochádza označením nevestinca za kriminálne prostredie. Ako autor sám poukazuje, prostitúcia v tom čase nebola trestná a nevestinec bol v správe magistrátu, takže je namieste otázka, či takáto charakteristika naozaj vystihuje postoj stredovekej spoločnosti k sexualite alebo či to nie je skôr pohľad neskoršieho vývinu, odrážajúci neskoršie moralizátorské tendencie a puritanizmus. Väčšia presnosť alebo opatrnosť vo vyjadreniach by azda bola namieste aj pri tvrdení, že Bratislava bola jediným mestom na území dnešného Slovenska, v ktorom bol nevestinec pod správou magistrátu (s. 83). Práve naopak, keďže išlo o rozšírený trend v Európe, s najväčšou pravdepodobnosťou sa dá povedať, že to tak bolo aj v ďalších našich mestách, lenže vzhľadom na absenciu výskumu v tejto oblasti to zatiaľ nemožno podložiť archívnymi prameňmi.

Druhú časť, nazvanú *V mene práva a spravodlivosti*, autor venoval uhorskému právnomu systému a súdnictvu. Nájdem v nej klasifikáciu trestných činov, opis kompetencií súdu apriebehusúdneho procesu, vysvetlenia rôznych právnych a historických pojmov a charakteristiku rozličných foriem trestov. Je nepochybne sympatické, že autor podfarbuje výklad citátmi z najvýznamnejších uhorských právnych pamiatok (kráľovské zákonníky, *Varadínsky register*, *Tripartitum*, mestské právne knihy atď.). Je však otázne, do akej miery vystihuje tradičný právno-historický pohľad, opierajúci sa takmer výlučne len o preskriptívne právne pramene, dobovú realitu a súdnu prax. Hoci na jednom mieste autor pripúšťa, že dôležitejšia

ako právne zbierky a zákony bola súdna prax a obyčaj, nezaškodilo by význam súdnej praxe a odporúčací charakter právnych zbierok väčšmi zdôrazniť, aby sa čitateľ vzhľadom na množstvo citovaných právnych prameňov nestratil v spleti paragrafov a ustanovení.

Záverčná kapitola sa zaoberá konkrétnymi súdnymi spormi, pričom na pozadí jednotlivých prípadov autor zároveň osvetľuje aj typické riešene rôznych trestných činov: krádeží, vražd, lúpeží, znásilnení, krvismilstva či podpaľáčstva. Kapitola neobsahuje len trestné prípady zo stredovekého Prešporka, ale aj spory mesta a mešťanov s hradom, pre porušenie práva azylu, jeden prípad z neďalekých Biskupíc či problém spoluzitia so Židmi. Samozrejme, priestor je venovaný aj osobe na výkon vtedajšieho súdnictva nevyhnutnej – katovi. V závere autor odpovedá na virtuálnu otázku čitateľa, kde ostali bosorky. V snahe uspokojiť túto očakávanú zvedavosť čitateľov autor sa neuspokojuje len so stručným vysvetlením situácie, ale uvádza aj detaily prvého známeho bratislavského prípadu zo začiatku 17. storočia, čím však príliš odbieha od definovaného časového rámca (stredovek).

Kniha *Prešporský pitaval* od prvých stránok zaujme farbistým a plastickým zobrazením stredovekej spoločnosti a pôsobivým priblížením atmosféry stredovekého mesta s jej typickými obyvateľmi i konkrétnymi menami a postavami, ktorých osud sa či už slávne alebo neslávne spája s dejinami stredovekého Prešporka. Na jej stránkach ožívajú staré ulice, námestia a trhy, rozoznievajú sa typické zvuky stredovekého mesta, kde hluk davu prerážajú pokriky predávajúcich a kde sa vôňa šíriaca sa z domov majstrov pekárov mieša (pre náš dnešný nenavyknutý čuch) s všadeprítomným a charakteristickým smradom. O kvalite knihy iste napovie aj to, že získala už dve ocenenia: Prémium Literárneho fondu za vedeckú a odbornú literatúru v kategórii spoločenských vied za rok 2005 a Cenu Egona Erwina Kischu za literatúru faktu.

* *Premárnená šanca na zločin a trest v stredovekej Bratislave*, recenzia od Ľuboša Vodičku, 17. 1. 2006 na internetovom portáli: <http://magazin.station.zoz->

nam.sk/servlet/Satellite?childpagename=Magazin%2FCMS_Container&packedargs=aid%3D1137168744835%26c%3DPage%26cid%3D1118753701921%26rid%3D1125132591773&pagename=CMS_Page.

B. Szeghyová

1526 – 1848

JÁN KOLLÁR A SLOVANSKÁ VZÁJOMNOSŤ. GENÉZA NACIONALIZMU V STREDNEJ EURÓPE. Zost. Tatiana Ivantyšinová. Bratislava : SDK SVE Stimulus 2006. 223 s.

Najnovšie spracovanie problémov života, pôsobenia a diela Jána Kollára v kontexte formovania nacionalizmu/ov je výsledkom práce autorov, ktorí pôvodne svoje príspevky predniesli na vedeckej konferencii. Hoci od jej konania uplynulo dlhšie obdobie, možnosť podstatne upraviť znenie príspevkov ponúkla dnes čitateľovi korpus textov, ktoré z moderného hľadiska výskumu nacionalizmu podávajú analytický pohľad na iné problémy, než boli v doterajšej historiografii obvyklé, a prináša aj nové interpretácie. Anotovaná publikácia je koncipovaná ako príspevok do diskusií o podstate nacionalizmu, v ktorej sa, nadväzujúc na E. Gellnera, pokúša osvetliť proces utvárania národa cez sformulovanie programu nacionalizmu, v danom prípade z pera, resp. prostredníctvom diela Jána Kollára.

Práca je členená na tri väčšie celky a prináša aj edíciu a interpretáciu dokumentu z pera T. Ivantyšinovej, ktorý definitívne potvrdzuje Kollárovo autorstvo jedného z dôležitých článkov z 20. rokov 19. storočia, ktorý mu bol doteraz len atribuovaný na základe nepriamych dôkazov. K uvedenému článku sa viaže aj ďalší text – štúdia P. Branga o Kollárových švajčiarskych kontaktoch. Podstatnú časť publikácie však tvoria štúdie, začlenené do troch kapitol: okruh problémov spojených s Nemec- tvom a Slovanstvom u Jána Kollára; miesto

Jána Kollára v slovenskom národnom hnutí, nazvaná zároveň aj príhodnejšie *Od etnika k národu*, a *Ján Kollár a Slovania v habsburskej monarchii*. V prvom okruhu je inšpiratívny text R. B. Pynsenta, ktorý s autorovi vlastnou iróniou a nadhľadom dešifruje Kollárovo „herderstvo“ a inšpiráciu pre projekt slovanského kultúrneho nacionalizmu, t. j. sformovania slovanského národa, integrovaného nie na základe štátnosti, ale kultúry.

Druhý okruh problémov sa už viaže na otázky národotvorného procesu priamo u Slovákov. V rámci Kollárovo diela a jeho vplyvu na formulovanie národného programu rezonovali aj také otázky, ako bol koncept vzťahu „vládcov a ovládaných“, ktorí sa odlišovali etnickou príslušnosťou (T. Pichler), otázky konfesiónálnych rozdielov a rozporov, ktoré sa Kollár usiloval smerovať k ekumenizmu (J. Komorovský), alebo problémy interpretácie dejín na základe archeologických prameňov (M. Otčenáš). Širší záber majú príspevky, ktoré si všímajú skôr spoločenský a ekonomický kontext Kollárovo života a pôsobenia: E. Mannová sa venuje problémom spolkovéj činnosti v slovenskom etnickom prostredí a jej podiele na národnej emancipácii, R. Holec poukazuje na paralelné formulovanie programu ekonomického nacionalizmu (-ov) v habsburskej monarchii.

Na to, že pri analýze každého konceptuálneho počínania treba analyzovať pojmy používané v danom rámci, poukazuje v metodologicky ladenom príspevku T. Ivantyšinová, ktorá si všíma Kollárovo adaptovanie pojmov z nemeckého prostredia do slovenského nacionalistického diskurzu. Podobne D. Škvarna pri úvahách o mieste J. Kollára pri formovaní modernej slovenskej ideológie poukazuje na to, ako posunul vnímanie fenoménu jazyka ako základnej hodnoty na formovanie národa, a zároveň na z toho vyplývajúci postoj k (nadnárodnému) štátu. Sféru reflexií Jána Kollára a jeho diela sledujú dva príspevky, D. Kodajovej o oslavách storočnice J. Kollára a P. Macha o charaktere slovanských materiálov v maďarskej predrevolučnej tlači.

Z pera zahraničných autorov pochádzajú príspevky včleňujúce sa do kapitoly o kontexte

habsburskej monarchie. A. Moritsch interpretuje slovanské národné hnutia v monarchii (aj) ako dôsledok tlaku vládnuvších národov, K. Schwarz sa venuje dlho zanedbávanej dimenzie *de facto* všetkých príslušníkov národného hnutia z radov duchovných – pôsobeniu v rámci cirkvi. Kollár bol pritom pastorm cirkevného zboru v najdôležitejšom, hlavnom meste Uhorska a svojimi teologickými postojmi zasiahol aj do utvárania cirkevnej politiky v rámci celej monarchie. Štyri posledné štúdie sa venujú recepcii, resp. vnímaniu Kollára a jeho diela: viedenskú spoločnosť, v rámci ktorej sa Kollár v posledných rokoch svojho života pohyboval, si všíma G. Marinelli-König. Peštiansky pobyt a zapájanie sa Kollára do kultúrneho života v metropole sa stalo predmetom záujmu I. Frieda, recepciu slovanskej vzájomnosti u Chorvátov sleduje N. Staničić a u Ukrajincov F. Steblij.

E. Kowalská

1848 – 1945

Slovaks and Other New Immigrants in the Interwar Era. Philadelphia : Temple University Press, 2004. 278 s.

Americká bádatelka slovenského pôvodu June Granatir Alexander dospela k cenným poznatkom pri výskume „odlomenej vetvy“ slovenského národa, nachádzajúcej sa v Spojených štátoch amerických. Najnovším dielom nadviazala na vedecké poznatky známe z jej monografie *The Immigrant Church and Community: Pittsburgh's Slovak Catholics and Lutherans, 1880 – 1915* (Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1987), v ktorej sledovala život prvej generácie slovenských prisťahovalcov na americkej pôde v časovom úseku od 80. rokov 19. storočia až do prvej svetovej vojny. V najnovšom diele autorka uvedené obdobie, na ktoré doteraz upriamovala svoju pozornosť aj väčšina bádateľov zaoberajúcich sa slovenskou Amerikou, opustila a vstúpila do

terénu doteraz takmer neprebádaného. Posunula sa do obdobia začínajúceho sa i končiaceho svetovými vojnami, pričom podrobila dôkladnej analýze medzivojnové obdobie, v ktorom sa už odvíjali osudy druhej generácie americkoslovenských prisťahovalcov. Nielen tento chronologický záber, ale aj ústredný problém, ktorý sa bádatelka podujala v diele preskúmať, možno označiť za nówum v americkoslovenskom výskume, pretože ku skúmanej otázke – medzi-generačnému transferu a stavu etnicity potomkov slovenských prisťahovalcov na americkej pôde, konkrétne druhej generácii – sa v podstate do dnešných čias nikto zo zainteresovaných bádateľov na akademickej úrovni nevyjadril.

Poznanie východiskového momentu, že v medzivojnovom období až dve tretiny americkoslovenskej populácie tvorila druhá generácia, umožnilo autorku upriamiť pozornosť na vývinové procesy a zmeny etnicity, ktoré sa už odohrávali na rozhraní medzi dedičstvom otcov a amerikanizáciou. Autorka sa zahĺbila do rozsiahleho štúdia archívnych prameňov (americkoslovenských spolkov) i americkoslovenskej tlače, aby detailne preskúmala, pochopila a objasnila hlavné znaky a tendencie etnického vývinu a zároveň si overila platnosť či neplatnosť známej tézy klasika americkej imigrácie M. Lee Hansena, znejúcej v tom zmysle, že to, „čo si rodičia chcú zapamätať, chcú deti zabudnúť“.

V tomto kontexte a v nadväznosti na uvedenú tézu J. Granatir Alexander zistila a skonštatovala snahu slovenských rodičov v Amerike pridržať pri etnických koreňoch aj svoje deti, čo znamenalo získanie mládeže, ktorú zväčša vzdelávali neslovenské školy a ktorej štandardný imidž už charakterizovala angličtina, americké občianske princípy a kultúra mainstreamu, čo pre prvú generáciu v konečných dôsledkoch nebol najľahší problém. Napriek ťažkostiam sa sústredenosť na mládež stala imperatívom medzivojnového obdobia. Noví prisťahovalci, ktorí komunitu priebežne revitalizovali, totiž už prestali prichádzať (v dôsledku reštrikcie imigrácie do USA v rokoch 1921 a 1924) a skupina sa z hľadiska rastových tendencií mohla spoliehať

iba na prirodzený prírastok, čiže v konečnom dôsledku slovenská komunita v Amerike mohla naďalej prežívať iba pritiahnutím mladých ku skupine.

Prekvapujúce je, že autorkina vývinová schéma vôbec nezvažuje fázu bilingvalizmu vo vývine americkoslovenského etnika. Viacmenej naznačuje, že americkoslovenská druhá generácia už fungovala bez znalosti materinského jazyka a vcelku opúšťala systém kultúrnych hodnôt vlastných rodičov. Medzigeneračný transfer materinského jazyka, zdá sa, zabrzdiť svoju údernosťou amerikanizácia, najmä snaha mladých preraziť bariéru inferiority, ktorá oddeľovala ich rodičov od prijímajúcej spoločnosti. Prvá generácia s takýmto trendom súhlasila a dokonca hoaktívne napomáhala zavádzaním a používaním angličtiny v etnickej tlači, na rokovaníach spolkov a pod. O takomto procese hovoríme, že ide o stratu hlavného znaku etnicity, ale bádatelka hodnotí tento prístup prvej generácie pozitívne, lebo podľa jej názoru práve používanie angličtiny zabezpečilo lojalitu mladých voči americkoslovenskej komunite. Stratégiu „starých“, nasmerovanú k zachovaniu skupinovej etnicity, umocňoval podľa autorky aj ďalší nástroj – organizovanie aktivít voľného času. Z nich najmä každoročné usporiadávanie *Slovenských dní*, zväčša prispôbovaných požiadavkám mládeže (športové súťaže, súťaže krásy a pod.), považuje bádatelka za ďalší magnet, priťahujúci mladých ku skupine, kultivujúci slovenské povedomie a udržiavajúci etnickú kohezivitu. Hoci sa v procese transferu etnicity istý segment mladých zo skupiny vytrácal, relevantná časť druhej generácie dedičstvo predkov neodmietala, čiže vstupovala do slovenských spolkov a zúčastňovala sa na etnických podujatiach. Postupom času sa však predsa len objavila zmena priorít: o mládeži sa už hovorilo, že ich netreba zmeniť na Slovákov, ale na Američanov hrdých na svoj pôvod. Bádatelka túto vývinovú zmenu uzavrela konštatovaním, že „u druhej generácie etnicita pretrvávala v nových formách“. Dodajme, že z hľadiska porovnávania s vývinovými fázami iných tzv. oddelených slovenských etnik, žijúcich v inonárodnom obkľúčení, síce išlo o proces

etnického pretrvávania, ale ten americký už nadobudol v druhej generácii prekvapujúco zúženú podobu, ohraničenú na vedomie pôvodu, čo v podstate znamenalo aj vývin akcelerujúci k zmene etnického pomenovania.

V prospech medzivojnovej stratégie „starých“ voči „mladým“ hovorí aj skúsenosť prvej generácie získaná počas prvej svetovej vojny. Treba oceniť, že s takouto výraznou, zo všetkých stránok prepracovanou analýzou postojov prijímajúcej spoločnosti voči novým prístupom, medzi ktorých patrili aj Slováci, sa stretávame v odbornej literatúre výnimočne. Autorka poukazuje najmä na nevráživosť Ameriky voči tzv. hyphenates – ľuďom s rozdelenými lojalitami. Aj skúsenosť amerických Slovákov z prvej svetovej vojny, keď delili svoju lojalitu medzi Ameriku a Európu, resp. svoje rodisko (súčasť nepriateľskej koalície), bola taká, že od nich nové prostredie silou-mocou vyžadovalo verejné demonštrovanie amerického vlastenectva. To znamená, a to autorka aj zdôraznila, že táto vojnová nevyhnutnosť sa stala pre amerických Slovákov po vojne mierovým zvykom. Potomkom jednoznačne odkazovala, že hrdosť na vlastnú etnicitu a americký patriotizmus idú ruka v ruke.

Výskumom slovenského fenoménu v Amerike počas druhej svetovej vojny sa dielo uzatvára. Na rozdiel od predchádzajúcich ťažiskových pasáží, osvetľujúcich medzivojnové obdobie, ktoré sú celkovo „bezmenné“, dokonca v nich absentujú aj hlavné kontúry inštitučného vybavenia americkoslovenskej komunity (práve v prospech generalizujúcich stanovisk) a v ktorých sa autorka vyhla komentárom o politických postojoch a diferenciácii v americkoslovenskom živote, časť diela venovaná obdobiu druhej svetovej vojny je budovaná na politických konfliktoch v rámci komunity, vyvierajúcich z rozdielnych postojov voči riešeniu slovenskej otázky. Na politickú rovinu preniesla autorka práve rozčesnutie americkoslovenskej society po náboženskej línii (majoritní katolíci a minoritní evanjelici). V záverečnej časti nechýba hlbková analýza etnicity, ktorú autorka uzatvára veľavravným poznatkom: druhá svetová vojna bola už ob-

dobím, v ktorom sa druhá generácia už cítila byť akceptovaná ako Američania.

Je nesporné, že toto obsiahle a mimoriadne podnetné dielo si získa uznanie, vyvolá diskusiu o celom rade sledovaných aspektov a stane sa aj zdrojom inšpirácie v akademickej obci.

E. Jakešová

*MILAN RASTISLAV ŠTEFÁNIK 1880
– 1919. Zborník k 125. výročiu narodenia.
Praha 2005. 96 s.*

Útly zborník v zriedkavo kvalitnom, veľkorysom šate zostavil pracovník Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Vojtech Čelko. Zámerne upozorňujem na zostavovateľa, lebo jeho zostavovateľská práca a premyslený výber textov nesie svojský, pestrý a vysoko kultivovaný rukopis. Na stránkach knihy sa kombinujú vedecko-esejistické texty špičkových slovenských historikov Dušana Kováča a Ľubomíra Liptáka s esejami takých intelektuálov, akými boli literárni historici František Xaver Šalda a Alexander Matuška. V zborníku nájdeme zabudnuté spomienky Štefánikových spolubojovníkov a súčasníkov (Maurice Janin a Jan Šeba) o Štefánikovi ako človeku a o jeho posledných dňoch. Nakoniec je súčasťou zborníka text Rostislava Rajchla ml. o astronomických aktivitách politika a vojaka, čím sú zastúpené všetky kľúčové odvetvia činnosti Milana Rastislava Štefánika. Článok Oldřicha Hlada uvádza veľmi zaujímavé okolnosti vzniku a vývoja Štefánikovej hvezdárne v Prahe na Petříně. Všetky uvedené texty sú poprekladané pozoruhodnou poézou od rozmanitých českých a slovenských autorov, a to z rôznych období. Možno prekvapí, že téme Milan Rastislav Štefánik venovala básne celá plejáda slovenských majstrov slova ako Štefan Krčméry, Martin Braxatoris-Sládkovičov, Janko Jesenský, Martin Rázus, Krista Bendová a Štefan Žárý, na českej strane Karel Toman, Josef Hora, Adolf Veselý, Xaver Dvořák a Quido M. Vyskočil. V bibliografickej poznámke sú

pre zvedavejších čitateľov uvedené zdroje jednotlivých textov. Texty sú spestrené kvalitnými fotografiami.

Úvod k zborníku napísal charakteristickým perom veľvyslanec SR v ČR Ladislav Ballek. Svojským spôsobom sa vyznal zo svojho vzťahu k Štefánikovi, ktorý sa formoval už od detstva.

O Štefánikovi bolo napísané už veľa prác a pravidelne vychádzajú ďalšie. Kvalita nie vždy zodpovedá množstvu. Knižka, ktorá vyšla nedávno v Prahe, sa však úplne vymyká z radu ostatných. Jej ambíciou nie je priniesť ani nové fakty, ani pohľady, ani rôzne senzačné „objavy“. Je príjemným čítaním, s poučným a estetickým zážitkom navyše. Keďže publikácia je určená predovšetkým českému čitateľovi, má aj svoju konkrétnu misiu pri spoznávaní spoločnej česko-slovenskej minulosti, na ktorú sa v Česku niekedy nazerá veľmi jednostranne.

R. Holec

HOLOKAUST NA SLOVENSKU

6. Deportácie v roku 1942. Ed.: E. NIŽŇANSKÝ. Bratislava : NMS, 2005.

646 s., a *HOLOKAUST NA SLOVENSKU*

7. Vzťah slovenskej majority a židovskej minority (náčrt problému). Ed.: E.

NIŽŇANSKÝ. Bratislava, NMS a Katedra všeobecných dejín FiF UK, 2005. 120 s.

V edícii *Holokaust na Slovensku* vyšiel v roku 2005 už v poradí šiesty a siedmy zväzok. Edícia je výsledkom spolupráce Nadácie Milana Šimečku a Židovskej náboženskej obce v Bratislave a v prípade siedmeho zväzku aj Katedry všeobecných dejín FiF UK. Rozsahom ojedinelá edícia dokumentov je súčasťou veľmi želateľného trendu v slovenskej historiografii v poslednom období, ktorým je vydávanie dokumentov k dejinám 20. storočia. Práve autentické historické dokumenty umožňujú čitateľovi vytvoriť si svoj vlastný názor, čo je zvlášť potrebné pri takej závažnej a aj po rokoch vášne

vyvolávajúcej téme. Editor Eduard Nižňanský plne zužitkoval svoju dlhoročnú bádateľskú a publikačnú činnosť v oblasti holokaustu na Slovensku a je zárukou skutočne reprezentatívneho výberu relevantných dokumentov.

Šiesty zväzok obsahuje dokumenty k najtragickejšej stránke tzv. riešenia židovskej otázky – k deportáciám. Úvodná štúdia (v rozsahu 81 strán!) sa podrobne venuje procesu príprav, samotnému priebehu, okolnostiam a dôsledkom deportácií. Autor pokladá deportácie za logické vyústenie diskriminačnej politiky slovenského štátu, ktorou bola väčšina Židov vylúčených z hospodárskeho života, čím stratili možnosť legálne sa zamestnať a živiť svoje rodiny. Od jesene 1941 bola preto židovská otázka jednoducho sociálnym problémom, ktorý sa dal riešiť (pri zachovaní protižidovských nariadení) len výstavbou židovských get a pracovných táborov. To však bolo spojené so značnými nárokmi na štátny rozpočet. Pre vládnych predstaviteľov preto bolo schodnejším riešením masové vystaňovanie Židov mimo územia Slovenska. Slovenský variant politiky antisemitizmu sa vtedy prekrížil s plánovaným holokaustom nacistického Nemecka. Ani dokumenty uverejnené v tejto edícii nedávajú odpoveď na otázku, kto inicioval deportácie.

Niektoré dokumenty hovoria, že s požiadavkou na 20 000 židovských pracovných síl sa na slovenských predstaviteľov obrátilo Nemecko, ktoré potom prejavilo ochotu prevziať aj ostatných Židov. Nemeckí predstavitelia na Slovensku (Hans E. Ludin a Dieter Wisliceny), ale aj Alexander Mach hovorili naopak o slovenskej iniciatíve. S istotou sa dá však povedať, že neexistoval žiadny významnejší tlak Nemecka na slovenských predstaviteľov v tejto otázke. Politická zodpovednosť za organizovanie deportácií v roku 1942 tiež jednoznačne leží na slovenskej vláde. Svoj podiel na zodpovednosti mal v rámci legislatívneho procesu aj Snem SR (najmä prijatím retroaktívneho ústavného zákona č. 68/1942 Sl. z., ktorý legalizoval deportácie, ale zároveň pred nimi istú časť Židov ochránil) a prezident Jozef Tiso, ktorý deportácie verejne obhajoval. Silnú motiváciu zbaviť sa Židov potvrdzuje aj ochota vládnych

predstaviteľov zaplatiť za každého deportovaného povestných 500 RM Nemecku.

O tom, kto, resp. prečo sa zastavili deportácie, existuje množstvo dohadov a diskusií. Ani tu nám edované dokumenty nedajú jednoznačnú odpoveď. Ak sledujeme spomínaný sociálny rozmer tejto problematiky, odpoveďou môže byť, že vláda vyviezla Židov, ktorí jej boli na obtiaž (začiatkom roka 1942 uvádzaných 60 000 sociálne odkázaných), a na Slovensku zostali len Židia s výnimkami, ktorí boli hospodársky alebo profesijne dôležití, prípadne boli v existujúcich židovských pracovných táboroch (Nováky, Sereď, Vyhne, 6. prápor), kde prinášali štátu zisky. Z 57 transportov išlo 19 do Osvienčimu a 38 do Lublinskej oblasti. O počte deportovaných Židov sa údaje tiež rôznia (ale len s malou odchýlkou): ministerstvo dopravy uvádza 57 752 a ministerstvá vnútra a zahraničných vecí uvádzajú 57 628 deportovaných.

Zväzok obsahuje úctyhodných 489 chronologicky usporiadaných dokumentov, datovaných od 2. júla 1941 až po 14. február 1945 na 646 stranách. Je to teda suverénne najrozsiahlejší zväzok edície. Aby sa zamedzilo duplicitnému publikovaniu dokumentov, editor sa na dokumenty vydané v predchádzajúcich zväzkoch edície *Holokaust na Slovensku* (ale aj *Vatikán a Slovenská republika. 1939–1945. Dokumenty*. Ed.: I. Kamenec – V. Prečan – S. Škorvák, Bratislava 1992) len odvoláva (v 106 prípadoch z celkového počtu 489 dokumentov). Napriek tomu sú niektoré dokumenty bez zdôvodnenia uverejnené v plnom znení viackrát (napr. dve zápisnice z vyšetrovania správania sa gardistov v tábore Nováky z februára a marca 1943 sú okrem tohto zväzku uverejnené v ďalších dvoch – 5. a 7.). Z obsahového hľadiska dokumenty zachytávajú diplomatickú korešpondenciu s Nemeckom o ich prípravách a ich technické zabezpečenie od súpisu Židov, cez organizáciu „koncentračných“ stredísk až po vypravenie vlakových súprav. Okrem týchto dokumentov úradnej proveniencie (najmä ministerstvo zahraničia, ministerstvo vnútra a jemu podriadené orgány štátnej správy) tu nachádzame aj príklady dobovej protizidovskej

propagandy v tlači, reakcie majoritného obyvateľstva (od návrhov na deportovanie konkrétnych Židov cez pasivitu väčšiny až po aktívnu pomoc aj pod hrozbou trestu), ale aj samotných Židov (pokojné podvolenie sa, pokusy o záchranu, dezercie, samovraždy). Máme tak možnosť sledovať aj, bohužiaľ, väčšinou tragické osudy jednotlivcov.

Nasledujúci 7. zväzok edície je venovaný mimoriadne zaujímavej téme, a to vzťahu slovenskej majority a židovskej minority. V úvodnej štúdií nachádzame typológiu vzťahov majority k židovskej minorite na príklade arizácií a deportácií. Pasivita majoritného obyvateľstva nebola podľa autora len dôsledkom silnej anti-semitskej propagandy a dávkovaného teroru (trestanie za pomáhanie Židom v škále od peňažných pokút po uväznenie v zaisťovacom tábore v Ilave, resp. v období nemeckej okupácie aj hrdelný trest). Režim vojnovnej Slovenskej republiky jednochu osobne zainteresoval podstatnú časť populácie majority na zločine proti židovskej komunite: inteligencia nastúpila na miesta uvoľnené vylúčením Židov z verejnej správy a slobodných povolání, obchodníci profitovali z likvidácie konkurenčných podnikov, arizátori získali jedinečnú možnosť rýchleho obohatenia sa a aj predstavitelia nižších vrstiev mohli profitovať z dražieb židovských hnutelností po deportáciách. Výsledkom tejto politiky bola „mlčiaca väčšina“ a fakt, že nenájdeme prejavy pozitívnych kolektívnych reakcií (určitých sociálnych, prípade politických skupín) na podporu Židov. Jednotlivé prípady pomoci zaznamenávame len v individuálnej rovine. Istou výnimkou, i keď v rámci celkového pohľadu nevýznamnou, môžu byť petície za zachovanie likvidovaných podnikov (je tu publikovaný prípad zo Zvolena, keď 104 občanov žiadalo zachovanie hodinárskej živnosti Vojtecha Štromfa, ale známe sú aj prípady z iných miest).

Kým zväzok o deportáciách v roku 1942 bol bezkonkurenčne najrozsiahlejší z celej edície, zväzok o vzťahu majority a minority je naopak nepochybne najútlejší. Obsahuje 95 dokumentov na 120 stranách, z čoho je však až 60 odka-

zov na dokumenty publikované v predchádzajúcich zväzkoch edície a zo zostávajúcich 35 niektoré, najmä týkajúce sa deportácií, už tiež boli publikované. Je to o to nepochopiteľnejšie, že k tejto nesporne zaujímavej a dosiaľ stále tabuizovanej téme je k dispozícii obrovský výber archívnych dokumentov. Nesmelý podnatis – náčrt problému – je preto namieste. Vynára sa tu aj otázka, či by nebolo účelnejšie a najmä úspornejšie namiesto neustáleho odvolávania sa na predtým publikované dokumenty radšej zriadiť vecný register a uverejniť ho napríklad v záverečnom zväzku edície. Z obsahovej stránky sa všetky dokumenty týkajú arizačného procesu a deportácií. Šťastí sa teda prekrývajú s obsahom predchádzajúceho zväzku. Treba oceniť, že editor sa aj na takomto rozsahom úzkom priestore snažil zachytiť čo možno typologicky najrôznejšie príklady správania sa majority k minorite a dúfať, že arizácii židovského majetku sa bude venovať niektorý z ďalších zväzkov edície.

Väčšina dokumentov uverejnených v obidvoch zväzkoch je v plnom znení a sú vybavené stručnými registriami a poznámkovým aparátom, ktorý editor okrem vysvetľovania súvislostí a uvádzania základných dát osobností neraz využíva aj na publikovanie s hlavným dokumentom súvisiacich alebo naň nadväzujúcich dokumentov. Forma ich uverejnenia plne spĺňa zaužívané pravidlá na publikáciu prameňov k novším dejinám. Pochádzajú najmä zo slovenských archívov (nielen zo SNA, ale aj z väčšiny oblastných a okresných archívov, Vojenského historického archívu a Ústredného archívu Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku) a výskum bol doplnený aj dokumentmi z Archívu Yad Vashem v Jeruzaleme a z Archívu Ministerstva vnútra v Prahe. V prípade nezachovania archívneho dokumentu alebo na dokumentovanie vtedajšej antisemitskej propagandy editor výnimočne použil aj dokumenty z dobovej tlače. Zoznam archívnych fondov a prehľad literatúry sa nachádza v závere kníh. Zväzky ešte obsahujú rozsiahle anglické resumé, ktoré je vlastne prekladom úvodnej štúdie a stručným opisom jednotlivých

dokumentov, a neodmysliteľný menný a miestny register.

Na záver je potrebné oceniť tento v slovenských podmienkach výnimočne rozsiahly a mimoriadne prínosný vydavateľský počín, ktorý mohol byť zrealizovaný len vďaka angažovanosti občianskeho sektora a samotnej židovskej komunity.

M. Macko

PO ROKU 1945

JOGFOSZTÓ JOGSZABÁLYOK CSEHSZLOVÁKIÁBAN 1944 – 1948.

Eds. L. Szarka - Á. Tóth. Komárom :
MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató
Intézet - Kecskés László Társaság, 2005.
313 s.

Otázka Benešových dekrétov a vysídlenia Nemcov a Maďarov po druhej svetovej vojne z Československa patrí medzi často aktualizované „historické témy“ v stredoeurópskom regióne, ktoré vážne ovplyvňujú aj súčasné česko-nemecké a slovensko-maďarské vzťahy. Je preto skôr samozrejme, že aktuálnosť tejto témy neprezrádzajú len časté „odkazy“ z času na čas sa objavujúce v médiách, ale aj bohatá odborná literatúra, ktorej *boom* nastal najmä od 90. rokov minulého storočia. Diskusie na túto tému sú prítomné v odborných, politických, ale aj v súkromných sférach života obyvateľstva regiónu a na ich aktuálnosti neubral ani vstup Slovenska, Maďarska a Česka do Európskej únie. Ako je tiež všeobecne známe, postoje a závery predstaviteľov jednotlivých názorových skupín sú neraz až diametrálne odlišné.

Táto kniha je v podstate súborom československých právnych noriem, ktoré ovplyvnili postavenie obyvateľstva maďarskej národnosti v rokoch 1944 – 1949. Zostavovatelia v nej predstavujú súbor 49 historických dokumentov, ktoré akcentujú širšie, zahraničnopolitické súvislosti, ale aj slovenské špecifiká týchto udalostí. Publikované doku-

menty sú obohatené o krátke vysvetlivky a odkazy na odbornú literatúru. Použitie materiály sú českej a slovenskej odbornej verejnosti už pomerne známe, ale v maďarskom jazyku neboli doteraz všetky publikované. Knihu otvára štúdia historika Lászlóa Szarku, ktorá sa venuje otázke riešenia menšinovej otázky (špeciálne maďarskej) v ČSR po druhej svetovej vojne. Autor v nej opisuje zásadné momenty, zahraničnopolitické determinanty, konkrétne zákonné normy, ale aj motivácie, ktoré spolupôsobili na osudy Maďarov na Slovensku v danom období. Poukazuje na ambície Edvarda Beneša a iných predstaviteľov ČSR definitívne riešiť etnickú otázku a vybudovať čisto slovenský štát, čo v konečnom dôsledku odobrili aj víťazné veľmoci.

Napätie a protimaďarské nálady po skončení vojny živil aj postoj komunistov, ktorým sa však nepodarilo presadiť „globálne riešenie“, aké bolo uplatnené pri odsune Nemcov. Riešenie následkov týchto udalostí, ktoré sú stále aktuálne, vidí Szarka vo vzájomnej empatii a v zmierení, spojenom s obojstrannou snahou o vyrovnanie sa s minulosťou. Za prvý krok v tomto smere považuje deklaratívne odsúdenie princípu kolektívnej viny. Zároveň však upozorňuje aj na úskalia, ktoré predstavujú rôzne záujmy, prepojenia či ambície zásadne zaťažujúce tento aj tak už ťažko riešiteľný problém.

Z hľadiska výberu a významu dokumentov zostavovatelia vybrali kľúčové pramene, akým je napríklad Košický vládny program; materiály z československo-maďarských rokovaní, ako dohodu o výmene obyvateľstva či zápisnicu z rokovaní o hospodárskych a finančných otázkach; ďalej dvanásť dekrétov prezidenta Beneša (po prvýkrát publikované v Maďarsku v celom znení), nariadenia Slovenskej národnej rady či iné československé zákonné normy a vyhlášky.

Zostavovatelia do knihy zaradili aj podrobnú 32-stranovú tematickú chronológiu, ktorá zachytáva problematiku od 29. 8. 1944 do 1. 3. 1950. Jej autorom je Árpád Popély. Ako významná príloha tiež slúži výberová bibliografia, ktorú tvorí 6 titulov edovaných prameňov, 35 titulov spomienkovej literatúry, 56 mono-

grafií, 21 zborníkov a 63 štúdií. Zvláštne miesto v bibliografii vyhradili zostavovatelia právnym analýzám, medzi ktoré zaradili 25 textov. Krátky menný register je obohatený aj biografickým údajom viažucim sa k činnosti danej osoby v predstavovanom období.

M. Michela

REGIONÁLNE DEJINY – ZBORNÍKY

ČIŽMÁR, Marián. *PÁSLI ZVERENÉ IM STÁDO. Košickí biskupi v rokoch 1804 – 2004*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. 502 s.

Košické arcibiskupstvo sa rozhodlo osláviť 200. výročie založenia biskupstva v Košiciach nielen slávnostnou bohoslužbou a akadémiou, ale aj systematickým vydávaním monografií o jednotlivých oblastiach svojich dejín. Má na to predpoklady, keďže pri ňom vznikol tím kvalifikovaných a serióznych mladých historikov. Vytvorilo edíciu *Dejiny Košického arcibiskupstva*, v rámci ktorej po zväzkoch o dejinách Košickej kapituly (Peter Zubko, 2003), o rehoľnom živote na území arcibiskupstva (Marián Čižmár, 2004) a o dejinách územia arcibiskupstva do roku 1804 (Peter Sedlák, 2004) vyšiel už 4. zväzok vo veľkom formáte a v jednotnej náročnej a hodnotnej úprave, obsahujúci podrobné biografie všetkých doteraz 13 diecéznych a troch pomocných biskupov. Je to práca nielen naoko pekná a príťažlivá, ale je aj na vysokej vedeckej úrovni.

Autor M. Čižmár sleduje život a činnosť každého z biskupov podrobne. Všíma si nielen ich životné osudy, biskupské erby, ale aj ich činnosť v oblasti pastoračnej, administratívnej, kultúrnej, hospodárskej, politickej. Pomerne podrobne opisuje ich postoje k veriacim aj ich národnostnú a politickú orientáciu a podrobne ich náležitej kritike. U každého sa snaží zistiť jeho prínos nielen pre dejiny duchovnej správy biskupstva, ale aj pre hospodársky, vzdelanostný a kultúrny život východného Slovenska.

Boli medzi nimi významné osobnosti, ako napr. Andrej Sabó (1804 – 1819), ktorý vybudoval všetky štruktúry biskupstva, Štefan Čech (1821 – 1831), organizátor národnej a diecéznej synody, Žigmund Bubič (1887 – 1907), ktorý síce pomáhal maďarizácii, ale možno mu ďakovať za veľkorysú reštaurovanie košického dómu, či Augustín Fischer-Colbrie (1907 – 1925), ktorý bol ako jediný ponechaný na svojom mieste po vzniku Československa. Nevyhol sa ani činnosti Jozefa Čárskeho (1925 až 1939 a 1946 – 1962) či Štefana Madarásza (1939 – 1946), ktorý bol maďarským biskupom v čase okupácie Košíc. Biografie zasadil do

historického kontextu. Autor vychádza z širokej pramennej bázy i z početnej literatúry, ktoré cituje jednak v poznámkovom aparáte, jednak v bibliografii. Prácu doplnil o prílohy, v ktorých uvádza *in extenso* 7 dokumentov týkajúcich sa biskupstva, počnúc rokom 1944 a končiac rokom 2005. Kniha, bohato ilustrovaná, je dielom trvalej hodnoty, dostatočne podrobným i dostatočne kritickým, ktoré je významným prínosom nielen pre dejiny katolíckej cirkvi, ale aj pre dejiny Slovenska.

I. Chalupecký

OBHÁJENÉ DOKTORANDSKÉ DIZERTAČNÉ PRÁCE V ODBORE SLOVENSKEJ DEJINY

MGR. JAROSLAVA ROGUEOVÁ: POLITIKA SLOVENSKEJ NÁRODNEJ STRANY V ROKOCH 1918 – 1929

Obhajoba sa konala 27. apríla 2005.

Školiteľ: doc. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.

Oponenti: prom. hist. Natália Krajčovičová, CSc., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., PhDr. Peter Zelenák, CSc.

Práca o dejinách SNS v prvom desaťročí medzivojnovej ČSR sa v štyroch chronologicky radených kapitolách usiluje zachytiť vývoj strany v základných okruhoch, ktoré charakterizujú činnosť politických strán. Sú to: programové zameranie, postavenie v stranícko-politickej štruktúre a kooperácia s inými politickými subjektmi na základe programovej blízkosti, vnútorná organizácia strany, činnosť a budovanie straníckych štruktúr a pridružených organizácií a nakoniec efektivita tejto činnosti, ktorá sa odráža vo voľbách do rôznych stupňov zastupiteľstiev. V súlade s týmto metodologickým prístupom sa dizertačná práca v prvej kapitole o rokoch 1918 – 1921 zameriava na zmenu štátoprávnej koncepcie slovenskej politickej reprezentácie v závere prvej svetovej vojny, na formovanie národnopolitického programu národnárskej skupiny, ako aj na jej pôsobenie v rámci spoločnej strany s agrárnym krídlom. Druhá kapitola zachytáva obdobie rokov 1921 – 1925, ktoré charakterizovalo úsilie o zapojenie SNS do stranícko-politickej štruktúry a o presadenie sa na slovenskej politickej scéne. Uvažuje o vnútrostraníckych diskusiách, o slovenskej samobytnosti, o prvom návrhu SNS na autonómiu Slovenska a zaoberá sa sociálnymi otázkami v jej programe. Tretia kapitola prináša prehľad činnosti v rokoch 1925 – 1927, keď sa strana pokúsila prostredníctvom nového politického kurzu aktívnejšie zapojiť do politickej činnosti a pokúšala sa spolupracovať s českými stranami (ČSND, NOF). Štvrtá kapitola zachytáva činnosť SNS v rokoch 1928 – 1929, keď na jej vývoj významne pôsobili udalosti v druhej autonomistickej strane, HSĽS. SNS sa zamerala na reformu verejnej správy zavedením krajského zriadenia a orientovala sa na spoluprácu so slovenskými frakciami celoštátnych strán. Práca sa končí vstupom Martina Rázusa na pôdu parlamentu v roku, keď strana získala nové fórum na prezentáciu svojej politiky. Pri spracovávaní problematiky SNS zameranej na výskum autonomizmu, slovenskej otázky, slovenskej národnej myšlienky a slovenského nacionalizmu v česko-slovenskej politike sa otvorilo mnoho zaujímavých otázok z najrôznejších oblastí súvisiacich so šírkou problematiky politických strán (napr. politické elity, politická kultúra, vzťah strany a verejnosti, kultúrne i politické kontakty a vplyvy českého a slovenského politického prostredia, skúmanie zahraničnopolitických, cirkevných otázok, aspekty sociálnej a hospodárskej problematiky), ktorých postupné spracovanie prispieje ku komplexnejšiemu obrazu medzivojnového Slovenska.

MGR. INGRID KUŠNIRÁKOVÁ: KATOLÍCKE FUNDÁCIE V UHORSKU V OBDOBÍ RANÉHO NOVOVEKU

Obhajoba sa konala 14. februára 2006.

Školiteľ: PhDr. Eva Kowalská, DrSc.

Oponenti: prof. PhDr. Mária Kohútová, CSc., prof. PhDr. Peter Kónya, CSc., doc. PhDr. Jiří Mikulec, CSc.

Témou dizertačnej práce sú dejiny katolíckych fundácií v Uhorsku v ranom novoveku a proces podriadenia ich správy štátnej kontrole v 18. storočí. Pôvodne od štátu nezávislé a cirkvou spravované inštitúcie sa v 18. storočí zmenili na inštitúcie plne podriadené kontrole štátu a jeho úradov. Na základe rozsiahleho archívneho výskumu autorka dospela k záveru, že fundácie neboli okrajovým javom v živote ranonovovekej spoločnosti, ale tvorili základ finančného zabezpečenia cirkvi, školstva a sociálnej starostlivosti. Ranonovoveký štát sa nepodieľal na budovaní cirkevných, školských a charitatívnych inštitúcií a nepoznal inštitút štátneho rozpočtu s vyčlenenými kapitolami na financovanie spomínaných oblastí spoločenského života. Rôzne cirkevné inštitúcie, všetky typy škôl a sociálnych ústavov mohli vzniknúť a pôsobiť len vďaka dostatočne stabilným a výnosným základinám, ktoré zakladali cirkevné a svetské elity vtedajšej spoločnosti.

Práca je chronologicky vymedzená obdobím 17. a 18. storočia, konkrétne časovým úsekom, ktorý sa začal nástupom Petra Pázmánya na stolec ostrihomského arcibiskupa v roku 1616 a skončil sa smrťou Leopolda II. v roku 1792. Úspešná rekatolizácia pod vedením P. Pázmánya bola začiatkom renesancie katolíckych inštitúcií v krajine, ktoré nemohli vzniknúť a pôsobiť bez výnosných a stabilných fundácií. Obnova katolíckej cirkvi v Uhorsku vyvrcholila v polovici 18. storočia, teda v období, keď štát začal riadiť a reformovať nielen oblasť školstva a sociálnej starostlivosti, ktoré boli dovtedy vnímané najmä ako súčasť života cirkvi, ale aj samotnú cirkev a jej vnútorný život. Refoma cirkvi, školských a charitatívnych inštitúcií nebola možná, pokiaľ štát nepodriadil svojej kontrole finančné zdroje, z ktorých boli tieto inštitúcie financované. Podriadenie fundácií kontrole štátu bolo prvým krokom na ceste k osvietenскеj reforme cirkvi, školstva a sociálnej starostlivosti. Umiernené a postupné reformné kroky Karola VI. a Márie Terézie vystriedali prevratné a často unáhlené reformy Jozefa II. Leopold II. časť reforiem svojho predchodcu zrušil, dôsledná kontrola štátu nad všetkým fundáciami v krajine však ostala zachovaná.

MGR. IVAN PETRANSKÝ: VZŤAH KATOLÍCKEJ CIRKVI A ŠTÁTNEJ MOCI NA SLOVENSKU V ROKOCH 1944 – 1946

Obhajoba sa konala 16. novembra 2006.

Školiteľ: doc. PhDr. Jan Pešek, DrSc.

Oponenti: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., ThDr. Jozef Haľko, prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Dizertačná práca sa zaoberá postavením katolíckej cirkvi na Slovensku, ako aj celým spektrom vzťahov medzi štátnou mocou a katolíckou cirkvou v období od začiatkov ľudovodemokratického režimu do parlamentných volieb roku 1946. Zároveň poskytuje pohľad do vnútorného vývoja vo vrcholných inštitúciách katolíckej cirkvi, pokiaľ sa týka otázok postavenia cirkvi vo vzťahu k štátu. Platí to aj naopak a jedným z cieľov práce bolo preniknúť do tvorby cirkevnej politiky štátu predovšetkým na úrovni národných orgánov na Slovensku a v určitej miere i v rovine celoštátnych orgánov. V rokoch 1944 – 1946 prešiel vývoj vzťahov štátu a katolíckej cirkvi zložitým procesom a mnohými zmenami. Počas skúmaného obdobia sa úplne pretvoril model vzťahu štátu a katolíckej cirkvi a takisto bola uskutočnená veľká časť represívnych opatrení voči cirkvi v najrôznejších oblastiach jej života. Kontrast medzi postavením katolíckej cirkvi po roku 1945 a počas existencie prvej Slovenskej republiky priniesol ochladenie vo vzájomných vzťahoch. Dizertačná práca, vychádzajúca predovšetkým z výsledkov archívneho výskumu, analyzuje tieto otázky v ich plnej rozmanitosti, založenej na existencii dvoch významných politických strán (Demokratickej strany a Komunistickej strany Slovenska), tvoriacich obraz štátnej politiky voči katolíckej cirkvi.

KRONIKA

7. ZASADNUTIE KOMISIE HISTORIKOV SLOVENSKA A RUMUNSKA V ARADE- NADLAKU

V dňoch 22.5 – 26. mája 2006 sa na Univerzite Vest Vasile Goldis v Arade a nakoniec v slovensko-rumunskom mestečku Nadlak konalo už siedme zasadnutie medzištátnej komisie historikov Slovenska a Rumunska. Treba na úvod podčiarknuť, že šlo o zasadnutie doteraz pripravené na najvyššej úrovni, z vedeckej, spoločenskej a organizačnej stránky.

Keďže zasadnutie v Arade sa konalo v roku desiateho výročia existencie komisie, ako to zvýraznil predseda rumunskej sekcie Nicolae Edroiu v otváracom prejave, rumunská strana si dala obzvlášť záležať na príprave a celkovom vyznení vedeckej konferencie i oboch interných zasadnutí. Na tomto zasadnutí odovzdal rektor aradskej univerzity prof. Dr. Aurel Ardelean predsedovi slovenskej sekcie Milanovi Krajčovičovi a predsedovi rumunskej sekcie N. Edroiovi diplom excelentnosti, ktorý im udelilo Ministerstvo školstva Rumunska a Univerzita Vest-Vasile Goldisa v Arade.

Ako spoluzakladateľ zmiešanej komisie (N. Edroiu je po Pompiliovi Teodorovi už druhý rumunský predseda) som dal centrálnej televízii i rozhovor k 10. výročiu existencie komisie historikov Slovenska a Rumunska, kde som po prvý raz zverejnil i skutočný impulz vzniku a realizovania existencie komisie. Niekedy koncom roka 1995 som sa na konferencii v Nemecku stretol s vtedajším členom prezídia Rumunskej akadémie vied, terajším jej podpredsedom akademikom Danom Berindeiom. V rozhovore som spomenul aj fakt, že som bol vymenovaný za predsedu slovenskej sekcie vlastne neexistujúcej komisie historikov a otázka je, ako ďalej. Berindei mi odpovedal, že vedie zahraničný odbor RAV, aby som mu napísal oficiálny list ako dezignovaný spolupredseda komisie, že on ostatné zariadi a na budúci rok môže byť otváracie zasadnutie. Tak sa i stalo a v lete 1996 sa v Kluži konalo otváracie zasadnutie komisie historikov. Ako ma Berindei pri ďalšom stretnutí v Nemecku informoval, nebolo to celkom ľahké. Musel vyvinúť určitý nátlak, aby profesor z univerzity v Kluži P. Teodor prijal funkciu a zakrátko za Berindeiho podpory z Bukurešti aj zorganizoval prvé zasadnutie. Takže novozvolený podpredseda RAV akademik Berindei bol vlastne *spiritus movens* pri vzniku komisie pred 10 rokmi.

Súčasťou 7. zasadnutia komisie popri interných rokovaní oboch delegácií bolo už tradične i verejné bilaterálne vedecké sympóziu, tentoraz na tému *Solidarita národných hnutí v kontexte strednej a juhovýchodnej Európy. Kongres národností roku 1895 a Parlamentný klub Rumunov, Slovákov a Srbov v Budapešti roku 1906*. Spolu odznelo až 16 referátov za účasti viacerých záujemcov zo spoločenskovednej oblasti, ktorí sa zúčastnili aj na diskusií. Keď autori zapracujú podnety z diskusie, príspevky vo forme vedeckých štúdií budú publikované aradskou univerzitou de Vest Vasile Goldis v Arade.

Bilaterálne vedecké podujatie organizačne a obsahovo pripravil predseda rumunskej sekcie N. Edroiu z Historického ústavu RAV v Kluži za spolupráce predsedu slovenskej sekcie M. Krajčoviča z Historického ústavu SAV v Bratislave, kým výkonnou tajomníčkou akcie bola Eva Marzová z univerzity v Albe Iulii. Značnú materiálnu a organizačnú podporu zasadnutiu poskytla privátna Univerzita de Vest V. Goldis v Arade, ale aj Archív mesta Arad na čele s riaditeľom Eugenom Cristeom. Na perfektnom simultánnom preklade referátov a diskusie sa podieľali popri pani Marzovej profesori Slovenského lýcea v Nadlaku Kukučka a Huszárík. Posledný deň rokovania, ktorý sa konal v Nadlaku, bol úplne v réžii miestnej inteligencie. Tu by som vyzdvihol riaditeľa Vydavateľstva I. Kraska O. Štefanka a spoluorganizátora P. Huszáríka.

Verejnú bilaterálne vedecké sympóziu zmiešanej komisie historikov v slávnostnej historickej sále senátu univerzity, za prítomnosti rektora, viceprimátora a zástupcov správy, archívu i múzea otvoril 24. mája predseda rumunskej sekcie N. Edroiu. Pri príležitosti 10. výročia existencie komisie sa zamyslel nad jej vývinom a stručne sa venoval oboznámeniu rumunského publika s posledným zasadnutím v Bratislave, pričom poprial úspech činnosti komisii na ďalšie desaťročie. Predseda slovenskej sekcie M. Krajčovič poďakoval vedeniu rumunskej sekcie, že sa podarila udržať kontinuita práce komisie a zorganizovať 7. zasadnutie, lebo zachovanie kontinuity nebolo vždy také jednoznačné. Poďakoval tiež N. Edroiovi, že zvolil za miesto 7. zasadnutia historický región slovensko-rumunskej solidarity.

Arad a Nadlak v organizovanej spolupráci v solidarite národných hnutí pred 100 rokmi vytvárali slávnú tradíciu slovensko-rumunského priateľstva. Príkladom toho môže byť účinkovanie novinára Gustáva Augustínyho, ktorý pre nehody v centrále národného hnutia v Sibiu, v redakcii *Tribuny*, odišiel roku 1897 do aktivistického centra rumunského emancipačného hnutia v Arade do redakcie *Tribuny Poporulii*. Vyvrcholením mimoparlamentnej solidarity bola potom demonštrácia slovensko-rumunského priateľstva a ovácie Milanovi Hodžovi v roku 1909 pri oslavách jubilea *Tribuny poporului* a odhalenie pomníka Augustínymu Hodžom. Nadlak sa zapísal do slávnych tradícií slovensko-rumunského priateľstva už pokojným spolužitím s rumunskými spoluobčanmi mestečka počas niekoľko posledných storočí, ale i slávnou parlamentnou voľbou rumunského martýra Vasile Lucacia, ako aj inými demonštráciami slovensko-rumunskej solidarity.

Rektor univerzity A. Ardelean vo vystúpení zdôraznil, že pokladá za česť, že zasadnutie komisie sa koná na pôde univerzity, vyjadril svoju podporu práci komisie i prianie publikovať výsledky 7. zasadnutia. Odznali aj ďalšie prejavy prítomných hostí.

Úvodný moderátor pracovnej časti sympózia N. Edroiu potom predstavil referát M. Krajčoviča na tému *Solidarita národných hnutí Slovákov a Rumunov v rokoch 1890 – 1914*. Referent zvýraznil, že aj keď spolupráca utlačaných národov monarchie má svoju predhistóriu, od revolúcie 1848 – 1849 sa organizovanú spoluprácu podarilo rozvinúť až v časoch rozvíjajúcich sa masových sociálnych a spoločenských hnutí koncom 19. storočia. Bolo to zásluhou aktivistického rumunského národného hnutia Sedmohradska a Banátu na čele s generáciou tribunistov (I. Slavici a E. Brote). Predznamenala ju cesta 300-člennej rumunskej delegácie k panovníkovi do Viedne s memorandom v lete 1892 a misia podpredsedu RNS Broteho po centrách národných hnutí na jeseň 1892, keď najvýraznejšiu podporu vzniku aliancie našiel v Martine. Znamenalo to faktický začiatok aliančného hnutia Rumunov a Slovákov.

História aliancie 90. rokov 19. storočia sa rozvíjala od prvej aliančnej konferencie vo Viedni v januári 1893, cez slávnú spoluúčasť Slovákov na memorandovom monstre procese Rumunov v Kluži roku 1894 a tajné porady v Bukurešti na jar 1895 až po vyvrcholenie na národnostnom kongrese v auguste 1895. Hoci aliancia v druhej polovine decénia sa dostávala do útlmu aj pre protipatrenia vlády, dochádzalo k medzinárodne významnému spoločnému protimiléniovému protestu z roku 1896 a spoločnému protestu proti zákonu o maďarizácii mien a miestnych názvov, to sú míľniky aliančnej spolupráce tých čias. Napriek značnej príprave sa nové memorandum panovníkovi a 2. národnostný kongres už nepodarili realizovať pre objektívne i subjektívne príčiny.

Na začiatku 20. storočia sa rozvíjala tzv. nová aktivita aliancie na čele s pokrokovou generáciou Hodža, Maniu, Vlad, Vaida, ktorá viedla až k vytvoreniu 27-členného parlamentného klubu Rumunov, Slovákov a Srbov v Budapešti v rokoch 1905, 1906, 1910 a 1914. Programovou základňou aliancie bola kniha A. C. Popovicího *Zjednotené štáty Veľké Rakúsko*, ktorá sa presadila aj u Slovákov, keď sa roku 1907 po krvipreliatí v Černejovej úplne odpúťali od uhorského vlastenectva. Význam existencie slovensko-rumunskej aliancie temer cez 3 desaťročia pred svetovou vojnou bol najmä pre slabších Slovákov veľký. Tkvel predovšetkým v medzinárodnom ohlase

aliančného národnostného zápasu v boji o rovnoprávnosť a vytváral predhistóriu konečného zápasu za prvej svetovej vojny v emigrácii a doma o úplné národné oslobodenie a zjednotenie.

Známy odborník v rumunskej historiografii S. Retegan na obdobie národnostného teroru vlády baróna Dezidera Bánffyho v 90. rokoch 19. storočia načrtnol vnútropolitické podmienky v Uhorsku emancipačného zápasu aliancie v referáte pod názvom *Radikalizovanie maďarskej oficiálnej národnostnej politiky v čase Bánffyho vlády*. Miroslav Pekník z Politologického ústavu SAV pripravil referát *Česko-slovenská solidarita koncom 19. a začiatkom 20. storočia*. Keďže pre pracovné zaneprázdnenie sa nemohol zúčastniť, jeho príspevok predniesol predseda slovenskej sekcie. V úvode zahraničných historikov stručne oboznámil s predhistóriou česko-slovenských vzťahov od osvietenstva, pretože referát sa začínal novou kvalitou vzťahov od 90 rokov 19. storočia vznikom Československej jednoty.

Pekník v stručnej, ale výstižnej a objektívnej syntéze vystihol hlavné trendy a kriticky podával hodnotenie novej kvality česko-slovenskej vzájomnosti, zotrvávanie na unitárnej koncepcii českej strany teóriou o československom národe a presadzovanie tejto koncepcie pročeskou pokrokovárskou mládežou – hlasistami, ako aj nasledujúcou generáciou prúdistov. Správne poukázal na prínos hlasistov pre duchovnú obrodu Slovenska, ale i na negatívny účinok bezbrehej kritiky Martina oproti už umiernenejším a konštruktívnejším prúdistom. Vlastný politický program nevytvorili, a tak ich vplyv v praktickej politike nebol zodpovedajúci. Správne tiež poukázal na pozitívny prínos novej kvality československej vzájomnosti v desaťročí pred prvou svetovou vojnou, pri výchove študentov na českých školách, v hospodárskej oblasti, na význam luhačovických porád, vplyv Hlinkovho prednáškového turné po Čechách po udalostiach v Černovej, ako i na význam česko-slovenských porád pred vznikom svetovej vojny roku 1914 pri zasadaní delegácií v Budapešti. Publikovanie takéhoto príspevku v rumunskej historiografii bude azda vôbec prvé a veľmi prospešné.

Rumunský historik z Kluža, S. Mandrut, ktorý publikoval i doktorskú dizertáciu o solidarite v parlamente, predniesol referát *Spolupráca Rumunov a Slovákov v parlamente v Budapešti v rokoch 1906 – 1910*. Netreba zdôrazňovať, že šlo o vysoko fundovaný príspevok, ktorý priniesol i pre našich historikov niektoré nové poznatky a podnety. Milan Podrimavský z Historického ústavu SAV, odborník na slovenské národné hnutie, predniesol referát *Slovenská politika a uhorský štát v rokoch 1867 – 1914*. V kontinuitnom priereze sa zaoberal postojmi slovenskej politiky k vnútornej a zahraničnej politike monarchie so zreteľom na národnostnú politiku a demokratizáciu verejného života, občianske a národné práve nemaďarských národností Uhorska.

Referent z miestnej univerzity A. Roz prednášal na tému *Účasť Slovákov z Nadlaku na rumunskom národnom hnutí a na zjednotení z roku 1918*. Osobitný prínos príspevku vidím v tom, že tentoraz z rumunskej strany sa veľmi pozitívne hodnotila solidarita dolnozemskej Slovákov s emancipačným hnutím Rumunov. Všimol si najmä aliančnú solidaritu od 90 rokov 19. storočia, potom obdobie tzv. novej aktivity začiatkom 20. storočia s povestnými parlamentnými voľbami mártýra V. Lucacia v Nadlaku. Osobitne vyzdvihol aktivity nadlacksých Slovákov pri rozpade monarchie a počas mierovej konferencie s petíciami centrálnym národným radám i memorandami až mierovej konferencii v Paríži, aby ich územie bolo pripojené k Rumunsku.

Daniela Kodajová z Historického ústavu SAV predniesla referát *Slovensko-ruské vzťahy v kontexte slovanskej vzájomnosti*. Stála pred ťažkou úlohou túto zložitú problematiku slovenského národného hnutia podať v polhodinovom vystúpení tak, aby ju zahraničný historik vedel pochopiť v jej celku. Musím potvrdiť, že úlohy sa zmocnila na výbornú. Modernou metodológiou a na dobrej teoretickej úrovni podala hutnú teoretickú syntézu tejto problematiky, pričom k téme pristupovala kriticky a objektívne. Vyšla sa tak mozaikovosti, ktorá by príspevok poznačila, ak by postupovala v chronologickej postupnosti interpretácie jednotlivých prejavov týchto vzťahov. Dá

sa povedať, že pre mňa ako organizátora slovenskej časti vedeckého bilaterálneho podujatia bol jej referát pozitívnym prekvapením.

Jedným z najvýznamnejších a pre naše dejiny veľmi prínosným bol referát historika z Kluža G. Neamta *Gustáv Augustíny – redaktor časopisu Tribuna poporului z Aradu v rokoch 1897–1900. Jeho úloha v solidarite národných hnutí Rumunov a Slovákov*. Pripomínam, že referent má pripravenú do tlače publikáciu článkov a dokumentov G. Augustínyho z obdobia jeho pôsobenia v Arade. Túto informáciu prijímame aj s určitým pocitom zahanbenia, že sa takýto edičný čin o Augustínynom doteraz nepodaril na Slovensku. V každom prípade pôjde o významné historiografické dielo pre obe národné historiografie a ďalšie ohnivo v budovaní súčasnej slovensko-rumunskej solidarity.

Po odznení referátov z globálnych historiografických tém solidarity národných hnutí nasledovali referáty z oblasti vedecko-informačnej. Zástupca P. Kartousa P. Zoričák predniesol jeho referát *Archívne dokumenty o národných hnutiach v slovenských archívoch*, ku ktorému sa rozvinula i zaujímavá diskusia. Kolega Zoričák sa úspešne zapájal i do diskusií a bol platným členom slovenskej delegácie. Referát po určitom doplnení o fondy priamo k slovensko-rumunskej solidarite bude vhodný na publikovanie ako užitočné informovanie rumunskej odbornej verejnosti.

Generálny riaditeľ archívov z Bukurešti C. M. Lungu predniesol bohatými informáciami naplnený globálny referát *Rumunské archívne fondy týkajúce sa solidarity národných hnutí v strednej a juhovýchodnej Európe koncom 19. a začiatkom 20. storočia*. Po publikovaní iste zaujme aj slovenských historikov. Riaditeľ aradskeho archívu E. Cristea predniesol referát *Archívne fondy z Aradu týkajúce sa národného hnutia Rumunov a Slovákov na začiatku 20. storočia*. Príspevok bude v publikácii rovnako interesantný aj pre slovenských odborníkov, keď si uvedomíme, že v archíve sa uchovávajú základné materiály, úradné knihy týkajúce sa Nadlaku, napríklad matriky.

Vo štvrtok 25. mája sa komisia presunula do Nadlaku, kde rokovanie sympózia pokračovalo druhou informačno-vedeckou časťou verejného zasadnutia a tiež interným zasadnutím. Delegácia sa najprv zúčastnila na spomienkovej slávnosti mesta pri pomníku padlým v prvej a druhej svetovej vojne. Potom v priestoroch Vydavateľstva I. Kraska odzneli referáty aj miestnych profesorov. N. Huszáriková podala *Nové informácie o živote a diele Gustáva Augustínyho*. P. Huszárik predniesol výklad *Jozef Gregor Tajovský o národnom hnutí Slovákov a Rumunov v Nadlaku*, ktorý ilustroval aj výkladom z diela Tajovského.

Alžbeta Sedliaková z Historického ústavu SAV predniesla hodnotenie *Najvýznamnejších výsledkov slovenskej historiografie od posledného zasadnutia komisie*. E. Marzová z univerzity v Albe Iulii predniesla *Výberovú bibliografiu rumunských prác týkajúcich sa solidarity národných hnutí v strednej a juhovýchodnej Európe (2000 – 2005)*. A. Sedliaková uviedla potom svoj druhý referát *Rumunistika na Slovensku v rokoch 2004 – 2005*. Náš hosťiteľ v Nadlaku A. Štefanko podal obširný výklad *Aktivita Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku z Nadlaku*.

Usporiadatelia v Nadlaku nám predložili i výber svojich publikácií a previedli nás po Slovenskom dome – Múzeu Slovákov. Sme radi, že komisia si za desaťročie svojej existencie našla čas, aby časť svojho zasadnutia uskutočnila i v slovenskom centre v Rumunsku.

Večer podávala Rumunská akadémia vied v kaštieli Macea, ktorý spolu s botanicou záhradou patrí hosťiteľskej univerzite, cca 30 km za Aradom, slávnostnú večeru na počesť komisie historikov Rumunska a Slovenska a pri slávnostnom podpísaní protokolu. Komisia v protokole prijala rozhodnutie, že témou rokovania na sympóziu koncom mája 2008 v Bratislave bude *Pokus o reformy v roku 1968 vo východnom bloku. Predpoklady a dôsledky pre Európu*.

M. Krajčovič

XIV INTERNATIONAL ECONOMIC HISTORY CONGRESS (14. MEDZINÁRODNÝ KONGRES HOSPODÁRSKÝCH DEJÍN) V HELSINKÁCH

Najvýznamnejším medzinárodným vedeckým podujatím v oblasti vedného odboru hospodárskych dejín je medzinárodný kongres hospodárskych dejín. Koná sa každý štvrtý rok v niektorom poprednom svetovom centre hospodárskeho, kultúrneho a vedeckého života už od roka 1960. Pravidelné kongresy zvoláva svetová organizácia historikov hospodárskych dejín *International Economic History Association* (Medzinárodná asociácia hospodárskych dejín – IEHA). Organizáciu vedenie trinásťčlenná komisia popredných osobností sledovaného vedeného odboru z rôznych krajín sveta. V čele organizácie stojí prezident, ktorým je prof. Richard Such z USA. Miestom konania ostatného, 14. medzinárodného kongresu hospodárskych dejín sa stalo hlavné mesto Fínska Helsinky. Kongres sa odohrával v dňoch 21. – 25. augusta 2006 na pôde Helsinskej univerzity. Na oficiálnych podujatiach a pracovnej časti kongresu sa zúčastnilo približne 1 270 registrovaných účastníkov zo 61 krajín šiestich kontinentov. Na rozdiel od 13. medzinárodného kongresu hospodárskych dejín, ktorého dejiskom bolo hlavné mesto Argentíny Buenos Aires, sa podujatie opäť dostalo do Európy. Uvedená skutočnosť otvorila dvere vyššej účasti historikov z európskych krajín. Vyšší podiel na počte účastníkov zaznamenali aj krajiny strednej Európy.

Medzinárodný kongres hospodárskych dejín slávnostne otvorila prezidentka Fínskej republiky Tarja Halonen 21. augusta v raňajších hodinách v hlavnej sále Helsinskej univerzity. Potom odzneli úvodné prednášky prezidenta IEHA R. Sucha, zástupcov Chicagskej univerzity a Národnej banky Fínska. Pracovná časť kongresu sa začala 21. augusta popoludní a pokračovala až do večerných hodín 25. augusta 2006. Prednášky a odborné diskusie účastníkov sa uskutočnili v rámci 124 tematických sekcií, ktorých organizátormi boli poprední historici hospodárskych dejín z desiatok krajín celého sveta. Hlavné smery tematiky odborných sekcií oscilovali napriek pohľadu do minulosti okolo nanajvýš aktuálnych problémov súčasného sociálno-ekonomického vývoja, ako je napríklad vzťah medzinárodnej hospodárskej globalizácie a národného trhu, resp. národnej identity, nové trendy v ekonomickom vývoji po druhej svetovej vojne, spojené s nástupom automatizácie, kybernetizácie a informatiky, environmentálne súvislosti hospodárskeho rozvoja, možnosti dosiahnutia trvalo udržateľného ekonomického rastu, problém kontinuity a diskontinuity v hospodárskych dejinách, postavenie jednotlivca, ženy, rodiny, náboženskej komunity, národa, štátu v hospodárskom živote, ekonomický nacionalizmus, protekcionizmus, etické otázky hospodárskych vzťahov a podobne. Nechýbali ani tradičné témy hospodárskych dejín ako vývoj meny a bankovníctva, priemyselná revolúcia a industrializácia, formovanie a rozvoj jednotlivých oblastí hospodárstva s dôrazom na priemysel a jeho odvetvia, poľnohospodárstvo, obchod, dopravu, energetiku a elektrifikáciu, analýza jednotlivých etáp hospodárskych dejín a ich podoby v rôznych častiach sveta. Z početných tematických okruhov desiatok sekcií môžeme konkrétne poukázať aspoň na tie, ktoré svojim obsahom korešpondovali s dejinami Slovenska alebo stredo európskeho priestoru. Napríklad český historik hospodárskych dejín E. Kubů v spolupráci s nemeckými historikmi zorganizoval sekciu na tému ekonomického nacionalizmu v strednej a východnej Európe. Tu vo viacerých príspevkoch zazneli otázky súvisiace s vývojom skúmanej problematiky na území Slovenska. Podobne to bolo v prípade sekcie na tému dejín industrializácie v strednej a východnej Európe v 18. a 19. storočí, kde participovali historici z vedeckých pracovísk v Ostrave a Brne. S hospodárskymi dejinami Slovenska priamo súvisela sekcia č. 8, venovaná úlohe družstevného hnutia v procese formovania národov strednej a východnej Európy v 19. a 20. storočí. Spoluorganizátorom sekcie bol slovenský historik R. Holec. Konkrétny príspevok z oblasti hospodárskych dejín Slovenska odznel v sekcii č. 101 pod názvom *Studená vojna a neutralita: Hospodárske vzťahy Východ – Západ v Európe*. Autormi príspevku na tému *Možnosti, formy a oblasti hospodárskej spolupráce medzi firmami so-*

cialistických a neutrálnych štátov – prípad Slovenska boli slovenskí historici Ľ. Hallon a M. Londák. Predkonferencia k uvedenej sekcii sa konala v septembri 2005 v Bratislave, kde ako spoluorganizátorská inštitúcia figuroval Historický ústav SAV.

Usporiadatelia kongresu na čele s profesorkou Helsinskej univerzity Ritou Hjerpe poskytli účastníkom viacero možností na neformálne stretnutia, kde bolo možné naviazať odborné kontakty. Historici zo Slovenska, z Česka a zo Slovinska predbežne dohodli spoločný postup na príprave sekcie pre nasledujúci 15. medzinárodný kongres hospodárskych dejín, ktorý sa bude konať v Utrechte roku 2010. Témou by mal byť hospodársky rozmer spolupráce slovanských národov na prelome 19. a 20. storočia. Bližšie informácie o obsahu jednotlivých sekcii kongresu hospodárskych dejín v Helsinkách, ako aj všetky príspevky dodané účastníkmi kongresu v elektronickej forme sú pre prípadných záujemcov k dispozícii u Ľ. Hallona na Historickom ústave SAV.

E. Hallon

STRETNUTIE BRITSKÝCH, ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH HISTORIKOV

V dňoch 20. – 24. septembra 2006 sa v Topoľčiankach konalo druhé stretnutie Fóra britských, českých a slovenských historikov. Podobne ako prvé stretnutie pred dvomi rokmi v Pardubiciach, kde sa témou rokovania stali otázky prepojenia etnika/národa a náboženstva v neskorom stredoveku a ranom novoveku, aj teraz sa pozornosť zamerala na problémy ranonovovekých dejín, ktoré v porovnaní najmä s výskumnými otázkami moderných či súčasných dejín bývajú zväčša na okraji konferencií „bilančného“ typu. Ako ukázala zvolená téma *Inventig Each Other: Anglo-Saxon World and Central Europe in Early Modern Time* (Vzájomné objavovanie: Anglosaský svet a stredná Európa v období raného novoveku), aj česká a slovenská historiografia majú popri tradične silnej britskej historickej škole čo ponúknuť, hoci najmä slovenskí historici sa vracajú k otázkam „starších“ dejín len v poslednom čase, vďaka impulzom z oblasti kultúrnych dejín a historickej antropológie. Avšak nové formulovanie otázok sa presadzuje stále pomaly, ako ukázala naposledy napr. konferencia o cestovaní v minulosti, ktorá nespochybnila cestopisy ako zdroj poznatkov, aj keď v (prinajmenej) rovnakej miere vypovedajú o autorovi samotnom. Stretnutie Fóra sa túto medzeru pokúsilo vyplniť.

Konferencia ponúkla príspevky 11 historikov, ktorých pohľad smeroval od sledovania peregrinácie a priamych osobných kontaktov, cez mapovanie zväčša literatúrou sprostredkovaného vzájomného poznávania, až po odkrývanie mechanizmov utvárania obrazov o sebe a iných (auto- a stereotypov). Do prvej skupiny príspevkov patrili referáty M. Holého, ktorý v súbore cca 30 cestovateľských denníkov z rokov 1550 – 1630 identifikoval niekoľkých autorov, ktorí počas svojich ciest smerovali do Veľkej Británie. V rámci nich špecifikoval dve skupiny (príslušníkov vysokej aristokracie a drobnej šľachty), pričom práve pre prvú boli typické nie študijno-poznávacie cesty, ale skôr cesty spojené s rozptýlením, ktoré však zároveň zohrali úlohu pri profilovaní protihabsburskej orientácie šľachtickej opozície. A. Drace-Francis venoval pozornosť utváraniu konceptu kultúrneho obrazu východnej Európy a „kultúrnej misie“, ktorú tam bolo treba vykonať. Poukázal na to, že v anglicky hovoriacom prostredí sa na tomto procese nezúčastňovali výlučne len autori, ktorí sami navštívili daný región (napr. E. Brown), a navyše ho reflektovali len ako jednu zo zastávok smerom do Osmanskej ríše. Významná úloha pripadla aj domácomu intelektuálnemu prostrediu, ktorého reprezentanti (napr. I. Born) vydali svoje práce aj v anglickom jazyku. Drace-Francis zároveň podčiarkol úlohu Osmanskej ríše ako jedného z katalyzátorov utvárania konceptu Európy ako takej. W. Bracewell doplnila tento obraz o cestovateľov z okruhu ortodox-

ného kresťanstva, ktorí vnímali v rámci Európy nie fyzické hranice, ale hranice rozšírenia osvietenstva, resp. určitého typu kresťanstva. Ani v ich textoch teda nevystupoval do popredia primárny opis krajín, ale kultúry, ktorá sa tam prezentovala. Tento typ cestopisu treba vnímať preto skôr ako posolstvo odkazujúce vo veľkej miere priamo na autora. Mikrohistorický prístup v rámci sociálnych dejín uplatnila B. Balážová vo svojom príspevku o vzťahu osobností z dvoch kultúrnych prostredí, I. Pottera z Veľkej Británie a grófa Sternbacha z Tirolska, ktorých osudy sa preplietli na pôde banských miest Uhorska. Autorka tematizovala úlohu patróna-mecéna pre príslušníka technickej inteligencie (pričom však Sternbach bol aj donátorom a mecénom niektorých umeleckých počínov), výsledkom čoho bol kompaktný medailón dvoch zaujímavých a vo svojich oblastiach uplatnenia významných postáv.

Kým v predošlých príspevkoch išlo o tematizáciu priamych vzájomných kontaktov jednotlivých kultúrnych prostredí, ďalší okruh problémov sa opieral o doklady kontaktov cez sféru literatúry a vedy. C. Carmichael predstavila dielo J. V. Valvasora, autora encyklopedického opisu Kranska, ktorý sa uchádzal o členstvo v Kráľovskej spoločnosti v Londýne, najvýznamnejšej vedeckej inštitúcii 17. storočia. Jeho text považuje za typický príklad súdobej vedy, kde sa premiešavali racionálne výklady s tradovanými. Upozornila však, že v danej dobe členstvo v spoločnosti vyplývalo nielen z objektívnych poznatkov, ale aj zo sociálneho statusu ich sprostredkovateľa. Sféru vedeckých kontaktov mapoval aj A. Šperka v príspevku o recepcii dobových filozofických a fyzikálnych koncepcií (F. Bacona, I. Newtona) v rámci zdanlivo strnulého jezuitského škostva. Jeho výskumy rukopisných textov učebníc podávajú diferencovanejší obraz univerzitného vzdelávania v Uhorsku, takže je možné uvažovať o tom, či neboli príčinou pomalšieho prepájania uhorskej a európskej vedy primárne rozhárané politické pomery v Uhorsku konca 17. storočia. T. Vráblová sa venovala recepcii anglických autorov v rôznych literárnych žánroch, pričom poukázala na možné posuny pri recepcii literárnych vzorov a zdrojov. Preto boli objavné jej informácie o prekladoch napr. G. Buchanana v sfére duchovnej poézie či Owena v rámci epigramov J. I. Bajzu.

Do sféry výskumu inštrumentalizácie a politizácie obrazov iných patrili príspevky D. P. Daniela, E. Kowalskej, R. Butterwicka a P. Morgana. Daniel sa pokúsil o porovnanie konceptov tolerance v dvoch okrajových oblastiach kresťanského sveta, v Uhorsku a USA, kde sa však podobnou formou – vydaním právnych výnosov – riešil vzájomný vzťah štátu a cirkvi. Kým v Uhorsku bol Tolerančný patent vyvrcholením snáh štátu o ich kontrolu, v USA sa problém integrity štátu, ale aj jednotlivých cirkevných spoločenstiev riešil ich odľukou. Kowalská interpretovala politický traktát zo začiatku pohnutých 90. rokov 18. storočia ako príklad netradičnej tematizácie Anglicka: nie ako obvyklého vzoru, ale ako krajiny, ktorej je Uhorsko v oblasti ústavnoprávnej podobné, ba dokonca ho predstihuje. Butterwick poukázal na podobné vnímanie Anglicka v poľsko-litovskom štáte, kde postupne prevládilo anglofilstvo nad pôvodným tematizovaním vzájomných paralel v konštitučnej oblasti. Tým však, že anglický koncept slobody akcentoval osobnú rovinu, s poľským prostredím, preferujúcim montesquieuovský model, sa začal spájať stereotyp krajiny anarchie a náboženských predsudkov. Morgan sa v príspevku o utváranie autostereotypu zameril na Walesanov a proces „vynachádzania“ vlastnej starobylej minulosti (cez tematizáciu Kelto). Sledoval zmeny využívania jednotlivých motívov (hôr, spevu, druidského náboženstva), ktoré sa zakotvili v masovom meradle v priebehu 19. storočia aj v ľudových vrstvách a prispeli k sformovaniu waleskej identity.

Konferencia v Topoľčiankach spolu s predošlým podujatím ukázali, že aj keď je výskumná báza v rámci všetkých troch historiografií nerovnako početná a rozvinutá, v každej z nich je potenciál obohatiť historické poznanie aj v širšej, než len teritoriálne úzkej rovine.

E. Kowalská

MĚSTO A INTELEKTUÁLOVÉ (OD STŘEDOVĚKU DO ROKU 1848)

V dňoch 10. – 12. októbra 2006 sa v reprezentačných priestoroch Clam-Gallasovho paláca v Prahe pod záštitou Archívu hlavného mesta Prahy a Inštitútu medzinárodných štúdií FSV UK uskutočnila medzinárodná konferencia, ktorej cieľom bolo definovať a osvetliť vzťah medzi intelektuálmi a mestským prostredím. Viac ako päťdesiat účastníkov z Česka, Poľska, zo Slovenska, Švajčiarska a z Francúzska sa vo svojich referátoch a diskusných príspevkoch zaoberali nielen zadenovaním pojmu „intelektuál“, ale aj súvisiacich pojmov inteligent a vzdelanec. V tejto súvislosti sa mnohokrát otvorila aj otázka náplne činnosti intelektuálov, forma ich vzdelania, podoby kariérneho postupu i prostredia ich spoločenského, kultúrneho i politického angažovania od stredoveku až do 19. storočia. Predmetom záujmu jednotlivých účastníkov bolo nielen úzko mestské, ale aj vidiecke, cirkevné, univerzitné a dvorské prostredie. Niektoré príspevky boli profilované ako portréty osobností – humanistov, renesančných a barokových vzdelancov, iné predstavovali funkcie a sociálne skupiny – spoločenské elity a vzťah k nim, v ktorých sa intelektuáli angažovali. Ďalší okruh príspevkov predstavovalo mesto Praha a široké spektrum možností uplatnenia, ktoré intelektuálom ponúkalo vďaka prítomnosti univerzity. Samostatné bloky boli venované knižnej kultúre i kontaktom medzi intelektuálmi a jednotlivými vzdelanostnými centrami. Zo Slovenska na podujatí vystúpili Eva Frimmová (HÚ SAV, Bratislava), ktorá v príspevku *Slovenskí profesori na pražskej univerzite v predbielohorskom období* predstavila popredných reprezentantov akademického života pochádzajúcich zo Slovenska a pôsobiacich na pražskej univerzite v prvých dvoch desaťročiach 16. storočia. Klára Komorová (SNK, Martin) v prednáške *Corpus Juris Hungarici a jeho zostavovateľ* priblížila osobnosť popredného humanistu 16. storočia, nitrianskeho biskupa Zachariáša Rohožníka-Mošovského. Prítomnosť i pôsobenie vzdelancov, humanistov a ich literárnych krúžkov na území Bratislavy v priebehu 16. storočia opísal Michal Bada (HÚ SAV, Bratislava) v referáte s názvom *Niektorí intelektuáli v Bratislave v 16. storočí*. Helena Saktorová (SNK, Martin) v príspevku *Palatín Juraj Turzo ako podporovateľ vzdelanosti* sa zamerala na podoby a formy mecenátu, ktorými tento vrcholný politik napomáhal rozvoj vzdelania na svojom panstve i v širšom prostredí. O úlohách súvisiacich so vzdelaním, s rozhlľadom a nárokmi, kladenými na popredných predstaviteľov mestskej elity v 17. storočí sa v teoretizujúcom príspevku *Pokus o profil meštianskeho politika* zmienil Viliam Čičaj (HÚ SAV, Bratislava). Mária Kohútová (HÚ SAV, Bratislava) diskusným príspevkom *Mestská inteligencia vo vidieckom prostredí* priblížila postavenie, funkcie a hlavne jazykovú pripravenosť vzdelancov pôsobiacich na území Slovenska v ranom novoveku. Špecifickou témou *Počiatky technickej inteligencie na strednom Slovensku v 17. – 18. storočí*, súvisiacou s baníctvom a hutníctvom, sa prezentoval Miroslav Kamenický (HÚ SAV, Bratislava). Rozšírené texty príspevkov účastníkov konferencie budú publikované v najbližšom čísle zborníka *Documenta Pragensia*. Organizátorom treba touto cestou poďakovať za vynikajúcu organizáciu a priebeh konferencie, ktorá účastníkov obohatila o nové poznatky v oblasti výskumu spoločenských a vzdelanostných elít.

M. Bada

Autori čísla:

Prof. PhDr. Tibor Pichler, CSc., Filozofický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Eudovít Hallon, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Slavomír Michálek, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Alena Bartlová, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Eva Kowalská, DrSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; prof. Anatolij Kruhlašov, Historická fakulta Černovickej národnej univerzity Jurija Fed'koviča, Kociubinského 2, Černovci, Ukrajina.

SLOVENSKÁ HISTORIOGRAFIA 2004 VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA¹

Zostavila **Alžbeta Sedliaková**

Slovenská historiografia je výberová bibliografia historických prác a čiastočne prác z príbuzných vedných odborov vydaných v roku 2004. Bibliografia vychádza od roku 1998 (spravidla vždy v štvrtom čísle *Historického časopisu*). Od roku 2000 je snaha do bibliografie zahrnúť aj práce vychádzajúce v zahraničí. Ďakujem za spoluprácu všetkým, ktorí upozornili na menej známe práce. Členenie bibliografie: vlastná bibliografia, zoznam skratiek, zoznam excerpovaných časopisov a periodických zborníkov, registre (autorský, geografický, biografický).²

I. VŠEOBECNÁ ČASŤ TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ ZÁKLADY HISTÓRIE

Historiografia, metodológia

0001

Bartlová, Alena: Nowe trendy badań w słowackiej historiografii. *Kwartalnik historyczny* 111, 2004, s. 105-118.

0002

Belejkaníč, Imrich: Niektoré otázky cirkevných dejín stredoveku vo svetle najnovšej historickej literatúry. *Ročenka KD FHPV PU* 2004, s. 259-276.

0003

Dangl, Vojtech: K problematike stavu a perspektív vojenskej historiografie na Sloven-

sku (malá bilancia po 12 rokoch). *Vojenská história* 8, 2004, č. 4, s. 88-93.

0004

Dudeková, Gabriela: Sociálne dejiny 19. a 20. storočia na Slovensku - bilancia a nové impulzy. *HČ* 52, 2004, č. 2, s. 331-346.

0005

Duchoň, Michal: Dejiny každodennosti, mikrohistória a ich miesto v slovenských dejinách. *Historické rozhľady* 1, 2004, s. 243-248.

0006

Fasora, Lukáš - Kladiwa, Pavel: Činnosť obecných samospráv na Moravě a ve Slezsku 1850-1918. (Metodika a koncept výzkumu, literatura k tématice.) *Acta historica Neosoliensia* 7, 2004, s. 175-185.

0007

Frimmová, Eva: L'historiographie de l'époque de la Renaissance et de l'Humanisme en Slovaquie après l'an 1989. *Colloquia Journal of Central European History* 10-11, 2003-2004, č. 1-2, s. 218-229.

0008

Gáfríková, Gizela: Prvý historiografický koncept slovenskej literatúry. *SAS* 33, 2004, s. 50-65.

0009

Hamberger, Judit: The Debate over Slovak Historiography with Respect to Czechoslovakia (1990s). *Studia Historica Slovenica* 4, 2004, č. 1, s. 165-191.

0010

Haslinger, Peter: Národné alebo nadnárodné dejiny? Historiografia o Slovensku v európskom kontexte. *HČ* 52, 2004, č. 2, s. 269-280.

0011

Homza, Martin: K otázke vzniku pohostinskej teórie a jej typológie. *SAS* 33, 2004, s. 66-76.

0012

Juričková, Eva: Príspevok k počiatkom gréckej historiografie: Herodotos: histo-

1 Bibliografia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA v Historickom ústave SAV č. 2-6200-26 Slovacika v zahraničí. Bibliografia slovenskej historiografie.

2 Ďakujem za technickú spoluprácu I. Mikuličovej.

- rik alebo logograf. Historické rozhľady 1, 2004, s. 23-40.
0013
- Kamenec, Ivan: Poznámky k historiografii dvoch totalitných režimov na Slovensku. HČ 52, 2004, č. 2, s. 291-294.
0014
- Kamenec, Ivan: Reflections of the Holocaust in Slovak Society and Literature. In: Holocaust Heritage. Inquiries into European Historical Cultures. [Ed.]: Karlsson, Klas-Göran - Zander, Ulf. Malmö, Sekel Bokförlag 2004, s. 157-167.
0015
- Kovács, Éva: Priepasť medzi „longue durée“ a „microstoria“: príklad Komárom/Komárno/Komorn v medzivojnovom období. HČ 52, 2004, č. 2, s. 309-316.
0016
- Kováč, Dušan: O slovenskej historiografii v Collegium Carolinum. Popoluška slovenskej historiografie - vlastné dejiny. HČ 52, 2004, č. 2, s. 233-237.
0017
- Lacko, Martin: Slováci a Židia, Židia a Slováci. Rok 1942. (Zopár názorov na okraj problematiky.) Historické rozhľady 1, 2004, s. 263-275.
0018
- Lipták, Ľubomír: Slovo k slovenskej historiografii. HČ 52, 2004, č. 2, s. 375-378.
0019
- Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918-1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten. [Hrsg. von]: Wessel, Martin Schulze. München, R. Oldenbourg Verlag 2004. 207 s., Personenregister. (=Ed. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. Band 101. Zugleich: Tagungen der Historischen Kommission für die böhmischen Länder 1998, 1999, 2000.) [Z obsahu]: Haslinger, Peter: Loyalität in Grenzregionen. Methodische Überlegungen am Beispiel der Südslowakei nach dem Ersten Weltkrieg, s. 45-60; Kováč, Dušan: Die Frage der Loyalität der Slowakei zur Ersten Tschechoslowakischen Republik, s. 61-68.
0020
- Macho, Peter: Poznámky k výskumu kolektívnych identít v 19. a 20. storočí na Slovensku. HČ 52, 2004, č. 2, s. 353-362.
0021
- Mannová, Elena: Clio na slovenský spôsob. Problémy a nové prístupy historiografie na Slovensku po roku 1989. HČ 52, 2004, č. 2, s. 239-246.
0022
- Marsina, Richard: Cyrilometodská tradícia na Slovensku. Studia historica Týmavienšia 5, 2004, s. 25-36.
0023
- Múcska, Vincent: Migrácia a etnogenéza Maďarov. Pokus o prehľad súčasného stavu bádania. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 25-33.
0024
- Múcska, Vincent: Niekoľko poznámok k súčasnosti slovenskej medievistiky. In: Evropa a Čechy na konci stredoveku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi. Praha, Centrum medievistických studií 2004, s. 449-458.
0025
- Národ a národnosti na Slovensku. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy. [Zost.]: Štajer, Štefan. [Nap.] kol. aut. Prešov, UNIVERSUM pre Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach 2004. 326 s.
0026
- Nižňanský, Eduard: Slovenská historiografia v 90. rokoch 20. storočia o holokauste. HČ 52, 2004, č. 2, s. 317-330.
0027
- Perspektívy štúdia a výskumu v spoločenských vedách. (Zborník z konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov - Trnava, 14. november 2003). [Ed.]:

- Lenč, Jozef - Pecina, Jozef - Priečko, Martin - Štibraný, Viliam. [Aut.]: Benko, Juraj - Lacko, Martin - Syrný, Marek - Ivanič, Peter - Sučanská, Mária - Javor, Martin - Štibraný, Viliam - Šmigel', Michal - Pecina, Jozef - Csányi, Peter. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004. 207 s. 0028
- Podoba, Juraj: Národná identita a „Erinnerungspolitik“ v slovenskej historiografii: niekoľko kritických postrehov od „susedov“. HČ 52, 2004, č. 2, s. 261-268. 0029
- Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5.-6.2.2003 v Banskej Bystrici. [Ed.]: Kožiak, Rastislav - Nemeš, Jaroslav. Br., Chronos - Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici - Katolícka univerzita v Ružomberku 2004. 318 s. [Z obsahu]: Kožiak, Rastislav - Nemeš, Jaroslav: Pro praefatione alebo niekoľko poznámok k výskumu cirkevných dejín, s. 9-13; Jirkal, Emanuel: Lactantiovo De mortibuspersecutorum, II. kniha Makkabejská a téma potrestania Božích protivníkov, s. 31-43; Hrnčiarová, Daniela: Právo azylu na hraniciach medzi kresťanským a pohanským svetom. Stav súčasného bádania, s. 83-93; Gerát, Ivan: Ladislavovské cykly, pohanstvo a národná tradícia - pokus o bilanciu jednej vedeckej diskusie, s. 227-232. 0030
- Rychlík, Jan: Výzkum slovenských dějin v České republice. HČ 52, 2004, č. 2, s. 363-374, 0031
- Šmigel', Michal: Opcia a presídlenie obyvateľov východného Slovenska do ZSSR na jar roku 1947 s ohľadom na metodologické východiská výskumu. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 231-248. 0032
- Švorc, Peter: Slovensko ako regionálny prvok v historickom výskume. HČ 52, 2004, č. 2, s. 295-308. 0033
- Tej, Juraj: Periodizácia vývoja vidieckeho priestoru na Slovensku. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 48-58. 0034
- Tönsmeier, Tatjana: Der Zweite Weltkrieg: Erfahrung und Erinnerung In: Mythen der Nationen. 1945 - Arena der Erinnerungen. Bd. 2 Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern 2004, s. 799-816. 0035
- Varšo, Ivan: Problémy a nové trendy v oblasti bádania všeobecných dejín stredoveku na Slovensku (1993-2003). Historické rozhľady 1, 2004, s. 41-78. 0036
- Vošahlíková, Pavla: Česko-slovenské vzťahy v zrcadle sociálných dějin. HČ 52, 2004, č. 2, s. 347-352. 0037
- Winkler, Martina: Pohľad zblízka a zďaľky: výskum Slovenska v Severnej Amerike a stredoeurópske diskusie. HČ 52, 2004, č. 2, s. 247-260. 0038
- Archeologické lokality a stredoveká architektúra v urbanistickom a krajinnom rámci - prezentácia kultúrneho dedičstva stredoveku. [Ed.]: Daniš, Miroslav. Br., Stimul - Katedra všeobecných dejín FFUK 2004. 118 s. (=Ed. Acta historica Posoniensia. Zv. 3. [Diskusia ku knihe: Páleš, Emil: Angelológia dejín. Bratislava, Sophia 2001. 645 s.]) [Z obsahu]: Páleš, Emil: Môže byť idealistická vedecká epistéma úspešnejšia než materialistická, s. 43-55; Páleš, Emil - Mikulecký, M.: Rytmus v dejinách byzantského dejepisectva, s. 57-60, graf; Páleš, Emil - Mikulecký, M.: Päťstoročný rytmus

v dejinách starogréckeho, rímskeho a čínskeho dejepisectva, s. 61-64, graf; Haviernik, Pavol: Historiografia a angelológia, s. 65-69; Štampach, Ivan O.: Komplementárni vedecká metodologie v religionistice a jiných humanitních vědách, s. 71-74; Daniš, Miroslav: Dejiny, ideosféra a planetárny systém, s. 75-80.

0039

Die Bildungs-, Wissenschafts- und Kulturpolitik in der Slowakei 1945-2004. [Hrsg.]: Blehova, Beata - Bachmaier, Peter. Frankfurt am Main - Berlin - Bruxelles - New York - Oxford - Wien, Peter Lang Europäischen Verlag der Wissenschaften 2004. 267 s. (=Ed. St. Pöltner Osteuropa Studien. 2.) [Z obsahu]: Kirschbaum, Stanislav J.: Die Herausforderung der Slowakischen Geschichte nach dem zweiten Weltkrieg, s. 33-48; Marsina, Richard: Der Wandel der Wissenschaftspolitik am Beispiel der slowakischen Historiographie vor und nach der Wende, s. 109-122; Morovics, Miroslav: Die Hauptprobleme der Wissenschaft und Forschung in der Periode 1945-1989, s. 123-158.

0040

Zavacká, Marína: Súčasná slovenská historiografia s tematikou politických dejín 20. storočia so zreteľom na totalitné režimy. HČ 52, 2004, č. 2, s. 281-290. Pozri tiež č. : 41-42, 96, 99, 229, 280, 313, 322, 324, 397, 566

Mýty, stereotypy, symboly

0041

Kamenec, Ivan: Les stéréotypes dans l'histoire et l'historiographie slovaques. In: La Slovaquie face à ses héritages. [Sous la direction de]: Servant, Catherine-Boisserie, Étienne. Paris - Budapest - Torino, L' Harmattan 2004, s. 15-24.

0042

Labischová, Denisa: Národní stereotypy jako předmět historického bádání. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 159-166. Pozri tiež č. : 22, 254, 280, 324, 332, 342

Regionálna historiografia

0043

Alberty, Július: Regionálna história nie je iba historiografia (...so zreteľom na stredné Slovensko). Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 93-108.

0044

Havrila, Marek - Lipka, Martin - Michnovič, Imrich.: Podiel slovenských muzeálnych zborníkov na rozvoji regionálnej historiografie v rokoch 1945-1989 (s prihliadnutím na východoslovenské múzeá). Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 109-123.

0045

Holec, Roman: Osobnosť a región (metodologické úvahy). Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 38-47.

0046

Kmeť, Miroslav: Prejavy slovenskej etnicity a uhorského vlastenectva v regionálnej historiografii dolnozemsých Slovákov z békeško-čanádskej oblasti v 19. storočí. Acta historica Neosoliensia 7 2004, s. 61-75.

0047

Kónya, Peter: K problému výskumu miestnych dejín zemplínskych mestečiek a obcí. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 124-132.

0048

Sokolovský, Leon: Historické aspekty v lokálnom a regionálnom povedomí (na príklade Gemera-Malohontu a Novohradu). Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 59-66.

0049

Švorc, Peter: Regionálne dejiny 19. a 20. storočia na Slovensku a slovenská historická spisba. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 18-26.

0050

Zmátlo, Peter: K problematike spracovania kultúrnych dejín v regionálnom rozmere (na príklade historického Spiša). Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 67-83.

Pozri tiež č. : 32, 60, 66, 82, 328, 573

Filozofia

0051

Buraj, Ivan: Historická udalosť ako filozofický problém (k Foucaultovmu ponímaniu udalostí). Filozofia 59, 2004, č. 1, s. 20-29.

0052

Novosád, František: Alchýmia dejín. Slovensko v dobe neurčitosti. Br., Vyd. IRIS 2004. 232 s.

Pozri tiež č. : 38

Historici

0053

Baďurík, Jozef: Osobnosť univerzitného profesora Branislava Varsika. SAS 33, 2004, s. 10-23.

0054

Barnovský, Michal: Za prof. PhDr. Samuelom Cambelom, DrSc. In: Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století. Uherské Hradiště, Slovákcké muzeum 2004, s. 7-8, fot.

0055

Bobák, Ján: Cirkevný historik ThDr. PhDr. Ján P. Ďurovič. Historický zborník 14, 2004, č. 2, s. 210-214, fot.

0056

Dangl, Vojtech: Za PhDr. Lubomírom Lipťákom, DrSc. Vojenská história 8, 2004, č. 1, s. 147-148.

0057

Füleová, Marcela: Pozostalost' Karola Goľána. LitArch 38/03 2004, s. 212-215.

0058

Gáfriková, Gizela: Za historičkou Máriou Vybíjalovou. SIL 51, 2004, č. 1, s. 80-81.

0059

Hanakovič, Štefan: Historik a bibliograf Michal Fedor (1929-1994). Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 244-246, fot.

0060

Hromják Ľuboslav: Spišský historik Jozef Špirko a jeho prínos pre dejiny umenia a históriu Spiša. Z minulosti Spiša 12, 2004, s. 139-152.

0061

Chalupecký, Ivan: Viktor Greschik ako človek a historik. In: Pohľady do minulosti. Zv. 4. Levoča, SNM - Spišské múzeum 2004, s. 9-14.

0062

Judák, Viliam: Teológ a cirkevný historik Jozef Vrabec (1914-2003). Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 278-279.

0063

K 75. narodeninám profesora Hubenáka. Zborník z medzinárodnej právno-historickej konferencie konanej pri tejto príležitosti. [Zost.]: Šošková, Ivana. B. Bystrica, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela 2004. 219 s.

0064

Klein, Bohuš: Historik a publicista Jakob Bauer (1894-1997). Historický zborník 14, 2004, č. 2, s. 203-204, fot.

0065

Klein, Bohuš: Polyhistor, pedagóg Matej Bel (1684-1749). Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 236-239, obr.

0066

Klein, Bohuš: Regionálny historik Ladislav Bohuslav Bartolomeides (1754-1825). Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 233-235, fot.

0067

Kolníková, Eva: Spomienka na PhDr. Štefana Kazimíra, CSc. *SlNum* 17, 2004, s. 283-285, fot.

0068

Králiková, Eva: Osobnosť Anny Horákovvej-Gašparíkovej. *LitArch* 38/03 2004, s. 116-119.

0069

Kvaček, Robert: Ľubomír Lipták (26. 4. 1930 - 20. 10. 2004). *Český časopis historický* 102, 2004, č. 2, s. 439-440.

0070

Marsina, Richard: Historik Mikuláš Dohnáni (1824-1852). *Historický zborník* 14, 2004, č. 2, s. 207-209, fot.

0071

Marsina, Richard: Sto rokov od narodenia profesora Branislava Varsika. *Historický zborník* 14, 2004, č. 1, s. 268-270, fot.

0072

Mulík, Peter: Biblista a cirkevný historik Michal Krovina (1914-1991). *Historický zborník* 14, 2004, č. 1, s. 255-258, fot.

0073

Novák, Ján: Za Ing. Milanom Hockom, CSc. (1937-2004). *ZbSBM* 20, 2004, s. 175-179, fot.

0074

Parenička, Pavol: Vklad Anny Horákovvej-Gašparíkovej do slovenskej historiografie a literárnej histórie. *LitArch* 38/03 2004, s. 111-115.

0075

Radváni, Hadrián: Polyhistor, geograf, diplomat Anton Vrančič (1504-1573). *Historický zborník* 14, 2004, č. 1, s. 280-281, obr.

0076

Roman, Mikuláš: Za Alexandrom Avenáriom. *Slovak Review* 13, 2004, č. 2, s. 206.

0077

Stolina, Ján: Viktor Greschik (1862-1946). Levočský historik a botanik. In: *Pohľady*

do minulosti. Zv. 4. Levoča, SNM - Spišské múzeum 2004, s. 15-16.

0078

Škvarna, Dušan: Za Pavlom Lukáčom (1970-2004). *HČ* 52, 2004, č. 2, s. 430-432.

0079

Vnuk, František: Historik a publicista Konštantín Čulen (1904-1964). *Historický zborník* 14, 2004, č. 1, s. 240-243, fot.

0080

Žifčák, František: Spišský historik a archivar Fridrich Šváby (1834-1904). *Historický zborník* 14, 2004, č. 2, s. 222-224.

Pozri tiež č. : 83, 89, 107, 108, 110, 322

ORGANIZÁCIA HISTORICKEJ PRÁCE

Archívniectvo

0081

Czech and Slovak American Archival Materials and Their Preservation. Proceedings of the Working Conference, Held at the Czech and Slovak Embassies in Washington, DC on November 22-23, 2003. [Ed.]: Rechcíg, Miloslav Jr. Prague, Ltd Prague Edition 2004. 166 s.

0082

Belej, Milan: Možnosti využitia archívnych fondov v štátnych archívoch na Slovensku pri výskume regionálnych dejín od polovice 19. storočia. *Ročenka KD FHPV PU* 2004, s. 27-37.

0083

Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice 27. Fondy 184-190. [Zost.]: Kaššayová, Terézia. Martin, Slovenská národná knižnica 2004. 302 s. Reg. menný, reg. inštitúcií. [Obsah]: Pástorová, Eva: Bendová, Krista (1923-1988), s. 6-94; Rakúsová, Amália: Hečko, František (1905-1960), s. 95-124; Oravcová, Eleonóra: Skalka, Ján (1900-1982), s. 125-142; Moncmanová, Ľubica - Füleová, Marcela: Golán, Karol (1895-

1961), s. 143-191; Pástorová, Eva: Kolísek, Alois (1868-1931), s. 192-195; Pástorová, Eva: Beblavý, Pavel (1847-1910), s. 196-201; Oravcová, Eleonóra - Brincková, Magdaléna: Bakoš, Mikuláš (1914-1972), s. 202-263.

0084

Kopecký, Peter: Vojenská misia generála Milana Rastislava Štefánika v Rumunsku vo svetle rumunských a francúzskych archívnych dokumentov. HČ 52, 2004, č. 4, s. 689-698.

0085

Michálek, Slavomír: The Outline of the Czechoslovak - American Relations, the Material Basis in Czech and Slovak Archives. In: Czech and Slovak American Archival. Materials and Their Preservation. Proceedings of the Working Conference, Held at the Czech and Slovak Embassies in Washington, DC on November 22-23, 2003. [Ed.]: Rechcigl, Jr. Prague, Ltd Prague Edition 2004, s. 119-127.

0086

Štefánik, Martin: Pramene k stredovekým dejinám Uhorska a Slovenska v benátskom archíve. SlArchiv 39, 2004, č. 1, s. 40-57.

0087

Zemene, Marián: Cirkevné archívy na Slovensku. HŠt 43, 2004, s. 257-268.

0088

Žudel, Juraj: Panstvo Červený Kameň. Časť 1. Rozbor fondu. SlArchiv 39, 2004, č. 1, s. 20-38.

Pozri tiež č. : 80, 90, 158, 169

Knihovníctvo

0089

Gajdoš, Věšvlad Jozef: V tichu kláštorov a knižníc. [Výber z diela.] [Zost., úvodnú štúdiu, edičnú pozn. nap.]: Pašteka, Július. Br., Lúč 2004. 376 s.

Pozri tiež č. : 81, 224

0090

Čelko, Vojtech: Osobný archív Jozefa Lettricha darovaný Slovenskej národnej knižnici. Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 323-348.

0091

Ján Čaplovič. [Príspevky zo spomienkového stretnutia pri príležitosti narodenia Jána Čaploviča, 16. 2. 2004 v Martine.] Kniha 2003-2004, [vyd. 2004], Zv. 2004, s. 162-178.

Pozri tiež č. : 83, 226, 227

Múzejníctvo

0092

Múzejníctvo a zberateľstvo na Slovensku. Biografický slovník. Zv. 1. [Zost.]: Okáli, Iľja - Podušelová, Gabriela - Vozárová, Marta. Br., Slovenské národné múzeum - Zväz múzeí na Slovensku 2004. 104 s., reg. menný.

0093

Matoušek, Branislav: Príspevok k dejinám Prírodovedného múzea Slovenského národného múzea v Bratislave. Časť 16. Päťdesiat ročníkov Zborníka SNM-Prírodné vedy. ZbSNM-Prírodné vedy 50, 2004, s. 96-101.

Pozri tiež č. : 44, 73, 131, 132, 144

Vedecké inštitúcie

0094

Čičaj, Viliam: Správa o činnosti Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied za rok 2003. HČ 52, 2004, č. 1, s. 228-230.

0095

Podrimavský, Milan: Činnosť Historického ústavu SAV za rok 2003. HČ 52, 2004, č. 2, s. 427-430.

0096

Morrissey, Christoph: Das Institut für Heimatforschung in Käsmark (Slowakei) 1941-1944. In: Südostforschung im

Schatten des Dritten Reiches. Institutionen - Inhalte - Personen. [Hrsg. von]: Beer, Mathias - Seewan, Gerhard. München, R. Oldenbourg Verlag 2004, s. 115-122. (=Ed. Südosteuropäische Arbeiten. 119.)

Vyučovanie dejepisu

0097

Alberty, Július: Slovensko a Slováci v súčasných maďarských učebniciach dejepisu. HČ 52, 2004, č. 1, s. 135-148.

0098

Kratochvíl, Viliam: Modely na rozvíjanie kompetencií žiakov. K transformácií vzťahu histórie a školského dejepisu. Br., Stimul 2004. 118 s., literatúra. (=Ed. Acta Historica Poseniensiensia 5. Monographiae 2.)

0099

Mannová, Elena: Der Kampf um Geschichtslehrbücher in der Slowakei nach 1990. In: Umbruch im östlichen Europa. Die nationale Wende und das kollektive Gedächtnis. [Hrsg.]: Corbea-Hoisie, Andrei - Jaworski, Rudolf - Sommer, Monika. Innsbruck - Wien - München - Bozen, Studien Verlag Ges.m.b.H. 2004, s. 125-135. Pozri tiež č. : 27, 133

Pamiatková starostlivosť

0100

Bibliografia pamiatkovej starostlivosti na Slovensku za roky 1996-2000. [Zost.]: Mojžišová, Halina. Br., Pamiatkový ústav SR 2004. 239 s.

Pozri tiež č. : 240

Časopisy a zborníky

0101

Kautmanová, Ivona: Index to Volumes 41-50 (1995-2004) of Acta Rerum Naturalium Musei Nationalis Slovaci. ZbSNM-Prírodné vedy 50, 2004, s. 102-109.

0102

Maťovčík, Augustín: Súpis príspevkov v zborníku Biografické štúdie. Zv. 1 - 30 (1970-2004). BiografŠt30, 2004, s. 237-264. Pozri tiež č. : 44, 83, 93, 136

Bibliografia

0103

Bibliographie zur Geschichte der Böhmisches Länder und der Slowakei. = Bibliografie dějin Českých zemí a Slovenska. = Bibliografie historie Českých zemí a Slovenska. 1996. [Bearbeitet von]: Horčáková, Václava - Köhler, Ralf - Rexová, Kristína - Schröder, Christoph - Sedliaková, Alžbeta - Trísková, Helena. [Unter Mitarbeit von]: Beushausen, Reiner. Marburg, Verlag Herder-Institut 2004. LXV + 523 s., reg. autorský, personálne, geografický, vecný (nem., čes., slov.). (=Ed. Bibliotheken zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas. 34.)

0104

Bibliografia istorică Romăno - slovacă (1918-2000). = Rumunsko-slovenská historická bibliografia (1918-2000). [Zost.]: Edroiu, Nicolae. Cluj-Napoca, Presa Universtară Clujeană 2004. 117 s. (=Ed. Bibliotheca bibliologica. Fondată de I. crăciun. Serie nouă 26 - (45).)

0105

Slovenská národná rada - Národná rada Slovenskej republiky 1989-2004. Výberová bibliografia. [Zost.]: Fedorová, Iveta. Banská Bystrica, Štátna vedecká knižnica 2004. 293 s.

0106

A Szlovákiai Magyarok történetének válogatott bibliográfiája (1990-2002). [Ed.]: Simon, Attila. Somorja - Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet - Lilium Aurum Könyvkiadó 2004. 192 s., reg. (=Ed. Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 9.)

0106b

Slovenská historiografia 2002. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 52, 2004, č. 4, s. 755-801.

0107

Bibliografia prác Štefana Kazimíra 1957-1992. [Zost.]: Hunka, Ján. SI Num 17, 2004, s. 285-300.

0108

Ferdinand Uličný. Personálna bibliografia. [Zost.]: Socha, Michal. Prešov, Štátna vedecká knižnica 2004. 119 s., fot. príl.

0109

Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika. Diel 1-2. Martin, Slovenská národná knižnica 2004. 1360 s.

0110

Sučanská, Mária: Vedecko-výskumná a publikačná činnosť prof. PhDr. Pavla Martuliaka, CSc. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 11-24.

Pozri tiež č. : 59, 100, 102, 136, 322

Slovníková literatúra

0111

Barica, Ján: Malý slovenský panteón vedy a techniky. Banská Bystrica, Úrad priemyselného vlastníctva SR 2004. 132 s.

0112

Biografický slovník mesta Poprad. Svojomu mestu... [Zost. a red. uprav.]: Kollárová, Zuzana. Poprad, Mestský úrad 2004. 237 s., reg. menný, miestny, vecný.

0113

Newerkla, Stefan Michael: Sprachkontakte Deutsch - Tschechisch - Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechien und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. Frankfurt Peter Lang Verlag 2004. 780 s. (=Ed. Schriften über Sprachen und Texte 7.)

0114

Osobnosti Kysúc. [Zost.]: Maťovčík, Augustín - Parenička, Pavol - Cabadaj, Peter a ďalší. Br., Kysucká kultúrna nadácia v Bratislave vo vyd. Michala Vaška v Prešove 2004. 390 s.

0115

Sádecký, Gejza: Z palety rodákov a dejateľov stredného Považia. Dohňany - Zbora, Ametyst 2004. 125 s.

0116

Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia. [Zost.]: Maťovčík, Augustín - Cabadaj, Peter - Ďurovčíková, Margita - Parenička, Pavel - Winkler, Tomáš. Br. - Martin, Vyd. Spolku slovenských spisovateľov - Slovenská národná knižnica 2001. 527 s. Cabadaj, Peter - Maťovčík, Augustín - Parenička, Pavol: Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia (doplňky). Biografšt 30, 2004, s. 157-209.

0117

Sedlák, Vincent: Pojmový slovník. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 65-81.

Pozri tiež č. : 92, 125, 128, 185

POMOCNÉ VEDY HISTORICKÉ

Diplomatika

0118

Pospechová, Petra - Spiritza, Juraj: O notároch a podnotároch Modry, Pezinka a Svätého Jura v 17. storočí. SI Archiv 39, 2004, č. 1, s. 59-77.

0119

Rábik, Vladimír: Kniha farských účtov trnavského farára Václava z roku 1481. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 257-319.

0120

Ragačová, Júlia: Diplomatická produkcia mestečka Kláštora pod Znievom. SI Archiv 39, 2004, č. 2, s. 28-47, fot.

0121

Solčanská, Andrea: Privilégium Bela IV. pre Trnavu z roku 1238 a jeho konfirmácie. (Diplomaticko-paleografický rozbor.) *Studia historica Tyrnaviensia* 4, 2004, s. 23-38.

Genealógia

0122

Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí. [Zost. a zredigoval]: Šišmiš, Milan. Martin, Slovenská genealogická spoločnosť 2004. 244 s., reg. menný, predmetový.

0123

Genealogicko-heraldický hlas (Martin) 9, 1999 - 14, 2004.

0124

Oros, Zuzana - Šišmiš, Milan ml.: Rodové postupnosti a ich grafický vývoj. Martin, Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2004. 214 s., reg. menný, miestny, provenienčný.

0125

Šľachta Bratislavskej stolice. [Aut.]: Pongrácz, Denis - Strešňák, Gábor - Ragač, Radoslav - Tandlich, Tomáš - Federmaier, Frederik. Br., Agentúra Luigi 2004. 496 s., zoznam použitých prameňov. (=Ed. Heraldicko-genealogický lexikón. Series nobilium.)

0126

Đurková, Mária: Ostrolúckovci z Ostrej Lúky. (Genealógia rodu do konca stredoveku.) *Historický zborník* 14, 2004, č. 2, s. 60-67.

0127

Kerešová, Michaela: Súľovský zemepanský rod Sirmiensis a jeho rodový kalendár. *SlArchiv* 39, 2004, č. 1, s. 79-95, fot.

Heraldika

0128

Lexikón erbov šľachty na Slovensku. Zv. 2. Liptovská stolica. Zemianske rody pod-

ľa Matiašovského zbierky erbov. [Zost.]: Novák, Jozef - Vítek, Peter. Br., Hajko & Hajková 2004. 178 s., reg., príl. il.

0129

Jankovič, Ľubomír: Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. - 19. storočí. Martin, Matica slovenská 2004. 192 s., obraz. príl., pramene, literatúra, reg. menný, reg. miestny.

Pozri tiež č. : 123, 125

0130

Ragač, Radoslav: Erb a pečate Slovenskej Ľupče a Ľupčianskej ulice. *SlArchiv* 39, 2004, č. 2, s. 48-59.

Vexilológia

0131

Bolerázsky, Andrej: Spolkové zástavy v zbierkach Balneologického múzea. *Balneologický spravodajca* 38, 2001-2002 [vyd. 2004], s. 102-130, obr.

0132

Čelková, Mária: Historické, mestské, baničké, cirkevné, spolkové zástavy v zbierkovom fonde Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici. *ZbSBM* 20, 2004, s. 33-44, fot.

Chronológia

0133

Novák, Jozef: Chronológia. Br., Univerzita Komenského 2004. 291 s.

0134

Goranič, Jaroslav: Pokusy o reformu cirkevného liturgického kalendára v gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. *Studia historica Tyrnaviensia* 4, 2004, s. 183-193.

0135

Haladová, Silvia: Zlomok gregoriánskeho kalendára na posledné tri mesiace roku 1583. *Historické rozhľady* 1, 2004, s. 79-91.

Numizmatika

0136

Bibliografia Slovenskej numizmatiky 2000-2002. [Zost.]: Minarovičová, Elena. SInum 17, 2004, s. 347-365.

0137

Trenčan, Ivan: Produkcia mincí v kremnickej mincovni v roku 1693. SInum 17, 2004, s. 101-138, obr., tab.

Medailérstvo

0138

Fiala, Anton: Slobodomurári v Bratislave vo svetle medailérskej tvorby. Bratislava 16, 2004, s. 129-139, fot.

Pozri tiež č. : 144-6, 148, 150, 156, 191, 249, 316, 254, 332,

PRÍBUZNÉ VEDNÉ ODBORY

0139

Klein, Bohuš: Obce bývalého banskoštiavnického okresu na mapách a vo vojenských opisoch jozefínskeho mapovania v 2. polovici 18. storočia. ZbSBM 20, 2004, s. 109-122.

0140

Krško, Jaromír: Vplyv pohanstva a kresťanstva na formu vlastných mien našich predkov. In: Pohanstvo a kresťanstvo. Br., Chronos 2004, s. 211-216.

0141

Ondruš, Šimon: Praslovanský základ zemepisných mien Slovenska. SAS 33, 2004, s. 167-182.

0142

Papsonová, Mária: Eigennamen im ältesten Stadtbuch von Pressburg (1402-1506). Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien - Slowakei 12, 2004, s. 29-45.

0143

Stanislav, Ján: Slovenský juh v stredoveku. Zv. 2. Br., Literárne informačné centrum 2004. 533 s. Slovník mien.

0144

Kolníková, Eva: PhDr. Ľudmila Kraskovská - bádateľka v odboroch archeológia, numizmatika a muzeológia. Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 251-254, fot.

Pozri tiež č. : 75, 149, 234, 575, 577, 620-1

PRAMENE

Do roku 1526

0145

Das Stadt- und Bergrecht von Kremnitz. Handschriften des Kremnitzer Stadtbuches aus den Jahren (1942), 1504, 1512, 1530, 1537. = Mestské a banské právo Kremnice. Rukopisy Mestskej knihy Kremnice z rokov (1942), 1504, 1512, 1530, 1537. [Ed.]: Čelko, Mikuláš. [Transkripcia]: Papsónová, Mária. Košice, Ing. Tibor Turčan - Banská agentúra Košice 2004. 335 s.

0146

Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická. Historické rozprávanie neznámeho autora o minulosti Uhorského kráľovstva od výbojov Hunov do Európy až po sobáš Mateja Korvína s Beatricou. [Prel., poznámkami a registrami doplnil, úvodnú štúdiu nap.]: Sopko, Július. Budmerice, Vyd. Rak a Nadácia Osudy predkov 2004. 239 s., reg. menný, miestny.

0147

Pod osmanskou hrozbou. Osudy Slovenska od Albrechta Habsburského do tragickej bitky pri Moháči v roku 1526 s prihliadnutím na začiatky renesancie v čase vlády Mateja Korvína. [Zost.]: Lukačka, Ján. [Výber, preklad a komentáre kol. aut.]: Lukačka, Ján - Segeš, Vladimír - Frimmová, Eva - Skladaný, Marián - Hrnčiarová, Daniela - Štefánik, Martin - Fábrová, Karin. [Ed.]: Dvořák, Pavel. Br., Literárne informačné centrum 2004. 375 s., zoznam použ., edícií prameňov a odbornej literatúry,

- reg. menný, miestny. (=Ed. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Zv. 6.)
0148
Marsina, Richard: Privilégium kráľa Žigmunda pre žilinských mešťanov z roku 1414. VIZbPov 22, 2004, s. 54-64, obr.
0149
Musil, František: Gesta Hungarorum a historicko-zemepisný obraz Slovenska. HČ 52, 2004, č. 3, s. 433-449.
0150
Rábik, Vladimír: Neznáme listiny mesta Žiliny z rokov 1385 a 1503. Sonda do diplomatiky žilinských stredovekých listín. = Unknown Letters of the City of Žilina from 1385 and 1503. VIZbPov 22, 2004, s. 65-80, obr.
Pozri tiež č. : 86, 119
- Obdobie 1526-1780**
0151
Felső-magyarországi orvosihelyiratok. Történeti-néprajzi források a 18. - 19. századból. [Pripr., úvod a pozn. nap.]: Deáky, Z. Budapest, 2004. 390 s.
Pozri tiež č. : 145, 280
0152
De las Heras Moreno, Ignacio: El valle de los Carpatos reflejado en documentos españoles del siglo 17. In: España y Europa central. El pasado y la actualidad de las relaciones mutuas. Br., Universidad de Comenius 2004, s. 44-56.
0153
De las Heras Moreno, Ignacio: Karpatská kotlina v španielskych dokumentoch zo 17. storočia. In: Španielsko a stredná Európa. Br., UK 2004, s. 40-51.
0154
Domenová, Marcela: Prešov v zrkadle testamentov. Príspevok k dejinám každodennosti v rokoch 1527-1547. HistCarp 35, 2004, s. 31-41, fot., tab.
0155
Hrdlička, Josef: Žena v pramenech osobní povahy v 17. století. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 153-162, obr.
0156
Piirainen, Ilpo Tapani: Aus den handschriftlichen Büchern der frühen Neuzeit aus Kesmark/Kežmarok. Z minulosti Spiša 12, 2004, s. 59-72.
Pozri tiež č. : 281
- Obdobie 1780-1918**
0157
Cerrini, Karol: Návrh na zlepšenie cestného systému v severnom Uhorsku z roku 1821. [Sprac. a komentár urobil]: Klein, Bohuš. Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 121-131.
0158
Duchon, Jozef: Chunertov plán Košíc z roku 1807. HistCarp 35, 2004, s. 103-116, fot.
Pozri tiež č. : 83, 151
- Obdobie 1918-1945**
0159
Brandmüller, Walter: L'olocausto nella Slovacchia e la chiesa cattolica. Città del Vaticano, Liberia Editrice Vaticana 2004. 194 s., fot. pril., reg. menný.
0160
Csilla, Fedinec: Iratoka Kárpátaljai magyarság történetéhez 1918-1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok. [Sorozatszerkesztő]: Varga, Sándor. Somorja - Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet - Lilium Aurum Könyvkiadó 2004. 661 s., literatúra. (=Ed. Fontes Historiae Hungarorum. 2.)
0161
Holokaust na Slovensku. Zv. 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938-1944. Dokumenty. [Zost.]: Nižňanský, Eduard - Baka, Igor - Kamenec, Ivan. [Preklady do angl.]: Šimková, S. Br., Na-

dácia Milana Šimečku - Židovská náboženská obec Bratislava - Vojenský historický ústav vo vyd. KLEMO Zvolen 2004. 352 s., reg. menný a miestny.

0162

Pamäti generála Tótha. Slovenskí letci v Povstaní. Br., Vyd. Spolku slovenských spisovateľov 2004. 254 s., obraz. príl. (=Ed. Memo.)

Pozri tiež č. : 83, 174, 175, 177

0163

Beňa, Jozef: Nové dokumety a právny pomer Čechov a Slovákov v rokoch 1944-1945. In: K 75. narodeninám profesora Hubenáka. B. Bystrica Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela 2004, s. 59-68.

0164

Ferenčuhová, Bohumila: Tomáš Garrigue Masaryk a nemecká menšina v ČSR vo svetle dokumentov menšinovej sekcie sekretariátu Spoločnosti národov v dvadsiatych rokoch 20. storočia. In: Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. [Přípr.]: Neudorřlová, Marie L. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2004, s. 156-182.

0165

Holák, Martin: Listy Andreja Hlinku z rokov 1918-1921. HČ 52, 2004, č. 3, s. 545-564.

0166

Konaszov, V. B. [Konasov, V. B.] - Terecsuk, A. V. [Tereščuk, A. V.]: Berija és a „malenkij robot“. Dokumentumok Ausztria, Bulgária, Magyarország, Németország, Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia polgári lakosságá 1944-1945-ös internálásának történetéről. TörtSz 46, 2004, č. 3-4, s. 358-401.

0167

Lacko, Martin: Obraz sovietskych partizánov v dokumentoch Slovenskej armády. Historický zborník 14, 2004, č. 2, s. 70-78.

0168

Michelko, Roman: Úrad propagandy v rokoch 1938-1945. Historický zborník 14, 2004, s. 149-166.

0169

Očková, Emília: Literárna pozostalosť Holéczyovcov. LitArch 38/03 2004, s. 178-182.

0170

Osuský, Štefan: Memorandum. [Sprac. ako komentár nap.]: Vnuk, František. Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 132-145.

0171

Petrus, Pavol: Z listov Jankovi Jesenskému (1931-1935). LitArch 38/03 2004, s. 22-46.

1945-súčasnosť

Pozri tiež č. : 83, 175, 176, 590

0172

Hanzlík, František - Konečný, Karel: Opožděná svědectví generála Ferjenčíka. Vojenská historie 8, 2004, č. 1, s. 95-109.

0173

Rychlík, Jan: Začiatky normalizácie na Slovensku v správach bulharského generálneho konzulátu v Bratislave. HČ 52, 2004, č. 1, s. 149-172.

Pozri tiež č. : 169

Memoáre, pamäti, spomienky

0174

Gašpar, Tido J.: Pamäti. Zv. 2. [Zodp. red.]: Hulmanová, Mária. Br., Vyd. Spolku slovenských spisovateľov 2004. 182 s.

0175

Masarykovci a Bystrička. Spomienky Masarykovcov na Bystričku a spomienky pamätníkov na Masarykovcov. [Ed.]: Frkáňová, Zora. Martin, Klub priateľov Tomáša Garrigue Masaryka a Milana Rastislava Štefánika 2004. 102 s.

0176

Naďovič, Svetozár: Čelom vzad! (O dôstojnom odchode po nedôstojnom príchode.) Sovietska armáda v Československu

1968-1991. Memoáre. Br., Ministerstvo obrany SR 2004. 195 s., fot. príl.

0177

Šrobár, Vavro: Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918-1920. Zv. 2. [Úvod nap.]: Rychlík, Jan. Br., Academic Electronic Press 2004. 222 s.

II. CHRONOLOGICKÁ ČASŤ

DEJINY SLOVENSKA

PÁRCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENIA CHRONOLOGICKÝCH OBDOBÍ

Politika a vojenstvo

0178

Múcska, Vincent: Vývoj manželského práva na území Slovenska. Od najstarších čias do konca 20. storočia. In: Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí. Martin, Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2004, s. 26-40, obr.

0179

Stipta, István: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. [Z maď. prel.]: Štenpien, Erik. Košice, Nica 2004. 270 s. (=Ed. Spoločná edícia Katedry štátu a práva Univerzity Pavla Jozefa Šafárika a Katedry právnych dejín Univerzity v Miskolci. 1.)

Pozri tiež č. : 330

Cirkev, náboženstvo

0180

Botek, Andrej: Kapucínska rehoľa a jej rozšírenie na Slovensku. ZbSNM 98-História 44, 2004, s. 5-40, obr.

0181

Čajová, Júlia: História farnosti Horná Súča. Horná Súča, Obecný úrad a Farský úrad Horná Súča vo vyd. DELTA 2004. 145 s.

0182

Čižmár, Marián: Rehoľný život na území Košického arcibiskupstva. Prešov, Vyd. Michala Vaška pre Rímskokatolícky arcibiskupský úrad v Košiciach 2004. 407 s., bibliografia, reg. menný, miestny. (=Ed. Dejiny Košického arcibiskupstva. Zv. 2.)

0183

Čulková, E. - Grega, R. - Lukáč, I.: Náš zbor a kraj. Cirkevný zbor ECAV Opiná. Prešov, Vyd. Michala Vaška 2004. 152 s.

0184

Dlugoš, František: Vplyv byzantskej misie sv. Cyrila Metoda na kresťanský život Spiša. Spišské Podhradie, Nadácia kresťanského seminára biskupa Jána Vojtaššáka 2004. 165 s., pramene a literatúra.

0185

Dubovský, Dušan: Evanjelici v dejinách Revúcej. Revúca, Mestské kultúrne stredisko 2004. 250 s.

0186

Hornad, Vladimirus de juxta [vlastným menom Timkovič, Jozafät V.]: Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie). Košice, b.v. 2004. 954 s., analytický index.

0187

Sedlák, Peter: Kresťanstvo na území košického arcibiskupstva. (Od počiatkov do roku 1804.) Prešov, Vyd. Michala Vaška 2004. 302 s.

0188

Veselý, Daniel: Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku. Liptovský Mikuláš, Transcius 2004. 382 s.

Pozri tiež č. : 134, 335

Židovská problematika

0189

Giora, Amir [Špíra, Otti]: Prešov osud židovskej obce, jednej z mnohých. [Z hebrejského orig. prel.]: Giora, Amir. Br., SNM - Múzeum židovskej kultúry 2004. 251 s.

0190

Trubíni, Jozef - Trubíni, Ľuboš: Osudy vrábeľských Židov. Br., Múzeum židovskej kultúry v Bratislave 2004. 171 s.

Spoločnosť, spolky

0191

Ďuriška, Zdenko: Z histórie rodu Holéčzyovcov. LitArch 38/03 2004, s. 140-147.

0192

Kohútová, Eva - Šišmiš, Milan: Slovenské rodiny od 16. do začiatku 20. storočia. In: Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí. Martin, Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2004, s. 41-57, obr.

Pozri tiež č. : 178

Mestá, obce, regióny

0193

Aberščíková, Helena: Oprášené dedičstvo [Jalšová pri Hlohovci]. B. m., Petit Press 2004. 125 s.

0194

Abrahám. [Zost.]: Pocisk, Jozef. Br., AT PUBLISHING 2004. 279 s.

0195

Batizovce v zrkadle dejín. 1264-2004. [Zost.]: Soják, Marián. Batizovce, Obecný úrad 2004. 344 s., fot. príl.

0196

Botík, Ján: Nižná a Vyšná Boca. Vlastivedná monografia. Br., Vyd. Lúč 2004. 203 s.

0197

Cmorej, Július: Bratislava. Svedectvo historických pohľadníc. Pressburg. Zeugnis historischer Ansichtskarten. Pozsony. Régi képeslapok tanúsága. Poprad, Nakl. Region Poprad s. r. o. 2004. 280 s. Súbežný text v slov., nem., maď., angl.

0198

Danišová, A.: Obec Lednické Rovné. Lednické Rovné, Ametyst 2004. 140 s.

0199

Fedor, Peter a kol.: Senec bránou do tretieho milénia. Senec, Reklamná agentúra Sinex pre Mestský úrad Senec 2004. 320 s.

0200

Hrnko, Anton: Stupava. Potulky históriou. Br., Albert Marenčin Vyd. Prístrojová technika 2004. 107 s. (=Ed. Bratislava - Pressburg.)

0201

Janiaková, Danica: Prechádzky po Bratislave. Br., Perfekt 2004. 128 s.

0202

Mallo, Ivan: Topoľčany na dobových pohľadniciach 1898-1948. Topoľčany, TristanPress 2004. 59 s.

0203

Obec Nižný Mirošov. [Zost.]: Cuper, Ladislav. Prešov, Vyd. CUPER 2004. 91 s.

0204

Ortvay, Tivadar: Ulice a námestia Bratislavy. Ferdinandovo mesto. Ferdinandstadt. Nandorváros. Br., Albert Marenčin Vyd. Prístrojová technika 2004. 140 s. (=Ed. Bratislava - Pressburg.)

0205

Ortvay, Tivadar: Ulice a námestia Bratislavy. Mesto Františka Jozefa. Franz Josef-Stadt. Ferencz-József-város. Br., Albert Marenčin Vyd. Prístrojová technika 2004. 158.

0206

Polonec, Andrej: Košťany nad Turcom. Košťany nad Turcom, Mestský úrad 2004. 80 s.

0207

Rožkovany, Červenica a Jakubova Voľa. Historický prehľad spoločenským a náboženským životom. [Zost.]: Ščečina, Peter. Prešov, Vyd. Michala Vaška 2004. 300 s.

0208

Rusovce 1208-2004. [Zost.]: Mallinerits, Jozef. Rusovce, Miestny úrad - Rusovce 2004. 112 s.

0209

Smižany na prahu tretieho tisícročia. [Zost.]: Zimmermannová, Zuzana. Smižany, Obecný úrad 2004. 107 s., fot. príl.

0210

Šaľa. [Zost.]: Nováková, Veronika. Šaľa, Mesto Šaľa 2004. 282 s.

0211

Štilla, Miloš - Šišan, V.: Kláštor pod Znievom v dejinách národa. (História a osobnosti.) B. Bystrica, Trian 2004. 99 s.

0212

Turcsány, Juraj a kol.: Lozorno. Monografia o dejinách obce. Lozorno, Obecný úrad 2004. 179 s., obr.

0213

Zborník o obci Hranovnica. [Zost.]: Roth, Peter. Hranovnica, Obecný úrad 2004. 64 s.

0214

Žifčák, František: O starej Levoči. In: Pohľady do minulosti. Zv. 4. Levoča, SNM - Spišské múzeum 2004, s. 51-61.

Pozri tiež č. : 15, 183, 234

Hospodárstvo

0215

Alt, Ernest: Príspevok k dejinám včelárstva v okrese Levice. ZbTM 5, 2004, s. 83-94.

0216

Bakoš, František - Chovan, Martin a kol.: Zlato na Slovensku. Sprievodca zlatou históriou, ťažbou a náleziskami na našom území. Gold in Slovakia. Br., Slovenský skauting 2004. 298 s. + 1 mp, príl., reg. odborných a málo známych výrazov.

0217

Mičurová, Miroslava - Lichner, Dušan: Vznik a vývoj železnice Žilina - Rajec. Z histórie železnice Žilina - Rajec. = The Article on Establishment and Development of the Žilina - Rajec Local Railway. VIZbPov 22, 2004, s. 104-116, obr., tab.

0218

Spravodaj. Odborný časopis pre techniku, ekonomiku a podnikanie v baníctve SR. BEVEX-Banský výskum. [Referáty zo seminára Z histórie malokarpatského baníctva konaného v Pezinku 24.-25.6.2004.] 44, 2004, č. 2-4. 146 s.

Pozri tiež č. : 25, 229, 383

Veda, technika a kultúra

0219

Bakoš, Samuel: Akademici Uhorskej a Maďarskej akadémie vied zo Slovenska. Br., Printservis 2004. 124 s.

0220

Referáty z vedeckého seminára Gašparíkovci v slovenskej literatúre a kultúre, ktorý sa uskutočnil pri príležitosti 140. výročia narodenia a 70. výročia úmrtia Jozefa Gašparika-Leštinského, 105. výročia narodenia Anny Horákovej-Gašparíkovej a 100. výročia narodenia Želmíry Gašparíkovej 14. novembra 2001 v Martine. LitArch 38/03 2004, s. 83-137.

0221

Seminár Čaplovičovci v slovenskej kultúre. [Príspevky zo seminára.] BiografŠt 30, 2004, s. 47-156.

0222

Žigo, Pavol a kol.: Kapitoly z dejín slovenskej kultúry. Br., Academic Electronic Press 2004. 354 s.

Pozri tiež č. : 111

0223

Cesnaková-Michalcová, Milena: Z divadelnej minulosti na Slovensku. Br., Divadelný ústav 2004. 264 s., reg. menný.

0224

Hudobný život a významné osobnosti Slovenska. Zborník materiálov z 19. seminára hudobných knihovníkov. [Zost.]: Duka-Zólyomi, Emese. Br., Univerzitná knižnica 2004. 170 s.

Pozri tiež č. : 568

0225

Käfer, István: Predstavy kresťansko-humanistickej národnej obrany v slovenskej literatúre. *Studia historica Tynaviensia* 4, 2004, s. 209-212.

0226

Knižná kultúra na Ponitří. [Príspevky zo seminára, konaného 14.-16.10.2003 v Prievidzi.] Kniha 2003-2004, [vyd. 2004], [2 zväzky v jednej publikácii so samostatným stránkovaním a obsahom], *Zv. 2004*, s. 1-159.

0227

Knižná kultúra v Šariši a Bardejove. [Príspevkový seminár konaného 8.-10.10. v Bardejove.] Kniha 2003-2004, vyd. 2004, [2 zväzky v jednej publikácii so samostatným stránkovaním a obsahom], *Zv. 2003*, s. 7-177.

0228

Dejiny žiarskeho školstva. Zborník Múzea školstva a pedagogiky. [Zost.]: Michalička, Vladimír - Vaněková, Daniela. Ústav informácií a prognóz škô Br., 2004. 100 s., fot. príl. (=Ed. Aktuálne otázky školského múzejníctva. 9.)

0229

Martuliak, Pavol: Poľnohospodárske školstvo a vedecký výskum na Slovensku do roku 1945. In: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. [Sest.]: Rašticová, Blanka. Uherské Hradiště, Slovákcké muzeum 2004, s. 11-20.

0230

Dvadsiatyprvý zborník dejín fyziky. 10. medzinárodný seminár z dejín fyziky 4.-6.9.2003 Lednice, ČR. [Na vyd. pripr.]: Hympanová, Ingrid - Morovics, Miroslav Tibor. Br., Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV - Osborná skupina dejín a metodológie fyziky SFS 2004. 146 s.

0231

Eliáš, Štefan: Košické kúpeľníctvo. *Hist-Carp* 35, 2004, s. 145-154, fot. Pozri tiež č. : 375

OD PRÍCHODU SLOVANOV DO ROKU 1301

0232

Dvořák, Pavel: Stopy dávnej minulosti. *Zv. 3. Zrod národa. Budmerice, Rak* 2004. 287 s., reg. výberový.

0233

Lukačka, Ján: Z dejín starých Bošian. *Studia historica Tynaviensia* 5, 2004, s. 137-146.

0234

Moravčík, Jozef: Vývoj názorov na vznik mesta Žilina a výpoveď archeologických nálezov. = Article Evolution of Opinions on the Foundation of the City Žilina. *VIZbPov* 22, 2004, s. 20-53, obr.

0235

Steinhübel, Ján: Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Rozprávanie o dejinách nášho územia a okolitých krajín od sťahovania národov do začiatku 12. storočia. [Reg. zost.]: Madarásová, Jitka. Br., Veda - Vyd. Rak 2004. 575 s., pramene a literatúra, reg. výberový, menný, miestny.

Pozri tiež č. : 143, 257

OBDOBIE PREDVELKOMORAVSKÉ

0236

Steinhübel, Ján: Slovania v Avarskom kaganáte, slovanské kmeňové kniežatstvá, Samova ríša a bitka pri Wogastisburgu. *Vojenská história* 8, 2004, č. 4, s. 3-12.

0237

Zábojník, Jozef: Slovensko a avarský kaganát. Br., 2004. 141 s.

Pozri tiež č. : 140

VEĽKÁ MORAVA

0238

Hanuliak, Milan: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska. Nitra, Archeologický ústav SAV 2004. 391 s., mapy a grafy v texte, literatúra, kresby s. 283-391. (=Ed. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia. Tomus VIII.)

0239

Proglas = Foreword. [Zost.]: Fischerová, Anna. [Preklad zo starosloviensčiny]: Pauliny, Eugen. [Prepis Proglasu do hlaholiky]: Ambrosova, Jolana. [Prebásnenie štúdie]: Turčány, Viliam. [Preklad prebásnenia do angl.]: Chorváthová, Michaela. [Historická štúdia]: Kučera, Matúš. [Konzultant textu]: Ondruš, Šimon. Br., Perfekt 2004. 67 s.

Pozri tiež č. : 22, 184

OBDOBIE 906 - 1301

0240

Duchoň, Jozef: Fortifikácia Košíc arpádovského a anjouovského obdobia. Hist-Carp 35, 2004, s. 7-29.

0241

Chalupecký, Ivan: Huncovce v stredoveku. Z minulosti Spiša 12, 2004, s. 25-34.

0242

Javošová, Erika: Spoločenské postavenie nepriviligovaného obyvateľstva na Slovensku v 1. polovici 13. storočia. SlArchiv 39, 2004, č. 2, s. 61-100.

0243

Lisková, Henrieta: Počiatky mesta Banská Bystrica v stredoveku. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 35-42.

0244

Lukačka, Ján: Ohraničovanie majetkových celkov v stredoveku. Archaeologica historica 29, 2004, s. 61-65.

0245

Lysý, Miroslav: Politika českého kniežat'a Břetislava I. (1035-1055) voči Uhorsku. HČ 52, 2004, č. 3, s. 451-467.

0246

Maliniak, Pavol: Úloha kláštorných majetkov pri lokalizovaní hraníc Zvolenského komitátu. Archaeologica historica 29, 2004, s. 453-467.

0247

Múcska, Vincent: Boj uhorského štátu proti pohanstvu v 11. storočí. In: Pohanstvo a kresťanstvo. Br., Chronos 2004, s. 201-209.

0248

Múcska, Vincent: Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia. Br., Stimul pre Katedru všeobecných dejín FFUK 2004. 139 s. (=Ed. Acta historica Posoniensia 4 - Monographiae 1.)

0249

Perniš, Jaroslav: Svätostefanská koruna na dražbe ambícií. Anjouovci v zápase dynastií o dedičstvo Arpádovcov (1290-1310). Martin, Vyd. Maticе slovenskej 2004. 94 s., pramene a literatúra, genealogické tab.

0250

Sedlák, Vincent: Sídliisko v kolobehu dejín. (Červenokamenské panstvo a Budmeric.) Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 13-28.

0251

Uličný, Ferdinand: Vpády Mongolov na Slovensko v roku 1241. Vojenská história 8, 2004, č. 3, s. 3-19.

Pozri tiež č. : 149, 238, 267, 272-272, 579

OBDOBIE 1301 – 1526

Politika a vojenstvo

0252

Bada, Michal: Žena v systéme Žilinského magdeburského práva. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 24-44, obr.

0253

Csukovits, Enikő: Bűn és büntetés a középkori városi gyakorlatban. *TörtSz* 46, 2004, č. 1-2, s. 141-166, tab. [Banská Štiavnica.]

Pozri tiež č. : 146-7, 283

0254

Čepela, Vladimír: Uhorská vojenská a štátna symbolika v rokoch 1387-1490. *Vojenská história* 8, 2004, č. 2, s. 3-15.

0255

Husiti na Slovensku. Zborník referátov z konferencie [6.9.2001] pri príležitosti 550. výročia bitky pri Lučenci. [Zodp. red.]: Kaczarová, Iveta. [Aut.]: Kučera, Matúš - Segeš, Vladimír - Bodnárová, Miloslava - Jankovič, Ľubomír - Hunka, Ján - Bartl, Július - Oslanský, František - Drenko, Jozef - Brátka, Petr - Malovcová, Božena - Hoferka, Martin - Ezrová, Adriana - Bovan, Marián - Adamová, Mária - Becaniová, Kristína - Ezrová, Adriana. Lučenec, Mestský úrad Lučenec - Novohradské múzeum Lučenec 2001 [skutočne 2004.] 152 s., obr. príl.

0256

Segeš, Vladimír: Idő, tér és mobilitás a középkor végi háborúkban. In: *Középkor Európa harca a török ellen a 16. század első felében*. Szerkesztette: Zombori, István. Budapest, Magyar egyház történeti enciklopédia munkaközösség (metem) 2004, s. 103-116.

0257

Segeš, Vladimír: Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko. Br., Ministerstvo obrany Slovenskej republiky 2004. 263 s., výberový menný a miestny reg., pramene a literatúra.

0258

Segeš, Vladimír: Time, Space and Mobility in the Wars of the Late Middle Ages. In: *Fight Against the Rurk in Central-Europe*

in the First Half of the 16th Century. [Ed. by]: Zombori, István. Budapest, Magyar egyháztörténeti enciklopédia munkaközösség (metem) - Society for Church History in Hungary and *Historia ecclesiastica Hungarica* alapítvány 2004, s. 103-114.

Pozri tiež č. : 240

Cirkev a náboženstvo

0259

Krafl, Pavel: Dokument konfraterni klasztoru kartuzów lapis refugii na Spiszu dla kanoników regularnych w Kazimierzu pod Krakowem z 1495 roku. *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie* 49, 2004, s. 9-13.

0260

Majorossy, Judit: A Krisztus Teste Konfraternitás helye a középkori pozsonyi polgárok életében. *TörtSz* 46, 2004, č. 1-2, s. 69-110, tab., grafy

0261

Oslanský, František: Zo spisomnenia majetkových hodnôt Ostrihomskeho arcibiskupstva z polovice 15. storočia na Slovensku. *SINum* 17, 2004, s. 77-86, obr.

0262

Rácová, Nad'a: O vzťahu individuálnej identity jednotlivca a jeho príslušnosti k spoločenstvu (na príklade kartuziánskeho kláštora na Skale útočišť'a). *Slavica Slovaca* 39, 2004, č. 2, s. 124-131.

Pozri tiež č. : 246, 298

Židovská problematika

0263

Juríková, Erika: Kauza údajnej rituálnej vraždy kresťanského chlapca v Trnave (1494) pripisovanej Židom v Notíciách Mateja Bela. *Studia historica Tyrnaviensia* 4, 2004, s. 149-158.

Spoločnosť

0264

Dvořáková, Daniela: Život ženy - šľachtickej v Uhorsku na prelome 14. a 15. storočia. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 9-22, obr.

0265

Kalábová, Martina: Venné majetky uhorských kráľovien v stredoslovenskej banskej oblasti do roku 1478. HČ 52, 2004, č. 1, s. 3-29.

0266

Lengyelová, Tünde: Sféry ženy v neskorom stredoveku a v ranom novoveku. In: Sféry ženy. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2004, s. 368-376.

0267

Lukačka, Ján: Majetky šľachticov z Lefantoviec v širšom okolí Trnavy v stredoveku. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 39-45.

0268

Lukačka, Ján: Podoby ženy v neskorostredovekej spoločnosti (na príklade štyroch šľachticiek z územia Nitrianskej župy). In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 46-54, fot.

0269

Szende, Katalin: Gyermekek, testvérek, házastársak. Családi viszonyok és örökösödési szokások Eperjesen a középkori végrendeletek tükrében. TörtSz 46, 2004, č. 1-2, s. 113-139, tab.

0270

Szende, Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Budapest, MTA Történettudományi Intézete 2004. 318 s., reg., obraz. príl. (=Ed. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 32.)

Pozri tiež č. : 148, 249, 252, 301, 307

Hrady

0271

Plaček, Miroslav: Některé nové poznatky o východoslovenských hradech. ZbSNM 98-Archeológia 14, 2004, s. 157-168.

Národy a národnosti

0272

Marek, Miloš: Poľské osady na Slovensku v stredoveku. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 47-62.

0273

Marek, Miloš: Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). HČ 52, 2004, č. 4, s. 601-629.

Hospodárstvo

0274

Paráčová, Andrea: Z histórie lesníctva na Kysuciach. Vplyv valašského a kopaničiarskeho osídlenia na kysucké lesy do konca 17. storočia. Zborník Kysuckého múzea 9, 2004, s. 25-40.

0275

Skorka, Renáta: Pozsony gazdasági szerepe a 15. század első felében a zálogszerződések tükrében. Századok 138, 2004, č. 4, s. 433-464.

0276

Štefánik, Martin: Die Anfänge der slowakischen Bergstädte - Beispiel Neusohl. In: Stadt und Berbau. [Hrsg. von]: Kaufhold, K. H. - Reininghaus, W. Münster, 2004, s. 295-312. (=Ed. Städteforschung - Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster. Hrsg. von: Peter Johaneck.)

0277

Štefánik, Martin: Kupfer aus dem ungarischen Königreich im Spiegel der venezianischen Senatsprotokollen im 14. Jahrhundert. In: Der Tiroler Bergbau und die Depression der europäischen Montan-

wirtschaft im 14. und 15. Jahrhundert. Akten der internationalen bergaugeschichtlichen Tagung Steinhaus. [Hrsg. von]: Tasser, R. - Westermann, E. München - Bozen, 2004, s. 210-226. (=Ed. Veröffentlichungen des Südtiroler Landesarchivs 16.) 0278

Štefánik, Martin: Obchodná vojna kráľa Žigmunda proti Benátkam. Stredoveký boj o trhy medzi uhorsko-nemeckým kráľom a Republikou sv. Marka. Br., Historický ústav SAV 2004. 130 s., zoznam použitých prameňov a lit., mapy, reg. menný a miestny.

Pozri tiež č. : 142, 244, 265

OBDOBIE 1526 – 1780

0279

Kučera, Matúš: Novoveké Slovensko. Cesta dejinami. Br., Perfekt 2004. 254 s., reg. miestny, menný.

0280

Šoltés, Peter: Stereotypy o uhorských Slovanoch v uhorských a nemeckých cestopisoch a tzv. štatistikách na konci 18. a v prvej polovici 19. storočia. In: Slovanství ve středoevropském prostoru. Praha, Libri 2004, s. 73-91.

Politika a vojenstvo

0281

Archivum Sala. Archivna ročenka. Zv. 1. [Zodp. red.]: Nováková, Veronika. Šaľa, Štátny archív Bratislava, pobočka Šaľa 2004. 247 s. [Z obsahu]: Ölveti, Gábor: Udalosti, ktoré predchádzali Rákociho povstaniu, s. 24-32; Henzsel, Ágota: Počiatky Rákociho povstania za slobodu v Sabolčskej stolici, s. 33-42; Mrva, Ivan: Povstanie Františka II. Rákociho na území Bratislavskej stolice, s. 43-69; Dobrotková, Marta: Bitka pri Trnave v roku 1704, s. 71-85; Gálová, Margita: Generáli

Františka II. Rákociho, s. 87-100; Madarász, Lajos: Obce slovenských kolonistov an území Vesprémskej stolice, 101-119; Nováková, Veronika: Povstanie Františka II. Rákociho na Matúšovej zemi, s. 121-126; Nováková, Veronika: Dokumenty k udalostiam povstania Františka II. Rákociho v regióne Matúšovej zeme, s. 127-132; Prameň (súpisý škód), s. 133-242.

0282

Derfiňák, Patrik: Gregor Berzevici a región Spiša. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 133-142.

0283

Hric, Ján: Čarodejnícke procesy v Kremnici v rokoch 1511-1729. Historický zborník 14, 2004, č. 2, s. 136-146.

0284

Nemcová, Zuzana: Život a správa Bratislavskej stolice v 16.-18. storočí na základe obsahovej analýzy jej písomných prameňov. SlArchiv 39, 2004, č. 2, s. 11-26.

0285

Szeghyová, Blanka: Erőszak és konfliktuskezelés a polgárok mindennapi életében a 16. században. TörtSz 46, 2004, č. 1-2, s. 167-189.

Pozri tiež č. : 75, 145, 152, 153, 156, 297

0286

Ďurišová, Marcela: Opevnenie Košíc. Archaeologica historica 29, 2004, s. 249-260.

0287

Kohútová, Mária: Protiturecká obrana a Bratislavská stolica (2. polovica 17. storočia.) Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 137-147.

0288

Maťugová, Soňa: Vojsko v Dolnom Kubíne od začiatku 17. storočia do roku 1918. Vojenská história 8, 2004, č. 1, s. 85-91.

Cirkev, náboženstvo

0289

Bodnárová, Miloslava: Ján Henckel a počiatky reformácie v Uhorsku. In: Pohľady do minulosti. Zv. 4. Levoča, SNM - Spišské múzeum 2004, s. 21-30.

0290

Kowalská, Eva: Z vlasti do exilu: skúsenosti evanjelických farárov z prenasledovania a exilu v 17. storočí (faktory uchovania a posilňovania luteránskej identity). SINár 52, 2004, č. 3, s. 249-269.

0291

Kušniráková, Ingrid: Finančné zabezpečenie bratislavského kláštora Notre Dame v 18. storočí. In: Sféry ženy. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2004, s. 350-358.

0292

Lopatková, Zuzana: Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 16. a v 1. pol. 17. storočia. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 117-135.

0293

Marsina, Richard: Ján Hmíra SJ (1596-1658). Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 107-115.

0294

Pavlik, Eduard: Reformácia a protireformácia v Spišskej Magure. Z minulosti Spiša 12, 2004, s. 41-58.

0295

Roháč, Juraj: Menovania nitrianskych biskupov. Studia historica Tyrnaviensia 5, 2004, s. 63-71.

0296

Sekerková, Martina: Gemerský seniorát - stav v rokoch 1741-1742. (Vývoj Gemerského seniorátu pred rokom 1741.) Historický zborník 14, 2004, č. 2, s. 42-58, tab.

0297

Szeghyová, Blanka: Church and Secular Courts in Upper Hungary (Fourteenth to Sixteenth Century). In: The Long Arm of Papal Authority. Late Medieval Chris-

tian Peripheries and Their Communication with the Holy See. [Ed.]: Jarity, Gerhard - Jørgensen, Torstein - Salonen, Kirsi. Bergen - Budapest - Krems, Center for Medieval Studies Bergen - Department of Medieval Studies Budapest - Central European University Press Budapest - Medium Aevum Quotidianum Krems 2004, s. 151-160.

0298

Tomas, Maroš: Kláštor v Lendaku v 16. storočí. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 91-97.

0299

Trajdos, Tadeusz M.: Osiemnastowieczne figury przydrożne na obszarze gmin Jabłonka Orawska i Lipnica Wielka. Rocznik Ba-biogórski 6, 2004, s. 105-114.

0300

Trajdos, Tadeusz M.: Zabytki ziemi babiogórskiej. Osobliwości reformacji na Spiszu. Statut bractwa w Maciejowcach z 1578 r. Prace Pienińskie 14, 2004, s. 63-70.

Pozri tiež č. : 307, 313

Spoločnosť

0301

Baďurík, Jozef: K historickému hodnoteniu osobnosti Ferdinanda I. Habsburského (1503-1564) (pri 500. výročí narodenia). Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 83-89.

0302

Bodnárová, Milica: Kultúra života mešťanov Pentapolitany v 16. storočí. SlArchiv 39, 2004, č. 2, s. 102-122.

0303

Graus, Igor: A polgár szabad ideje. Hogyan töltötték szabad idejüket Besztercebánya polgárai a 16. században? TörtSz 46, 2004, č. 1-2, s. 53-67.

0304

Koltai, András: Cudzinky v úlohe manželiek uhorských veľmožov v 16. - 17. sto-

ročí. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 185-194, obr.

0305

Kónya, Peter: A felső-magyarországi városok társadalma a 17. században. TörtSz 46, 2004, č. 1-2, s. 31-50.

0306

Marečková, Marie: Bardějovský patriciát v měšťanské struktuře raného novověku. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně - řada společenských věd 20, 2004,

0307

Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. [Ed.]: Lengyelová, Tünde. Br., Academic Electronic Press 2004. 302 s., obr. [Z obsahu]: Segeš, Vladimír: Žena ako subjekt a objekt kriminality v stredovekej Bratislave, s. 56-57; Szeghyová, Blanka: Žena a zločin vo východoslovenských mestách v 16. storočí, s. 67-84, obr.; Marečková, Marie: Podnikateľské aktivity samostatných žien v Bardejove v prvej polovine 17. storočia, s. 196-203; Kohútová, Mária: Právne a sociálne postavenie poddaných žien, s. 218-224; Benda, Borbála: Alžbeta Rákokciová a Juraj Erdődy - príbeh strastiplného manželstva z prelomu 17. a 18. storočia, s. 226-234, obr.; Kowalská, Eva: Dievčenské vzdelávanie v Uhorsku, s. 236-243, obr.; Kamenický, Miroslav: Kongregácia regulovaných kanonistiek sv. Augustína rehole Notre Dame v Bratislave v 18. storočí, s. 256-266, obr.; Skladaná, Jana: Jazyk súkromnej korešpondencie Anny Márie Sentivániovej, s. 267-271, obr.

Pozri tiež č. : 127, 270, 307

Obce, panstvá

0308

Martinický, Miroslav: K dejinám obcí pripojených k mestu Žilina. = To the History

of Villages Connected to the Town Žilina. VIZbPov 22, 2004, s. 7-19.

Pozri tiež č. : 270, 313

0309

Mačuha, Maroš: Najstarší urbaniálny súpis panstiev Sklabiňa a Blatnica z roku 1556. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 99-104.

Hospodárstvo

0310

Najdeková, Andrea: Obchod v Kysuckom Novom Meste v 17. storočí. Zborník Kysuckého múzea 9, 2004, s. 15-24.

Pozri tiež č. : 137, 274, 275, 309, 315

Veda, kultúra, technika

0311

Kowalská, Eva: Patriotizmus a národné vedomie v osvietenstve. SIL 51, 2004, č. 4, s. 249-259.

Pozri tiež č. : 7, 65, 282

0312

Škoviera, Daniel: Prebásnenie 29. žalmu od Mikuláša Ištvánffyho. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 195-206.

0313

Život a dielo vrbovského rodáka Jána Baltazára Magina, autora obrany Slovákov. Zborník príspevkov z rovnomeného sympozia, ktoré sa uskutočnilo 17. septembra 2004 vo Vrbovom. [Zost.]: Bosák, Ľubomír - Kýška, Patrik. [Aut.]: aut. kol. Vrbové, Mesto Vrbové 2004. 71 s., fot. príl.

0314

Schultheisz, E.: A nagyszombati egyetem orvostanári. (Mesterek és tanítványok.) Budapest, OPKM 2004. 99 s.

0315

Vozár, Jozef: Praktikanti v stredoslovenských kráľovských banských mestách roku 1768. ZbSBM 20, 2004, s. 79-88, obr.

Pozri tiež č. : 129, 307

0316

Kianička, Daniel - Wollman, Volker: Lúčenie zlata a striebra v Kremnickej mincovni v 18. storočí. SInum 17, 2004, s. 139-171, obr. 0317

Morovics, Miroslav Tibor: Stephanus Hatvani and the Beginning of Calculus of Probability in Hungary. In: Applications of Mathematics and Statistics in Economy. Prague, Professional Publishing 2004, s. 270-277.

0318

Pišút, Peter: Z najstaršej prírodnej histórie Mostnej nivy a Auparku. Bratislava 16, 2004, s. 47-73, obr.

0319

Jan Jessenius z Jasné: průběh pitvy jím slavnostně provedené v Praze L. P. MDC, k níž byl přičleněn traktát o kostech. [Prel.]: Divišová, B. a kol. Praha, Karolinum 2004. 645 s.

Pozri tiež č. : 151, 314

0320

Karácsony, Viliam: Johann Andreas Segner a Johann Wolfgang Kempelen. K výročiu bratislavských rodákov. Bratislava 16, 2004, s. 157-163, fot.

0321

Kladivík, Eugen: Spolupráca banskoštiavnického rudného revíru s bankskými revírmi mimo územia Habsburskej monarchie v oblasti čerpania bankských vôd v 18. storočí. ZbSBM 20, 2004, s. 61-67, obr.

Pozri tiež č. : 139, 315, 320

OBDOBIE 1780 - 1918

0322

Mésároš, Július: Zložité hľadanie pravdy o slovenských dejinách. Výber štúdií, odborných polemík a článkov z polstoročnej výskumnej a publikačnej činnosti. [Úvodnú štúdiu nap.]: Podrimavský, Milan. [Osobnú bibliografiu zost.]: Sedliaková,

Alžbeta - Mikuličová, Ivana. Br., Veda 2004. 487 s., bibliografia, reg.

0323

Slovensko v 20. storočí. Zv. 1. Na začiatku storočia 1901-1914. [Ved. aut. kol.]: Kováč, Dušan. [Spolupráca pri výbere obr. materiálu]: Kurincová, Elena. Br., Veda 2004. 291 s., fot., tab., menný reg., [Z obsahu]: Kováč, Dušan: Rakúsko-Uhorsko a slovenská otázka v medzinárodných vzťahoch, s. 15-31; Jakešová, Elena: Spoločnosť, s. 33-79, tab.; Holec, Roman: Hospodárstvo, s. 81-126, tab.; Podrimavský, Milan: Kríza liberálneho režimu 1901-1904, s. 127-155; Podrimavský, Milan: Vyvrcholenie politickej krízy. Koaličná vláda (1905-1910), s. 157-185; Kováč, Dušan: Pred prvou svetovou vojnou, s. 187-210; Mannová, Elena: Ideové smery. Kultúrny a spoločenský život, s. 220-275; Kováč, Dušan: Ideové smery a politické myslenie na začiatku storočia. Ich odraz v slovenskej spoločnosti, s. 211-215; Holec, Roman: Veda na Slovensku a prijímanie nových vedeckých teórií, s. 215-226.

0324

Škvarna, Dušan: Začiatky moderných slovenských symbolov. K vytváraniu národnej identity od konca 18. storočia do polovice 19. storočia. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela Fakulta humanitných vied 2004. 129 s. (=Ed. Eruditio mores futurum.)

Pozri tiež č. : 157, 217, 279, 323, 356, 362, 363, 383

Politika a vojenstvo

0325

Apfel, Viliam: Panteón zlomených srdca nádejí. Nezvyčajný a predsa pravdivý príbeh mohyly Milana Rastislava Štefánika na Bradle. Br., Transcius 2004. 161 s.

0326

Holec, Roman - Pál, Judit: Emanuel Péchy ako župan Abova a Košíc (1860-1867). *HistCarp* 35, 2004, s. 55-72.

0327

Krajčovič, Milan: Hranice Slovenska - plány a spory 1848-1922. *HŠt* 43, 2004, s. 31-51.

0328

Marinelli-König, G.: Oberungarn (Slowakei) in den Wiener Zeitschriften und Almanachen des Vormärz (1805-1848). *Blicke auf eine Kulturlandschaft der Vormoderne. Versuch einer kritischen Bestandsaufnahme der Beiträge über die historische Region und ihre kulturellen Verbindungen zu Wien*. Wien, 2004. 779 s.

0329

Sulaček, Jozef: Posledný spišský župan JUDr. Ján Rumann (1876-1925). *Z minulosti Spiša* 12, 2004, s. 103-136.

0330

Vnuk, František: Stopäťdesiat rokov v živote národa. Slovensko v rokoch 1843-1993. Br., Lúč 2004. 467 s., reg. menný, mapy v texte. (=Ed. *Libri historiae Slovaciae. Monographiae* 2.)

0331

Hoza, Robert: Vojenská situácia v regióne Banskej Bystrice na prelome rokov 1848-1849 (december 1848 - február 1849). *Vojenská história* 8, 2004, č. 1, s. 3-18.

0332

Škvarna, Dušan: Revolučná kríza 1848/49 a národné symboly. *Acta historica Neosoliensia* 7, 2004, s. 43-59.

Pozri tiež č. : 323, 351, 399

0333

Holčáková, Zuzana: Dezercie slovenských vojakov z rakúsko-uhorskej armády v závere prvej svetovej vojny so zreteľom na malokarpatský región. *Historické rozhľady* 1, 2004, s. 107-126.

0334

Slepcov, Igor: Česká družina na východnom Slovensku. *Vojenská história* 8, 2004, č. 2, s. 78-86.

Pozri tiež č. : 158, 288

Cirkev, náboženstvo

0335

Katuninec, Milan: Dejiny Spolku svätého Vojtecha. Trnava, FF Trnavskej univerzity 2004. 190 s., reg. menný.

0336

Kovačka, Miloš: Jozef Gašparík-Leštinský - hymnológ a bibliista. *LitArch* 38/03 2004, s. 105-110.

0337

Kowalská, Eva: Die Verfolgung und Rettung: Die lutherische Pastoren in Westungarn in und nach der Trauerdekade. In: *Deutsche Sprache und Kultur, Literatur und Presse in Westungarn/Burgenland*. [Hrsg.]: Krieglleder, Wynfried - Seidler, Andrea. Bremen, 2004, s. 61-71. (=Ed. *Lumiere*.)

0338

Radváni, Hadrián: J. Palkovičov Nový zákon bol vydávaný do začiatku 20. storočia. *Studia historica Tynaviensia* 4, 2004, s. 213-217.

Pozri tiež č. : 295, 371, 409

Spoločnosť, rodina, spolky

0339

Botík, Ján: Kronikár Jure Treuer z Jaroviec. *ZbSNM 98-História* 44, 2004, s. 69-80, fot., obr.

Pozri tiež č. : 20, 25, 323, 347

0340

Dudeková, Gabriela: Právne postavenie ženy v 19. storočí. Hranice a limity. In: *Sféry ženy*. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2004, s. 377-390.

0341

Kačirek, Ľuboš: Vnímanie emancipácie žien v slovenskej spoločnosti v 60. a 70. rokoch 19. storočia. In: Sféry ženy. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2004, s. 391-401.

0342

Macho, Peter: Štefánikova matka ako symbol. In: Sféry ženy. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2004, s. 420-428. Pozri tiež č. : 369

0343

Babejová, Eleonóra: Aktivity Toldyho kruhu (1874-1914) a odpor prešporského obyvateľstva. Bratislava 16, 2004, s. 87-95, fot.

0344

Gažo, Mikuláš L.: Niektoré dobročinné fundácie v Bratislave v rokoch 1848-1918. Bratislava 16, 2004, s. 75-86.

0345

Kamenický, Miroslav: Počiatky dobrovoľných hasičských spolkov v Bratislave. Bratislava 16, 2004, s. 97-105, fot. Pozri tiež č. : 381

Mestá

0346

Dobrovoľný, Igor: Martin na historických pohľadniciach 1898-1938. Martin, Vyd. Dobrovoľný a synovia 2004.

0347

Lipták, Ľubomír: La ville multiculturelle en Slovaquie. Passé ou tradition? In: La Slovaquie face à ses héritages. [Sous la direction de]: Servant, Catherine - Boissérie, Étienne. Paris - Budapest - Torino, L'Harmattan 2004, s. 41-56.

Pozri tiež č. : 131, 343

Migrácia

0348

Jančovic, Ján: Z kolísky na Dolnú zem. Martin, Matica slovenská 2004. 221 s., fot., obr., tab. príl.

Národy a národnosti

0349

Čaplovič, Radovan: Význam osvety v publicistickej činnosti Karla Kálala na poli česko-slovenskej vzájomnosti (1885-1901). Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 209-236.

0350

Die Karpatendeutschen im Spiegelbild der Zahlen. [Zusammengestellt von]: Lasslob, Isidor. Kežmarok, Vivit Ing. Lipták Mikuláš - Arbeitsgemeinschaft der Karpatendeutschen aus der Slowakei 2004. 42 s.

0351

Nakazawa, Tatsuya: The Concept of Modern „Slovak Nation“ and „Corporate State“. Rekishigaku Kenkyu (Journal of Historical Studies) 2004, No. 784, s. 37-53.

0352

Pelčáková, Dagmar: „Česko-slovenská vzájomnosť“: jej chápanie v okruhu spolupracovníkov Československej jednoty (1896-1914). Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 237-250.

0353

Stehlík, Michal: Tři cesty ke Slovensku. Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 195-208.

0354

Vörös, Ladislav: Tisza István nemzetiségi politikája és a szlovákok (1913-1915). Fórum Társadalomtudományi Szemle 6, 2004, č. 1, s. 155-164.

Pozri tiež č. : 25, 343, 347, 359

Veda, technika, kultúra

0355

Vranka, Jozef: Z doliny prerástol hory. Jozef Murgaš: kňaz, maliar, vedec, vynálezca. [Doslov]: Ťažký, Ladislav. Br., ARIMES 2004. 280 s.

Pozri tiež č. : 323

Umenie a literatúra

0356

Francová, Zuzana: Bratislavský zlatník Anton Ludwig Schier. Bratislava 16, 2004, s. 153-155, fot.

0357

Kaššayová, Terézia: Miesto Jozefa Gašparíka-Leštinského v slovenskom spevokole. LitArch 38/03 2004, s. 97-104.

0358

Kováč, Dušan - Králiková, Eva - Pauer, Marián: Obrazopis sveta objektívom Milana Rastislava Štefánika. Martin, Osveta - Slovenské národné múzeum 2004.

0359

Matula, Vladimír: Ľudovít Štúr a maďarské ľudové piesne. LitArch 38/03 2004, s. 47-51.

Pozri tiež č. : 83, 346

0360

Domová, Miroslava: Jozef Gašparík-Leštinský, vydavateľ a kníhkupec. LitArch 38/03 2004, s. 84-88.

0361

Ďuriška, Zdenko: Mladší brat. LitArch 38/03 2004, s. 132-136. [Michal Gašparík.]

0362

Holec, Roman: Ako Martin Rozumný zbohatol a s ním celá dedina. (Poľnohospodárska didakticko-osvetová literatúra na Slovensku v rokoch 1848-1914 a jej zdroje.) In: Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století.

[Sest.]: Rašticová, Blanka. Uherské Hradiště, Slovákcké muzeum 2004, s. 39-49.

0363

Kračunová, Mária: Hospodárske a sociálne aspekty Záborského publicistiky. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 143-170.

0364

Parenička, Pavol: Adam Hlovík a jeho miesto v slovenskej histórii. LitArch 38/03 2004, s. 60-65.

0365

Jankovič, Ján: Boje Čiernohorcov a túžby Slovákov (1839-1914). Tri preklady básne Onamo, Onamo! v kontexte slovensko-čiernohorských vzťahov. Br., JUGA 2004. 222 s., reg. menný.

0366

Matula, Vladimír: Slavianstvo i mir budúšcego Ljudevita Štura. (Novyje rezultaty issledovanij o vozniknovenenii, sud'be i ocenke troktata.) In: Professor Sergej Aleksandrovič Nikitin i jeho istoričeskaja škola. Materialy meždunarodnoj naučnoj konfrecnii.

Moskva, RAN Institut slavianovedenija 2004, s. 177-200.

Pozri tiež č. : 83, 129, 336, 338, 409

Školstvo, tlač

0367

Herčko, Ivan: Nedostatky vo výučbe geologických vied na banskoštiavnickej akadémii a vznik Katedry mineralógie a geognózie. ZbSBM 20, 2004, s. 89-105, fot.

0368

Morovicsová, Eva: Prvé ošetrovateľské školy v Čechách a na Slovensku a ich podiel na profesionalizácii ošetrovateľstva. In: Prínos zdravotníckych pracovníkov v zdravotno sociálnej oblasti (minulosť a súčasnosť). Br., Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV - Ústav sociálneho lekárstva a lekárskej etiky LF UK 2004, s. 51-57.

0369

Pástor, Zoltán: Spolupráca slovenských a moravských žien pri zrode dievčenských odborných škôl na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia. In: *Sféry ženy*. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2004, s. 411-418.

0370

Sojková, Zdenka: Štúrovský problém studenta Jaroslava Vlčka. *SIL* 51, 2004, č. 6, s. 432-453.

0371

Vasiľová, Darina: Problematika Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a.v. rokov 1850-1918 v archívnych prameňoch a odbornej literatúre. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 171-182.

Pozri tiež č. : 314, 388

0372

Hollý, Karol: Genéza Dennice, prvého ženského časopisu na Slovensku. *Aspekt* 10, 2004, č. 1, s. 62-71.

0373

Jurčišinová, Nadežda: Slovenská ústredná tlač o živote a dianí v šarišskej a spišskej župe začiatkom 20. storočia. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 84-92.

Pozri tiež č. : 405

Zdravotníctvo

0374

Pavúk, Marián: Dôležité pramene termálnej, liečivej a studenej vody vo Vyhniciach. *Balneologický spravodajca* 38, 2001-2002 [vyd. 2004], s. 89-95.

0375

Pavúk, Marián: Zaniknuté kúpele vo Vyhniciach v dobových pohľadniciach. *Balneologický spravodajca* 38, 2001-2002 [vyd. 2004], s. 35-87.

Pozri tiež č. : 151, 314, 368

OBDOBIE 1918-1993

Politika a vojenstvo

0376

Budinský, Libor: Trinásť prezidentov. Br., Ikar 2004. 352 s.

0377

Hudek, Adam: Slovenská národná strana. In: *Politické strany ako organizácie. Prípady zo Slovenska*. Br., Univerzita Komenského 2004, s. 111-127.

0378

Kamenec, Ivan: História v politike, politika v histórii. In: *V tenkej koži básnika. Príspevky k storočnici Laca Novomeského*. Br., Literárne informačné centrum 2004, s. 280-288.

0379

Jančo, Eudovít: Željné učilište čs. armády 1920-1972. (Náčrt vývoja.) *Vojenská história* 8, 2004, č. 3, s. 113-123.

Pozri tiež č. : 13, 40, 175, 330

Cirkev

0380

Zubko, Peter: Katolícka cirkev na Slovensku (1918-2000). In: *Cirkev v české a slovenské historii*. Olomouc, Společnost pro dialog církve a státu 2004, s. 26-48.

Pozri tiež č. : 62, 335, 550

Spolky

0381

Stodvadsaťpäť rokov hasičstva v Lubicu 1879-2004. Bohu na slávu, blížnemu na pomoc. [Text]: Hovančáková, Jana. B. m. v., [ViVit s. r. o. pre Dobrovoľný hasičský zbor Lubica] [2004]. 45 s.

Pozri tiež č. : 335

Národy a národnosti

0382

Gabzdilová-Olejníková, Soňa - Olejník, Milan: *Karpatskí Nemci na Slovensku od*

druhej svetovej vojny do roku 1953. [Predslov nap.]: Pöss, Ondrej. Br., Spoločenskovedný ústav SAV - Slovenské národné múzeum Múzeum kultúry karpatských Nemcov 2004. 206 s., príl., menný reg., zoznam miest a obcí v nem. jazyku. (=Ed. Acta Carpatho-germanica 12.)
Pozri tiež č. : 25

Hospodárstvo

0383

Kmeť, Ladislav: Železničná trať Zvolen - Šahy. Miestna železnica Hontianskej župy Šahy - Krupina 1899-1948. Železnica Zvolen - Krupina 1925-1948. Železničná trať Zvolen - Šahy 1949-2003. Zvolen, EM DESIGN 2004. 194 s., obraz. príl.
Pozri tiež č. : 217

Veda, kultúra, technika

0384

Letz, Ján - Letz, Róbert: Bratia Letzovci. Život a dielo Štefana a Bela Letza. Br., Vyd. Spolku slovenských spisovateľov 2004. 174 s.

Pozri tiež č. : 49, 61, 68, 74, 77

0385

Mojžišová, Iva - Poláčková, Dagmar: Slovenská divadelná scénografia 1920-2000. = Slovak Stage Design 1920-2000. Br., Slovenská národná galéria - Divadelný ústav 2004. 320 s., reg. menný.

0386

Referáty z vedeckého seminára o živote a diele Petra Zvána, ktorý sa uskutočnil pri príležitosti 105. výročia jeho narodenia a 25. výročia jeho úmrtia 19. novembra 2002 v Novej Bani. LitArch 38/03 2004, s. 139-183.

0387

Ondruš, Šimon: Univerzitný profesor Ján Stanislav. (K 100. výročiu narodenia.) Historický zborník 14, 2004, č. 2, s. 219-221, fot.

0388

Michalička, Vladimír: Stredná priemyselná škola strojnícka v Bratislave v zrkadle storočia (1903-2003). Bratislava 16, 2004, s. 107-118, fot.

0389

Okániková, Mária: Obchodná škola v Žiline. = School of Commerce in Žilina. VIZbPov 22, 2004, s. 82-92, tab.

Pozri tiež č. : 61, 77, 368

0390

Jantošovič, Ján - Fried, Karol - Pokorný, Jozef: Významné osobnosti veterinárnej medicíny. Košice, Inštitút vzdelávania veterinárnych lekárov 2004. 107 s. (=Ed. História medicinae veterinariae.)

0391

Pavlíková, Ľudmila a kol.: Prínos zdravotníckych pracovníkov v zdravotno-sociálnej oblasti (minulosť a súčasnosť). Br., Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV - Ústav sociálneho lekárstva a lekárskej etiky Lekárskej fakulty UK 2004. 61 .

0392

Berger, Ladislav: Zlatá éra žilinskej atletiky. Žilina, EDIS - Vyd. Žilinskej univerzity 2004. 143 s.

0393

Hazucha, Miroslav: Najstarší v Európe. 1924-2004. Venované zakladateľovi košického maratónu Vojtechovi Bukovskému. [Zost. a red. sprac.]: Daňo, Štefan - Dvonč, Ján - Melicherčík, Igor - Plicová, Marianna - Rusko, Emil - Turčanová, Katarína. Košice, Vyd. Pezolt - Maratónsky klub - Košice 2004. 129 s.

Pozri tiež č. : 83, 116, 169, 368, 374, 375, 378, 387

OBDOBIE 1918 - 1945

Politika

0394

Čulen, Konštantín: Posledné posedenia. [Zost.]: Michalovič, František - Vnuk, František. Martin - Bratislava, Matica slovenská - Slovenský historický ústav Matice slovenskej 2004. 304 s., reg. menný. (=Ed. Slovenský svet.)

0395

Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov. Zv. 3. (Povstanie roku 1944). Zborník príspevkov z tretieho sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Lúka, 21.-22.5.2004. [Zost.]: Lacko, Martin. [Aut.]: Lacko, Martin - Podolec, Ondrej - Holák, Martin - Petranský, Ivan A. - Suk, Pavel - Michela, Miroslav - Janek, István - Šmigel, Michal - Mičko, Peter - Mičko, Peter - Hofírek, Tomáš - Klubert, Tomáš - Lacko, Martin - Sokolovič, Peter - Schvarc, Michal - Karpáty, Vojtech - Janas, Karol - Svrný, Marek - Ševčíková, Mária - Medvecký, Matej. Trnava, Katedra histórie FF UCM 2004. 411 s.

0396

Dwa państwa - trzy narody. Ustroje polityczne Polski i Czechosłowacji (1918-1939). [Red.]: Adamczyk, Jacek. [Nap.] kol. aut. Warszawa, Instytut Historii PAN 2004. 173 s.

0397

Geteilt, besetzt, beherrscht. Die Tschechoslowakei 1938-1945: Reichsgau Sudetenland, Protektorat Böhmen und Mähren, Slowakei. [Für die Deutsch-Tschechische und Deutsch-Slowakische Historikerkommission hrsg. von]: Glettler, Monika - Lip-ták, Lubomír - Míšková, Alena. [Nap.] kol. aut. Essen, Klartext Verlag 2004. 363 s. (=Ed. Veröffentlichungen der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen

Historikerkommission. Bd. 11., tiež ed. Veröffentlichungenzur Kultur und Geschichte im östlichen Europa. Bd. 25.)

0398

Godeša, Bojan: Tisova Slovaška - priljubljeni sen sloveskega klerofašizma? Zgodovinski časopis 58, 2004, č. 1-2, s. 69-80.

0399

Hájková, Dagmar - Šťoviček, Ivan - Nováčková, Helena: Edvard Beneš a Milan R. Štefánik. Sborník archivních prací 54, 2004, č. 2, s. 567-656.

0400

Jablonický, Jozef: Rezistencia a perzekúcia v Bratislave pred frontom. Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 131-171.

0401

Jablonický, Jozef: Samizdat o odboji. Štúdie a články. Br., Kalligram 2004. 525 s., reg. menný.

0402

Katuninec, Milan: Karol Sidor a americkí Slováci. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 219-229.

0403

Krajčovičová, Natália: Emil Stodola a jeho dielo (1862-1945). Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 251-282.

0404

Kuklík, Jan jr. - Němeček, Jan: Proti Benešovi!... Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýne 1939-1945. Praha, Univerzita Karlova - Nakladatelství Karolinum 2004. 485 s.

0405

Letz, Róbert: Život a dielo Ignáca Gessaya a jeho vyvrcholenie v Slovenskej lige na Slovensku. Historický zborník 14, 2004, č. 2, s. 13-29.

0406

Mnichovská dohoda cesta k destrukcii demokracie v Evropě. = Munich Agreement the Way to Destruction of Democracy in Europe. Uspor.: Němeček, Jan Praha,

Univerzita Karlova - Nakl. Karolinum 2004. 387 s. [Z obsahu]: Bystrický, Valerián: Slovensko a Mníchov, s. 164-191; Harbuľová, Ľubica: Postoj ruskej emigrácie k československej kríze a k Mníchovu, s. 119-131.

0407

Pekár, Martin: Politický systém prvej SR so zreteľom na postavenie regiónu (štruktúrna analýza s príkladom Šariško-zemplínskej župy). Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 195-212.

0408

Pekár, Martin: Východné Slovensko v druhej republike 1938-1939. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 87-97.

0409

Slovanství ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita. Pardubická konference (22.-24.dubna 2004). [Aut.]: Hrodek, Dominik a kol. Praha, Nakl. Libri 2004. 401 s. (=Ed.: International Visegrad Found.) [Z obsahu]: Lacko, Martin: K otázke chápania slovanstva v slovenskej spoločnosti 1939-1945, s. 156-165; Zubko, Peter: Vzťah katolíckej cirkvi k slovenskej problematike na príklade východného Slovenska od 19. do pol. 20. storočia, s. 239-251; Beracková, Dáša: Slovenské študentské hnutie v Prahe v 20. rokoch 20. storočia. Pokusy o fiktívne spoločenstvo, s. 252-267; Šmigel', Michal: Ruská a ukrajinská politická emigrácia v Česko-Slovensku (1918-1945) a spôsoby jej likvidácie v povojnových rokoch, s. 326-344; Simon, Attila: Plánynaslovanskú expanziu v pohraničných oblastiach Česko-Slovenska. Nacionálne momenty počas realizovania pozemkovej reformy a kolonizácie v medzi vojnovom období, s. 372-381.

Pozri tiež č. : 165, 168, 177, 325, 394, 447, 511, 526

Zahranická politika

0410

Čierna-Lantayová, Dagmar: Poznámky sovietskeho zástupcu v Bratislave k prejavom napätia medzi Slovenskom a Maďarskom (február 1940 - apríl 1941). HŠt 43, 2004, s. 237-249.

0411

Čierna-Lantayová, Dagmar: Slovenský štát a pohľady na Moskvu. SIPř 90, 2004, č. 3, s. 407-446.

0412

Deák, Ladislav: Miesto Slovenska v československom štáte v rokoch 1918-1938 z medzinárodného hľadiska. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 15-34.

0413

Đurica, Milan S.: Vzťahy medzi prvou Slovenskou republikou a Svätou stolicou v rokoch 1939-1940. Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 87-103.

0414

España y Europa central. El pasado y la actualidad de las relaciones mutuas. Colección de los estudios del seminario internacional celebrado en Bratislava el 17 de marzo de 2003. [Ed.]: Száraz, Peter. [Preklady do špan.]: Lenghardtová, Jana - Medveczká, Mária - Palková, Jana - Tináková, Marta - Virághová, Soňa - Cabadajová, Ivana. Br., Universidad de Comenius 2004. 158 s. [Z obsahu]: Ferenčuhová, Bohumila: Pablo de Azcarate y el problema de minorias en la exchecoslovaquia, s. 57-70; Száraz, Peter: Las actividades de la legación de España en Praga bajo la dirección de Luis Jimenez de Asua (1936-1938), s. 71-80; Michela Miroslav: La guerra civil Española en la política del partido popular eslovaco de Hlinka (HSLS) en los años 1936-1939, s. 81-87; Száraz, Peter: Via larga. Al acuerdo comercial eslovaco-español 1943, s. 88-100.

0415

Ferenčuhová, Bohumila: Československá zahraničná politika a otázky medzinárodnej bezpečnosti. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 35-56.

0416

Holák, Martin: Vznik Ministerstva zahraničných vecí prvej Slovenskej republiky s dôrazom na personálne otázky. Historický zborník 14, 2004, s. 167-174.

0417

Hrabovec, Emilia: Pribinove slávnosti v Nitre a vypovedanie nuncia Ciriaciho z Česko-Slovenska 1933. Studia historica Tyrnaviensia 5, 2004, s. 73-96.

0418

Janas, Karol: K problematike hraničných sporov s Nemeckou ríšou v rokoch 1938-1943 v Bratislave a okolí. Bratislava 16, 2004, s. 121-128, fot.

0419

Janas, Karol: Slovensko-poľské územné spory a spôsoby ich riešenia na severozápadnom Slovensku v rokoch 1938-1939. = Slovak-Polish Territorial Disputes and their Impact on North-Western Slovakia in 1938-1939. VIZbPov 22, 2004, s. 93-102.

0420

Michálek, Slavomír: Česko-Slovensko na svetovej výstave v New Yorku roku 1939. HČ 52, 2004, č. 4, s. 631-651.

0421

Michela, Miroslav: Reakcie slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu (1927-1928). HČ 52, 2004, č. 3, s. 503-522.

0422

Miller, Daniel E.: The American Lecture Tour of Vavro Šrobár and Václav Stanislav Maule in 1923. Czechoslovak and Central European Journal 18, 2004, č. 1 (Fall), s. 1-19.

0423

Rychlík, Jan: Odnosi Slovačke i Nezavisne Države Hrvatske, 1941-1945. Časopis za suvremenu povijest 2004, č. 3, s. 939-957.

0424

Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov. Zborník štúdií z medzinárodného semináru, ktorý sa konal v Bratislave 17. marca 2003. [Ed.]: Száraz, Peter. [Preklady špan., angl.]: Vincová, Monika - Böhmerová, Mária. Br., Vyd. Univerzity Komenského 2004. 139 s. [Z obsahu]: Ferenčuhová, Bohumila: Pablo de Azcárate a menšinový problém v bývalom Československu, s. 52-63; Száraz, Peter: Činnosť španielskeho veľvyslanca v Prahe pod vedením Luisa Jiméneza de Asúa (1936-1938), s. 64-72; Michela, Miroslav: Občianska vojna v Španielsku v politike Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v rokoch 1936-1939, s. 73-78; Száraz, Peter: Dlhá cesta k slovensko-španielskej obchodnej dohode 1943, s. 79-90.

0425

Vlčková, Jana: Kritický pohľad Štefana Osuského na Edvarda Beneše a na jeho kladný vzťah k Sovetskému svazu. Sborník prací historických 20, 2004, s. 63-69. (=Ed. Acta Universitatis Palacianae Olomucensis Facultas Philosophica 32 - 2003.) Pozri tiež č. : 164, 166, 170, 409, 427, 429-429, 433-433, 451, 461, 496, 497, 499, 502

Štátne hranice

0426

Bartlová, Alena: Misia dr. Milana Hodžu v Budapešti. HŠt 43, 2004, s. 53-63.

0427

Deák, Ladislav: Nová hranica medzi Slovenskom a Maďarskom po okupácii Podkarpatskej Rusi v marci 1939. HŠt 43, 2004, s. 189-212.

0428

Hertel, Maroš: Situácia v Bratislave koncom roka 1918 na stránkach denníka Nyugatmagyarország Hiradó. HŠt 43, 2004, s. 183-188.

0429

Hronský, Marián: K strategickým aspektom utvárania južnej hranice Slovenska v rokoch 1918-1919 z hľadiska česko-slovenských požiadaviek na mierovej konferencii. HŠt 43, 2004, s. 79-89.

0430

Kázmerová, Eubica: Stanovenie hraníc v oblasti Tatranskej Javoriny v rokoch 1918-1924. (Problém vo svetle fondov Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky.) HŠt 43, 2004, s. 105-113.

0431

Kolář, František: Jednání o československo-maďarské hranici na mírové konferenci v Paříži roku 1919. HŠt 43, 2004, s. 65-77.

0432

Krajčovičová, Natália: Hranice prvej ČSR a pozemková reforma. HŠt 43, 2004, s. 223-233.

0433

Poláčková, Zuzana: K niektorým otázkam spojeným so vznikom československo-rakúskej hranice po 1. svetovej vojne. HŠt 43, 2004, s. 91-103.

0434

Roguľová, Jaroslava: Formovanie severnej hranice Česko-Slovenska v rokoch 1919-1920 v Národných novinách (tlačová rešerš). HŠt 43, 2004, s. 115-122.

0435

Šuchová, Xénia: Hranice ČSR a československé štátne občianstvo. HŠt 43, 2004, s. 213-221.

0436

Švorc, Peter: Zápas a spory o slovensko-podkarpatsko-ruskú krajinskú hranicu v me-

dzivojnovom Československu. HŠt 43, 2004, s. 123-156.

0437

Zemko, Milan: Československo-maďarská a slovensko-maďarská hranica po Trianonskej zmluve a Viedenskej arbitráži - premeny verejnej argumentácie. HŠt 43, 2004, s. 157-166.

Pozri tiež č. : 19, 327, 418, 419, 499, 589

Dejiny správy

0438

Janas, Karol: Reforma verejnej správy na Slovensku v roku 1940 a jej dopad na okres Piešťany. Balneologický spravodajca 38, 2001-2002 [vyd. 2004], s. 27-33.

0439

Šuchová, Xénia: Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 95-122.

Pozri tiež č. : 329

Štát a právo

0440

Bartlová, Alena: Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918-1935 a zapojenie HSLS do vládnej koalície v rokoch 1927-1929. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 123-164.

0441

Bystrický, Valerián: Štátoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 165-178.

0442

Bystrický, Valerián - Deák, Ladislav: Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 199-239.

0443

Kindl, Vladimír: Slovenské unifikační iniciativy z let 1935-1937 a jejich legislativní vyústění. In: K 75. narozeninám profesora Hubenáka. B. Bystrica Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela 2004, s. 22-32.

0444

Krajčovičová, Natália: Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918-1920). In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 57-93.

0445

Kuklík, Jan: Československá exilová vláda a slovenská otázka v letech 1940-1942. In: K 75. narozeninám profesora Hubenáka. B. Bystrica Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela 2004, s. 33-58.

0446

Mosný, Peter: Oprávnenosť povstaleckej SNR vydávať právne normy. In: Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období. Prešov, Universum 2004, s. 56-63.

Pozri tiež č. : 160, 163

Vznik ČSR

0447

Kautský, Emil Karol: Kauza Štefánik. Legendy, fakty a otázky okolo vzniku Česko-Slovenskej republiky. Martin, Matica slovenská 2004. 295 s., reg. menný, použitá literatúra.

Politické strany, voľby

0448

Baka, Igor: Vznik, organizácia a činnosť Hlinkovej mládeže v rokoch 1938-1940. Vojenská história 8, 2004, č. 3, s. 21-40.

0449

Holák, Martin: Vstup Hlinkovej slovenskej ľudovej strany do vládnej koalície. Historický zborník 14, 2004, č. 2, s. 30-41.

0450

Jan Šrámek kněz, státník, politik. [Ed.]: Marek, Pavel. Olomouc, Katedry politologie a historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v nakladatelství Moneta - FM 2004. 417 s., obr. příl. [Z obsahu]: Bartlová, Alena: Vzájemné vzťahy medzi Československou lidovou stranou a HSLS v rokoch 1918-1938, s. 143-156; Katuninec, Milan: Spolupráca českých a slovenských kresťanských odborárov pod vedením Jana Šrámka, s. 253-266.

0451

Rusnáková, Lucia: KSČ a jej vzťah ku komunistickej strane Poľska v druhej polovici 30. rokov 20. storočia. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 107-111.

0452

Schvarc, Michal: Politická agitácia a činnosť Karpatonemeckej strany v oblasti Hauerlandu na Slovensku v rokoch 1935-1938. HČ 52, 2004, č. 1, s. 87-118.

0453

Sokolovič, Peter: Vývoj Hlinkovej gardy v Trnave na pozadí formovania vzťahu k HSLS v období od 6. októbra 1938. Historické rozhľady 1, 2004, s. 127-143.

0454

Šuchová, Xénia: Kominternu, KSČ, KSS a komunisti na Slovensku po Mníchove a na začiatku vojny. In: Bolševizmus, komunizmus a radikálny socializmus v Československu. Sv. 3. [Sest.]: Kárník, Zdeněk - Kopeček, Michal. Praha, ÚSD ČR - Dokořán 2004, s. 75-114.

0455

Zemko, Milan: Voličstvo strán národnostných menšín a komunistickej strany na Slovensku v parlamentných voľbách za predmníchovskej republiky. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 179-198.

Pozri tiež č. : 440, 494, 531

Politické procesy

0456

Varinský, Vladimír: Tábori nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941-1953. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Fakulta humanitných vied 2004. 124 s.

0457

Zudová-Lešková, Zlatica: Mocensko-represívny aparát Slovenského štátu - nástroj poslušnosti a oddanosti nemeckej ríši. In: Museli pracovať pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Praha, Státní ústřední archiv 2004, s. 155-173.

Pozri tiež č. : 14, 25, 409, 496

Slovenské národné povstanie

0458

Humanistické tradície v literárnom odkaze Slovenského národného povstania. Zborník príspevkov z odborného seminára k 60. výročiu Slovenského národného povstania a 100. výročia narodenia Ladislava Novomeského. [Zost.]: Šváčová, Soňa. Banská Bystrica, Štátna vedecká knižnica 2004. 92 s.

0459

Janas, Karol: Druhá československá partizánska brigáda J. V. Stalina a jej podiel na mladoňovskej tragédii. Historický zborník 14, 2004, č. 2, s. 79-84, mp.

0460

Slovenské národné povstanie v československom kontexte. [Zost.]: Petrovič, Michal. Br., Metodicko-pedagogické centrum a Slovenská komora Česko-slovenského výboru 2004. 75 s.

0461

Vom Aufstand 1944 in der Slowakei bis zur Vertreibung der Karpatendeutschen 1946. Deutsch-slowakische Arbeitstagung von Historikern und Zeitzeugen im Tagungszentrum des Klosters Banz. = Od

Povstania 1944 na Slovensku po vyhnanie karpatských Nemcov v roku 1946. Nemecko-slovenské pracovné rokovanie historikov a priamych účastníkov v rokovacom centre Kloster Banz. [Zost.]: Neverla, Rudolf. [Nap.] kol. aut. Stuttgart - Br., Karpatendeutsche Landsmannschaft Slowakei e. V. - SNM Múzeum karpatských Nemcov [2004]. 234 s. Súbežné texty v nem. a slov. (=Ed. Acta Carpatho-Germanica 13.)

Pozri tiež č. : 162

Vojenstvo

0462

Babnič, Vladimír: Vo veľkej vojne Malá vojna. Br., Prima-Print 2004. 135 s.

0463

Bystrický, Jozef: Prvá pešia divízia po bojoch pri Kachovke, jej reorganizácia a odzbrojenie 1. technickej divízie. Vojenská história 8, 2004, č. 4, s. 66-83.

0464

Bystrický, Jozef - Šumichrast, Peter: Letka 13 v dokumentoch a obrazoch. Br., Magnet Press 2004. 120 s. (=Ed. Slovenské letectvo.)

0465

Cséfalvay, František: Predohra a priebeh maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939. Vojenská história 8, 2004, č. 2, s. 39-58.

0466

Čaplovič, Miloslav: Československá armáda a Slovensko v rokoch 1918-1939. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 241-289, tab., mp.

0467

Čaplovič, Miloslav: The Profesional Preparation of Slovak Officers during 1920-1939. In: Revue internationale d'histoire militaire. Comité international des Sciences historiques Commission internationale d'histoire militaire. Budapest, 2004,

- s. 135-145. (=Ed. No 80-Revuepériodique.)
0468
Čaplovič, Miloslav - Baka, Igor - Katreba, Zoltán: Die Verwandlung des feindesbildes in der Slowakischen Gesellschaft in den Jahren 1938-1945. In: ACTA, War, Military and Media from Guteberg to Today. 29th International Congress of Military History Bucharest, Romania, August 10-15 2003. Bucharest, Military Publishing House 2004, s. 436-456.
0469
Downs, Jim: Druhá svetová vojna: Tragédia OSS na Slovensku. [Prel.]: Horoščák, Emil. [Odborné úpravy]: Bystrický, Jozef - Klabník, Viliam. Br., Magnet Press - Slovakia v spolupráci s Veľvyslanectvom USA v SR 2004. 240 s.
0470
Ferianec, Bohuslav: Zostrelený kanadský pilot po tretej raz na Slovensku. Balneologický spravodajca 38, 2001-2002 [vyd. 2004], s. 264-266, fot.
0471
Friedl, Jiří: Vztahy mezi československou a polskou armádou v zahraničí (říjen 1939 - červen 1940) *Vojenská história* 8, 2004, č. 3, s. 41-56.
0472
Hanák, Jozef: Obsadenie Bratislavy 1918-1920. Kronika pamätných dní. Br., Vyd. Prístrojová Technika 2004. 182 s., 200 obr. a fot. v texte.
0473
Chorvát, Peter: Vojenská zrážka pri Jesenskom 5. októbra 1938. *Vojenská história* 8, 2004, č. 3, s. 79-90, tab.
0474
Chytka, Stanislav V.: Hodnocení slovenské armády generálem Schlieperem v roce 1944 a stanovisko ministra národní obrany generále Čatloše. *Vojenská história* 8, 2004, č. 3, s. 91-112.
0475
Kárpáty, Vojtech: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 223-230.
0476
Lacko, Martin: Dezercie príslušníkov zaisťovacej divízie na sovietsku stranu roku 1942. *HČ* 52, 2004, č. 4, s. 653-671.
0477
Lacko, Martin: Skaza Delostreleckého pluku 31 pri Charkove. *Historické rozhľady* 1, 2004, s. 163-193.
0478
Lacko, Martin: Żołnierze Słowaccy w stryju (rok 1941). Z nurtem stryja. *Oddział stryjan w Gliwicach* 6, [asi 2004], č. 18, s. 92-97.
0479
Mičianik, Pavel: Slovenská armáda v ťažení proti Poľsku. *Acta historica Neosolientia* 7, 2004, s. 113-124.
0480
Mičianik, Pavel: Slovenská rýchla skupina v začiatkovej fáze operácie Barbarossa. *Vojenská história* 8 2004, č. 4, s. 47-64.
0481
Mičianik, Pavel: Vstup Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu. *SIPř* 90, 2004, č. 2, s. 221-247.
0482
Pazúriková, Andrea: Osudy vojakov z Oravy v nacistických lágroch. *Historické rozhľady* 1, 2004, s. 195-205.
0483
Pejs, Oldřich: Nákup koní v Chorvatsku pro slovenskou armádu v roce 1944. *Vojenská história* 8, 2004, č. 2, s. 87-95.
0484
Pejs, Oldřich: Slovenská armáda a sovětsí váleční zajatci v létě 1941. *Vojenská história* 8, 2004, č. 4, s. 30-46.

0485

Súdny, Boris: Warrant Officer (Štábný rotmajster letectva) Pavel Jozef Pukančík. Historické rozhlady 1, 2004, s. 207-231.

0486

Zetocha, Martin: Stála vojenská posádka ako dôležitý činiteľ mestského prostredia v období prvej Československej republiky na príklade mesta Nitra. Vojenská história 8, 2004, č. 1, s. 45-56, tab., grafy.

Pozri tiež č. : 396, 461, 630

Cirkev

0487

Katuninec, Milan: Spolok svätého Vojtechy v období prvej Č-SR (1918-1938). Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 41-53. Pozri tiež č. : 409, 413, 450, 514, 550, 594

Židovská problematika

0488

Kovács, Éva: Felemás asszimiláció. A kaszai zsidóság a két világháború között (1918-1938). Šamorín - Dunajská Streda, Fórum Institute - Lilium Aurum 2004. 196 s.

0489

Nižňanský, Eduard: Expropriation and Deportation of Jews in Slovakia. In: Facing the Nazi Genocide: Non-Jews and Jews in Europe. [Eds.]: Kosmala, Beate - Tych, Feliks. Berlin, Metropol 2004, s. 205-230.

0490

Oravcová, Jana: Osudy banskobystričských židov v rokoch 1939-1942. Historické rozhlady 1, 2004, s. 145-162, tab. Pozri tiež č. : 14, 17, 25, 26, 159, 161, 397

Spoločnosť a spolky

0491

Kamenec, Ivan: Slovenská spoločnosť v rokoch 1939-1945. Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 87-102.

0492

Lipták, Ľubomír: Život na Slovensku v medzivojnovom období. Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 179-193.

0493

Lipták, Ľubomír: Život na Slovensku v medzivojnovom období. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 463-478.

0494

Sučanská, Mária: Ženy-komunistky v 20. rokoch 20. storočia a ich snaha ovplyvniť spoločenské postavenie žien (na príklade banskobystričského regiónu KŠČ). In: Sféry ženy. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2004, s. 430-439.

0495

Kaleta, Ľudovít: Slovenská ľudová beseda v Podolínci. Z minulosti Spiša 12, 2004, s. 165-176.

Pozri tiež č. : 342, 405, 409, 468, 487, 493, 510, 516, 531

Migrácia, vyst'ahovanie

0496

Harbulová, Ľubica: Očerk iz žizni ruskoj emigracii v Slovakii v 1939-1945 Gg. In: Prague Perspectives (1). The History of East Central Europe and Russia. On the occasion of the 25th anniversary of the death of Jan Slavík Praha, Národní knihovna ČR 2004, s. 410-429.

0497

Mičko, Peter - Šmigel', Michal: Organizačná štruktúra príchodu a odchodu ukrajinských utečencov na Slovensko na konci druhej svetovej vojny. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 133-139.

0498

Simon, Attila: Legionárius telepítések Dél-Szlovákiában a két háború közötti időszakban. Századok 138, 2004, č. 6, s. 1361-1380.

Pozri tiež č. : 166, 409, 472

Národy, národnosti

0499

Duin, Pieter van: Die Deutschen Bratislavas und ihre Einverleibung der ČSR 1918-1919. HŠt 43, 2004, s. 167-181.

0500

Mlynárik, Ján: Slovenskí študenti na českých vysokých školách v rokoch 1918-1929. Diel 1. Praha, Ipeľ 2004. 245 s.

0501

Vodička, Karel: Die Zigeuner des Monsignore Tiso. Roma-Verfolgung im „Schutzstaat“ Slowakei 1939-1945. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 53, 2004, č. 1, s. 42-82.

0502

Zemko, Milan: K medzivojnovým zdrojom pokusu o „konečné vyriešenie“ maďarskej otázky v Československu. In: Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období. Prešov, Universum 2004, s. 5-13.

Pozri tiež č. : 25, 160, 163, 164, 350, 382, 409, 428, 445, 452, 455, 526, 553

Hospodárstvo

0503

Derfiňák, Patrik: K postaveniu Slovenskej banky v rokoch 1929-1938. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 77-85.

0504

Hallon, Ludovít: Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 293-364, tab.

0505

Madzinová, Renáta: Peňažníctvo prvej polovice 20. storočia v Prešove. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 183-194.

0506

Mičko, Peter: Prevzatie drevárskeho závodu v Turanoch nemeckým kapitálom a jeho činnosť v rokoch 1940-1945. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 213-222.

0507

Mičko, Peter: Továreň na celulózu uč. spol., Turčiansky Svätý Martin (1939-1945). Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 99-105.

0508

Sombathyová, Magdaléna: Stavba úpravne na František šachte v rokoch 1929-1930 a flotačná úprava štiavnických rúd do roku 1945. ZbSBM 20, 2004, s. 125-144, fot., tab.

0509

Šusteková, Ivana: Podomoví obchodníci z Kysúc v medzivojnovom období. Časť 1. Dejiny. Zborník Kysuckého múzea 9, 2004, s. 41-69.

Pozri tiež č. : 432

Veda, technika, kultúra

0510

Kamenec, Ivan: Hlavné trendy vývoja slovenskej kultúry v kontexte spoločenského a politického života za predmníchovskej republiky. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 445-461.

511

Sojková, Zdenka: Turiec a Lány Anny Gašparíkové. Masarykův sborník 1999-2003 [vyd. 2004], s. 200-253.

0512

Rolková, Natália: Matica slovenská a zápas o Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931. Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 55-85.

0513

Kázmerová, Eubica: K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918-1939. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 417-444, tab.

0514

Lenčíš, Štefan: Cirkevné školstvo na území Košickej, Rožňavskej a Satmárskej apoštolskej administratúry (1939-1946). In: Cirkev v českej a slovenskej histórii. Olomouc, Spoločnosť pro dialog cirkve a státu 2004, s. 49-68.

0515

Majeriková, Milica: Školstvo v bývalom okrese Spišská Stará Ves v medzivojnovom období. Z minulosti Spiša 12, 2004, s. 73-102, tab.

0516

FalISOVÁ, Anna: Medzivojnové Slovensko z pohľadu zdravotného a sociálneho. In: Slovensko v Československu (1918-1939). Br., VEDA 2004, s. 365-416, tab.

0517

FalISOVÁ, Anna: Opatrenia proti tuberkulóze - pohľad do minulosti. In: Prínos zdravotníckych pracovníkov v zdravotno-sociálnej oblasti (minulosť a súčasnosť). Br., Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV - Ústav sociálneho lekárstva a lekárskej etiky LF UK 2004, s. 6-15.

Pozri tiež č. : 83, 96, 168, 171, 421, 428, 434, 346, 355, 361, 396, 409, 500, 508

OBDOBIE 1945 - 1993

Politika

0518

Barnovský, Michal: Slovenská spoločnosť v zrkadle výskumov verejnej mienky v rokoch 1948-1949. HČ 52, 2004, č. 3, s. 469-501.

0519

Bielik, František: Osobnosti slovenského politického exilu po roku 1945 - Jozef Ferkoovič - Trnavčan. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 237-241.

0520

Kotowski, Albert: Die Krisen des Kommunismus in der Tschechoslowakei und in Polen. Gemeinsamkeiten und Unterschiede. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 293-299.

0521

Krakovský, Roman: Rituel du 1er mai en Tchecoslovaquie. 1848-1889. Paris, L'Harmattan 2004. 212 s., bibliografia. (=Ed. Aujourd'hui l'Europe.)

0522

Pešek, Jan - Letz, Róbert: Štruktúry moci na Slovensku 1948:1989. Prešov, Vyd. Michala Vaška 2004. 807 s., pramene a literatúra, reg. menný.

0523

Pittler, Andreas P.: Tschechien/Slowakei. Klagenfurt - Celovec, Wieser Verlag 2004. 160 s. (=Ed. Wieser Geschichte: Europäischer Osten.)

Pozri tiež č. : 90, 172, 394

Zahraničná politika

0524

Barnovský, Michal: Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945-1950. In: Bolševizmus, komunizmus a radikálny socializmus v Československu. Sv. 3. [Sest.]: Kárník, Zdeněk - Kopeček, Michal. Praha, ÚSD ČR - Dokořán 2004, s. 154-182.

0525

Vondrášek, Václav: K problematice vydání představitelů slovenského poválečného exilu ČSR ve druhé polovině čtyřicátých let. Vojenská história 8, 2004, č. 2, s. 59-76. Pozri tiež č. : 173, 176, 437, 541, 551

Štát a právo

0526

Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období. [Zost.]: Šutaj, Štefan. [Nap.] kol.

aut. Prešov, Universum pre Spoločensko-vedný ústav SAV Košice 2004. 118 s.

0527

Vojáček, Ladislav: První pražská dohoda - přijatelný kompromis nebo úspěch pražského centralismu? In: K 75. narozeninám profesora Hubenáka. B. Bystrica Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela 2004, s. 69-77.

0528

Vojáček, Ladislav: Zákonodárství SNR 1944-1989. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Sborník příspěvků. Praha, Karolinum 2004, s. 635-689.

0529

Zavacká, Katarína: Slovenská národná rada v rokoch 1944-1948. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Sborník příspěvků. Praha, Karolinum 2004, s. 606-634.

0530

Žatkuliak, Jozef: Štátoprávne usporiadanie česko-slovenského štátu v rokoch 1989-1992 v kontexte jeho predchádzajúceho vývoja. In: Desaťročie Slovenskej republiky. [Zost.]: Rolková, Natália. Martin, Matica slovenská 2004, s. 14-28.

Pozri tiež č. : 25

Politické strany, voľby

0531

Jambrich, Jozef: Zastúpenie inteligencie v komunistických štruktúrach na Slovensku v rokoch 1944-1948. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 125-132.

0532

Syrný, Marek: Poslanci Komunistickéj strany Slovenska v povojnovom československom parlamente v rokoch 1945-1948. In: Bolševizmus, komunizmus a radikální socialismus v Československu. Sv. 3. [Sest.]: Kárník, Zdeněk - Kopeček, Michal. Praha, ÚSD ČR - Dokořán 2004, s. 135-153.

Pozri tiež č. : 524

Politické procesy

0533

Dobiáš, Rudolf: Triedni nepriatelia. Sveďectvá o brutalite komunistického režimu. Prešov, Vyd. Michala Vaška 2004. 462 s.

0534

Petruf, Pavol: Proces s dr. Jozefom Tisom v správe francúzskeho generálneho konzula v Bratislave E. M. Manac'ha. Studia historica Tynaviensia 4, 2004, s. 231-235.

0535

Syrný, Marek: Politické aspekty súdneho procesu s dr. Jozefom Tisom. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 141-147.

Pozri tiež č. : 456, 545

Protitotalitné hnutia

0536

Letz, Róbert: Príprava a realizácia tzv. protištátného sprisahania na Slovensku v roku 1947. (Venované pamiatke mjr. letectva Karolovi Čunderlíkovi.) Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 104-117.

0537

Revolučné a protitotalitné hnutia v Európe po druhej svetovej vojne. Medzinárodná konferencia k nedožitým osemdesiatym narodeninám Alexandra Dubčeka. November 2001. [Red. rada]: Lалуha, Ivan - Pekník, Miroslav - Zala, Boris. [Nap.] kol. aut. Br., Spoločnosť Alexandra Dubčeka - Katedra politológie a európskych štúdií FF UKF Nitra - Ústav politických vied SAV vo vyd. SAV Veda 2004. 223 s.

Pozri tiež č. : 394

Vojenstvo

0538

Chorvát, Peter: K problematike súčasného stavu slovenského vojenského slangu. Vojenská história 8, 2004, č. 4, s. 94-100.

0539

Jančo, Ľudovít: Konceptia civilnej ochrany na Slovensku v rokoch 1959-2002. (Náčrt vývoja.) *Vojenská história* 8, 2004, č. 2, s. 106-124.

0540

Janiga, Juraj: Zriadenie a budovanie vojenského obvodu Javorina. *Vojenská história* 8, 2004, č. 4, s. 101-113.

0541

Maskalík, Alex: Názory velenia vojenskej oblasti 4 na možnosti vojenskej ochrany a obrany južných hraníc Slovenska v rokoch 1945-1950. *Vojenská história* 8, 2004, č. 3, s. 57-73.

0542

Rodák, Jozef: K niektorým otázkam pomoci československej armády obyvateľstvu východného Slovenska v rokoch 1945-1947. *Vojenská história* 8, 2004, č. 2, s. 96-105.

0543

Štaigl, Jan: Unifikácia výzbroje os. armády a jej vplyv na zbrojný priemysel na Slovensku na začiatku 50. rokov. In: *Sovětizace armád střední a jihovýchodní Evropy po druhé světové válce. Sborník Vojenské akademie věnovaný mezinárodní konferenci 12.-13.11.2003 v Brně. Brno, 2004, zvláštní číslo, s. 101-106. (=Ed. Řada C-D.)* Pozri tiež č. : 176

Čirkev

0544

Bielik, František: Exil slovenských kňazských osobností po 2. svetovej vojne a slovenské duchovné strediská vo svete. *Studia historica Tyrnaviensia* 5, 2004, s. 99-112.

0545

Dubovský, Ján Milan: Hodina „H“ onej barbarskej noci z 13. na 14. apríla 1950 a jej dôsledky. *Studia historica Tyrnaviensia* 5, 2004, s. 37-54.

0546

Hal'ko, Jozef: A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában. *Esztergom-Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar - Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport* 2004. 205 s., reg.

0547

Hal'ko, Jozef: Spory o Štefana Zárečzkého - k postojom a činnosti bratislavského kanonika. *HČ* 52, 2004, č. 4, s. 673-687.

0548

Chalupecký, Ivan: Kapitoly z dejín jezuitov týkajúcich sa Slovenska za komunistickej totality. *Studia historica Tyrnaviensia* 5, 2004, s. 57-61.

0549

Pešek, Jan - Barnovský, Michal: V zovretí normalizácie. *Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969-1989. Br., Veda* 2004. 230 s., reg. menný.

0550

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie Blahoslavený biskup Vasiľ Hopko (1904-1976). [Zost.]: Šturák, Peter. [Aut.]: Babjak, Ján - Šturák, Peter - Borza, Peter - Coranič, Jaroslav - Voroňák, Juraj - Dancák, František - Hromník, Milan - Hirka, Ján - Boháč, Vojtech - Kaputa, Andrej - Mojzes, Marcel. *Prešov, Vyd. PETRA* 2004. 79 s., fot. príl.

Migrácia, odsuny

0551

Šmigel', Michal: Historické otázky a súvislosti opcie a presídlenia československých občanov do Sovietskeho zväzu roku 1947. *HČ* 52, 2004, č. 1, s. 31-64. Pozri tiež č. : 31, 461, 544

Národy a národnosti

0552

Gabzdilová, Soňa: Vysídlenie karpatských Nemcov zo Slovenska po druhej svetovej vojne. In: Migrace. Tolerance. Integrace. Opava, Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě 2004, s. 156-166.

0553

Gabzdilová-Olejníková, Soňa-Olejník, Milan: Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953. Br., Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied - Slovenské národné múzeum - Múzeum kultúry karpatských Nemcov 2004. 206 s., reg. menný, zoznam miest a obcí v nemeckom jazyku. textové príl. nem.

0554

Goněc, Vladimír: Diskuse o česko-slovenském vztahu v Radě svobodného Česko-slovenska počátkem padesátých let. Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 349-413.

0555

Šrajnerová, Oľga: Slováci na Ostravsku po roku 1945. Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 15-26.

0556

Varga, László: Kulturánk szolgálatban. A nagymegyeri körzet Csemadok szervezeteinek kialakulása és fejlődése. Duna-szerdahely, Nagymegyer 2004. 139 s. (=Ed. Gyurcsó István alapítvány könyvek. 30.)

Pozri tiež č. : 25, 382, 461, 502, 524, 526, 558, 559

Hospodárstvo

0557

Alberty, Július: Náčrt dejín elektrotechniky so zreteľom na rádiotechniku a TESLU v Banskej Bystrici. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 149-158.

0558

Hallon, Ludovít: Význam Ostravska pre industrializáciu Slovenska po roku 1945. Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 41-68.

0559

Janák, Dušan - Jirásek, Zdeněk: Ekonomický vývoj Ostravska po roce 1945 a Slovensko. Česko-slovenská historická ročenka 2004, s. 69-82.

Veda, technika, kultúra

0560

Pešek, Jan: Historický rámec vývinu slovenskej kultúry. In: Poetika a politika. Umenie a päťdesiate roky. [Aut.]: Paštéková, Jelena a kol. Br., Slovak Academic Press 2004, s. 11-32. (=Ed. Monographiae.)

0561

Bálintová, Lenka: Bratislavská lýra v kultúrno-politickom kontexte šesťdesiatych rokov 20. storočia. HČ 52, 2004, č. 1, s. 67-86.

0562

Marčok, Viliam a kol.: Dejiny slovenskej literatúry. Zv. 3. Br., Literárne informačné centrum 2004. 471 s.

0563

Seminár o Jozefovi Nižnánskom. [Príspevky zo seminára. Brestovany, 5.9.2003.] BiografŠt 30, 2004, s. 9-45.

0564

Syrný, Marek: Idea slovanstva na povojnovom Slovensku v rokoch 1945-1948. In: Slovanství ve stredoevropském prostoru. Praha, Libri 2004, s. 174-191.

Pozri tiež č. : 7, 9, 24-5, 34, 39, 73, 105, 380, 538, 557

OD ROKU 1993-SÚČASNOSŤ

0565

Bálint, Marcell: „Váróterem-politika“ A Beneš-dekrétumok kérdése az osztrák

nyomtatott sajtóban. Regio 15, 2004, č. 1, s. 119-139.

0566

Ivaničková, Edita: Les Slovaques et l'Intégration Euroéenne: Perspectives Historiques. In: Penser les frontières de l'Europe du 19e au 21 siècle. [Ed.]: Pécout, Gilles. Paris, Presses Universitaires de France 2004, s. 131-141.

0567

The Slovak Republic A Decade of Independence (1993-2002). [Ed.]: Stolarik, Mark M. Wauconda, IL Bolchazy-Carducci Publishers 2004. 165 s.

Pozri tiež č. : 7, 9, 24-5, 34, 39, 73, 105, 380, 538, 557

SVETOVÉ DEJINY

0568

Polák, Milan: Krátke dejiny divadla. Br., Vyd. Spolku slovenských spisovateľov 2004. 118 s.

0569

Sedláčková, Eulália - Svoreň, Martin: Zubné lekárstvo v dejinách medicíny. Br., Juga b. r. v. [asi 2004]. 96 s., literatúra, reg. menný. (=Ed. Z dejin medicíny a farmácie.)

0570

Tkáč, Marián: Z histórie hazardných hier. Historický zborník 14, 2004, č. 2, s. 147-160. Pozri tiež č. : 35, 230

Starovek

0571

Nemeš, Jaroslav: Vznik kresťanského modelu aktívneho a kontemplatívneho života na západe. (Dielo Kossiána) In: Pohanstvo a kresťanstvo. Br., Chronos 2004, s. 55-81.

0572

Neupauer, Eduard: Štúdium histórie juhosemitskej kultúry podľa epigrafického

materiálu. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 167-173.

0573

Valachovič, Pavol: Acerca de las relaciones entre Hispania y la region del Danubio central en los tres primeros siglos d. c. In: España y Europa central. El pasado y la actualidad de las relaciones mutuas. Br., Universidad de Comenius 2004, s. 32-37.

0574

Valachovič, Pavol: K vzťahom Hispánie a stredného Podunajska v prvých troch storočiach n. l. In: Španielsko a stredná Európa. Br., UK 2004, s. 29-33.

Pozri tiež č. : 12, 29, 38

Stredovek

0575

Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. [Hrsg. von]: Batora, Jozef - Furmánek, Václav - Veliačik Ladislav. Nitra, Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften 2004. 422 s. (=Ed. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes Instituti Archaeologici Nitriensis Academiae Scientiarum Slovacae. Tomus VI.)

0576

Ivanič, Peter: Žena a kláštorne hnutie v stredoveku. In: Sféry ženy. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2004, s. 359-367.

0577

Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5.-6.2. 2003 v Banskej Bystrici. [Ed.]: Kožiak, Rastislav - Nemeš, Jaroslav. [Nap.] kol. aut. Br., Chronos - Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici - Katolícka univerzita v Ružomberku 2004. 318 s. Rés. angl., nem.

0578

Slobodník, Martin: The Relations between the Chinese Ming Dynasty and the Tibetan Ruling House of Phag-Mo-Grun in

the Years 1368-1434: Political and Religious Aspects. AAST 13, 2004, č. 2, s. 155-171. 0579

Štefánik, Martin: Úvodná fáza benátsko-uhorského sporu o územie Dalmácie do polovice 12. storočia. Vojenská história 8, 2004, č. 4, s. 13-29.

Pozri tiež č. : 2, 23, 29, 38, 184, 236, 577

Novovek

0580

Hrčková, Nad'a: Dejiny hudby. Zv. 2. Renesancia. Br., Ikar 2004. 295 s.

0581

Javor, Martin: Vojenský živel v slobodomurárskom hnutí na území Habsburskej monarchie. Vojenská história 8, 2004, č. 3, s. 74-78.

0582

Khavanova, Olga: Materinská starostlivosť a šľachtické vzdelávacie inštitúcie. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 244-254, obr.

0583

Lengyelová, Tünde: Násilie páchané na ženách a možnosti obrany v období raného novoveku. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 205-216, obr.

0584

Marineli-König, G.: Oberungarn (Slovaakei) in den Wiener Zeitschriften und Almanachen des Vormärz (1805-1848). Blicke auf eine Kulturlandschaft der Vormoderne. Versuch einer kritischen Bestandsaufnahme der Beiträge über die historische Region und ihre kulturellen Verbindungen zu Wien. Wien, 2004, 779 s.

0585

Schwarz, Karl: Staat und Kirche im Donau- und Karpatenraum in historischer Perspektive. Ročenka KD FHPV PU 2004, s. 277-291.

0586

Várkonyi, Gábor: Hospodárenie - netradičná úloha aristokratických žien v ranonovovekom Uhorsku. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 177-183, obr.

Pozri tiež č. : 25, 304, 323, 577, 614, 625, 631

1918-súčasnosť

0587

Eiroa San Francisco, Matilde: La guerra fría y los desplazamientos intraeuropeos de la Península Iberica al telon de acero. In: España y Europa central. El pasado y la actualidad de las relaciones mutuas. Br., Universidad de Comenius 2004, s. 101-111.

0588

Eiroa San Francisco, Matilde: Studená vojna a vnútroeurópske presuny medzi Pyrenejským poloostrovom a železnou oponou. In: Španielsko a stredná Európa. Br., UK 2004, s. 91-99.

0589

Ferenčuhová, Bohumila: Problematika hraníc v stredno-východnej Európe a stabilita versailleského systému medzinárodných vzťahov 1919-1939. HŠt 43, 2004, s. 9-29.

0590

Lukáč, Pavol: Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe. Br., Kalligram 2004. 329 s., bibliografia. (=Ed. Libertas et civitas. Ed. Domino)

0591

Petrík, Boris: História olympijského futbalu. Br., Vlastný náklad 2004. 120 s.

0592

Petruf, Pavol: Vznik Severoatlantickej aliancie. Banská Bystrica, Metodicko-pedagogické centrum 2004. 56 s.

0593

Sorby, Karol: Suezská vojna 1956: operácia „Kadeš“. Vojenská história 8, 2004, č. 1, s. 58-84.

0594

Účasť kresťanov v protifašistickej boji v strednej Európe v rokoch 1933-1945. [Zost.] Baranová, Daniela - Tóth, Dezider. Liptovský Mikuláš, Transcius 2001-2004. 195 s., 291 s. Časť 1. Materiály z medzinárodnej konferencie 24.-25.10. 2000 v Múzeu SNP v Banskej Bystrici pod názvom: Postoje evanjelických kresťanov k fašizácii a nacizácii spoločenského života v strednej Európe v rokoch 1933-1945. Časť 2. Materiály z medzinárodnej konferencie 9.-10.10.2001 v Múzeu SNP v Banskej Bystrici. Postoje katolíckych a pravoslávnych kresťanov k fašizácii spoločenského života v strednej Európe v rokoch 1933-1945 a ekumenizmus v boji. Pozri tiež č. : 166, 397, 431, 435, 469, 481, 537, 544, 619, 628

Jednotlivé štáty

Benelux

Pozri tiež č. : 25

Bulharsko

Pozri tiež č. : 166, 173, 577

Čína

Pozri tiež č. : 578

ČR

0595

Beranová, Magdalena: Výživa a hladomory v Čechách na počátku 2. tisíciletí. SlArch 52, 2004, č. 1, s. 121-136, obr.

0596

Burešová, Jana: Reakce společnosti v českých zemích na snahu žen o aktivní vstup

do veřejného života a práce (konec 19. století/začátek 20. století). In: Sféry ženy. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2004, s. 402-409.

0597

Král, Pavel: Vdovy ve šlechtické společnosti raného novověku. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 142-151, obr.

0598

Lenderová, Milena: Prostituce v českých zemích: od reglementace k abolicí (1852-1922). In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 272-285.

0599

Ryantová, Marie: Život raně novověké šlechtičny v Českém království (právní limity a skutečné možnosti). In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 106-116.

Pozri tiež č. : 6, 30, 85, 103, 155, 319, 369, 397, 403

Egypt

Pozri tiež č. : 593

Francúzsko

0600

Hubenák, Ladislav: François M. Voltaire - bojovník za právo, spravodlivosť, ochrana ľudských práv. In: K 75. narodeninám profesora Hubenáka. B. Bystrica Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela 2004, s. 10-21.

0601

Hubenák, Ladislav: Nekoronovaný kráľ Európy F. M. Voltaire. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2004. 125 s.

Pozri tiež č. : 84, 327, 429, 431

Irak

0602

Sorby, Karol: Iraq under the Reign of Faysal II. (1953-1958). AAST 13, 2004, č. 1, s. 1-27.

Bývalá Juhoslávia

0603

Candráková, Eva: Vytváranie jednotnej školskej sústavy v medzivojnovnej Juhoslávii. In: Archeologické lokality a stredoveká architektúra v urbanistickom a krajinnom rámci - prezentácia kultúrneho dedičstva stredoveku. Br., Stimul 2004, s. 87-96.

0604

Kačírek, Luboš: Utváranie slovensko-slovinských vzťahov v druhej polovici 19. storočia. Slavica Slovaca 39, 2004, č. 1, s. 45-56.

Pozri tiež č. : 166, 423, 483

Kanada

Pozri tiež č. : 37, 405, 623

Maďarsko

0605

Pástor, Zoltán: K právnym základom postavenia menšín v Maďarsku po roku 1945. Politické vedy 7, 2004, č. 2, s. 42-62.

0606

Pástor, Zoltán: Niektoré zvláštnosti udalostí v Maďarsku v roku 1956. In: Revolučné a protitotalitné hnutia v Európe po druhej svetovej vojne. Br., vyd. SAV Veda 2004, s. 80-85.

0607

Szarvas város történelme és jelen viszonyainak leírása. Zsilinszky Mihály, főiskolai tanár és könyvtárnok által. Dějepis městečka Sarvaš a opis nynějších poměrů skrze Michala Žilinského, uřbáře a knihovníka na vysoké škole jen. sarvašské. Dejepis

městečka Sarvaš a opis jeho súčasných pomerov od Michala Žilinského, profesora a knihovníka na sen. vyššej škole sarvašskej. [Za vyd. zodpovedná]: Hornoková-Uhrinová, Alžbeta [Hornokné Uhrin Erzsébet]. [Red.]: Chlebnický, Ján [Chlebniczki, János]. [Na príprave publikácie

spolupracovali]: Divičanová, Anna [Gyivicsán, Anna] - Kmeť, Miroslav - Laczová, Magdaléna [Laczó, Magdolna] - Škvarna, Dušan. Békecsaba - Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku Békešská Čaba 2004. 212 s.

Pozri tiež č. : 23, 25, 46, 97, 158, 166, 179, 219, 270, 354, 410, 421, 426-426, 437, 502, 526

Nemecko

0608

Šimončič, Jozef: P. Alfred Delp SJ 1907-1945 - ako výzva. Studia historica Tyrnaviensia 5, 2004, s. 147-150.

0609

Wolle, Stefan: Premárnená revolta v NDR a rok 1968. In: Revolučné a protitotalitné hnutia v Európe po druhej svetovej vojne. Br., vyd. SAV Veda 2004, s. 89-109.

Pozri tiež č. : 19, 25, 103, 166, 280, 397, 418, 461, 474, 506

Poľsko

0610

Grzesik, Ryszard: Vznik a premeny hraníc Piastovského Poľska. Archaeologica historica 29, 2004, s. 67-75.

0611

Halczak, Bohdan - Šmigel', Michal: K problematike postavenia Lemkov v Poľsku v prvej polovici 20. storočia a ich presídlenie do Sovietskeho zväzu. Akcia „Visla“. Acta historica Neosoliensia 7, 2004, s. 187-198.

0612

Karpiński, Andrzej: Kriminalita žien v poľských mestách v 16.-17. storočí. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 86-104, obr.

Pozri tiež č. : 259, 396, 419, 430, 434, 451, 471, 479, 520

Rakúsko

0613

Bastl, Beatrix: Manželstvo a výber partnera v Rakúsku v ranom novoveku. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 164-175, obr. Pozri tiež č. : 25, 158, 166, 328, 433, 499

Rumunsko

0614

Horn, Ildikó: Testamenty aristokratických žien v Sedmohradskom kniežatstve. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 126-140.

0615

Husárik, Pavel - Husáriková, Nicoleta: Úloha cirkví v pretrvávajúcej slovenskej minority v Rumunsku. HŠt 43, 2004, s. 251-256.

0616

Kukučka, Ján: Dejiny a tradície Slovákov v Rumunsku. Kniha prvá. Nadlak, Vyd. Ivan Krasko 2004. 119 s.

0617

Rüsz-Fogarasi, Enikő: Právne postavenie žien v Kluži v 16. storočí. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 118-125.

0618

Štefanko, Ondrej: O Slovákoch v Rumunsku. Nadlak, Vyd. Ivan Krasko 2004. 95 s. Pozri tiež č. : 84, 104, 166

Sýria

0619

Sorby, Karol: Sýria v tieni vojenských prevratov (1946-1954). HČ 52, 2004, č. 3, s. 523-544.

Španielsko

0620

Hlúšek, Radoslav: La expansion española e ultramar en las postrimerias del siglo XV y principios del siglo XVI segun el Codex Bratislavenensis. In: España y Europa central. El pasado y la actualidad de las relaciones mutuas. Br., Universidad de Comenius 2004, s. 38-43.

0621

Hlúšek, Radoslav: Španielska zámorská expanzia na prelome 15. a 16. storočia podľa Codexu Bratislavenensis. In: Španielsko a stredná Európa. Br., UK 2004, s. 34-39. Pozri tiež č. : 152, 153, 273, 414, 424, 573, 574, 587, 588

Taliansko

Pozri tiež č. : 86, 273, 579

Tibet

Pozri tiež č. : 578

Uganda

0622

Pawliková-Vilhanová, Viera: White Fathers, Islam and Kiswahili in Nineteenth-Century Uganda. AAST 13, 2004, č. 2, s. 198-213.

USA

0623

Alexander, June Granatir: Ethnic Pride, American Patriotism: Slovaks and other Immigrants in the Interwar Era. Philadelphia, Tempéle University Press 2004. 278 s., obr.

0624

Dobrotková, Marta: Slovenská žena v Spojených štátoch amerických na konci 19. a začiatku 20. storočia. In: Žena a právo. Br., AEP 2004, s. 287-294, obr.

0625

Dobrotková, Marta: Úloha a postavenie slovenských žien v USA na konci 19. a začiatku 20. storočia na príklade osobnosti Pauly Novomeskej. Studia historica Tyrnaviensia 4, 2004, s. 175-181.

0626

Dobrotková, Marta: Živena v Spojených štátoch amerických (1891-1918). Historický zborník 14, 2004, č. 1, s. 30-39.

0627

Klubert, Tomáš: Taženie generála Thomasa J. Jacksona v údolí Shenandoah (marec - jún 1862). *Vojenská história* 8, 2004, č. 2, s. 17-37, mp., obr.

0628

Osuská, Silvia: Kennanov Dlhý telegram. *Historické rozhľady* 1, 2004, s. 233-241. Pozri tiež č. : 37, 81, 402, 405, 420, 422

Vatikán

Pozri tiež č. : 417

Veľká Británia

Pozri tiež č. : 404, 421, 577

Venezuela

Pozri tiež č. : 519

Spoločenstvo nezávislých štátov

0629

Archeologické lokality a stredoveká architektúra v urbanistickom a krajinnom rámci - prezentácia kultúrneho dedičstva stredoveku. [Ed.]: Daniš, Miroslav. Br., Stimul-Katedra všeobecných dejín FFUK 2004. 118 s. (=Ed. Acta Historica Posoniensia. Zv. 3.) [Z obsahu]: Boboková, Jarmila: Život, činnosť a politické názory M. M. Spe-ranského. Začiatok cesty, s. 81-86; Klatý, Marek: Vnímanie pohanských etník Tatárov (Mongolov), Polovcov, Litovcov a Jatiavogov na juhozápadnej Rusi v 13. storočí, s. 97-117.

0630

Lacko, Martin: Obstanovka v Sovietskom soujuze glazami slovacckich soldat (1941-1943 gg.) *Evropa žurnal Poľského instituta meždunarodnych del* 13, 2004, s. 119-156.

0631

Mojš, Vratislav: Cárske Rusko po viedenskom kongrese 1815-1856. (Možnosti

a zvraty v imperiálnych ambíciách.) *Historické rozhľady* 1, 2004, s. 93-106.

Pozri tiež č. : 31, 166, 167, 409-409, 425, 436, 461, 463, 476, 477, 481, 496, 497, 551, 611, 628

ZOZNAM SKRATIEK

I. Skratky excerptovaných periodík

AASt – Asian and African Studies

ArchHist – Archaeologia historica

BibliografZb – Bibliografický zborník

BiografŠt – Biografické štúdie

Bohemia – Bohemia Zeitschrift

HaV – Historie a vojenství

HadK – Hadtörténelmi közlemények

HČ – Historický časopis

HistCarp – Historica Carpatica

HG – Historická geografie

Hnitra – Horná Nitra

Hšt – Historické štúdie

JazČ – Jazykovedný časopis

LitArch – Literárny archív

LML – Literárnomúzejný letopis

Ročenka KD FHPV PU – Ročenka Katedry dejín Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity

ÖOH – Österreichische Osthefte

SAS – Studia academica Slovaca

SE – Střední Evropa

SHS – Slovanské historické studie

SIArchiv – Slovenská archivistika

SIL – Slovenská literatúra

SINár – Slovenský národopis

SINum – Slovenská numizmatika

SIPř – Slovanský přehled

SISb – Slezský sborník

SIŠt – Slovanské štúdie

SP-M – Slovenské pohľady na vedu, umenie a literatúru

StHSI – Studia Historica Slovaca

StudCom et Hist – Studia Comeniana et Historica

TörtSz – Történelmi Szemle
 VIZbPov – Vlastivedný zborník Považia
 Z dejín vied – Z dejín vied a techniky na Slovensku
 ZbBM – Zborník Banského múzea
 ZbFFUKom – Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského
 ZbMSS – Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti
 ZbOM – Zborník Oravského múzea
 ZbSBM – Zborník Slovenského banského múzea
 ZbSNM – Zborník Slovenského národného múzea
 ZbTM – Zborník Tekovského múzea

II. Ostatné skratky

AEP – Academic Electronic Press
 angl. – angličtina, anglický
 AÚ – Archeologický ústav
 aut. – autor, autorský
 AV ČR – Akadémie vied České republiky
 a.s. – akciová spoločnosť
 Bp. – Budapešť
 Br. – Bratislava
 B.m. – bez uvedenia miesta vydania
 B.v. – bez uvedenia vydavateľstva
 č. – číslo
 ČR – Česká republika
 čs. – československý
 ČSR – Československá republika
 dopl. – doplnil, doplnené
 dosl. – doslov
 Ed. – edícia, editor, edične
 FHV – Fakulta humanitných vied
 fot. – fotografie, fotografický
 franc. – francúzština, francúzsky
 chorv. – chorvátsky
 il. – ilustrovaný, ilustrácie
 kol. – kolektív
 maď. – maďarčina, maďarský
 map. – mapové
 ml. – mladší

MS – Matica slovenská
 nap. – napísal
 nem. – nemčina, nemecky
 obr. – obrázky, obrázkový, obrazový
 P. – Praha
 pozn. – poznámky
 prel. – preložil
 preprac. – prepracované
 príl. – prílohy
 pripr. – pripravil
 PVT – podnik výpočtovej techniky
 red. – redaktor, redakcia
 reg. – register
 rés. – résumé
 rus. – ruský
 s. – strana
 SAP – Slovak Academic Press
 SAV – Slovenská akadémia vied
 SHS – Slovenská historická spoločnosť
 slov. – slovenčina, slovenský
 SNM – Slovenské národné múzeum
 SNP – Slovenské národné povstanie
 SNR – Slovenská národná rada
 SPN – Slovenské pedagogické nakladateľstvo
 spoluprac. – spolupracoval
 sprac. – spracoval
 SR – Slovenská republika
 sv. – svätý
 ŠOKA – Štátny okresný archív
 špan. – španielčina, španielsky
 tur. – turecky, turečtina
 tzv. – takzvaný
 UMB – Univerzita Mateja Bela
 UPJŠ – Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
 upr. – upravil
 úv. – úvod, úvodný
 ved. – vedúci, vedenie, vedecký
 vl. nákl. – vlastným nákladom
 vyd. – vydanie, vydavateľstvo, vydané
 vypr. – vypracoval
 zodp. – zodpovedný
 zost. – zostavil
 zv. – zväzok

zvl. – zvláštne

UK – Univerzita Komenského
UKF – Univerzita Konštantína Filozofa
východoslov. – východoslovenský
vyd. – vydanie, vydavateľstvo

Etnologické rozpravy (Bratislava), 11,
2004.

Filozofia (Bratislava), 59, 2004.

Genealogicko-heraldický hlas (Martin),
14, 2004.

Geografický časopis (Bratislava), 56,
2004.

ZOZNAM EXCERPOVANÝCH PERIODÍK A ZBORNÍKOV

*(Časopisy a zborníky, ktoré sa systematicky
excerpovali v Historickom ústave SAV.)*

Historica Carpatica (Košice); 35, 2004.

Historické štúdie (Bratislava), 43, 2004.

I. Časopisy a periodické zborníky

Historický časopis (Bratislava), 52, 2004.

Acta historica Neosoliensia (Banská Bys-
trica); 7, 2004.

Historický zborník (Martin), 14, 2004.

Archeologické výskumy a nálezy na Slo-
vensku (Nitra); 2003 [vyd. 2004]

Human Affairs (Bratislava), 14, 2004.

Archivum Sala (Šaľa), 1, 2004.

Inventár rukopisov Archívu literatúry
a umenia Slovenskej národnej knižnice
(Martin), 27, 2004.

Aktuálne otázky školského múzejníctva
(Bratislava), 9, 2004, Dejiny žiarskeho
školstva.

Kniha (Martin); 2003-2004.

Asian and African Studies (Bratislava), 14,
2004.

Literárny archív (Martin); 38/03 [vyd.
2004].

Balneologický spravodajca - Balneohis-
tória Slovaca (Bratislava), 38, 2001-2002
[vyd. 2004].

Politické vedy (Banská Bystrica); 7, 2004.

Biografické štúdie (Martin), 30, 2004.

Slavica Slovaca (Bratislava), 39, 2004.

Bratislava. Ročenka Annales. Spisy Mest-
ského múzea v Bratislave (Bratislava);
16, 2004.

Slovak review (Bratislava), 13, 2004.

Slovanské štúdie (Bratislava); 2004.

Ekonomický časopis (Bratislava), 52,
2004.

Slovenská archeológia (Bratislava); 52,
2004.

Slovenská archivistika (Bratislava); 39,
2004.

- Slovenská literatúra (Bratislava); 51, 2004. Zborník Slovenského banského múzea (Banská Štiavnica), 19, 2002; 20, 2004.
- Slovenská reč (Bratislava), 69, 2004. Zborník Slovenského národného múzea - Archeológia (Bratislava), 14, 2004.
- Slovenská numizmatika (Bratislava); 17, 2004. Zborník Slovenského národného múzea - Etnografia (Bratislava); 45, 2004.
- Slovenské pohľady na vedu, umenie a literatúru (Martin); IV+120, 2004. Zborník Slovenského národného múzea - História (Bratislava); 44, 2004.
- Slovenský národopis (Bratislava); 52, 2004. Zborník Slovenského národného múzea - Prírodné vedy (Bratislava); 50, 2004.
- Spravodaj BEVEX banského výskumu Prievidza (Prievidza), 44, 2004, č. 2-4 Príspevky zo seminára Z histórie malokarpatského baníctva. Pezinok, 25.-26.6.2004. Zborník Tekovského múzea v Leviciach (Levice); 5, 2004.
- Studia Academica Slovaca (Bratislava); 33, 2004.
- Studia historica Tyrnaviensia (Trnava); 4, 2004.
- Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV (Nitra), 36, 2004.
- Vlastivedný zborník Považia. (Žilina), 22, 2004. 118 s. (=Ed. Acta historica Posoniensia. Zv. 3.)
- Vojenská história (Bratislava), 8, 2004. Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období. [Zost.]: Štajer, Štefan. Prešov, Universum pre spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach 2004. 118 s.
- Z minulosti Spiša (Levoča); 12, 2004.
- Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského - Knižničná a informačná veda (Bratislava), 20, 2004. Desaťročie Slovenskej republiky. (Venované jubileu štátnej samostatnosti.) [Zost.]: Rolková, Natália. Martin, MS 2004. 894 s.
- Zborník Kysuckého múzea (Čadca), 9, 2004.

II. Neperiodické zborníky

- Dejiny žiarskeho školstva. [Zost.]: Michalička, Vladimír - Vaněková, Daniela. Br., Ústav informácií a prognóz školstva 2004. 100 s., fot. príl. (=Ed. Aktuálne otázky školského múzejníctva. 9.)
- Dvadsiatyprvý zborník dejín fyziky. (Bratislava). [Ed.]: Hympánová, Ingrid - Morovics, Miroslav Tibor. Br., Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV a Odborná skupina dejín a metodológie fyziky SFS 2004. 146 s.
- España y Europa central. El pasado y la actualidad de las relaciones mutuas. Colección de los estudios del seminario internacional celebrado en Bratislava el 17 de marzo de 2003. [Ed.]: Száraz, Peter. [Preklady do špan.]: Lenghardtová, Jana - Medveczká, Mária - Palková, Jana - Tináková, Marta - Virághová, Soňa - Cabadajová, Ivana. Br., Universidad de Comenius 2004. 158 s.
- Hudobný život a významné osobnosti Slovenska. Zborník materiálov z 19. seminára hudobných knihovníkov. [Zost.]: Duka-Zólyomi, Emese. Br., Univerzitná knižnica 2004. 170 s.
- Humanistické tradície v literárnom odkaze Slovenského národného povstania. Zborník príspevkov z odborného seminára k 60. výročiu Slovenského národného povstania a 100. výročia narodenia Ladislava Novomeského. [Zost.]: Šváčková, Soňa. Banská Bystrica, Štátna vedecká knižnica 2004. 92 s.
- Husiti na Slovensku. Zborník referátov z konferencie [6.9.2001] pri príležitosti 550. výročia bitky pri Lučenci. [Zodp. red.]: Kaczarová, Iveta. [Aut.]: kol. Lučenec, Mestský úrad Lučenec - Novohradské múzeum Lučenec 2001 [skutočne 2004.] 152 s., obr. príl.
- K 75. narodeninám profesora Hubenáka. Zborník z medzinárodnej právno-historickej konferencie konanej pri tejto príležitosti. [Zost.]: Šošková, Ivana. B. Bystrica, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela 2004. 219 s.
- Národ a národnosti na Slovensku. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy. [Zost.]: Šutaj, Štefan. Prešov, UNIVERZUM pre Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach 2004. 326 s.
- Perspektívy štúdia a výskumu v spoločenských vedách. (Zborník z konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov - Trnava, 14. november 2003). [Ed.]: Lenč, Jozef - Pecina, Jozef - Priečko, Martin - Štíbraný, Viliam. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004. 207 s.
- Poetika a politika. Umenie a päťdesiate roky. [Aut.]: Paštéková, Jelena a kol. Br., Slovak Academic Press 2004. 300 s. (=Ed. Monographiae.)
- Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5.-6.2. 2003 v Banskej Bystrici. [Ed.]: Kožiak, Rastislav - Nemeš, Jaroslav. Br., Chronos - Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici - Katolícka univerzita v Ružomberku 2004. 318 s. Rés. angl., nem.
- Prínos zdravotníckych pracovníkov v zdravotno-sociálnej oblasti (minulosť a súčasnosť). [Zost.]: Pavlíková, Ludmila. Br., Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV - Ústav sociálneho lekárstva a lekárskej etiky LFUK 2004. 61 s.

Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí. [Zost. a zredigoval]: Šišmiš, Milan. Martin, Slovenská genealogická spoločnosť 2004. 244 s., reg. menný, predmetový.

Revolučné a protitotalitné hnutia v Európe po druhej svetovej vojne. Medzinárodná konferencia k nedožitým osemdesiatym narodeninám Alexandra Dubčeka. November 2001. [Red. rada]: Laluha, Ivan - Pekník, Miroslav - Zala, Boris. Br., Spoločnosť Alexandra Dubčeka - Katedra politológie a európskych štúdií FF UKF Nitra - Ústav politických vied SAV vo vyd. SAV Veda 2004. 223 s.

Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov. [Zost.]: Lacko, Martin. Zv. (Povstanie roku 1944.) Zborník príspevkov z 3. sympózia Katedry histórie FF Univerzity Cyrila a Metoda v Trnave. Lúka, 21.-22. 5.2004. 411 s.

Slovensko v Československu (1918-1939). [Ed.]: Zemko, Milan – Bystrický, Valerián. Br., Veda 2004. 687 s., príl. map., text., fot., tab. Reg. menný.

Slovensko v 20. storočí. Zv. 1. Na začiatku storočia 1901-1914. [Vedúci aut. kol.]: Kováč, Dušan. Br., Veda 2004. 291 s., príl. fot., tab. Reg. menný.

Slovenské národné povstanie v československom kontexte. [Zost.]: Petrovič, Michal. Br., Metodicko-pedagogické centrum a Slovenská komora Česko-slovenského výboru 2004. 75 s.

SNP 1944 - vstup Slovenska do demokratickej Európy. Zborník vystúpení z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu SNP, Múzeum SNP Banská Bystrica 8.-10. júna

1999. [Zost.]: Tóth, Dezider - Kováčiková, Katarína. B. Bystrica Adade pre Múzeum SNP Banská Bystrica 1999. 499 s.

Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov. Zborník štúdií z medzinárodného semináru, ktorý sa konal v Bratislave 17. marca 2003. [Ed.]: Száraz, Peter. [Preklady špan., angl.]: Vincová, Monika - Böhmerová, Mária. Br., Vyd. Univerzity Komenského 2004. 139 s.

Účasť kresťanov v protifašistickom boji v strednej Európe v rokoch 1933-1945. [Zost.]: Baranová, Daniela - Tóth, Dezider. Časť 2. Materiály z medzinárodnej konferencie 9. -10. 10. 2001 v Múzeu SNP v Banskej Bystrici. Postoje katolíckych a pravoslávnych kresťanov k fašizácii spoločenského života v strednej Európe v rokoch 1933-1945 a ekumenizmus v boji. Liptovský Mikuláš, Transciscus 2004. 291 s.

V tenkej koži básnika. Príspevky k storočnici Laca Novomeského. Br., Literárne informačné centrum 2004. 302 s.

Vom Aufstand 1944 in der Slowakei bis zur Vertreibung der Karpatendeutschen 1946. Deutsch-slowakische Arbeitstagung von Historikern und Zeitzeugen im Tagungszentrum des Klosters Banz. = Od Povstania 1944 na Slovensku po vyhnanie karpatských Nemcov v roku 1946. Nemeccko-slovenské pracovné rokovanie historikov a priamych účastníkov v rokovacom centre Kloster Banz. [Zost.]: Neverla, Rudolf. Stuttgart - Br., Karpatendeutsche Landsmannschaft Slowakei e. V. - SNM Múzeum karpatských Nemcov [2004]. 234 s. Súbežné texty v nem. a slov. (=Ed. Acta Carpatho-Germanica 13.)

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie Blahoslavený biskup Vasiľ Hopko (1904-1976). [Zost.]: Šturák, Peter. Prešov, Vyd. PETRA 2004. 79 s., fot. príl.

Zlato na Slovensku. Sprievodca zlatou históriou, ťažbou a náleziskami na našom území. Gold in Slovakia. [Aut.]: Bakoš, František - Chovan, Martin a kol Br., Slo-

venský skauting 2004. 298 s. + 1 mp príl., reg. odborných a málo známych výrazov.

Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti. [Ed.]: Lengyelová, Tünde. Br., AEP 2004. 302 s.

**AUTORSKÝ
REGISTER**

- Aberščíková Helena, 193
Adamczyk Jacek, 396
Adamová Mária, 255
Alberty Július, 43, 97, 557
Alexander June Granatir, 623
Alt Ernest, 215
Ambrosová Jolana, 239
Antonetti Luciano, 537
Apfel Viliam, 325
Babejová Eleonóra, 343
Babjak Ján, 550
Babnič Vladimír, 462
Bada Michal, 252
Baďurík Jozef, 53, 301
Bachmaier Peter, 39
Baka Igor, 161, 448, 468
Bakoš František, 216
Bakoš Samuel, 219
Bálint Marcell, 565
Bálintová Lenka, 561
Baranová Daniela, 594
Barica Ján, 111
Barnovský Michal, 54, 518, 524, 537, 549
Bartl Július, 255
Bartlová Alena, 1, 396, 426, 440, 450
Bastl Beatrix, 613
Bátora Jozef, 575
Becaniová Kristína, 255
Belej Milan, 82
Belejkaníč Imrich, 2
Beňa Jozef, 163
Benčík Anton, 537
Benda Borbála, 307
Benko Juraj, 27
Beracková Dáša, 409
Beranová Magdalena, 595
Berger Ladislav, 392
Beushausen Reiner, 103
Bielik František, 519, 544
Binar Radovan, 197
Blehova Beata, 39
Bobák Ján, 55
Boboková Jarmila, 629
Bodnárová Miloslava, 255, 289, 302
Boháč Vojtech, 550
Bolerázsky Andrej, 131
Boroń Piotr, 577
Borza Peter, 550
Bosák Ľubomír, 313
Botek Andrej, 180
Botík Ján, 196, 339
Bovan Marián, 255
Brandmüller Walter, 159
Brátka Petr, 255
Brincková Magdaléna, 83
Budinský Libor, 376
Böhmerová Mária, 424
Buraj Ivan, 51
Burešová Jana, 596
Bystrický Jozef, 463, 464, 469
Bystrický Valerián, 406, 441, 442
Cabada Peter, 114, 116
Cabadaiová Ivana, 414
Candráková Eva, 603
Cerrini Karol, 157
Cesnaková-Michalcová Milena, 223
Cmorej Július, 197
Coranič Jaroslav, 550
Corbea-Hoisie Andrei, 99
Csányi Peter, 27
Cséfalvay František, 465
Csilla Fedinec, 160
Csukovits Enikő, 253
Cuper Ladislav, 203
Čajová Júlia, 181
Čaplovič Miloslav, 396, 466-468
Čaplovič Radvan, 349
Čelko Mikuláš, 145
Čelko Vojtech, 90
Čelková Mária, 132
Čepela Vladimír, 254
Čierna-Lantayová Dagmar, 397, 410, 411, 526
Čižmár Marián, 182
Čulen Konštantín, 394
Čulková E., 183
Dancák František, 550
Dangl Vojtech, 3, 56
Daniš Miroslav, 38
Danišová A., 198
Daňo Štefan, 393
Deák Ladislav, 412, 427, 442
Deáky Z., 151
Derfiňák Patrik, 282, 503
Divičanová Anna, 607
Divišová B., 319
Dlugoš František, 184
Dobiáš Rudolf, 533
Dobrotková Marta, 281, 624-626
Dobrovolný Igor, 346
Domenová Marcela, 154
Domová Miroslava, 360
Downs Jim, 469
Drenko Jozef, 255
Dubovský Dušan, 185
Dubovský Ján Milan, 545
Dudeková Gabriela, 4, 340
Duchon Jozef, 158, 240
Duchon Michal, 5
Duin Pieter van, 499
Duka-Zólyomi Emese, 224
Đurica Milan S., 413
Đuriška Zdenko, 191, 361
Đurišová Marcela, 286
Đurková Mária, 126
Đurovičová Margita, 116
Dvonč Ján, 393
Dvořák Pavel, 147, 232
Dvořáková Daniela, 264
Čičaj Viliam, 94
Edroiu Nicolae, 104
Eiroa San Francisco Matilde, 587, 588
Eliáš Štefan, 231
Essen Andrzej, 396
Ezrová Adriana, 255

- Fábrová Karin, 147
Falisová Anna, 516, 517
Fasora Lukáš, 6
Federmayer Frederik, 125
Fedor Peter, 199
Fedorová Iveta, 105
Ferenčuhová Bohumila, 25, 164, 415, 424, 589
Ferianec Bohuslav, 470
Fiala Anton, 138
Fischerová Anna, 239
Füleová Marcela, 57, 83
Francová Zuzana, 356
Fried Karol, 390
Friedl Jirí, 471
Frimmová Eva, 7, 147
Frkáňová Zora, 175
Furmánek Václav, 575
Gabzdilová Soňa, 25, 526, 552
Gabzdilová-Olejníková Soňa, 382, 553
Gáfríková Gizela, 8, 58
Gajdoš Marián, 25
Gajdoš Věslav Jozef, 89
Gálová Margita, 281
Gašpar Tido J., 174
Gažo Mikuláš L., 344
Gbúrová Marcela, 25, 537
Gerát Ivan, 29
Giora Amir, 189
Glettler Monika, 397
Godeša Bojan, 398
Goněc Vladimír, 554
Goranič Jaroslav, 134
Graus Igor, 303
Grega R., 183
Grzesik Ryszard, 610
Gyivicsán Anna, 607
Hal'ko Jozef, 546, 547
Hájková Dagmar, 399
Haladová Silvia, 135
Halczak Bohdan, 611
Hallon Ludovít, 504, 558
Hamberger Judit, 9
Hanák Jozef, 472
Hanakovič Štefan, 59
Hanuliak Milan, 238
Hanzlík František, 172
Harbul'ová Eubica, 406, 496
Haslinger Peter, 10, 19
Haviernik Pavol, 38, 577
Havrila Marek, 44
Hazucha Miroslav, 393
Henzsel Ágota, 281
Heras Moreno Ignacio De las, 152, 153
Herčko Ivan, 367
Hertel Maroš, 428
Hirka Ján, 550
Hlúšek Radoslav, 620, 621
Hoensch Jörg K., 461
Hoferka Martin, 255
Hofírek Tomáš, 395
Hochberger Ernst, 461
Holák Martin, 165, 395, 416, 449
Holčáková Zuzana, 333
Holec Roman, 45, 323, 326, 362
Hollý Karol, 372
Homza Martin, 11
Horčáková Václava, 103
Horn Ildikó, 614
Hornad Vladimirus de juxta, 186
Hornoková-Uhrinová Alžbeta, 607
Horoščák Emil, 469
Hovančáková Jana, 381
Hoza Robert, 331
Hrabovec Emilia, 417
Hrčková Naďa, 580
Hrdlička Josef, 155
Hric Ján, 283
Hrnčiarová Daniela, 29, 147
Hrnko Anton, 200
Hrodek Dominik, 409
Hromják Ľuboslav, 60
Hromník Milan, 550
Hronský Marián, 429
Hubenák Ladislav, 600, 601
Hudek Adam, 377
Hulmanová Mária, 174
Hunčaga Gabriel, 577
Hunka Ján, 107, 255
Hurbanič Martin, 577
Husárik Pavel, 615
Husáriková Nicoleta, 615
Huszár Tibor, 537
Hympánová Ingrid, 230
Chalupecký Ivan, 61, 241, 548
Chlebnický Ján, 607
Chlebniczki János, 607
Chorvát Peter, 473, 538
Chorváthová Michaela, 239
Chovan Martin, 216
Chytka Stanislav V., 474
Ivanič Peter, 27, 576
Ivaničková Edita, 566
Jablonický Jozef, 400, 401
Jakešová Elena, 323
Jambrich Jozef, 531
Janák Dušan, 559
Janas Karol, 395, 418, 419, 438, 459
Jančo Ľudovít, 379, 539
Jančovic Ján, 348
Janek István, 395
Janiaková Danica, 201
Janiga Juraj, 540
Jankovič Ján, 365
Jankovič Ľubomír, 255
Jantošovič Ján, 390
Jarity Gerhard, 297
Javor Martin, 27, 581
Javošová Erika, 242
Jaworski Rudolf, 99
Jech Karel, 526
Jirásek Zdeněk, 559
Jirkal Emanuel, 29
Jørgensen Torsstein, 297

- Judák Viliam, 62
 Jurčišinová Na-
 dežda, 373
 Juričková Eva,
 12
 Juríková Erika,
 263
 Jurová Anna, 25
 Kaczarová Iveta,
 255
 Kačírek Ľuboš,
 341, 604
 Kalábová Marti-
 na, 265
 Kaleta Ľudovít,
 495
 Kamenec Ivan,
 13, 14, 25, 41,
 161, 378, 461,
 491, 510
 Kamenický Mi-
 roslav, 307, 345
 Kaputa Andrej,
 550
 Karácsony Vi-
 liam, 320
 Karpáty Vojtech,
 395, 475
 Karpiński Andr-
 zej, 612
 Kaššayová Teré-
 zia, 83, 357
 Katreba Zoltán,
 468
 Katuninec Mi-
 lan, 335, 402,
 450, 487
 Kaufhold K. H.,
 276
 Kautmanová
 Ivona, 101
 Kautský Emil
 Karol, 447
 Kázmerová Lu-
 bica, 396, 430,
 513
 Kerešová Mi-
 chaela, 127
- Khavanova
 Olga, 582
 Kianička Daniel,
 316
 Kindl Vladimír,
 443
 Kirschbaum Sta-
 nislav J., 39
 Kiss Jozef, 537
 Klabník Viliam,
 469
 Kladrivík Eugen,
 321
 Kladiwa Pavel,
 6
 Klatý Marek,
 629
 Klčo Marián,
 313
 Klein Bohuš, 64-
 66, 139, 157
 Kýška Patrik,
 313
 Klubert Tomáš,
 395, 627
 Kmeť Ladislav,
 383
 Kmeť Miroslav,
 46, 607
 Käfer István,
 225
 Kohútová Eva,
 192
 Kohútová Mária,
 287, 307
 Kolář František,
 431
 Kollárová Zuza-
 na, 112
 Kolníková Eva,
 67, 144
 Koltai András,
 304
 Konaszov V. B.,
 166
 Konečný Karel,
 172
 Konečný Stani-
 slav, 25
- Kónya Peter, 47,
 305
 Kopecký Peter,
 84
 Kotowski Al-
 bert, 520
 Kovács Éva, 15,
 488
 Kováč Dušan,
 16, 19, 323, 358
 Kováč Milan,
 577
 Kovačka Miloš,
 336
 Kowalská Eva,
 290, 307, 311,
 337
 Koziak Rasti-
 slav, 29, 577
 Kračunová Má-
 ria, 363
 Krafl Pavel, 259
 Krajčovič Milan,
 327
 Krajčovičová
 Natália, 403,
 432, 444
 Krakovský Ro-
 man, 521
 Král Pavel, 597
 Králiková Eva,
 68, 358
 Kratochvíl Vi-
 liam, 98
 Kriegleder Wyn-
 fried, 337
 Krško Jaromír,
 140
 Kružliak Imrich,
 461, 537
 Kučera Matúš,
 239, 255, 279
 Köhler Ralf, 103
 Kuklík Jan, 445
 Kuklík Jan jr.,
 404
 Kukučka Ján,
 616
- Kurincová Ele-
 na, 323
 Kušnieráková In-
 grid, 291
 Kvaček Robert,
 69
 Labischová De-
 nisa, 42
 Lacko Martin,
 17, 27, 167, 395,
 409, 476-478,
 630
 Laczó Magdol-
 na, 607
 Laczová Magda-
 léna, 607
 Laluha Ivan,
 537
 Lasslob Isidor,
 350, 461
 Lenč Jozef, 27
 Lenčíš Štefan,
 514
 Lenderová Mile-
 na, 598
 Lenghardtová
 Jana, 414
 Lengyelová
 Tünde, 266,
 307, 583
 Letz Ján, 384
 Letz Róbert,
 384, 405, 522,
 536
 Lichner Dušan,
 217
 Lipka Martin,
 44
 Lipták Ľubomír,
 18, 347, 397,
 492, 493
 Lisková Henrie-
 ta, 243
 Londák Miros-
 lav, 537
 Londáková Ele-
 na, 537
 Lopatková Zu-
 zana, 292
- Lukáč I., 183
 Lukáč Pavol,
 590
 Lukačka Ján,
 147, 233, 244,
 267, 268
 Lysý Miroslav,
 245
 Mačuha Maroš,
 309
 Madarásová Jit-
 ka, 235
 Madarász Lajos,
 281
 Madzinová Re-
 náta, 505
 Machala Draho-
 slav, 537
 Macho Peter, 20,
 342
 Majeriková Mi-
 lica, 515
 Majorossy Judit,
 260
 Maliniak Pavol,
 246
 Mallinerits Jo-
 zef, 208
 Mallo Ivan, 202
 Malovcová Bo-
 žena, 255
 Mannová Elena,
 21, 25, 99, 323
 Marčok Viliam,
 562
 Marečková Ma-
 rie, 306, 307
 Marek Miloš,
 272, 273
 Marek Pavel,
 450
 Marineli-König
 G., 328, 584
 Marjina Valenti-
 na Vladimirov-
 na, 461
 Marsina Ri-
 chard, 22, 39,

- 70, 71, 148, 293, 313
 Martinický Miroslav, 308
 Martuliak Pavol, 229
 Maskalík Alex, 541
 Matoušek Branislav, 93
 Matula Vladimír, 359, 366
 Maťovčík Augustín, 102, 114, 116
 Maťugová Soňa, 288
 Medvecký Matej, 395
 Medveczká Mária, 414
 Melicherčík Igor, 393
 Melzer Rudolf, 461
 Mésároš Július, 322
 Mičianik Pavel, 479-481
 Mičko Peter, 395, 497, 506, 507
 Mičurová Miroslava, 217
 Michálek Slavomír, 85, 420
 Michalička Vladimír, 228, 388
 Michalovič František, 394
 Michela Miroslav, 395, 421, 424
 Michelko Roman, 168
 Michnovič Imrich, 44
 Mikulecký M., 38
- Mikuličová Ivana, 322
 Miller Daniel E., 422
 Minarovičová Elena, 136
 Mišková Alena, 397
 Mlynárik Ján, 500
 Mojš Vratislav, 631
 Mojzes Marcel, 550
 Mojžišová Halina, 100
 Mojžišová Iva, 385
 Moncmanová Lubica, 83
 Moravčík Jozef, 234
 Morovics Miroslav Tibor, 39, 230, 317
 Morovicsová Eva, 368
 Morrissey Christoph, 96
 Mosný Peter, 446
 Mrva Ivan, 281
 Múcska Vincent, 23, 24, 178, 247, 248
 Mulík Peter, 72
 Musil František, 149
 Mušínska Alexander, 25
 Naďovič Svetozár, 176
 Najdeková Andrea, 310
 Nakazawa Tatsuya, 351
 Nemcová Zuzana, 284
- Němeček Jan, 404, 406
 Nemeš Jaroslav, 29, 571
 Neudorflová Marie L, 164
 Neupauer Eduard, 572
 Neverla Rudolf, 461
 Newerkla Stefan Michael, 113
 Nižňanský Eduard, 25, 26, 161, 397, 489
 Nováčková Helena, 399
 Novák Ján, 73
 Novák Jozef, 128, 133
 Nováková Veronika, 210, 281
 Novosád František, 52
 Očková Emília, 169
 Okáli Ilja, 92
 Okániková Mária, 389
 Olejník Milan, 25, 382, 526, 553
 Ölveti Gábor, 281
 Ondruš Šimon, 141, 239, 387
 Oravcová Eleonóra, 83
 Oravcová Jana, 490
 Orlof Ewa, 396
 Oros Zuzana, 124
 Ortway Tivadar, 204, 205
 Oslanský František, 255, 261
 Osuská Silvia, 628
- Osuský Štefan, 170
 Pál Judit, 326
 Páleš Emil, 38
 Palková Jana, 414
 Paponová Mária, 142, 145
 Paráčová Andrea, 274
 Pareníčka Pavol, 74, 114, 116, 364
 Pástor Zoltán, 369, 605, 606
 Pástorová Eva, 83
 Pašteka Július, 89
 Pauer Marián, 358
 Pauliny Eugen, 239
 Pavlík Eduard, 294
 Pavlíková Ludmila, 391
 Pavúk Marián, 374, 375
 Pawliková-Vilhanová Viera, 622
 Pazúriková Andrea, 482
 Pecina Jozef, 27
 Pécout Gilles, 566
 Pejs Oldřich, 483, 484
 Pekár Martin, 25, 407, 408
 Pekník Miroslav, 537
 Pelčáková Dagmar, 352
 Perniš Jaroslav, 249
 Pešek Jan, 522, 549, 560
- Petranský Ivan A., 395
 Petřík Boris, 591
 Petrovič Michal, 460
 Petruf Pavol, 534, 592
 Petrus Pavol, 171
 Piirainen Ilpo Tapani, 156
 Pišút Peter, 318
 Pittler Andreas P, 523
 Plaček Miroslav, 271
 Plicová Mariana, 393
 Pocisk Jozef, 194
 Podoba Juraj, 28
 Podolec Ondrej, 395
 Podrimavský Milan, 95, 322-3
 Podušelová Gabriela, 92
 Pokorný Jozef, 390
 Poláčková Dagmar, 385
 Poláčková Zuzana, 25, 433
 Polák Milan, 568
 Polonec Andrej, 206
 Pongrácz Denis, 125
 Pospechová Petra, 118
 Priečko Martin, 27
 Pöss Ondrej, 382
 Rábik Vladimír, 119, 150

- Rácová Nad'a, 262
 Radváni Hadrián, 75, 338
 Ragač Radoslav, 125, 130
 Ragačová Júlia, 120
 Rakúsová Amália, 83
 Rechcigl Miloslav jr., 81
 Reininghaus W, 276
 Rexová Kristina, 103
 Rodák Jozef, 542
 Rogul'ová Jaroslava, 434
 Roháč Juraj, 295
 Rolková Natália, 512
 Roman Mikuláš, 76
 Rűsz-Fogarasi Enikő, 617
 Roszkowski Jerzy M, 396
 Roth Peter, 213
 Ruman Ladislav, 396
 Rusko Emil, 393
 Rusnáková Lucia, 451
 Ryantová Marie, 599
 Rychlík Jan, 30, 173, 177, 423
 Sádecký Gejza, 115
 Salonen Kirsi, 297
 Sápsová Zlatica, 25
 Sedláčková Eulália, 569
 Sedlák Peter, 187
 Sedlák Vincent, 117, 250, 313
 Sedliaková Alžbeta, 103, 106 b, 322
 Segeš Vladimír, 147, 255-258, 307
 Seidler Andrea, 337
 Sekerková Martina, 296
 Schröder Christoph, 103
 Schultheisz E., 314
 SchönherrKlaus, 461
 Schvarc Michal, 395, 452
 Schwarz Karl, 585
 Simon Attila, 106, 409, 498
 Skladaná Jana, 307
 Skladaný Marián, 147
 Skorka Renáta, 275
 Slepcev Igor, 334
 Slivka Michal, 577
 Slobodník Martin, 578
 Socha Michal, 108
 Soják Marián, 195
 Sojková Zdenka, 370, 511
 Sokolovič Peter, 395, 453
 Sokolovský Leon, 48
 Solčanská Andrea, 121
 Sombathyová Magdaléna, 508
 Sommer Monika, 99
 Sopko Július, 146
 Sorby Karol, 593, 602, 619
 Spiritza Juraj, 118
 Stanislav Ján, 143
 Staššiková-Štukovská Danica, 577
 Stehlík Michal, 353
 Steinhübel Ján, 235, 236
 Stipta István, 179
 Stolarik Mark M, 567
 Stolina Ján, 77
 Strešňák Gábor, 125
 Sučanská Mária, 27, 110, 494
 Súdny Boris, 485
 Suk Pavel, 395
 Sulaček Jozef, 329
 Svoreň Martin, 569
 Syrný Marek, 27, 395, 532, 535, 564
 Száraz Peter, 414, 424
 Szeghyová Blanka, 285, 297, 307
 Szende Katalin, 269, 270
 Ščečina Peter, 207
 Ševčíková Mária, 395
 Šimková S., 161
 Šimončíč Jozef, 608
 Šimunič Pavel, 461
 Šišan V., 211
 Šišmiš Milan, 122, 192
 Šišmiš Milan ml., 124
 Škoviera Daniel, 312
 Škvarna Dušan, 78, 324, 332, 607
 Šmigel' Michal, 27, 31, 395, 409, 497, 551, 611
 Šoltés Peter, 25, 280
 Šošková Ivana, 63
 Špíra Otti, 189
 Šrajerová Oľga, 555
 Šrobár Vavro, 177
 Štaigl Jan, 543
 Štampach Ivan O., 38
 Štefánik Martin, 86, 147, 276-278, 579
 Štefanko Ondrej, 618
 Štenpien Erik, 179
 Štibraný Viliam, 27
 Štilla Miloš, 211
 Šturák Peter, 550
 Šuchová Xénia, 396, 435, 439, 454
 Šumichrast Peter, 464
 Šťovíček Ivan, 399
 Šusteková Ivana, 509
 Šutaj Štefan, 25, 526
 Šváčová Soňa, 458
 Švorc Peter, 32, 49, 436
 Táčik Tichomír, 197
 Tandlich Tomáš, 125
 Tasser R., 277
 Ťažký Ladislav, 355
 Tej Juraj, 33
 Tereščuk A. V., 166
 Tibenský Ján, 313
 Timkovič Jozafát V., 186
 Tináková Marta, 414
 Tkáč Marián, 570
 Tkáčová Anna, 25
 Tomas Maroš, 298
 Tóth Dezider, 594
 Trajdos Tadeusz M, 299, 300
 Trenčan Ivan, 137
 Trubíni Jozef, 190
 Trubíni Ľuboš, 190
 Trísková Helena, 103
 Tönsmeier Tatjana, 34, 397
 Turcsány Juraj, 212
 Turčanová Katarína, 393

- Turčány Viliam, 239
 Uličný Ferdinand, 251
 Valachovič Pavol, 573, 574
 Vaněková Daniela, 228
 Varga László, 556
 Varga Sándor, 160
 Varinský Vladimír, 456
 Várkonyi Gábor, 586
 Varšo Ivan, 35, 577
 Vasiľová Darina, 371
 Veliačik Ladislav, 575
 Veselý Daniel, 188
 Vincová Monika, 424
 Virághová Soňa, 414
 Vítek Peter, 128
 Vlčková Jana, 425
 Vnuk František, 79, 170, 330, 394
 Vodička Karel, 501
 Vojáček Ladislav, 526-528
 Vondrášek Václav, 525
 Voroňák Juraj, 550
 Vošahlíková Pavla, 36
 Vozár Jozef, 315
 Vozárová Marta, 92
 Vranka Jozef, 355
- Vörös Ladislav, 354
 Wessel Martin Schulze, 19
 Westermann E., 277
 Winkler Martina, 37
 Winkler Tomáš, 116
 Wolle Stefan, 609
 Wollman Volker, 316
 Jankovič Lubomír, 129
 Zábojník Jozef, 237
 Zala Boris, 537
 Zavacká Katarína, 529
 Zavacká Marína, 40
 Zemene Marián, 87
 Zemko Milan, 437, 455, 502
 Zetocha Martin, 486
 Zimmermannová Zuzana, 209
 Zmátlo Peter, 50
 Zubko Peter, 380, 409
 Zudová-Lešková Zlatica, 457
 Zöpel Christoph, 537
 Żurawski vel Grajewski Radosław, 396
 Žatkuliak Jozef, 25, 530
 Žeňuch Peter, 25
 Žifčák František, 80, 214
 Žigo Pavol, 222
 Žudel Juraj, 88
- GEOGRAFICKÝ REGISTER**
- Abov, 326
 Abrahám, 194
 Amerika južná, 577
 Amerika severná, 37
 Amerika stredná, 577
 Banská Bystrica, 243, 303, 331, 490, 494, 557
 Banská Štiavnica, 132, 139, 253, 321, 367, 508
 Bardejov, 227, 302, 306
 Batizovce, 195
 Békeško-čanádska oblasť, 46
 Benátky, 86, 579
 Blatnica, 309
 Bosna, 323
 Bošany, 233
 Bradlo, 325
 Bratislava, 125, 138, 142, 173, 197, 201, 204, 205, 260, 270, 275, 281, 284, 287, 291, 307, 318, 320, 343-345, 356, 388, 410, 418, 428, 472, 499, 534, 547, 561, 620, 621
 Bratislava-Jarovce, 339
 Bratislava-Rusovce, 208
 Budapešť, 426
 Budmerice, 250
 Bulharsko, 173
 Bystrička, 175
- Červenica, 207
 Červený Kameň, 88, 250
 Čierna Hora, 365
 Dalmácia, 579
 Dolný Kubín, 288
 Dubnica nad Váhom, 146
 Európa, 10, 393, 406, 537, 575
 Európa stredná, 29, 37, 414, 424, 577, 589-90, 594
 Európa východná, 29, 589
 Gemer, 296
 Gemer-Malohont, 48
 Hauerland, 452, 461
 Hercegovina, 323
 Hont, 383
 Horná Súča, 181
 Hranovnica, 213
 Huncovce, 241
 Charkov, 477
 Chorvátsko, 423, 483, 579
 Írsko, 29, 577
 Jakubova Voľa, 207
 Jalšová pri Hlohovci, 193
 Jarovce-Bratislava, 339
 Javorina, 540
 Jesenské, 473
 Kachovka, 463
 Kanada, 37
 Karpatská kotlina, 152, 153
 Karpaty, 382, 585
 Kazimierz pod Krakowem, 259
- Kežmarok, 96, 156
 Kežmarok-Lubica, 381
 Kláštor pod Znievom, 120, 211
 Kluž, 617
 Komárno, 15
 Košice, 158, 182, 187, 231, 240, 286, 302, 326, 393, 488
 Košťany nad Turcom, 206
 Krakov, 259
 Kremnica, 137, 145, 283, 316
 Krupina, 383
 Kysuce, 114, 274, 509
 Kysucké Nové Mesto, 310
 Lány, 511
 Lazy pod Makytou-Mladoňovo, 459
 Lednické Rovné, 198
 Lefantovce, 267
 Lendak, 298
 Levice, 215
 Levoča, 61, 77, 214, 302
 Liptov, 128
 Londýn, 404
 Lozorno, 212
 Ľubica-Kežmarok, 381
 Lučenec, 255
 Malé Karpaty, 218
 Martin, 346, 507
 Matejovce, 300
 Mladoňovo-Lazy pod Makytou, 459
 Modra, 118
 Morava, 397

- New York, 420
 Nitra, 268, 295, 417, 486
 Nižná Boca, 196
 Nižný Mirošov, 203
 Novohrad, 48, 348
 Opiná, 183
 Orava, 299, 396, 482
 Ostrá Lúka, 126
 Ostrava, 555
 Ostravsko, 555, 558, 559
 Ostrihom, 261
 Paríž, 429, 431
 Pezinok, 218
 Piešťany, 438
 Podkarpatská Rus, 160, 427, 436
 Podolíneec, 495
 Ponitrie, 226
 Poprad, 112
 Potisie, 371
 Považie stredné, 115
 Praha, 397, 409, 414, 424
 Prešov, 154, 189, 269, 270, 302, 371, 475, 505
 Pyrenejský poloostrov, 587, 588
 Rajec, 217
 Revúca, 185
 Rožkovany, 207
 Rusovce-Bratislava, 208
 Ružomberok, 461
 Sabinov, 302
 Sabolč, 281
 Sarvas, 607
 Sedmohradsko, 614
 Senec, 199
 Shenoah, 627
- Skala útočište, 262
 Sklabiňa, 309
 Slovenská Lupača, 130
 Slovensko južné, 397, 498, 541
 Slovensko severné, 461
 Slovensko severozápadné, 419
 Slovensko stredné, 43, 265
 Slovensko východné, 19, 25, 31, 44, 271, 307, 334, 408, 409, 461, 542
 Slovinsko, 604
 Smižany, 209
 Smolenice, 292
 Sopron, 270
 Sovietsky zväz, 551
 Spiš, 50, 60, 80, 184, 259, 262, 282, 300, 329, 373, 396
 Spišská Magura, 294
 Spišská Stará Ves, 515
 Stupava, 200
 Súľov-Hradná, 127
 Sudety, 397
 Svätý Jur, 118
 Šafa, 210
 Šahy, 383
 Šariš, 227, 373, 407
 Tatranská Javorina, 430
 Topoľčany, 202
 Trenčín, 313
 Trianon, 437
 Trnava, 119, 121, 263, 281, 314, 453
- Turany, 506
 Turčiansky Svätý Martin, 507
 Turiec, 511
 Vesprém, 281
 Viedeň, 437
 Vráble, 190
 Vrbové, 313
 Vyhne, 374, 375
 Vyšná Boca, 196
 Wogastisburg, 236
 Zemplín, 47, 407
 Zvolen, 246, 276, 383
 Žiar, 228
 Žilina, 148, 150, 217, 234, 252, 308, 389, 392
- BIOGRAFICKÝ REGISTER**
- Aba Amadé, 209
 Anjou [rod], 240, 249
 Arpád [rod], 240, 249
 Avenarius Alexander, 76
 Azcárate y Flores Pablo de, 414, 424
 Bakoš Mikuláš, 83
 Bartolomeides Ladislav Bohuslav, 66
 Bauer Jakob, 64
 Beblavý Pavel, 83
 Bel Matej, 65
 Bendová Krista, 83
 Beneš Edvard, 399, 404, 425
 Berzevici Gregor, 282
- Branický Jozef, 394
 Břetislav I., 245
 Cambel Samuel, 54
 Cassian Loannes, 571
 Ciriaci Petro, 417
 Clementis Vladimír, 394
 Cyril Konštantín, 22, 184
 Čaplovič Ján, 91
 Čaplovič [rod], 221
 Čatloš Ferdinand, 474
 Čulen Konštantín, 79, 394
 Čunderlík Karol, 536
 Delp Alfred, 608
 Dohnány Mikuláš, 70
 Dubček Alexander, 537, 606, 609
 Ďurovič Ján P., 55
 Fedor Michal, 59
 Ferdinand I., 301
 Ferdinand V., 204
 Ferjenčík Mikuláš, 172
 Ferkovič Jozef, 519
 Frank Karl Hermann, 397
 František Jozef I., 205
 Gajdoš Vševlad Jozef, 89
 Gašparik [rod], 220
- Gašparik Michal, 361
 Gašparik-Leštinský Jozef, 220, 336, 357, 360
 Gašpariková Želmíra, 220
 Gašpariková-Horáková Anna, 68, 74, 220, 511
 Gessay Ignác, 405
 Goláň Karol, 57, 83
 Greschik Viktor, 61, 77
 Harmsworth Rothermere Harold Sidney, 421
 Hatvani Štefan, 317
 Hečko František, 83
 Henckel Ján, 289
 Henlein Konrad, 397
 Herodotos, 12
 Hlinka Andrej, 165
 Hlovík Adam, 364
 Hmíra Ján, 293
 Hock Milan, 73
 Hodža Milan, 426
 Holéczy Ervín, 386
 Holéczy [rod], 169, 191
 Hopko Vasil', 550
 Horáková-Gašpariková Anna, 68, 74, 220
 Hronský Jozef Čiger, 394

Hubenák Ladislav, 63	Magin Ján Baltazár, 313	Pukančík Pavel Jozef, 485	Štúr Ľudovít, 359, 366, 370
Chunert Johann Nepomuk von, 158	Malár Augustín, 394	Rákoci František II., 281	Šváby Fridrich, 80
Ištvánffy Mikuláš, 312	Manac'h Etienne M, 534	Rothermere Harmsworth	Tiso Jozef, 394, 398, 501, 534, 535
Jackson Thomas Jonathan, 627	Martuliak Pavol, 110	Harold Sidney, 421	Tisza Štefan, 354
Jesenský Janko, 171	Masaryk [rod], 175	Rotnágl Josef, 353	Tóth Jozef, 162
Jessenius Ján, 319	Masaryk Tomáš Garrigue, 164, 511	Rozumný Martin, 362	Treuer Jure, 339
Jiménez de Asúa Luis, 414, 424	Matej Bel, 65	Rumann Ján, 329	Uličný Ferdinand, 108
Juriga Ferdiš, 394	Maule Václav Stanislav, 422	Scier Anton Ludwig, 356	Varsik Branislav, 53, 71
Kádár János, 537	May Stuart Newton, 470	Segner Ján Andrej, 320	Vladár Jozef, 575
Kábal Karel, 349, 353	Mederly Karol, 394	Sentivániová Anna Mária, 307	Vlček Jaroslav, 370
Kazimír Štefan, 67	Mésároš Július, 322	Schlieper F., 474	Voltaire François Marie Arouet, 600, 601
Kempelen Johann Wolfgang von, 320	Metod, 22, 184	Sidor Karol, 394, 402	Vrablec Jozef, 62
Kennan George Frost, 628	Mičura Martin, 394	Sirmiensis [rod], 127	Vrančič Anton, 75
Kolisek Alois, 83, 353	Ming, 578	Skalka Ján, 83	Vyvíjalová Mária, 58
Konštantín Cyril, 184	Murgaš Jozef, 355	Sokol Martin, 394	Záborský Jonáš, 363
Košik Gustáv, 394	Nižnánsky Jozef, 563	Speranskij Michal Michajlovič, 629	Záreczky Štefan, 547
Kraskovská Ludmila, 144	Novomeská Paula, 625	Stanislav Ján, 387	Zván Peter, 386
Krovina Michal, 72	Novomeský Ladislav, 378, 458	Stodola Emil, 403	Žigmund Luxemburský, 278
Kvačala Ján Radomil, 394	Ostrolúcky [rod], 126	Šafárik Pavol Jozef, 109	Žilinský Michal, 607
Ladislav I., 29	Osuský Štefan, 170, 425	Špirko Jozef, 60	
Lettrich Josef, 90	Palkovič Juraj, 338	Šrámek Jan, 450	
Letz Belo, 384	Pankuch Ján, 394	Šrobár Vavro, 177, 394, 422	
Letz Štefan, 384	Péchy Emanuel, 326	Štefánik Milan Rastislav, 325, 342, 358, 399, 447	
Lipták Lubomír, 18, 56, 69	Pfítzner Josef, 397	Štefániková Albertína, 342	
Lukáč Pavol, 78	Phag-mo-gru, 578		

O B S A H**Metodológia – historiografia**

Holec, Roman: „Neviditeľná ruka“ trhu alebo „všadeprítomné ruky“ manažmentu
(k novým diskusiám a metódam na poli hospodárskych dejín) 3

Štúdie

F u n d á r k o v á, Anna: Spor palatína Pavla Pálffyho s ostrihomským arcibiskupom Jurajom Lippayom	45
H a l l o n, Ľudovít: Úloha komerčných bánk v arizácii na Slovensku 1939 – 1945	591
H o l á k, Martin: Hlinkova slovenská ľudová strana a snahy o vytvorenie katolíckeho bloku v prvej polovici 30. rokov 20. storočia	63
H o l o t o v á - S z i n e k, Juliana: Prvá stepná ríša a jej význam v dejinách Eurázie	25
K l a b j a n, Borut: Taliansko a Slovensko vo vojne. Vplyv talianskeho fašizmu na Slovensku pred druhou svetovou vojnou a počas nej	451
L o n d á k, Miroslav: Pohľady slovenských ekonómov na hospodárske postavenie Slovenska na prelome rokov 1967/1968	89
M i č k o, Peter: Vplyv nemeckého kapitálu na slovenský drevársky a papierenský priemysel v rokoch 1939 – 1945	245
M i c h á l e k, Slavomír: Spor Československa a USA o širokopásovú valcovňu v rokoch 1951 – 1954	607
M i l l e r, Jaroslav: Problém integrity: Úvaha o sociálnych konfliktoch v raně- novovekých mestech a mestské autonomii v kontextu reformace	385
P á l f f y, Géza: Návrh uhorských radcov na bratislavský korunovačný ceremoniál z roku 1561. Doteraz neznámy zásadný prameň k uhorským kráľovským korunováciám	201
P i c h l e r, Tibor: Národ, národnosť, štát: O politike etnického entuziazmu	569
S z á r a z, Peter: Cesta Slovenského spolku za dominanciou v krajskej komunitě v Argentíne a jeho sociálne aktivity v 30. rokoch 20. storočia	217
Š t e f á n i k, Martin: Morosiniovci v Uhorsku za vlády Ondreja III. a dve verzie o smrti kráľovnej Tommasiny	187
V ö r ö š, László: Premeny obrazu Slovákov v maďarskej hornouhorskej regionálnej tlači v období rokov 1914 – 1918	419

Materiály

B a r t l o v á, Alena: HSEL v roku 1935, bohatom na dôležité politické udalosti	631
H a ľ k o, Jozef – P e š e k, Jan: Kapitulný vikár Ján Dechet – symbol úsilia komunistického režimu v Československu o rozvrátenie katolíckej cirkvy	287
L a c k o, Martin: Dočasne pod Wehrmachtom: Slovenský delostrelecký pluk 31 na východnom fronte (február – júl 1942)	503
L e i k e r t, Jozef: Ladislav Mňačko. Prvý raz šéfredaktorom Kultúrneho života	273

Schvarc, Michal: Vývoj a zmeny organizačnej štruktúry Deutsche Partei 1938 – 1945	471
---	-----

Rozhľady

Bednárová, Marcela: Slovanský kontext v spoločensko-politických postojoch Ľudovíta Štúra	105
Janek, István: Mihály Károlyi a usporiadanie československo-maďarských vzťahov v rokoch 1945 – 1948	521
Kowalská, Eva: Obnova cirkevného života evanjelikov a. v. v Uhorsku po roku 1681. Problémy a formy ich riešenia	653
Kruhlašov, Anatolij: Mychajlo Drahomanov a otázka slovanskej vzájomnosti v druhej polovici 19. storočia	665
Valachovič, Pavol: Encyklopédie a moderné technológie	305

Archív

Rychlík, Jan: Slovenské národné povstanie v správach chorvátskeho diplomata	315
---	-----

Diskusia

Dvořáková, Daniela: K niektorým problémom slovenskej historiografie II	121
Kováč, Dušan: K diskusii Dvořáková – Segeš	125
Segeš, Vladimír: Ex factis nosce rem	123

Slovenská historiografia 2004 (Alžbeta Sedliaková)	719
---	-----

Recenzie

Baďurík, J. – Sládek, K.(eds.): Politický zrod novovekej strednej Európy. 500. výročie narodenia Ferdinanda I. – zakladateľ a habsburskej monarchie (M. Bada)	540
Bahlcke, J.: Ungarischer Episkopat und Österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation 1686 – 1790 (E. Kowalská)	353
Binder, D. A. – Bruckmüller, E.: Essay über östereich. Grudfragen von Identität und Geschichte 1918 – 2000 (M. Katuninec)	543
Deák, L.: Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty I. Dokumenty II. Dokumenty III. (V. Bystrický)	545
Dvořáková, D.: Rytier a jeho král. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský (M. Hlavačková)	537
Gebhart, J. – Klíček, J.: Druhá republika 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickém, spoločenskom a kultúrním živote (V. Bystrický)	684
Jančík, D. – Kubů, E.: „Arizace“ a arizátoři. Drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen (1939 – 1945) (L. Hallon)	686
Kovács, B. I.: Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban (J. Albery)	126

K u b ů, E. – S c h u l t z, H. (Hg.): Wirtschaftsnationalismus als Entwicklungsstrategie ostmitteleuropäischer Eliten (L. Hallon)	361
Listy Jána Francisciho, 1, 2. (V. Matula)	132
M a l í ř, J. – M a r e k, P. (eds.): Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004. I. díl: období 1861 – 1938, II. díl: období 1938 – 2004 (M. Zemko)	355
P á l, J.: Városfejlődés a székelyföldön 1750 – 1914 (R. Holec)	681
R o m s i c s, G.: Mítosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és a magyar politikai elit emlékirat-irodalmában (M. Michela)	358
Slovensko v Československu 1918 – 1939 (R. Arpáš)	135
S t a n ě k, T.: Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování. Sešity ÚSD AV ČR (J. Pešek)	550
Š m i g e ľ, M. – K r u š k o, Š.: Opcia. Proces opcie a presídlenia občanov Československa do ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946 (M. Kmeť)	137
Š m i g e ľ, M. – M i ě k o, P. (eds.): Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. (I. Kamenec)	548

G L O S Y – B I B L I O G R A F I A

Teória a metodológia

Sedová, Tatiana (ed.): Sociálne vedy a humanistika očami mladých. Zborník zo stretnutia v Třešti 14. – 16. 3. 2005 (E. Kowalská)	691
Szljafjer, H.: Droga na skróty. Nacjonalizm gospodarczy w Ameryce łacińskiej i Europie środkowo-wschodniej w epoce pierwszej globalizacji (K. Hollý)	692

Všeobecné dejiny

Acta Hispanica. T. VIII. Acta Universitatis Szegediensis. Ed. Á. Anderle (P. Száraz)	370
Avenarius, A.: The Byzantine Struggle over the Icon. On the Problem of Eastern European Symbolism (M. Daniš)	140
Barokní Praha – Barokní Čechie 1620 – 1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách. Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasov palác, 24. – 27. září 2001 (I. Kušniráková)	693
Bezecný, Z.: Příliš uzavřená společnost (R. Holec)	154
Češi i Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka. Ed. M. L. Neudorřlová (M. Z.)	150
Drška, V. – Picková, D.: Dějiny středověké Evropy (P. Ivanič)	142
Foltýn, D. a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů (P. H.)	144
Heikinheimo, M.: Mémoires d'Europe (P. Kopecký)	146
Hitler's death. Russia's last great secret from the files of the KGB (I. K.)	147
Hornýák, Á.: Magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918 – 1927 (M. Michela)	152

Christliche Demokratie im Zusammenwachsenden Europa. Hrsg. G. Buchstab – R. Uertz (M. Katuninec)	372
Kepartová, J.: Římané a Evropa. Antické dědictví v evropské kultuře (P. Valachovič)	367
Königliche Gewalt – Gewalt gegen Könige. Macht und Mord im Spätmittelalterlichen Europa (J. Lukačka)	369
Kučerová, K.: Slováci v Chorvátsku. Od začiatkov osídľovania (J. Bartl)	695
Le Strade dell' Italia Romana – guide cultura (Z. Valachovičová)	368
Limes. Tudományos Szemle – Csehek és Magyarok, 18. ročník, č. 66, 2005/2 (M. Michela)	697
Neisser, H. – Loibelsberger, G. – Strobl, H.: Unsere Republik auf einen Blick. Das Nachschlegewerk über Österreich (M. Katuninec)	373
Politické strany moderní Evropy. Analýza stranícko-politických systémů (M. Z.)	554
Prokš, P.: Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1781 – 1918) (P. Petruf)	152
Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V 1346 – 1355. Fasciculus 3 1350 – 1352; F. 4 1352 – 1355; F. 5 Index 1346 – 1355. Ed. J. Zachová (R. Marsina)	142
Řezník, M.: Formování moderního národa. Evropské „dlouhé“ 19. století (M. Michela)	144
Sorby, K. R.: Suez 1956. Súnrak tradičného kolonializmu na Blízkom východe (P. Petruf)	148
Stehlíková, E.: Divadlo za časů Nerona a Seneky (H. Třísková)	553
Wegezeiten. Archäologie und Strassenbau (P. Ivanič)	140

Do roku 1526

Engel, P. – C. Tóth, N.: Itineraria Regum et Reginarum 1382 – 1438 (H. Třísková)	556
Segeš, V.: Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave (B. Szeghyová)	698

1526 – 1848

Bártfától Pozsonyig. Városok a 13-17. században. Eds. E. Csukovits – T. Lengyel (A. Kónyová)	156
Humanismus in Ungarn und Siebenbürgen. Politik, Religion und Kunst im 16. Jahrhundert. Hg. A. von Ulrich (E. Kowalská)	375
Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe. Zost. T. Ivantyšinová. (E. Kowalská)	700
Jankovič, E.: Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. – 19. storočí (E. Frimmová)	155
Miscellanea, oddělení rukopisů a starých tisků. Roč. 18, 2003 – 2004 (E. Frimmová)	557

1848 – 1945

Balko, J.: Desať rokov v slovenskej politike. Život v piatich režimoch, 2 (I. K.)	159
Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942. Ed. E. Nižňanský (M. Macko)	704
Holokaust na Slovensku 7. Vzťah slovenskej majority a židovskej minority (náčrt problému). Ed. E. Nižňanský (M. Macko)	704
Ján Kvačala, otec modernej komeniológie. Zost. I. Kišš (E. Kowalská)	376
Korespondencie T. G. Masaryk – Karel Kramář (M. Holák)	377
Milan Rastislav Štefánik 1880 – 1919. Zborník k 125. výročiu narodenia. (R. Holec)	703
Nečas, C.: Romové na Moravě a ve Slezsku 1740 – 1945 (A. B. Mann)	558
Novosedlíková, K.: Dejiny Inštitútu dcér Márie Pomocnice na Slovensku (I. Chalupický)	560
Situačné hlásenia okresných náčelníkov, január – august 1944. Z prameňov k dejinám 1. Slovenskej republiky 1939 – 1945. Zost. M. Lacko (I. Kamenec)	560
Slovaks and Other New Immigrants in the Interwar Era (E. Jakešová)	701
Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945 (J. Rogul'ová)	158

Po roku 1945

Bukovský, J.: Spomienky spoločníka (I. A. Petranský)	562
Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944 – 1948. Eds. L. Szarka - Á. Tóth (M. Michela)	706
Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 – 1989. Ed. P. Blažek (I. K.)	160

Dejiny vedy a techniky

Dörnyei, S.: A magyar gyógyszerészettörténeti irodalom 1944-ig. (K. Pekařová)	161
--	-----

Regionálne dejiny – zborníky

Brezno v premenách času. Zost. A. Štulrajterová – J. Weiss (M. Šípka)	162
Budovy Univerzitnej knižnice v Bratislave v premenách času. Zborník k 85. výročiu. Ed. D. Lechner (E. Frimmová)	166
Čižmár, M.: Pásli zverené im stádo. Košickí biskupi v rokoch 1804 – 2004 (I. Chalupický)	707
Danglová, O. a kol.: Vidiek v procese transformácie. Výsledky etnografického výskumu jedného západoslovenského regiónu (V. Hlavová)	563
Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice I, II. Eds. I. Nagy – I. Graus (M. Šípka) ...	378
Murecko, M. – Pavelčíková, M. – Števík, M.: Sulín (M. Havrila)	164
Thurzo, I.: Ľudová architektúra na Slovensku (M. Z.)	163
„Plaude turba paupercula“ – franziskanischer Geist in Musik, Literatur und Kunst. Konferenzbericht Bratislava, 4. – 6. Oktober 2004. Ed. L. Kačic (E. Frimmová)	165

Kronika

7. zasadnutie Komisie historikov Slovenska a Rumunska v Arade- Nadlaku (M. Krajčovič)	710
9th European Business History Conference Corporate Images – Images of the Corporation , 1. – 3. september 2005, Frankfurt nad Mohanom (L. Hallon) ...	381
Bratislavský mier v roku 1805. Kontext a dôsledky (V. Čičaj)	178
Jubilejný rok Ľudovíta Štúra (október 2005 – október 2006) (M. Bednárová)	175
Konferencia k 300. výročiu sečianskeho snemu (A. Kónyová)	170
Konferencia o občianskych elitách a obecnej samospráve (R. Holec)	181
Medzinárodná vedecká konferencia Studená vojna a neutralita: hospodárske vzťahy Východ – Západ v Európe (Rakúsko, Fínsko, Írsko, Švajčiarsko, Stredná a Východná Európa) (L. Hallon)	171
Medzinárodná vedecká konferencia v Hajdúszoboszló (A. Kónyová)	170
Medzinárodný workshop Poenitentaria v lokálnom kontexte (B. Szeghyová)	169
Město a intelektuálové. Od středověku do roku 1848 (M. Bada)	718
Nemecké rukopisné pramene z obdobia stredoveku a novoveku v slovenských archívoch (V. Čičaj)	168
Odborný seminár Výchne – minulosť a súčasnosť (M. Kamenický)	567
Osobnosti a politickej strany (O. Podolec)	172
Osobnosti agrárnej politiky 19. a 20. storočia (M. Hanula)	566
Ôsme medzinárodné „Erbe“ sympóziu vo Schwazi (M. Kamenický)	173
Seminár slovenských a maďarských doktorandov a študentov histórie (M. Malovecká)	180
Slovenská ľudová strana v dejinách (M. Hanula)	182
Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov V (M. Holák)	382
Spoločenská štruktúra a stratifikácia v minulosti miest a mestečiek na Slovensku (Z. Kollárová)	174
Správa o činnosti Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV za rok 2005 (V. Čičaj)	183
Stretnutie britských, českých a slovenských historikov (E. Kowalská)	716
XIV International Economic History Congress (14. Medzinárodný kongres hospodárskych dejín) v Helsinkách (L. Hallon)	715
Obhájené doktorandské dizertačné práce v odbore slovenské dejiny	
Kušniráková, Ingrid: Katolícke fundácie v Uhorsku v období raného novoveku	709
Petranský, Ivan: Vzťah katolíckej cirkvi a štátnej moci na Slovensku v rokoch 1944 – 1946	710
Podolec, Ondrej: Snem Slovenskej republiky a jeho legislatívna činnosť	565
Roguľová, Jaroslava: Politika Slovenskej národnej strany v rokoch 1918 – 1929	709
Obhájené doktorandské dizertačné práce v odbore všeobecné dejiny	
Bürner, Frank: Über das Wesen und den Geschichtswissenschaftlichen Nutzen der Weimarer Memoirenliteratur	565